

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

BENGT PAMP och **CHRISTER PLATZACK**

UNDER MEDVERKAN AV

SIGURD FRIES EYVIND FJELD HALVORSEN
POUL LINDEGÅRD HJORTH LUDVIG HOLM-OLSEN LARS HULDÉN
VALTER JANSSON ALLAN KARKER BENGT LOMAN

ETTHUNDRAFJÄRDE BANDET

ATTONDE FÖLJDEN, ANDRA BANDET

1989

LUND UNIVERSITY PRESS

Tryckt med stöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

Art nr 20144
ISSN 0066-7668
ISBN 91-7966-087-8
Berlings, Arlöv 1989

Innehåll

<i>Astås, Reidar</i> , førsteamanuensis, dr. philos., Tønsberg: Nytt lys over <i>Stjórn</i> II	49–72
<i>Barnes, Geraldine</i> , ph. d., Sydney: Some current issues in <i>riddarasögur</i> research	73–88
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg: Ordboken över Holbergs språk	185–189
<i>Djupeadal, Reidar</i> , professor, Trondheim: Prøver af Landsmaalet i Norge	166–180
<i>Elmegård Rasmussen, Jens</i> , mag. art., København: On the North Germanic Treatment of -eww-	1–9
<i>Fries, Sigurd</i> , professor, Umeå, <i>Kornhall, David</i> , högskolelektor, docent, Lund, <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, docent, Lund, och <i>Platzack, Christer</i> , professor, Lund: Litteraturkrönika 1988	190–224
<i>Hagland, Jan Ragnar</i> , professor, Trondheim: Islands eldste runetradisjon i lys av nye funn frå Trondheim og Bergen	89–102
<i>Harris, Joseph</i> , professor, Cambridge, Mass., and <i>Hill, Thomas D.</i> , professor, Cambridge, Mass.: Gestr's 'Prime Sign': Source and Signification in <i>Norna-Gests þáttur</i>	103–122
<i>Hill, Thomas D.</i> , se <i>Harris, Joseph</i>	
<i>Kornhall, David</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Looze, Laurence de</i> , professor, Boston: Poet, Poem and Poetic Process in <i>Egils Saga Skalla-Grímssonar</i>	123–142
<i>Mattisson, Ann-Christin</i> , avdelningsdirektör, fil.dr., Gävle: Medeltida statusnamn på -holm. Ett genmäle	181–184
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Platzack, Christer</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Ringgaard, K.</i> , professor, Århus: Fleksionssystemets forenking i dansk	160–165
<i>Salberger, Evert</i> , docent, Göteborg: Granby-hällen och Lidingö-hällen	36–48
<i>Santesson, Lillemor</i> , forskarasistent, docent, Lund: ʀ – en förenklad ʀ-runa?	10–35
<i>Sims, Sydney</i> , research associate, Berkeley: Relative chronology in the Old Icelandic Homily Book	143–159

On the North Germanic Treatment of -eww-

0. *The problem.* The Indo-European background of the Germanic “Verschärfung” is now known with absolute certainty. The geminated glides *-jj- and *-ww- that gave Gothic -ddj-/ggw-, North Germanic -ggj-/ggv-, West Germanic *i*-diphthong + /j/ and *u*-diphthong + /w/, have been shown by Jasanoff 1978 (following a brilliant observation of Karl Hoffmann’s, cf. Hoffmann 1976:651, n. 2) to be the constant reflexes of IE *-jh- and *-yh- respectively (-h- being any of the three laryngeals) in intervocalic position, provided the preceding vowel is short. A recent review of the material (Rasmussen forthcoming) has shown this not only to be more likely than any competing theories, but indeed to be free of any serious residual problems. This theory, which really fits all the facts we can analyze, is not at all invalidated by Lindeman’s new counterargument (Lindeman 1988:70) that, since in IE the final parts of diphthongs are non-syllabic, there could never be any difference in the reflexion of a sequence -*euhe*- containing a laryngeal which is later dropped and an original span -*eue*- which never had any laryngeal in the first place. Sound laws are sometimes more sensitive to phonetic details than is here assumed. Therefore, even if /*u*/ as the final member of a diphthong was indeed in all probability phonetically different from its realization as [u] between consonants, it does not necessarily follow that it was for that reason completely identical with the sound realized in the position before a vowel. Then, even after the loss of antevocalic laryngeals, a sequence that started out as -*euhe*- does not necessarily become identical with the product of old *-*eue*-: it may have turned into something like -*eu.e*- still pronounced in two syllables. Another possibility could be the commonplace event of compensatory lengthening, geminating the -*u*- being used to keep the original word length intact when one phoneme vanishes. One way or the other, the result will be a structure /-*euee*-/ which is what we constantly have in Germanic. I have thereby added the further restriction that the preceding vowel, in addition to being short, must also be located in the first syllable of the word, for “Verschärfung” to be triggered after it. I also suggested the chronological amendment to the traditional view that some “Verschärfung” be ascribed to Proto-Germanic already, so that the further development of the velarization of the geminated glides to stops in East and North Germanic and the return to an unvelarized articulation in

West Germanic simply represent two equally likely, and completely independent, commonplace adjustments. In the list of material appended to the paper mentioned I point out that North Germanic never presents the expected reflex of (pre-)PGmc. **-eww-* (IE **-euh-* + vowel), i.e. *-joggv-* (*-yggv-* being expected only if the **-e-* is umlauted to **-i-*), but constantly adds an unexpected *-j-* which gives *-y-* as the invariable vocalism. I shall here present and discuss the relevant examples in somewhat greater detail.

1. The verb *byggua/byggja* 'build, dwell', normally considered a *ja*-verb in Norse, does not fit its most obvious comparandum, Ved. *bhávati* 'becomes, is', unless the *-j-* is secondary and the pre-Gmc. stem may be posited as **b^héuh-el-*. Such a derivation would be all the more attractive, since the corresponding aorist Ved. *á-bhū-t*, Gk. *ἔφῦ*, OChS *by*, Alb. *bi*¹, is certainly continued in the Germanic near-synonym ON *búa*, OS, OE, OHG *būan*, Goth. *bauan* 'dwell; live in'. While there would be good sense in deriving a *j*-prs. from an aorist stem by backformation, there would be little motivation to add *-j-* to a present stem which was already sufficiently distinct from the corresponding aorist. One would therefore like to posit the ancestor form of ON *byggja* without a **-j-*.

2. The cereal name ON *bygg*, dat. *byggve* 'barley', by its *-y-* from *w*-umlauted *-i-*, points to the one-time presence of a *-j-* in the suffixal part, a fact which is borne out by the form of the word as a loanword in Norwegian Lapp, *bivgge*, in which the retention of the strong-grade consonantism throughout the inflection is a sure sign of the loss of *-j-*, cf. Vilh. Thomsen 1869:67 and 81. The Nordic vocalism here shows the same *i*-umlauted form as in, e.g. *ný* 'new moon' < ntr. **néujom* as opposed to *tré* 'tree' < **drejom* (an early thematicization of **dór-u*, **dr-éu-s*), the immediate preforms of which must have been **niu* and **treu* respectively. The West Germanic languages, however, have no trace of the supposed *-j-* in OE *bēow* (ntr. *a-st.*) or OS gen. pl. *beuwo* 'of the crops'. Again, one would indeed like to identify the Norse word with that of WGmc., and in fact the protoform pointed to by the latter group, PGmc. **beww-a-* < IE **b^heuh-om*, would be a perfect example of the well-known wordtype **uérǵ-o-m* 'work', **uérđ^h-om* 'word'

¹ The Alb. verb, prs. *bīnj* (mod. standard *bij*) 'spring forth, blossom' (Meyer 1891:36f.; implausibly rejected by Čabej 1976:228–30 and 1976a:66 in favour of a connection with either Skt. *bhinádmī* 'split open' or Slav. *biti* 'strike'), aorist Tosk *biva*, Geg *bina*, simply continues /bī-/ (cf. even the unextended Tosk 3. sg. *bi-u* given by Kristoforidhi), the regular Alb. reflex of monosyllabic **b^hū-s*, **b^hū-t*. The *nj-* present has been created by backformation in the usual way. I may add that, since so many IE languages point to a monosyllabic 3. sg. **b^huh-t*, one can hardly consider OLat. *faui* (synchronically subjunctive) and Lith. *būvo* descendants of the original 3. sg. form **b^huáh₁-t*. Given the deviating syntactic function of *fuat*, one might contemplate accepting this as a case where, by the time the IE speech community fell apart, the aorist indicative had already become **é-b^huh₁-t* with generalization of the weak grade stemming from the dual and plural, while the injunctive still retained its original shape **b^huáh₁-t*.

etc. The root would, again, be that of Ved. *bhāvati*, cf., for semantics, Gk. φυτόν 'plant'.

3. A third example where Norse is alone in pointing to the presence of a *-j-* is the verb ON *bryggja* 'brew' as opposed to OE *brēowan*, OS *breuwan*, OHG *brīuwan* (later *brūwan*). The WGmc. forms unambiguously point to PGmc. **breww-ila-* from pre-Gmc. **b^hreǵh-elo-*. The IE root was **b^herh₂-* (Rasmussen ms., part I, ch. 2), from which weak-grade forms like the ptc. **b^hruh-tó-s* underwent regular metathesis, so that the old prs. **b^hérǵu-e-ti* (Lat. *fervit*, OIr. *beirbid*) 'ferments', could be reshaped to the more common structure **b^hreǵh-e-ti* by backformation. The necessity for metathesis in this word has been correctly seen by Jasanoff 1978:82 (with note 9, p. 89). In Norse, things look as if the starting-point was **b^hreǵh-ie/o-* with development first to **breww-jī/a-* and then to **briww-jī/a-*. To derive this form regularly, one would then have to assume vocalization of the suffixal *-j-* after the heavy syllable which is caused by the laryngeal, because otherwise the laryngeal would not itself be intervocalic and trigger the Germanic Verschärfung. As with *bygg* : *bēow*, this would make the difference of stem-formation very old, indeed. This question will be returned to below.

4. ON *tyggva* or *tyggja* 'chew', despite its troublesome *t-*, must be the same lexeme as OE *cēowan*, OHG *kiuwan*, but, unlike these, it shows a stem-forming *-j-* or at least its umlauting reflex. The WGmc. forms are plainly from **keww-ila-*, which is IE **ǵiēǵh-elo-*, probably the root-aorist subjunctive to go with the forms seen in OChS *žijetъ*, aor. *žьva*, both pointing to a weak stem **ǵiuh-* (whence *j*-prs. **ǵjū-je-* and aor. **ǵjuv-a(-a)*), cf. Rasmussen forthcoming for further details. Again, a difference cutting through the Germanic territory (even through the unity of Norse and West Germanic) of an antiquity high enough to have been caused by the joint operation of a consonantal laryngeal and Sievers' Law, indeed strains credulity.

5. ON *hryggva* / *hryggja* 'hurt', again with *i*-umlaut and partly with overt *-j-*, is opposed in these respects to OE *hrēowan*, OS *hreuwan*, OHG (*h*)*riuwan* 'regret, repent'. Even if the IE root is not safely identifiable (**kreǵh₂-* 'to be bloody' is a mere shot in the dark), the WGmc. forms unmistakably point to **hreww-ila-* from pre-Gmc. **kréǵh-elo-* without the **-j-* seemingly demanded by Norse.

6. ON *hnyggja*, a variant form of *hnoggva* (with root vocalism from *hoggva* 'hew') which indicates the existence of an unattested variant **hnyggva* 'strike against, cut off, deprive', contains a *-j-* not found in OHG *hniuwan*, while their preterites, ON *hnogg* and OHG *hnou*, match exactly. The allied adjective **hnaww-u-/*hnaww-ia-* (with the normal stem variation of *u*-stem adjectives, reflecting influence from the IE feminine in **-u-ih₂-*) seen in ON *hnøggr* ($\emptyset$ from *i*-umlaut of *q*, itself *w*-umlaut of *a*), Mod. Norw. *nogg* (reflecting *-q-* directly) 'stingy, scanty', OE *hnēaw*, MHG *nou*, *nouwe*

‘stingy, exact’, points to a root-meaning not incompatible with that of Gk. $\kappa\nu\acute{\upsilon}\omega$ ‘scratch’, Latv. *knūt* ‘itch’, cf. Lindeman 1964:144 who (in note 6, after expressing doubts in the main text, 143) adds Gk. $\kappa\nu\acute{o}\varsigma$ (**knówos*) ‘das knarrende Reiben des Rades an der Radachse; das Geräusch der Füße beim Marschieren’ (Frisk GEW I, 886) and suggests a common etymon **knowHo-* (which to Lindeman is “pré-i.-e” because of his idea of IE age of the “Verschärfung”).

7. The example ON *tryggr* : Goth. *triggws* ‘loyal, true’ is not useful in the present context, since here West Germanic does show the *ja*-stem formation pointed to by the Norse high vowel: OS *triuwi*, OHG *gi-triuwi*. Thus, even if Gothic may point to a stem **treww-a-*, there is every possibility that Norse agrees with West Germanic (as usual) on a stem **treww-ia-*. The root being that of ON *trúa*, Goth. *trauan*, OHG *trūēn* ‘to trust’, the laryngeal-based etymon **dreuh-o-* for **treww-a-* is beyond question.

8. Summing up: Discounting the last-mentioned example which is ambiguous, we have six well-understood cases of ON *-ygg-* followed, before a retained back vowel², by either *-j-* or *-v-*, corresponding to unmistakable West Germanic forms reflecting **-eww-* without any *-j-* or *-i-* following. Four of them show significant lack of *i*-umlaut in Old English, three of these also in Old Saxon, while a fifth example has an extremely good etymology for which a *-j-* in the Germanic stem would be most unattractive. The five of them that are verbs belong to the normal class of strong verbs for which a root-vowel **-e-* is expected and an **-i-* would be most irregular, and a very comparable situation obtains for the single noun presented by the list. The only underlying sequence that is really acceptable for any of these examples is, therefore, (pre-)Proto-Germanic **-eww-* followed by a vowel. In all of the six examples, the **-j-* pointed to by the Norse form appears to be excessive and must reflect a misunderstanding of the sound-laws:

9. There can only be one solution to this problematic, but completely constant, situation: The sequence **-eww-* before vowel gave in North Germanic, in and of itself, a reflex which looks as if it contains an element **-j-*. In other words, what is entered into handbooks as containing *-yggj-* (the only form in the later language) or *-yggv-* (a possible spelling only in early times), must be the direct and regular Norse reflex of older **-eww-* + vowel alone, i.e. without **-j-*. It should also be remembered that one of the most important prerequisites of the alternative view that the Old Norse *-j-* is inherited and was present in the IE protoform, can be falsified. Due to the laryngeal-deleting rule revived by Pinault (1982, based on Wackernagel 1896:81), an original form **b^héuh-je-* would lose the *h* and then have nothing to trigger the Verschärfung seen in *byggja* and *bygg*. In *triuwi*, *tryggr*, the suffix may be

² Before front vowels, /j/ is not written after velars which are automatically palatalized.

*-iǰo- (from *-iho- ?), a common-enough adjective-forming suffix, a way out which cannot be used in the verbs.

10. In order to assess the phonetic nature of the process by which **-eww-* became Norse *-yggj-/yggv-* before a vowel, it is important to observe that the same variant form with now *-j-*, now *-v-*, is found also in examples that do contain an etymological *-j-*. True, the inflected forms of the *ja*-stem *tryggr* all show *-ggv-* (or simply *-gg-*), but that is most probably due to the working of syncope which, in the nom. sg. masc. **triggvjaz* > **tryggvjǰr* brought about a most cumbersome word-final cluster which was simplified and, in its turn, generalized to the entire paradigm of the adjective (in which then only the vowel height reveals the earlier presence of **-j-*). A true case in point, on the other hand, is presented by the derived verb *tryggja/tryggva* 'to make trusty, to assure' which must contain the suffix **-ijja-* (IE **-e-ǰé/ó-*) of denominative verbs. The same is true of *skyggja/skyggva* 'to overshadow', derived, with significant *i*-umlaut, from the already-verschärft noun *skuggi* (Goth. acc. *skuggwan*), and possible for the old *-kw-* of the adj. *myrkr* 'dark' with its acc. sg. masc. (strong) *myrkjan/myrkvan* (alongside analogical *myrkan*). These words definitely represent (pre-)PGmc. stems **ireww-ija-*, **skuww-ija-* (base-word **skuww-an-*), **merkw-u-/ija-* (for the last-mentioned, cf. OS *mirki* adj. 'dark' which excludes **murk-* as a serious possibility).³ The important thing is that the sequence velar + /w/, where palatalized by a following /j/, in the spelling loses either its /j/ or its /w/ completely. The reason for this is probably that sequences like *-kvja-* were pronounced with palatalization of both the velar and the labial, i.e. [-k'v'ja-], the further development to [-k'ja-], spelled *-kja-*, being very natural indeed. This may well be the key to the problem of the double spelling of the reflex of **-eww-V-*:

10.1. As the Proto-Germanic pronunciation of the geminated glides that earlier arose out of diphthongs followed by laryngeal + vowel I have assumed [-aj̥jja-] and [-aɥ̥ɥja-] respectively (*a* here representing any vowel), cf. Rasmussen forthcoming. In Norse, where the further development is one of strengthening of the velarization (while West Germanic rather shows "Entschärfung" by returning to the starting-point, i.e. diphthong + glide), the development of Proto-Germanic [-eɥ̥ɥja-] may well be subject to some of the characteristic changes that befell the diphthong /eɥ̥/ in comparable

³ There is some confusion between the different derivative categories here. While acc. sg. masc. (strong) *myrkvan/myrkjan* (alongside analogical *myrkan*) may, in old texts, reflect the unstable writing *v/j* here treated, this is not possible for the noun *myrkvi* (and its inflections) where /kv/ is retained to the present day. If this is due to early generalization of /kv/ from an old nom. sg. masc. **myrkvr* (like the form with simple /k/ is modelled on the younger nom. *myrkr*), then the *kj*-form can hardly represent anything other than the influence from the verb *myrkva/myrkja*. The regular reflex of the latter is Mod. Icelandic *myrkja*, while the Faroese form *myrkva* shows propagation of the form of the adj. and the noun.

environments. As is well known, the Old Norse fate of Proto-Gmc. /eʏ/ before a consonant is sensitive to the phonetic nature of that consonant, the main rule being that we find /jú/ before velars and labials, /jó/ elsewhere: *sjúkr* ‘sick’, *djúpr* ‘deep’, but *brjóta* ‘break’, *bjóða* ‘bid’. The decisive factor is rather obviously one of labiality, since velars are easily labialized, and labials have this trait already. Where the following consonantism was [ɣʏ], the raising would be all the more likely to occur, and in fact it seems to have gone one step further here: In the sequence [-eʏɣʏa-], the diphthong -eʏ- was apparently not only raised to -iʏ- before the following labiovelar consonantism, but also rounded by the second -ʏ- to give something like [-yʏɣʏa-]. In this combination, now, the initial rounded high-front vowel [y] must have exerted an assimilatory influence working all through the entire cluster to give something like [-yʷɣʷä-], i.e. an [y]-coloured variety of the consonantism that arose, out of [-aʏɣʏa-] > -*aggva*-. One might write the result of this, in simplified terms, as -*yǫǫvá*-. In this language, the element [ǫ] would have to be ranked either as a phoneme in its own right /ǫ/, or as a cluster /vj/ subject to an automatic rule of simultaneous articulation. Historically, this is well justified if [ǫ] was in fact also the outcome of a cluster *-wj-. The natural way to write this element with the means of the Latin alphabet would be – and was – to use now ⟨u⟩, now ⟨i⟩, which were equally inaccurate.

11. My conclusion is, therefore, that Old Norse -*yggja*- and -*yggua*-, in the early manuscripts which have both spellings (cf. my “Excursus I” below), are both attempts to write the same phonetic reality, namely a palatalized sequence [-yǫǫvá-] which, in full keeping with the overall tendencies of North Germanic phonetic development, arose out of (pre-)Proto-Germanic *-ewwa- (*[-eʏɣʏa-]). The later development of this sequence to -*yggja*- has led to the erroneous analysis of practically every relevant example as containing a suffixal -j- (*ja*-stem noun, *jan*-verbs) where the closest relative of Norse, the West Germanic group, shows nothing of the kind. By the acceptance of the sound law *-eww- > -yǫǫv- hereby proposed for an early stage of Scandinavian, one can once again assign the Nordic languages to the subgroup of Germanic where they really belong, i.e. together with West Germanic as opposed to Gothic. (For further discussion of this point see “Excursus II” below.)

Excursus I: Early Spelling

I have had occasion to check the relevant early spellings (to the extent it can be done unambiguously) by looking into the files of the Old Norse Prose Dictionary project (Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog over det Norrøne Prosasprog) of the Old Norse department (Arnamagnæansk Insti-

tut) of the present university. The dictionary files were found to contain the following entries showing -ggv- in the words treated here:

byggja: *bygvir* Cod 623 26.11 and 28.7, *byggvis* Heilag. I 435.2, *byggvist* BpG 182.34, *bygvanda* SnE 99.16.

hryggja: *hryggva* Mork 9.9, Homil. 67.1, Leif 55.25, 71.18, 82.8, Post 916.11, Mar 328.27, Maurus 661.5, Jbpt 916.11, *hrygva* bd 645 127.2, Mork 73.23, *hrvgva* LeifGregH 82.8, *hryggvask* Hsv 78 (v.l.), Hom 63.9, *hrvgvasc* Leif-GregH 29.2, *hryggvast* Eluc. 2/59.12, *hryggvir* MarS 207.22, Cec 281.33, ThomC' 539.38, GregD 197.14, Post 350.22 (followed by *hryggja*), *hrygger* Eluc 73.2, *ryggvir* Alex 59.10, *hryggviz þú* LeifBernh 157.41, *hryggviz* OITr 375.13, *hrvgvisc* LeifGregG 44.18, *ryggvisc* AlkHom 22.ii, 24.7, Hom 78.3, *rygvizt* Bart 14.9.

tyggja: *tygva* Homil 168.19, *tyggva* BbJ 195.29.

I am indebted to Bent Christen Jacobsen, editor-in-chief of the “ONP”, for the elucidation that in this list of textual references there is a pronounced overrepresentation of manuscripts from the oldest period, the very young being conspicuously missing, and that the texts in question are practically all translations of religious or scholarly literature. It is only fair to point out that I am on my own when I interpret this information as indicating that the phonetic motivation to spell the consonant cluster of these words with a -v- (-u-) had certainly disappeared at the end of the period of the older layer of manuscripts, and probably some time before that. I take the picture to indicate that, already at the time of the oldest records, the pronunciation with [-ǵǵv-] was only known in solemn, old-fashioned style, while everybody really said [-ǵǵj-]. After the development of [ǵ] to [j] had completed its course, even in elevated style, the spelling ⟨ggi⟩ (⟨ggj⟩), common in all periods of the language, was completely generalized.

As is expected, a comparable situation is found with words containing etymological /j/ following the labio-velar cluster. I give the v-forms of texts of undisputed antiquity:

skyggja/skyggva: *skyggua* Eluc 60.23, Eluc¹ 475.19, *skyggva* MarS 19.9. Fritzner gives *skyggvir* Mdr. 18.

tryggjaltryggva: *trygvir þu* OH 97.13, *trygvi* OH 227, *tortryggva* Hom. 122.18, Alex 136.1, *tortrygva* Cod 623 44.13, OH 646.4, *tortrygver* Hom. 136.20.

Excursus II: The Dialectal Division of Germanic

It may be worth our while to review, in as brief terms as possible, and at the risk of tiring the reader with the repetition of old news, the list of truly

significant innovations shared by Norse and West Germanic in opposition to Gothic: $\bar{e} > \bar{a}$, z moving towards r , $*-\bar{o} > -u$, dat. pl. and 1. pl. prs. $-um$ as opposed to $-am$, the pronoun $*j\bar{i}z$ vs. Goth. jus , $-\bar{e}^2-$ in reduplicated verbs. Dialects sharing this array of non-trivial innovations must have been one language when it all happened. Where Norse and Gothic go together, it is invariably West Germanic that has innovated: This is the case, apart from the *Verschärfung* complex (where WGmc. has returned to an earlier stage by a sheer coincidence) with such well-known sets of problems as (1) the $\bar{i}n$ -inflection of the feminine of the present participle and (2) the ingressive $n\bar{o}$ -verbs (these two are generously called to my attention by my colleague John Kousgård Sørensen of the onomastics department). As for (1), the fem. of the nt -participle ended in $*-ih_2$ in IE, therefore its weak form in $-\bar{i}-n-$ is a simple analogical creation matching $-a-n-$ and $-\bar{o}-n-$ to $a-$ and $\bar{o}$ -stems respectively, and the $ja/j\bar{o}$ -inflection of WGmc. is the natural way to normalize a paradigm with nom. sg. fem. in $-\bar{i}$. On (2) I have spoken my piece elsewhere (forthcoming a, rejoinder to discussion), the main point being here that the $n\bar{o}$ -ingressives are not lacking in WGmc., they have only been normalized, thus OE *wæcnian* of the same meaning as ON *vakna* and Goth. *ga-waknan*, $-\bar{n}\bar{o}da$ ‘wake up (intr.)’ is a class 2 weak verb, obviously based upon the allomorph containing $/-n\bar{o}-/$. This verbal class, which arose as middle-voice forms of factitive verbs based on the passive no -participle, e.g. Goth. *us-gutnan* ‘be poured out’ from $*g^h\bar{u}d-nah_2-\bar{i}\bar{e}-tor > *gutn\bar{o}\bar{p}$, 3. pl. $*g^h\bar{u}d-nah_2-\bar{i}\bar{o}-ntor > *gutn\bar{n}\bar{a}\bar{p} > *gutnan\bar{p}$ (type of Lat. *renovāre*, in Gmc. with substitution of active inflection for the underlying middle-voice forms pointed to by the semantics); from $*gutnan\bar{p}$ a new 3. sg. $*gutni\bar{p}$ was backformed (Goth. *us-gutni\bar{p}), while in the preterite the stem $*gutn\bar{o}-d\bar{e}-$ remained because of the open-syllable structure. (Informed colleagues will have discovered that this solution could not have been reached without the penetrating analysis of the sound-laws undertaken by Rosemarie Lühr, cf. esp. Lühr 1980.)*

[*Postscript added in proof.* I see now that Frank Heidermanns, in his long article “Zur primären Wortbildung im germanischen Adjektivsystem”, *KZ* 99 (1986), pp. 278–307, has independently reached the conclusion that PGmc. $*/eww/$ gives Proto-Norse $*/iggw/$ ($> OIc. yggv$) irrespective of the presence of an i -umlauting factor (succinctly stated esp. p. 298). My treatment adds some extra diachronic arguments, but the complete agreement of our views is indeed gratifying.]

References

- Çabej, Eqrem. 1976. *Studime etimologjike në fushë të shqipes II*. Tiranë.
- 1976a. *Studime etimologjike në fushë të shqipes*. A–O. In: E. Çabej: *Studime gjuhësore I*. Prishtinë.
- Hoffmann, Karl. 1976. *Aufsätze zur Indoiranistik. Band 2*. (Hrsg. Johanna Narten.) Wiesbaden.
- Jasanoff, Jay. 1978. Observations on the Germanic Verschärfung. *MSS* 37, pp. 77–90.
- Lindeman, Fredrik Otto. 1964. Les origines indo-européennes de la “Verschärfung” germanique. Oslo.
- 1988. *Introduction to the ‘Laryngeal Theory’*. Oslo.
- Lühr, Rosemarie. 1980. Zu einem urgermanischen Lautgesetz. In: *Lautgeschichte und Etymologie, Akten der VI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft*. (Hrsg. M. Mayrhofer – M. Peters – O. Pfeiffer.) Wiesbaden, pp. 248–59.
- Meyer, Gustav. 1891. *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Strassburg.
- Pinault, George-Jean. 1982. A neglected phonetic law: the reduction of Indo-European laryngeals in interior syllable before yod. In: *Papers from the V. ICHL*, pp. 265–72. Amsterdam.
- Rasmussen, Jens Elmegård. Forthcoming. Germanic “Verschärfung” again: Tying up loose ends. To appear in: *Papers from the VIII. ICHL*.
- Forthcoming a. Die tenues aspiratae: Dreiteilung oder Vierteilung des idg. Plosivsystems und die Konsequenzen dieser Frage für die Chronologie einer Glottalreihe. To appear in (Th. Vennemann, ed.) *The New Sound of Indo-European*.
- Ms. *Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache*. To appear in *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft*.
- Thomsen, Vilhelm. 1869. *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*. København.
- Wackernagel, Jacob. 1896. *Altindische Grammatik. Band I: Lautlehre*. Göttingen.

𐌰 – en förenklad 𐌲-runna?*

Den 16-typiga futharkens mest omdiskuterade runa är utan tvivel 𐌰-runan. Vad som främst intresserat forskarna är dess ljudvärde, ofta kallat ”palatalt r”, och hur detta förhöll sig till alveolart /r/. Omdebatterad är även anledningen till att runan över huvud taget finns med i runraden. Andra problem hör ihop med 𐌰: s tidiga användning som vokaltecken, något som brukar förklaras med hänvisning till runnamnet trots att det inte råder full enighet om vilket detta namn var. Det antas allmänt att 𐌰 utvecklats ur den äldre futharkens *ælgR*-runa 𐌱,¹ men ett sådant antagande leder i sin tur till två andra svårbesvarade frågor, nämligen varför runan bytte grafisk form och inte minst varför den bytte plats i futharken.

I denna uppsats kommer jag att lägga fram en ny hypotes om 𐌰, nämligen att dess direkta motsvarighet i den äldre runraden är *dagR*-runan 𐌲. Jag stöder mig därvid på 𐌰-runans grafiska form och dess plats i futharken. Enligt min hypotes har 𐌰-runan endast ljudvärdet gemensamt med *ælgR*-runan 𐌱 och utgör således en direkt parallell till 𐌴-runan som också har sitt ljudvärde /a/ gemensamt med en helt annan runa i den äldre futharken, *ansur*-runan 𐌺. Jag anser att teckenbytet liksom det vid *a*-runorna kan ha föranletts av runnamnen.

1. Förhållandet mellan de äldre och de yngre runorna

Ljudvärde, grafisk form, plats i runraden och namn är de fyra faktorer som kan sägas ge en runa dess identitet. De är alla av vikt då det gäller att bedöma sambandet mellan de äldre och de yngre runorna. Skriftsystem som speglar levande språk kan knappast vara helt statiska, och naturligtvis förändrades även den 24-typiga futharken successivt i vissa avseenden. Så undergick runnamnen samma förändringar som språket i övrigt (exempelvis synkope och omljud). För en del runor växlade också den grafiska formen

* Ett speciellt tack riktar jag till Gösta Holm, Christer Platzack och Ulf Teleman, som läst flera utkast till denna uppsats och därvid gjort värdefulla påpekanden.

¹ Såväl 𐌰 som 𐌱 brukar oftast translittereras med *ƿ*, och jag följer i uppsatsen denna tradition av rent praktiska skäl utan att därmed markera något speciellt uttal.

avsevärt. De stora ljudförändringarna i språket under yngre urnordisk tid ledde så småningom till att den gamla samgermanska futharken inte längre fungerade tillfredsställande. Det samma gällde för övrigt även på anglo-saxiskt och frisiskt område, men medan man där sökte lösa problemet genom att utöka antalet runor, valde man på skandinaviskt område i stället att minska det med en tredjedel. Samtidigt förenklade man i många fall runornas grafiska form – i växlande omfattning i de olika varianterna av den 16-typiga futharken. Att man reducerade antalet runtecken samtidigt som antalet fonem ökade visar att man etablerade en annan relation mellan skrift och tal än tidigare. Medan den 24-typiga futharken i princip hade ett speciellt tecken reserverat för varje fonem, kom de flesta tecknen i den 16-typiga att användas för två eller flera olika fonem.² Man övergav således den rent fonematiska principen och ställde upp ett ortografiskt regelsystem på delvis andra grunder.

Genom att jämföra de äldre och de yngre runorna kan man sluta sig till hur viktiga de fyra faktorerna varit vid omläggningen till den 16-typiga futharken och hur de rangordnats inbördes. För att belysa detta så överskådligt som möjligt visar jag i tabell 1 starkt generaliserat hur de yngre runorna enligt den gängse uppfattningen förhåller sig till de äldre. I tabellen tar jag dock inte med runnamnen, eftersom där finns ett visst osäkerhetsmoment, då de äldre runornas namn inte är belagda på nordiskt område utan har konstruerats fram på grundval av motsvarande gotiska och anglosaxiska.³ De fall där namnen kan spela en avgörande roll för tolkningen av samband tar jag upp senare i uppsatsen. I tabellen har jag bortsett från den gradvisa utveckling som en del runor genomgick liksom från alla varianter, och jag utgår således från den äldre 24-typiga "standardfutharken":

ƿ	ᚢ	ᚦ	ᚱ	ᚷ	ᚨ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚱ	ᚷ	ᚨ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚱ	ᚷ	ᚨ	ᚠ						
f	u	th	a	r	k	g	w	h	n	i	j	p	é	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o

Av den 16-typiga futharkens olika varianter har jag för min jämförelse valt de "danska" runorna eller "normalrunorna", eftersom de rent grafiskt⁴ står närmast de äldre och därför lättast kan ge upplysningar om sambandet med dem:

ƿ	ᚢ	ᚦ	ᚱ	ᚷ	ᚨ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚱ	ᚷ	ᚨ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚱ	ᚷ	ᚨ	ᚠ					
f	u	th	a	r	k	h	n	i	a	s	t	b	m	l	r								

² Se närmare t.ex. Diderichsen 1945, Andersen 1963 och Haugen 1971.

³ Se t.ex. översiktterna hos von Friesen 1933:62 och Krause 1970:28 f.

⁴ Jag bortser då från den s.k. NM-raden som fortfarande har kvar två äldre runformer, se närmare t.ex. Loman 1965:43.

Runorna är i tabellen ordnade efter graden av överensstämmelse med de äldre. Platsjämförelsen avser naturligtvis runornas inbördes ordningsföljd, inte deras nummer i runraden. Följande beteckningar används i tabellen:

- 0 = överensstämmelse med den äldre runan
 × = avvikelse från den äldre runan
 + = utökat användningsområde (endast om ljudvärdet)
 - = minskat användningsområde (endast om ljudvärdet)

Tab 1. "Normalrunornas" förhållande till de 24-typiga i fråga om plats, ljudvärde och grafisk form (enligt den gängse uppfattningen)

Runa	Plats	Ljud	Form
R	0	0	0
ᚱ	0	0	0
ᚲ	0	0	0
ᚳ	0	+	0
ᚴ	0	+	0
ᚵ	0	+	0
ᚶ	0	+	0
ᚷ	0	+	0
ᚸ	0	0	×
ᚹ	0	0	×
ᚺ	0	+	×
ᚻ	0	-	×
ᚼ	0	×	×
ᚾ ⁵	×	0	×

Runorna R, ᚱ och ᚲ är fullständigt identiska med de äldre. Nio runor avviker bara i ett avseende: ᚳ, ᚴ, ᚵ, ᚶ, ᚷ och ᚸ genom att deras användningsområde utökats, något som kan ses som en naturlig följd av den allmänna teckenreduceringen, och ᚸ, ᚹ och ᚺ genom att deras grafiska form ändrats. Runorna ᚺ och ᚻ har fått både ändrad grafisk form och en justering i fråga om användningsområde. Särskilt anmärkningsvärt är att ᚻ som enda runa fått sitt användningsområde minskat, vilket tycks strida mot den yngre runradens allmänna sparsamhet med tecken. Den yngre runan behåller dock den äldres plats och namn. I samtliga dessa fall är släktskapen mellan de äldre och de yngre runorna uppenbar. Det är en rent terminologisk fråga om vi kallar dem för samma runor. Ett alternativ är att säga att de gamla ersätts av nya, t.ex. den gamla t-runan av en t/d-runan, den gamla h-runan av en ny h-runan i annan grafisk dräkt.

⁵ Enligt min hypotes om ᚾ som en dagr-runan blir markeringen: 0, ×, ×, d.v.s. samma som för ᚻ.

För dessa 14 yngre runor är det således plats, namn och en viss överensstämmelse i ljudvärde som är kriterier på deras samhörighet med de äldre. Den grafiska formen däremot kan växla, vilket också framgår av att den 16-typiga futharken uppträder i flera olika grafiska varianter.

Egentliga problem i fråga om samhörigheten med de äldre runorna erbjuder endast ⋈ och ⋈. De uppfyller inte sambandskriterierna för de övriga runorna. Runan ⋈ har samma plats och namn som den äldre runan 𐌆, men helt annat ljudvärde: /a/ i stället för /j/. Runan ⋈ har enligt den gängse uppfattningen att den är en *ælg*-runa enbart ljudvärdet gemensamt med sin äldre motsvarighet, 𐌆. För att även dessa skall stå i ett släktskapsförhållande till de äldre måste definitionen på genetisk släktskap mellan runorna göras mycket vag och vid, nämligen att det är tillräckligt om en av de tre faktorerna ljudvärde, plats och namn överensstämmer. Det otillfredsställande med en sådan definition är att en yngre runa kan motsvara flera äldre runor fast i olika avseenden, t.ex. ⋈ som svarar mot 𐌆 i ljudvärde, men mot 𐌆 i fråga om namn och plats. Någon generell inbördes rangordning mellan de olika egenskaperna kan uppenbarligen inte göras, eftersom bedömningsgrunderna är diametralt motsatta för ⋈ och ⋈: i det förra fallet plats och namn, medan ljudvärdet är sekundärt, i det senare fallet ljudvärde, medan platsen är sekundär. Tydligt måste ett eventuellt samband med den äldre runan avgöras från fall till fall.

Jag kommer först att granska sambandet med de äldre runorna i fråga om grafisk form (avsnitt 2) och plats (avsnitt 3) och tar då också upp de förklaringar som getts till eventuella avvikelser. Därefter diskuterar jag anledningen till att ⋈-runan över huvud taget finns med i runraden och dess ljudvärde (avsnitt 4). I avsnitt 5 redovisas de skäl som jag anser kan ha legat bakom valet av den förenklade *dag*-runan, medan avsnitt 6 innehåller en avslutande summering.

2. Grafematisk analys

I min framställning kommer jag på vissa punkter att hänvisa till de grafematiska analyser som tidigare gjorts av Loman (1965; gäller rökrunorna) och av Antonsen (1975:6 ff.; gäller de 24-typiga runorna). Jag gör därför först en mycket kort sammanfattning av deras resultat.

De distinktiva dragen hos de äldre runorna är enligt Antonsens analys: huvudstavarnas antal, bistavarnas utseende ("branches", "pockets" och "crooks"), antal och position (3 lägen: "top", "center" och "bottom"). Runorna med två "branches" har dessutom särdragen "unilateral" och "bilateral" och de med två "crooks" särdragen "continuous" och "interrupted".

De distinktiva dragen hos rökrunorna är enligt Lomans analys (1965:17): bistavarnas antal ("2 : 1 : 0"), riktning ("/' : \ : -"), längd ("kort : lång") och höjdläge ("övre : nedre"). Vissa distinktiva drag hos de äldre runorna har helt försvunnit i rökrunorna, nämligen huvudstavarnas antal och de speciella särdragen för runor med 2 "branches" eller "crooks". Men även bistavarnas utseende har nästan helt mist sin betydelse – med undantag för de båda runorna þ och ʀ. Dessa passar enligt Loman (s. 18) "inte omedelbart in i det uppställda schemat över distinktiva drag. Men de kan beskrivas såsom kombinationer av samma enheter, som man återfinner i de övriga grafemen". Däremot utnyttjas bistavarnas antal och position som distinktiva drag i båda systemen. Nya distinktiva drag i rökrunesystemet är bistavarnas riktning och längd, vilket gör att deras lägespositioner kan inskränkas till 2 (övre : nedre) gentemot de äldres 3 (top : center : bottom). I båda systemen kommer därtill redundanta drag, d.v.s. sådana som inte har distinktiv funktion.

"Normalrunorna", som min analys gäller, kan i fråga om den rent grafiska utformningen sägas utgöra ett mellanled mellan de äldre runorna och rökrunorna. De har inte lika förenklad form som rökrunorna utan är den grafiska variant av den 16-typiga futharken som ligger närmast de äldre⁶ och erbjuder därför det lämpligaste underlaget för att studera de allmänna principerna vid övergången från den äldre till den yngre futharken.

Inte mindre än 9 runor behåller helt sin grafiska form från den äldre runraden, nämligen ʃ, ʀ, þ, ʀ, ʃ, |, ↑, β och ʀ. Det gemensamma för dem är att de alla har särdraget [en huvudstav]. Detta skiljer dem från de flesta som blir utsatta för ändringar – undantag är här endast ʃ samt enligt gängse uppfattning ʃ. Men då också de nya runformerna får en huvudstav upphöjs detta drag till generell och mister sin tidigare distinktiva funktion (vilket är förutsättningen för att huvudstaven senare helt skall kunna utmönstras i "hälsingerunorna").

Eftersom så många av runorna med det tidigare distinktiva draget [en huvudstav] kvarstår oförändrade följer därav att det äldre systemet för denna grupp runor borde ha kunnat behållas i stort sett intakt. Genom den allmänna reduktionen av antalet runor kommer emellertid också vissa med en huvudstav att avlägsnas – av andra skäl än rent grafematiska – och därigenom uppstår luckor i det gamla systemet. För att illustrera detta återger jag den del av Antonsens grafematiska schema (1975:8) som gäller de äldre runorna med en huvudstav. Där har jag dock fört in de förändringar som omläggningen till den 16-typiga futharken medförde: de runor som helt avlägsnats är här endast markerade med – och de som enligt gängse uppfattning ändrat form är satta inom parentes:

⁶ Jfr dock not 4.

no branch		1 branch	2 branches		pocket	2 crooks
			unilateral	bilateral		
	top	⋈	(F)	↑	–	
	center	⋈	⋈	(Y)	⋈	
	bottom	⋈	–	–	⋈	⋈

De tomma platser som uppstått i systemet (markeringarna –) gör att en del drag inte längre utnyttjas distinkt och att nya avgörande skillnader i stället uppstår. Detta kan exemplifieras med de tre äldre runorna med det gemensamma särdraget [pocket]: P, p, β. Det som skiljer dem åt är enligt Antonsens analys [läge]: P [top], p: [center], β: [bottom]. För den sistnämnda runan är således den övre bågen ett redundant drag. När runan P avlägsnas kontrasterar endast p och β. Detta gör att distinktionen mellan dem kan bestämmas på annat sätt: antalet bågar (1 : 2) eller bågens form (heldragen båglinje : båglinje med flera krokarna). Det tidigare distinkta draget [läge] blir i stället ett redundant drag.

På samma sätt utnyttjas inte längre den trinära lägesoppositionen för runorna med särdraget [2 branches], då ζ och J, bägge med draget [bottom], avlägsnas. Endast i ett fall, nämligen vid särdraget [1 branch], kvarstår runorna i samtliga tre lägen (⋈, ⋈, ⋈) och här kan alltså den trinära oppositionen fortfarande sägas vara utnyttjad. Runan ⋈ kommer emellertid att stå isolerad i systemet med särdragen [1 branch/2 branches], eftersom den är den enda kvarstående med draget [bottom]. Den skiljer sig dessutom klart från de övriga runorna i detta system genom bistavens längd, som tidigare var ett redundant drag då även runor med korta bistavar hade draget [bottom],⁷ nämligen ζ och J. Runan ⋈ kan i detta reducerade system i stället uppfattas som en direkt kontrast till R. Det för dem gemensamma är den långa bistaven, det särskiljande endast förekomsten av ”krokarna” hos R. Samma drag kan också sägas skilja β från p, om man nämligen väljer att beskriva bistaven i p som en enkel (rundad eller skarpt bruten) båglinje, men bistaven i β som en båglinje försedd med ”krokarna”. Skillnaden mellan ⋈/R och p/β blir då reducerad till draget [öppenhet/slutenhet], där ⋈ kontrasterar mot p genom att ⋈ är öppen men p sluten, och R kontrasterar mot β genom att R är öppen men β sluten. Dessa 4 runor med det gemensamma draget

⁷ Som Knirk (1977:178) påpekat stämmer inte den definition Antonsen ger av särdraget [bottom] med hans faktiska bruk av det i det grafematiska schemat. Jag följer här Antonsens schema (s. 8), inte hans definition som är alltför snäv, nämligen "[bottom] will mean 'proceeding from the top all the way to the bottom'" (s. 7). Särdraget [bottom] kan i stället lämpligen definieras: "baslinjen berörs av åtminstone en bistav". Det är nämligen detta som är gemensamt för samtliga runor som i Antonsens grafematiska schema åsätts draget [bottom] och samtidigt det som skiljer dem från övriga runor. Jfr även Westergaard (1981:57 f.) som delvis bygger på Antonsens analys men som ersätter [bottom] med "lang", "topp-bunn" och "topp + bunn".

[lång bistav] ingår således i ett system som kan schematiseras på följande sätt:

	öppen	sluten
[- krok]]	∩	⊖
[+ krok]]	∪	⊕

Runorna med de gamla särdragen [pocket], [crooks] och [bottom], som genom teckenreduceringen kom att stå relativt isolerade, kan alltså med hjälp av det distinktiva draget [längd]⁸ föras samman till ett nytt, enhetligt system som bygger på liknande distinktioner (bistavarnas form), men där varje runa nu direkt kontrasterar mot två andra. Vid runorna med korta bistavar behålls de tidigare särdragen, men av de tre lägena [top : center : bottom] utnyttjas endast två [top : center].

Det nya 16-typiga systemet kan inte bedömas enbart från de kvarvarande runorna. Dess allra viktigaste beståndsdelar är naturligtvis de nya runformerna. När särdragen [2 huvudstavar] och [ingen huvudstav] försvinner till följd av normaliseringen till en huvudstav, kan man vänta sig att den distinktiva funktion som dessa drag hade i det äldre systemet skall avsätta några spår i det nya. Det framträder också verkligen en tydlig skillnad mellan de runor som tidigare hade två huvudstavar och de som tidigare saknade huvudstav. Denna skillnad gäller bistavarnas antal: de med två huvudstavar får två bilaterala bistavar, medan de som saknade huvudstav får endast en bistav eller ingen alls. Den distinktion som tidigare markerades genom huvudstavarnas antal markeras alltså nu genom bistavarnas antal.

De nya runformerna:

1) ʞ:

Distinktiva drag för den äldre s-runan är enligt Antonsens analys [2 crooks, continuous]. Ändringen består av en vertikalisering av formen, medan [krok] kvarstår som distinkt drag. Om man sedan väljer att beskriva den nya s-runan ʞ som en huvudstav eller en bistav med detta särdrag är en ren definitionsfråga. Den nya runan kontrasterar i båda fallen mot i-runan |, antingen enbart genom formen (rak/krokig) eller också genom motsättningen enbart huvudstav/enbart bistav. Jag väljer här det enklaste alternativet och ser följaktligen ʞ som en runa som består av en huvudstav med särdraget [+ krok].

Denna runform är den enda nya som passar in i delsystemet som bygger på [+/- krok]. Dit kan nu också |-runan föras, då den direkt kontrasterar mot

⁸ Jfr Loman (1965:16) som dock definierar draget [längd] på ett något annorlunda sätt.

λ-runan på samma sätt som ∩ kontrasterar mot R och þ mot ß. Vi får alltså ett särskilt grafematiskt system som i huvudsak bygger på särdrag som redan fanns i de äldre runorna ("pockets, crooks"), men som nu utnyttjas på ett mer ekonomiskt sätt. Detta system omfattar 6 runor med lång bistav eller enbart huvudstav, och det kan uttryckas schematiskt på följande sätt:

	[- bistav]	[+ bistav]	
		[+ öppen]	[+ sluten]
[- krokare]		∩	þ
[+ krokare]	λ	R	ß

2) † och ‡:

De nya runorna † och ‡ har endast en bistav, och denna tycks motsvara det tidigare särdraget [ingen huvudstav]. Tidigare fanns två äldre runor med en kort bistav: † och ‡. De nya runorna kommer att direkt kontrastera mot de båda äldre genom att ett nytt distinkt drag införs: [riktning]. Den nya a-runan † är en direkt motsvarighet till den gamla n-runan †, där enda skillnaden är bistavens riktning. På samma sätt kan k-runan ‡ ses som en direkt motsvarighet till den gamla l-runan ‡, där skillnaden är bistavens riktning: [uppåt], resp. [nedåt]. Den tidigare distinktionen mellan † och † i fråga om läge kvarstår. Samma distinktion kan sägas föreligga mellan ‡ och ‡, om den gamla lägesoppositionen modifieras något. När bistavarnas riktning upphöjs till distinkt drag får detta nämligen konsekvenser för lägesoppositionen, eftersom riktningen [uppåt] inte kan utnyttjas från huvudstavens topp utan att runans normallängd överskrides. Om man ersätter lägena [top] och [center] i Antonsens system med [övre] och [nedre], ger detta möjlighet att fullt utnyttja såväl riktning som läge. Jag definierar då läget [övre] på följande sätt: "bistaven (-arna) utgår ifrån eller når ända upp till huvudstavens topp".⁹ I övriga fall gäller läget [nedre].

Genom tillkomsten av de båda nya runformerna får vi ett maximalt utnyttjande av två särdrag (riktning och läge) vid det gemensamma draget [kort bistav]. Här sker alltså samma förtätning av systemet som vid särdraget [lång bistav]. Riktningen har tidigare varit ett redundant drag (märk att bistavens riktning inte ändras för † och †), men den blir nu utnyttjad distinkt. Ännu är det enbart en binär opposition; jfr Lomans analys av rökrunorna där denna opposition blivit trinär.

	uppåt	nedåt
övre	‡	†
nedre	†	‡

⁹ Jfr Lomans något annorlunda definition av läget [övre] i hans analys av rökrunorna (1965:16).

3) ʏ och *:

De båda äldre runorna ʏ och * har enligt Antonsens analys de distinktiva dragen [2 staffs, top], resp. [2 staffs, center]. Det gemensamma draget [2 huvudstavar] blir omvandlat till [2 bilaterala bistavar]. Vid den grafiska omvandlingen följer man samma principer som vid runorna med en bistav. Man utgår från redan befintliga runformer, utnyttjar dragen [läge] och [riktning] distinktvt och kan därigenom bygga upp direkta motsatspar.

Läget [top] hos den äldre m-runan ʏ omvandlas till läget [övre] och riktningen [uppåt]. Den nya m-runan ʏ kommer att kontrastera mot t-runan ↑ genom bistavarnas riktning. Dessa båda runor har det gemensamt att de har 2 bistavar, bilateralt placerade i det övre läget. Endast riktningen skiljer dem åt: hos ʏ är bistavarna uppåtriktade, hos ↑ nedåtriktade.

Läget [center] hos den gamla h-runan * omvandlas till läget [nedre] och riktningen [uppåt, nedåt]. Den nya h-runan * kommer att ha läget [nedre] gemensamt med den nya r-runan ʀ (se nedan) men skilja sig från denna genom bistavarnas riktning. Eftersom ʀ har sina bistavar riktade nedåt, är det alltså endast riktningen [uppåt] som är distinktvt drag hos *, medan riktningen [nedåt] är redundant. Runorna * och ʀ blir i sin tur direkta kontraster till ʏ och ↑ genom bistavarnas läge.

Liksom vid runorna med en kort bistav får vi i det nya systemet fyra runor som skiljer sig sinsemellan endast genom bistavarnas riktning och läge. Dessa fyra utgör ett direkt komplement till de fyra med en bistav; den enda skillnaden mellan dem är bistavarnas antal.

	två bilaterala bistavar		en bistav	
	uppåt	nedåt	uppåt	nedåt
övre	ʏ	↑	ʏ	↑
nedre	*	ʀ	*	ʀ

4) ʃ:

Båda runraderna har två runor med två unilateralt placerade bistavar. I det äldre systemet är läget det drag som skiljer runorna åt: ʃ [top], ʃ [center]. Den skillnad som finns mellan dem i fråga om bistavarnas riktning är ett redundant drag. I det nya systemet blir i stället bistavarnas riktning det distinktiva draget: [nedåt], resp. [uppåt]. Bägge får med den nya lägesoppositionen draget [övre]. Då det endast finns två runor med två unilaterala bistavar, är bistavarnas olika riktning egentligen tillräcklig för att skilja dem åt. Men genom att den äldre ʃ-runan får sina bistavar förskjutna nedåt och därigenom antar formen ʃ blir dess läge i stället [nedre] och runan kommer därigenom att stå i dubbel opposition till ʃ: inte bara genom bistavarnas riktning utan också genom bistavarnas läge.

ʃ-runan får således anmärkningsvärt nog en ändring av sin grafiska form

trots att den redan har en huvudstav. Ändringen består dock bara av en förskjutning av bistavarnas läge och är helt förklarlig inom ramen för övriga ändringar då den återupprättar den dubbla skillnad gentemot ƿ, som fanns i det äldre systemet. I detta sammanhang kan för övrigt påpekas att bistavarna i de nya runformerna alltid är fästade vid mitten av huvudstaven. Ett redundant drag för flera runor med läget [nedre] är att huvudstaven är genomskuren av bistavarna.

Det fullständiga grafematiska systemet för de 16 runorna kan alltså ställas upp i följande schema där draget [längd] vid en bistav skiljer de båda ingående delsystemen åt. Att det är det delsystem som bygger på särdragen [riktning] och [läge] som favoriserats framgår tydligt av att det är där som 6 av de 7 nya runformerna återfinns. Det delsystem som bygger på [+/-krokar] omfattar totalt 6 runor och kan ses som en rest från det äldre systemet (jfr dess ytterligare krympning i rökrunesystemet).

ingen bistav	en bistav			två bistavar	
	lång	kort		bilaterala	unilaterala
- krokar	öppen ǀ	övre	uppåt ƿ	Υ	ƿ
	sluten ƀ		nedåt ǃ	↑	(F)
+ krokar ǁ	öppen ǂ	nedre	uppåt Ǆ	*	
	sluten Ɔ		nedåt ǆ	⋈	Ɔ

5) ⋈:

Om man utgår från att ⋈ är en ælgr-runa erbjuder detta stora problem i fråga om den rent grafiska förändringen. Den gamla ælgr-runans normalform Υ skulle mycket väl passa in i det nya systemet, vilket märks inte minst av att formen övertas av den nya m-runan. Den borde således rent logiskt ha fått stå kvar.

Den vanliga förklaringen till runans ändrade form är att man upphöjt en variant av den äldre ælgr-runan till normalform. Formen ⋈ förekommer visserligen som variant till Υ i några 24-typiga inskrifter, men denna form är sällsynt och förekommer framför allt som binderuna tillsammans med Ɔ-runan.¹⁰ Som variant till Υ i det 24-typiga systemet är formen ⋈ fullt förståelig. Den äldre runans distinktiva drag är: [två bistavar, bilateralt placerade med läget center]. Bistavarnas riktning är ett redundant drag och inga missförstånd kan uppstå om bistavarna i några fall vänds nedåt, eftersom ingen annan runa har två bilaterala, centralt placerade bistavar. Det

¹⁰ Se von Friesen 1933:40, DR spalt 969 och Antonsen 1975:10.

väsentliga är dock att *ælgR*-runans absolut vanligaste form i den äldre runraden är Υ .

De två viktigaste grafiska förändringarna vid omläggningen till det 16-typiga systemet är som visats normaliseringen till en huvudstav och upphöjandet av bistavarnas riktning till distinkt drag. Vid en omläggning där intresset varit så starkt koncentrerat till just bistavarnas riktning tycks det mig ologiskt att vid *ælgR*-runan välja den ovanliga riktningen [nedåt] och helt bortse ifrån att den gamla runans bistavar normalt var uppåtriktade. Det man i stället borde ha väntat – i konsekvens med behandlingen av övriga runor – är att bistavarnas riktning i den gamla normalformen permanentats och att detta tidigare redundanta drag blivit distinkt drag, vilket skulle ha lett till att den relativt ovanliga variantformen $\blacktriangledown$ avlägsnats. Man kan här jämföra med behandlingen av den enda av de övriga runorna med en huvudstav som fick sin form ändrad, nämligen $\mathfrak{F}$ -runan. Där drabbar ändringen inte bistavarnas riktning, utan enbart läget som för denna runa är ett helt redundant drag i det nya systemet.

Jag anser alltså att ändringen från Υ till $\blacktriangledown$ inte kan förklaras inom ramen för det mönster som följts vid övriga runor, där bistavarnas riktning fått en starkt ökad betydelse och där samtidigt sambandet med äldre runformer klart framgår. Om $\blacktriangledown$ är utvecklad ur *ælgR*-runan Υ tvingas man konstatera att man vid denna runa gjort ett avsteg från de principer som följts vid övriga runor med en huvudstav, nämligen att de fått behålla sin tidigare form (9 runor) eller fått en smärre ändring av ett redundant drag ($\mathfrak{F}$ -runan). Υ -runan har i stället fått just det drag ändrat som man vid omläggningen fäste störst vikt vid och som man upphöjde till distinkt drag, nämligen bistavarnas riktning.

Eftersom antagandet att $\blacktriangledown$ är en *ælgR*-runa gör den till ett specialfall även i ett annat avseende (platsen i runraden) kan det vara skäl att närmare granska den nya runformen för att se vilka upplysningar den kan ge om man ställer den i relation till de andra grafiska ändringarna.

Av de övriga nya runformerna är det två som liksom $\blacktriangledown$ har två bilateralt placerade bistavar, nämligen Υ och $\ast$. Vid båda dessa runor går de dubbla bistavarna uppenbart tillbaka på de äldre formernas dubbla huvudstavar. Bistavarnas läge och riktning har också sina direkta motsvarigheter i de äldre runformerna: Υ -runans drag [uppåt, övre] motsvarar $\mathfrak{M}$ -runans [top], $\ast$ -runans [uppåt, nedre] motsvarar $\mathfrak{N}$ -runans [center].

Om man antar att $\blacktriangledown$ förhåller sig på samma sätt till sin äldre runform som Υ och $\ast$ gör till $\mathfrak{M}$ och $\mathfrak{N}$, följer därav att de två bilaterala bistavarna skulle motsvara två huvudstavar i den äldre formen. Särdragen [nedåt, nedre] borde motsvara det äldre draget [bottom]. Om samma principer följts vid $\blacktriangledown$ som vid Υ och $\ast$ skulle motsvarigheten i den äldre runraden följaktligen ha särdragen [2 staffs, bottom] i Antonsens grafematiska schema. Den runa som uppvisar dessa särdrag är $\mathfrak{M}$ som i den äldre runraden genom sitt läge är

den direkta grafematiska oppositionen till m-runan M, liksom λ i den yngre är det till m-runan Y genom läget och bistavarnas riktning.

Jfr:	Antonsens analys:	Min analys:
	M [2 staffs, top]	Y [2 bilat. bistavar, uppåt, övre]
	N [2 staffs, center]	* [2 bilat. bistavar, uppåt, nedre]
	M [2 staffs, bottom]	λ [2 bilat. bistavar, nedåt, nedre]

Den grafematiska analysen gör det således troligt att motsvarigheten till λ i den äldre runraden inte är Y utan M. Om M-runan övertagits borde nämligen dess grafiska form ändrats eftersom den hade två huvudstavar. Dessa borde i enlighet med M och N ge två bilaterala bistavar och en riktning och ett läge som motsvarade M:s [bottom], d.v.s. [nedåt, nedre]. Om däremot Y-runan övertagits borde dess form kvarstått, eftersom den endast hade en huvudstav.

3. Runornas inbördes ordningsföljd

Runorna skiljer sig från andra uppsättningar av skrivtecken genom den unika ordningsföljden mellan de enskilda tecknen, ett förhållande som också gett runraden dess namn, futharken. Denna från andra alfabet avvikande ordningsföljd var uppenbarligen fast rotad i runtraditionen, något som bl.a. framgår av futharkinskrifter¹¹ och olika chiffer på basis av runornas nummer i runraden. Den fasta ordningsföljden behöver naturligtvis inte bero på att den i sig ansetts magisk,¹² den kan också ha haft rent praktiska, mnemotekniska orsaker. Dock har själva förekomsten av futharker på amuletter, gravstenar etc. gynnat hypoteser om att runraden i sig till trots magisk kraft.

Den äldsta bevarade fullständiga futharken finns på Kylverstenen (Gotland, omkring 400 e. Kr.). Också brakteaten från Vadstena (och dess dubblätt från Motala, o. 500) uppvisar en fullständig 24-typig runrad. Dessutom finns ett mindre antal av den samgermanska futharken i skadad, ofullständig eller förvanskad form (se t.ex. Antonsen 1975:1). Av dessa kan här nämnas 3 stycken ofullständiga 500-talsfutharker, nämligen den på brakteaten från Grumpan (Västergötland), som saknar runorna nr 15 och 16, den på Char-nayspännet (Frankrike) och den på Brezapelaren (Jugoslavien), vilka bägge saknar de sista tecknen i runraden. På anglosaxiskt område finns futharker med 28, resp. 33 runor bevarade från något senare tid. På Themsensvärdet (o. 700) har futharken 28 runor, liksom i Salzburghandskriften (800-talet).

¹¹ Se närmare beskrivningar och avbildningar hos t.ex. von Friesen 1933 och Moltke 1976.

¹² Jämför t.ex. Agrell 1932 och Blatt 1945:110.

Den 33-typiga futharken är återgiven i flera handskrifter. De äldsta bevarade 16-typiga futharkerna finns på runkavlen från Hedeby (o. 800, "kortkvistrunor") och på Gørlevstenen (Sjælland, o. 900, "normalrunor"). Av denna runrad finns dessutom ett stort antal senare uppteckningar.

En jämförelse mellan Kylver- och Vadstenafutharken visar att ordningsföljden mellan de enskilda runorna är omkastad på två ställen. Runorna nr 13 och 23 på Kylverstenen svarar mot nr 14 och 24 på Vadstenabrakteaten och vice versa. Alla de övriga bevarade futharkerna har Vadstenas ordningsföljd vad gäller runorna 13 och 14, vilket bör betyda att dessa blivit omkastade på Kylverstenen. Bilden är mer oklar för runorna 23 och 24, bl.a. därför att flera futharker saknar de sista runorna, men också därför att både Kylvermodellen och Vadstenamodellen finns bevarad i andra futharker. Vad gäller övriga runor stämmer ordningsföljden helt mellan Kylverstenen och Vadstenabrakteaten.

Ett frågetecken har dock Grumpanbrakteaten inneburit, där runa nr 22 har formen Υ .¹³ Detta har von Friesen (1933:33) tolkat som ett tidigt platsbyte för κ -runan "till ng -runans plats. Den följer alltså efter runorna **t b e m l** och intar följaktligen redan samma ställning i runraden som i det yngre, 16-typiga teckensystemet". Grumpanbrakteaten är emellertid skadad just där κ - och s -runorna normalt borde finnas, och detta förhållande gör andra teorier möjliga. Agrell (1930:36) var den förste som tolkade tecknet på ng -runans plats som en verklig ng -runa, försedd med huvudstav. Han påpekade att runan liksom den efterföljande o -runan var ofullständig, eftersom dess övre parti råkat försvinna under brakteatens yttering. Agrells uppfattning vann snabbt anslutning hos flera forskare, t.ex. Krause (1934:56) och Arntz (1935:132), dock ej av von Friesen (jfr ovan). Agrells tolkning får ytterligare stöd då Svärdström (VR:375) anser sig på platsen för den väntade κ -runan "kunna urskilja svaga spår av den översta delen av en sådan, i varje fall huvudstavens och de båda bistavarnas anslutning till övre ramlinjen". Hon konstaterar också att hennes läsning biträds av Sven B. F. Jansson. Forskarna tycks alltså i dagens läge vara eniga om att ordningsföljden på Grumpanbrakteaten inte avviker från den i övriga 24-typiga futharker.

I de anglosaxiska futharkerna har de nytillkomna runorna alltid sin plats efter de ursprungliga 24, så att dessas inbördes ordning bibehålls oförändrad. Trots att β -runan liksom i den 16-typiga raden ändrat både ljudvärde och grafisk form behåller den ändå sin plats i runraden, medan de runor som övertar dess gamla ljudvärde och form får sin plats efter de 24 ursprungliga.¹⁴ På samma sätt behåller runan Υ sin plats i den anglosaxiska futharken trots att den genom inflytande från latinets x får ett nytt ljudvärde.

¹³ Se renritningen av runraden hos von Friesen 1933:35 och VR 1958–70:374.

¹⁴ Se t.ex. Page 1973:40.

I den 16-typiga runraden behåller 15 runor sina platser i förhållande till de övriga. Enligt den gängse uppfattningen intar däremot ⱦ-runan (och dess grafiska motsvarigheter) en fullständigt avvikande plats eftersom den redan i de tidigaste återgivningarna av den 16-typiga futharken (Hedeby och Gørlev) återfinns som sista runa i den tredje ätten och sedan alltid behåller denna placering,¹⁵ medan *ælgR*-runan Y i den 24-typiga raden (liksom i de 28- och 33-typiga) alltid finns som sjunde runa i den andra ätten. En sen omflyttning (1100-talet) sker mellan *m*- och *l*-runorna, så att ordningsföljden mellan dem blir den samma som i det latinska alfabetet.¹⁶

Sammanfattningsvis kan sägas att de enstaka omkastningar som förekommer i den äldre runraden enbart gäller runor som följer direkt på varandra i runraden (nr 13–14; 23–24). Inga flyttningar av runor sker över något längre avstånd. Även den mycket sena omkastningen av *m*- och *l*-runorna efter latinskt mönster gäller två på varandra direkt följande runor. Placeringen av ⱦ-runan sist i den 16-typiga futharken utgör – om man följer den hittills allmänt accepterade teorin – det enda större avsteget från den gemensamma ordningsföljden.

Man är allmänt överens om att det verkligen är fråga om ett platsbyte av *ælgR*-runan. En sådan flyttning innebär emellertid ett alldeles unikt ingrepp och ett rubbande av den gamla ordningsföljden på ett helt annat sätt än de övriga smärre omkastningarna. Denna omständighet har varit föremål för flera runologers intresse och olika förklaringar har framlagts.

Platsbytet har oftast förklarats som ett försök att uppnå större harmoni mellan de tre ätterna, då reduceringen från 24 till 16 runor medförde att de blev ojämna inbördes: de två första ätterna innehöll 6 runor, den tredje endast 4.¹⁷ Denna lösning är dock inte särskilt övertygande, eftersom det är en rent godtycklig och subjektiv bedömning av vad som är mest harmoniskt: talföljden 6–5–5 eller talföljden 6–6–4. Även det senare alternativet är ju en helt symmetrisk och därför ”harmonisk” fördelning. Eftersom fullständig harmoni mellan de tre ätterna ändå inte kunde uppnås när antalet runor var 16, kan man fråga sig om denna gradskillnad i fråga om disharmoni mellan ätterna verkligen kan ha motiverat de olägenheter som ett rubbande av den gamla fasta ordningsföljden måste ha inneburit.

Godtar vi resonemanget att bytet verkligen skedde för att åstadkomma större harmoni, kvarstår problemet varför man flyttade just ⱦ-runan. Om man nämligen ville behålla ↑-runan som första runa i den tredje ätten, kunde ett alternativ ha varit att man flyttat t.ex. den sista runan i andra ätten. Erik Moltke (1976:144) är uppenbarligen inne på denna tankegång, när han av någon anledning kastar om ordningsföljden mellan de två sista

¹⁵ Se Wimmer 1887:242.

¹⁶ Se Wimmer 1887:240.

¹⁷ Se t.ex. Wimmer 1887:242, Arntz 1935:152 och Wessén 1957:3.

runorna i andra ätten och förklarar: ”Hvor simpelt at flytte den sidste rune i anden æt 𐌰 over som sidste rune i tredje æt.” Den vanligaste förklaringen till att just 𐌰-runan fick flytta på sig är att den i motsats till de andra oftast användes som sista runa i ett ord (t.ex. Andersen 1963:221). Mot denna förklaring kan dock resas invändningen att den gamla 𐌰-runan ju användes på samma sätt men att den därför inte blev placerad sist i runraden.

En helt annan förklaring ger von Friesen (1933:68) som utgår från sin tolkning av *ng*-runan på Grumpanbrakteaten som en *ælgR*-runa. Trots att denna läsning avvisas av dagens runologer (jfr ovan) återger jag ändå hans resonemang eftersom det kan vara intressant att se hur platsbytet har förklarats när inte harmoniargumentet använts. Efter att ha påpekat 𐌰-runans placering på Grumpanbrakteaten och det förhållandet att de båda runor som föregick 𐌰 i runraden, 𐌺 och 𐌶, inte användes i praktiskt bruk fortsätter von Friesen:

Runföljden 13 *ihwar, 14 *perbru och 15 *alzir utgjorde sålunda ett parti i runraden, där till följd av bristande praktiskt bruk osäkerhet och förvirring i former och namn redan på 500-talet i viss mån uppstått. Att ett namnbyte under sådana förhållanden skett mellan 13 *ihwar och 15 *alzir vore ur psykologisk synpunkt förklarligt. Efter den vid denna tidpunkt inträdande synkopen av obetonade ändelsevokaler återgav f.ö. *iur distinktare ljudet *R* än *ælzR, där det palatala *z* mindre väl än det icke-palatala *u* var ägnat att tjäna som bakgrund till det palatala *R*-ljudet, som runan 𐌰 representerade. Så har runan *iur placerats på den icke mer i praktiken brukade, snarlikt benämnda runan *Ingur*'s rum.

von Friesen laborerar alltså dels med ett namnbyte (13–15) orsakat av allmän osäkerhet om dessa runor, eventuellt också av önskan om större tydlighet, dels med ett platsbyte (15–22) på grund av likhet mellan det nya namnet och en annan runas namn.

Sammanfattningsvis kan sägas att ingen tillräckligt övertygande förklaring har getts till att man företog ett så unikt grepp som att flytta en runa till en helt annan plats än tidigare och därigenom rubba den gamla ordningsföljden. Tillvägagångssättet strider enligt min uppfattning helt mot den i övrigt logiska utformningen av den 16-typiga futharken, där man trots de radikala ingreppen mycket väl bevarade sambandet med de äldre runorna och där runorna fick behålla sin plats även i sådana fall då både grafisk form och ljudvärde ändrades.

Kanske är anledningen till att man inte funnit något tillfredsställande svar på frågan varför runan bytte plats helt enkelt att frågan är felställd. Teorierna om platsbyte utgår från antagandet att 𐌰 motsvarar *ælgR*-runan 𐌰, eftersom ljudvärdet är detsamma och den nya formen förekom som stupad variant i den äldre futharken. Men samma ljudvärde behöver inte nödvän-

digt innebära att det är fråga om samma runa, vilket de båda **a**-runorna tydligt visar. I stället för att fråga varför ⱦ-runan bytte plats ska man kanske fråga varför den står sist i den yngre runraden. Det mest logiska svaret på denna fråga är att ⱦ-runan – i likhet med alla de övriga yngre runorna – har övertagit den placering i runraden som dess äldre motsvarighet hade. Om vi som den grafematiska analysen tyder på ska tolka ⱦ-runan som en *dagr*-runa uppstår inga platsbytesproblem. Platsen sist i den yngre runraden är den naturliga för en *dagr*-runa.

Enligt min teori försvinner således de plats- och formproblem som är förknippade med den allmänt accepterade teorin att *ælgR*-runan 𐌚 är den äldre motsvarigheten till ⱦ-runan. I stället uppstår problemet varför man väljer att låta den förenklade 𐌛-runan beteckna det ljud som tidigare betecknats med *ælgR*-runan. Eftersom jag nu lämnar de egenskaper hos ⱦ-runan som rent objektivt kan iakttas i runmaterialet, nämligen dess grafiska form och placering i runraden, och övergår till frågorna om dess ljudvärde, funktion och namn, måste mitt resonemang nödvändigtvis bli mer hypotetiskt. Innan jag presenterar mitt förslag till hur valet av 𐌛 kan ha motiverats tänker jag först behandla frågan om varför en ⱦ-runan över huvud taget finns med i den 16-typiga futharken.

4. Behovet av ⱦ-runan

𐌚- och ⱦ-runornas ljudvärde är mycket omdiskuterat.¹⁸ I princip är man endast överens om att det ursprungligen var ett genom Vernersk växling uppkommet /z/ samt att det så småningom kom att sammanfalla med /r/. Däremot har olika svar getts på frågorna om när övergången från /z/ skett, om det varit en direkt övergång utan mellanläge(n) samt i så fall hur och var detta (dessa) ljud artikulerats. I detta speciella sammanhang är det emellertid intressant endast vilket ljud ⱦ-runan stod för vid tiden för skapandet av den 16-typiga futharken,¹⁹ inte hur det senare utvecklades.

Varken uttalet /z/ eller någon sorts *r*-ljud tycks emellertid rent fonetiskt motivera runans förekomst i den nya runraden, som i övrigt hade särskilda tecken endast för de absolut nödvändiga oppositionerna. Teckenreduceringen skedde ju på bekostnad av möjligheten till en mer exakt ljudåtergivning. Skillnaden mellan tonande och tonlösa konsonanter markerades normalt inte i det nya ortografiska systemet, liksom inte heller de olika omljudsvokalerna. Om vi antar att ⱦ-runans ljudvärde var /z/ borde det i överensstämmelse med systemet i övrigt ha betecknats med 𐌛₁-runan, liksom t.ex. /t/ och

¹⁸ T.ex. Bremer 1924, Jiriczek 1925–26, Penzl 1961, Tjäder 1961, Steblin-Kamenskij 1963, Runge 1974, Teleman 1980, Peterson 1983 samt Teleman 1985.

¹⁹ Om dateringsproblemen se Nielsen 1970.

/d/ betecknades med en gemensam runa. Om vi i stället antar att λ -runan betecknade någon sorts *r*-ljud borde det rimligen ha täckts av den ursprungliga *r*-runan $\mathfrak{R}$, som i likhet med många andra runtecken kunde ha fått beteckna också ett annat relativt näralliggande fonem. Samma resonemang kan för övrigt föras beträffande *ansur*-runan. Det förefaller inkonsekvent att avsätta en särskild runa för den nasalerade varianten av /a/, då övriga vokalrunor fick beteckna ett brett spektrum av ljudnyanser. Runorna λ och $\mathfrak{F}$ intar således en särställning i den 16-typiga futharken då de inte tillhör den absolut nödvändiga minimiuppsättningen tecken; jfr Andersen 1963:221: "Efter det til Grund lagte Princip havde vi ventet et Alfabet med 14 Tegn."²⁰

Vanliga förklaringar till att de båda till synes överflödiga runorna finns med i den kraftigt beskurna runraden är att det varit viktigt att få fram talet 16 eller att runnamnet *ansur* varit så okränkbart att runan med detta namn måste finnas med i runraden och att denna dessutom dragit med sig λ -runan.²¹ Valet har alltså enligt dessa teorier grundats på tal- och/eller namnmagi. Risker för cirkelbevis är här överhängande. Att talet 16 var viktigt motiveras huvudsakligen med att det fanns 16 runor i den nya runraden. Samtidigt förklaras det nya antalet runor med att det varit viktigt att uppnå talet 16. Man kan här jämföra med att talet 8 som ansetts fundamentalt i sammanhanget ($3 \times 8 = 24$ runor; $2 \times 8 = 16$ runor) inte kvarhålls i de enskilda ätterna. På samma sätt bedöms runnamnet *ansur* som okränkbart huvudsakligen därför att runan med detta namn står kvar. Att runan står kvar förklaras i sin tur med att dess namn är okränkbart. Om de båda runorna tagits med i runraden enbart för att uppnå antalet 16 eller för att den ena runans namn var okränkbart, kan det tyckas rimligt om de använts endast i alfabetuppteckningar och magiska formler, men inte i praktiskt bruk i löpande text, vilket ju faktiskt var fallet. Över huvud taget tycks mig den kraftiga och revolutionerande beskrivningen av den äldre futharken, en reduktion som "søger sin Lige inden for Alfabeternes Historie" (Andersen 1963:219), knappast förenlig med ett hänsynstagande till namn- eller talmagi.²²

Om nu även de runmagiska förklaringarna avvisas måste man söka andra orsaker till förekomsten av λ - och $\mathfrak{F}$ -runorna. Låt oss först se på hur den yngre runraden har bedömts av forskarna. Man är allmänt överens om att den måste vara ett resultat av en medveten skriftreform,²³ men olika teorier finns om var, när och varför den genomförts.²⁴ Den 16-typiga runraden har ofta bedömts som sämre än den 24-typiga ur rent språklig synvinkel, medan

²⁰ Se även t.ex. Diderichsen 1945 och Haugen 1971.

²¹ Se t.ex. Andersen 1963:221 f. och där anförd litteratur.

²² Jfr den kritiska granskningen av runmagiska resonemang som görs av Bæksted (1952).

²³ Se t.ex. Diderichsen 1945:321, Wessén 1957:5, Jansson 1963:27 och Andersen 1963:212.

²⁴ En översikt ges av Andersen 1963.

dess fördelar för ristarna har framhållits, framför allt med motiveringen att dessa inte längre behövde göra någon noggrann ljudanalys.²⁵ Andra har däremot hävdats att den nya teckenfattiga runraden visserligen försvårar ljudhistoriska undersökningar, men att den därför inte behöver vara sämre som ortografiskt system. Så skriver t.ex. Diderichsen (1945:323) att ”det er slet ikke på forhånd givet, at en sådan større økonomi i notationsinventaret er så upraktisk for de skrivende og læsende, som den synes ud fra vore tilvante forestillinger”. Nielsen (1960:6) förklarar likaledes: ”Tegnfattigdommen maa selvsagt vanskeliggøre lydhistoriske undersøgelser; derimod er der ingen særlig grund til at betegne indskrifternes ortografi som daarlig eller vaklende.” Han påpekar också att i de äldsta danska runinskrifterna används det nya teckensystemet med stor konsekvens; ”de gamle runeristere har mestret 16-tegns futharken til fuldkommenhed” (1960:1).

Jag kommer i det följande att anta att den nya runraden skapats för att man skulle få ett för den tidens språk funktionellt ortografiskt system, inte bara för att ristarnas arbete skulle underlättas. Som Nielsen (1960:6, 11, 28) visat spelade den etymologiska principen en viktig roll i de 16-typiga inskrifterna vad gäller beteckningen av vokaler (både enkeltecken och digrafer). Beträffande a-runorna påpekar han (1960:3) att det i de äldre inskrifterna är en avgörande skillnad i användningen beroende på om en följande nasal är bevarad eller förlorad. I det förra fallet uppträder de båda runorna i fri variation, men i det senare används ʌ-runan regelmässigt. I vissa ord blir valet mellan de båda a-runorna också direkt betydelseavgörande (jfr även Haugen 1971:595).

Då ʌ-runan framför allt förekom i ändelser kan man misstänka att den varit nödvändig för att uttrycka någon morfologisk distinktion som inte kunde markeras ortografiskt genom ʀ eller ʁ. Vi kan då bortse från de fall där en böjningsform med ʌ stod i direkt kontrast mot en ändelselös form eller mot en form med vokalruna (t.ex. *fiskR* – *fisk* – *fiski*). Inte heller kan en speciell konsonantruna ʌ varit nödvändig, om kontrasten mellan formerna markerades genom förekomst av eller kvalitet hos en föregående vokalruna (t.ex. *fiskR* – *fiskar*; *rettar* – *rettir*). Det samma gäller om den kontrasterande konsonanten var någon annan än /s/ eller /r/ (t.ex. *mir* – *mik*; *langR* – *langt*, *blar* – *blan*).²⁶ Alla dessa fall hade lika gärna kunnat markeras med ʀ eller ʁ, beroende på vilket ljudvärde runan hade vid denna tid. Det som är relevant i detta sammanhang är endast eventuella oppositioner mot /r/ eller /s/.

Vi kan då konstatera att ʌ inte i något paradigm uppträder i direkt kontrast mot ʀ. Om vi således antar att ʌ betecknade någon sorts r-ljud kan dess förekomst i runraden inte heller motiveras av att den var nödvändig för

²⁵ Se t.ex. Wessén 1957:6 och Jansson 1963:27.

²⁶ Beträffande oppositionen ʌ-R i verbets presensändelser se följande avsnitt.

att markera någon morfologisk distinktion. Detta kan också ses av att det inte får några betydelsemässiga konsekvenser, när en sammanblandning senare successivt sker mellan de båda runorna. Läget kan i stället stabiliseras först så att de båda runorna uppträder i kombinatorisk distribution och slutligen så att $\mathfrak{R}$ helt tränger undan konsonantrunan $\mathfrak{A}$. En sådan utveckling hade knappast varit möjlig om skillnaden mellan de båda runorna varit fundamental i det morfologiska systemet.

Förhållandet är helt annorlunda vad gäller $\mathfrak{L}$ -runan. I nominalböjningen kontrasterar $\mathfrak{A}$ i t.ex. *a*-stammarnas singularböjning i nominativ direkt mot $\mathfrak{L}$ i motsvarande genitivform (*fisk_R* – *fisk_S*). Samma opposition finns i de starkböjda adjektivens maskulinformer. I verbalböjningen kontrasterar de aktiva presensformerna mot de mediopassiva också genom just $\mathfrak{A}$ – $\mathfrak{L}$.²⁷ Om vi antar att $\mathfrak{A}$ i dessa ändelser betecknade /z/ blir dess förekomst i den nya runraden fullt begriplig. Ett gemensamt tecken för tonande och tonlös variant av *s* – efter mönstret för övriga konsonanter – skulle ortografiskt ha upphävt den viktiga morfologiska distinktion som stämtonen i detta fall innebar. Märk att stämtonen vid övriga konsonanter inte utnyttjades morfologiskt på detta sätt. För att inte avhända sig möjligheten att även i skrift kunna särskilja t.ex. nominativ- och genitivformer måste man göra ett avsteg från huvudprincipen att låta en gemensam runa beteckna såväl tonande som tonlös variant.

Om man således antar att $\mathfrak{A}$ betecknade /z/ kan dess förekomst i den nya runraden motiveras helt rationellt; runan blir nödvändig för att skriften skall fungera i praktiskt bruk. Då blir också $\mathfrak{A}$ och $\mathfrak{L}$ fullständigt unika, eftersom de är de enda runor som skiljer sig inbördes bara genom stämtonen. Ur runpedagogisk synvinkel måste det ha varit viktigt att de båda runornas särställning tydligt framgick så att ingen sammanblandning mellan /s/ och /z/ skulle ske efter mönster från de runor som betecknade både tonande och tonlös variant. Det hjälpmedel som därvid stod till buds var runnamnen. Hur viktigt ett runnamn kunde vara som indikator på runans ljudvärde framgår bäst av att *jara*-runan kom att beteckna /a/ i stället för /j/ då namnet *jara* genom bortfall av uddljudande *j* blivit till *ara*.²⁸

²⁷ Jfr Teleman 1980:212 samt 1985:11.

²⁸ Det exakta sambandet mellan den äldre och den yngre runan är dock omdiskuterat. I DR spalt 941 f. förklaras t.ex. att den nya *a*-runan "må betragtes som en nordisk nydannelse uden sammenhæng med den gamle *jara*-rune". Denna har endast vid en viss tidpunkt "overtaget *jara*-runens navn, nemlig da denne iflg. en almindelig nordisk lydlov mistede sit forlyds-*j*, altså *jara* > *ara*". Men även med detta synsätt är namn och plats gemensamt för den äldre och yngre runan.

5. Valet av den förenklade 𐌲-runan

Den allmänna teckenreduceringen fick konsekvenser för runnamnens vidkommande. I den 24-typiga futharken angav runnamnet normalt genom sitt begynnelseljöd runans exakta ljudvärde, d.v.s. även förekomst eller avsaknad av stämton. Detta var inte längre möjligt i den 16-typiga, där många runor betecknade två eller flera fonem eller allofoner, medan runnamnen bara kunde illustrera ett av alternativen. Här ankom det i stället på ristaren/läsaren att avgöra hur det ljudvärde som runnamnet angav skulle modifieras (t.ex. i fråga om stämton) för att utläsningen skulle bli den riktiga. Endast vid runorna 𐌰 och 𐌱 tilläts inte någon sådan modifiering, framför allt inte i de fall då stämtonen utnyttjades morfologiskt. Därför vore det rimligt om man åtminstone under själva övergångsperioden krävde att deras namn skulle vara speciellt illustrativa.

Eftersom den äldre s-runans namn var bildat enligt den akrofoniska principen och /z/ aldrig kunde förekomma i uddljud, bör detta namn varit mycket lämpligt även för den yngre s-runan. De båda runorna intar ju också mycket riktigt samma plats i futharken.

Den äldre /z/-runans ljudvärde angavs genom slutljudet i runnamnet. Trots den stora osäkerhet som råder om 𐌲- och 𐌰-runornas namn vid olika tider är man enig om att 𐌲-runans ursprungliga namn på nordisk botten var *alghiR (jfr got. *algs*, anglos. *eolhx*). Oavsett om man antar betydelsen 'älg' eller betydelsen 'värn, helig plats'²⁹ ger synkope och omljud formen *ælgr* (gen. *ælgjar*). Jag utgår från att 𐌲-runan hela tiden behöll detta namn, då jag i likhet med t.ex. Wimmer (1887:243 f.) inte finner något förnuftigt skäl till att runan skulle överta 𐌰-runans namn *ihwar (senare *iur*).³⁰

För att vara så illustrativt och pedagogiskt som möjligt borde /z/-runans namn inte bara återge det avsedda ljudvärdet (vilket var det enda krav som ställdes i den 24-typiga futharken), utan också den viktiga morfologiska skillnad som valet mellan /z/ och /s/ kunde innebära (och som var anledningen till att en särskild runa fanns med i den 16-typiga). Utläsningen /z/ i runnamnet borde således framstå som klart avskild från utläsningen /s/, d.v.s. de båda utläsningarna borde ge två från varandra fristående tolkningar. Det senare kravet kunde inte uppfyllas av namnet *ælgr*, då det var en ursprunglig *i*-stam (gen. *ælgjar*) där /z/ inte i någon position stod i direkt kontrast till /s/.³¹ En utläsning av *R* som /s/ i *ælgr* kunde inte bli missvisande utan skulle automatiskt korrigeras till /z/ på liknande sätt som vid övriga

²⁹ Se Olsen 1907:8.

³⁰ Då t.ex. von Friesen (1933:68) antar ett tidigt namnbyte stöder han sig huvudsakligen på sin läsning av *ng*-runan som en *R*-runa (jfr ovan s. 24).

³¹ Senare får även *i*-stammar genitivändelsen *-s* genom påverkan från *a*-stammarnas böjning (Noreen 1904:294).

konsonanter. Detta kan ha varit en anledning att förkasta runnamnet *ælgR* – och därmed också runan *Y*. Det kunde ske desto lättare som runnamnet inte följde den akrofoniska principen och flera andra runnamn också slutade på */z/*. *Ƿ*-runans namn *dagR* hade som ren *a*-stam den fördelen framför *ælgR* att det inte bara kunde illustrera ljudvärdet */z/* utan också den morfologiska skillnaden mellan */z/* och */s/*. Om namnet *dagR* utlästes utan stämton i slutljudet gav det en annan form, nämligen genitiven *dags*. Rent pedagogiskt måste detta namn ha framstått som mycket lämpligt för att visa hur viktigt det var att skilja på */z/* och */s/* och att inte blanda samman dessa. Jag antar således att valet av den förenklade *Ƿ*-runan som tecken för */z/* kan ha motiverats av namnet *dagR*. Att namnet, inte ljudvärdet, avgjorde runans placering i runraden visas tydligt av den nya *a*-runan – vare sig den utvecklats direkt ur *j*-runan eller endast övertagit dess namn.

Mitt namnförslag måste – i likhet med tidigare förslag om *λ*-runans äldsta namn – bli ytterst hypotetiskt, då belägg saknas på den 16-typiga futharkens runnamn under den äldsta perioden. De fakta man för *λ*-runans del har att ta hänsyn till är dels att den mycket sporadiskt användes som tecken för */e/* och */i/* redan under den tid då den huvudsakligen var en konsonantruna, dels att den i senare uppteckningar kallas *ir*, *eir* eller *yr*.³² Det tidiga om än sällsynta bruket av konsonantrunan *λ* för */e/* och */i/* brukar förklaras med att man utgått från begynnelseljudet i runnamnet (*ælgR*, alternativt *ir/er* möjligen³³ av **ihwar*).

Med min hypotes om runnamnet *dagR* bortfaller givetvis denna möjlighet till förklaring. Jag antar i stället att ristarna varit så välbekanta med runnamnen och hur de angav runornas ljudvärde att de knappast ens tillfälligt kan ha glömt bort att *λ*-runans ljudvärde angavs av slutljudet, inte av begynnelseljudet. Jag anser också det rimligt att en ristare – när han behövde använda runnamnen som stöd vid valet av runtecken – för *λ*-runans del verkligen skilde ut runans verkliga ljudvärde, nämligen slutljudet, d. v. s. ”*R* i *dagR*”. Då kan ett vokalljud lätt ha insmugit sig framför konsonanten, vare sig denna ännu var */z/* eller senare ett ”palatalt *r*” (jfr insättandet av en extra vokalruna i vissa konsonantgrupper). Detta skulle kunna förklara de lokala variationerna i bruket av *λ* för */e/* och */i/*. Möjligen kan man tänka sig att enbart ljudbeteckningen *R*, kanske uttalad med en framförställd vokal,³⁴ så småningom trängt undan namnet *dagR* så att man därmed fick en beteckning som bättre anslöt sig till den akrofoniska namnprincipen.

³² Bägge frågorna behandlas av Nielsen 1960:64 f.

³³ Jfr Arntz (1935:106) som förklarar att skrivningen *ir* ”für zu erwartendes *iur* im Cod. Leid. scheint auf einen anderen Namen als *yr* ‚Eibe‘, ‚Bogen‘ hinzuweisen (**ihwaz*)”.

³⁴ Jfr våra nutida bokstavsnamn *ess*, *eff* etc.

Då ʌ:s ursprungliga ljudvärde sammanfallit med /r/ och runan därför blivit överflödig som konsonantruna, användes den som tecken för /y/ och hade då namnet *yr*. Detta namn ser Wimmer (1887:244) som ett sent lån från den anglosaxiska nyskapade *yr*-runan, som både genom sin grafiska form och genom sin plats i slutet av futharken påminde om ʌ och som därför kunde ge den ett nytt användningsområde. Wimmers förklaring strider på intet sätt mot min hypotes. Den enda skillnaden blir att medan Wimmer utgår från att det är namnet *ælgR* som ersätts antar jag att det är namnet *dagR*. Om dessutom det skandinaviska runnamnet redan reducerats till ett ljudbetecknande *R* (eventuellt med en föregående vokal) skulle för övrigt en sådan namnöverföring desto lättare ha kunnat ske. Andra har förklarat även namnet *yr* som en utveckling av den äldre ʌ-runans namn **ihwar*.

Valet av den förenklade ʌ-runan som tecken för /z/ kan ha underlättats av den stora fonetiska likheten mellan /z/ och /ð/, som var ʌ-runans ursprungliga ljudvärde. Bägge ljuden var tonande frikativor med mycket närgränsande artikulationsställe. Även om ʌ-runan på grund av de allmänna ljudförändringarna kommit att i vissa positioner beteckna klusilen *d*, var dess frikativa ljudvärde fullt aktuellt (åtminstone i inljud) vid tiden för övergången till den 16-typiga futharken.

Övergångar mellan ursprungligt frikativt *d* och *R* finns säkert belagda, men orsakerna till dem är omdiskuterade. Ofta har dessa övergångar setts som från varandra isolerade företeelser, och förklaringarna har då anpassats till enskilda fall.

Mest uppmärksammas är den förändring som presensändelsen i 3 pers. sing. genomgår under sen urnordisk tid. Då ersätts den ursprungliga ändelsen *-ð* av *-R*, som tidigare enbart hörde till 2 pers. sing. Ändelseskiftet kan avläsas på de båda blekingska inskrifterna Stentofte och Björketorp.³⁵ Wessén (1965:8, not) förklarar förändringen på följande sätt: "Konsonanterna *-R* i 2 sg. [...] och *-ð* i 3 sg. låg varandra mycket nära i uttalet; detta ledde småningom till sammanfall, varvid ändelsen *-R* som den tydligare (och i ordslut vanligare) gjorde sig gällande." Andra har förklarat att *-R* uppstått genom kontraktion av *-ð* och pronomenet *eR* eller genom att *-ð* differentierats till *-R* för att förhindra att det assimilerades med en föregående dental eller genom att personändelsernas sammanfall i passivum lett till ett motsvarande sammanfall i aktivum varvid 3 pers. fick överta 2 personens ändelse.³⁶

En liknande förändring finns i fornnorska i 2 pers. plur., där ändelsen *-ir* uppträder som variant till *-it* och *-ið*.³⁷ Även i dalmålet finns variantformer på *-ir* och *-ið* i 2 pers. plur. i presens, preteritum och imperativ. Levander

³⁵ Se t.ex. Jacobsen 1935:35.

³⁶ En översikt ges av Bech 1970.

³⁷ En översikt av olika förklaringar ges av Hagen 1984.

(1928:89) håller frågan öppen om man skall förklara ändelsen *-ir* som en ren ljudövergång från *-ð* till *-r* eller som kontraktion av *-ð* och pronomenet *ir*.

I vissa konsonantkombinationer har ursprungligt frikativt *d* övergått till *r*, t.ex. *budhker/burk*, *siðla/särta* (se Wessén 1965:88, Noreen 1904:196 f. och Lidén 1937 samt där angiven litteratur).

I flera svenska dialekter finns en övergång från äldre *ð* till *r*. Levander (1928:6) förklarar att det spirantiska *d*-ljudet på vissa orter i Dalarna "övergått till ett ytterst egendomligt, *r*-liknande ljud". Dialektal övergång från *-ð* till *-r* finns bl.a. i kalixmålen (Pihl 1924:36, Rutberg 1924:106) och i östgötiskan (Åhlander 1932:34 f.).

En utveckling i motsatt riktning, från *r* till *ð*, behandlas av Lidén (1937:92 ff.). Han tar framför allt upp intervokaliska övergångar och granskar ingående bl.a. fyra verb som har biformer med stamslutande *-ð*- vid sidan om normalt *-r*-. Han konstaterar att *-r*- där går tillbaka på urnord. *-R*- och att inga verb med ursprungligt *r* har dessa biformer. Han kommer således till "den slutsatsen, att växlingen *-r* ~ *-ð* [...] är bunden till äldre nord. *-R*- (urgerm. *-z*-)" (s. 98).

Andra omdiskuterade exempel på övergång från *r* till *ð* är pronomenet *yðr* av **irwīr* (se Lidén 1937:99) och variantformen *-aðe* av komparativändelsen *-are*, t.ex. *senaðelsenare* (Noreen 1904:356).

De här uppräknade fallen kan naturligtvis ses som från varandra helt fristående utvecklingar, som skall förklaras på olika sätt och där olika faktorer fungerat som utlösare av övergången. Sammantaget visar de ändå att ljuden under vissa omständigheter var utbytbara, och man kan nog inte bortse från att likheten mellan dem varit en starkt bidragande orsak till att övergångarna trots allt varit möjliga. Även om man valt den förenklade $\mathfrak{M}$ -runan som tecken för */z/* på grund av runnamnet *dagr*, kan det förhållandet att runan även tidigare kunde beteckna ett frikativt ljud ha underlättat valet.

6. Sammanfattning

I uppsatsen framförs hypotesen att $\mathfrak{A}$ -runans motsvarighet i den äldre runraden är *dagr*-runan $\mathfrak{M}$, inte – som tidigare varit allmänt accepterat – $\mathfrak{elgr}$ -runan $\mathfrak{Y}$. Mina huvudargument är $\mathfrak{A}$ -runans grafiska form och dess plats i runraden.

En grafematisk analys av de yngre runorna sedda i relation till de äldre visar att en förenkling av $\mathfrak{M}$ -runan efter samma mönster som övriga runor skulle ge formen $\mathfrak{A}$, medan en omvandling av $\mathfrak{Y}$ till $\mathfrak{A}$ bryter mot detta mönster. Även $\mathfrak{A}$ -runans plats i den yngre futharken blir naturlig om den utvecklats ur $\mathfrak{M}$ -runan, medan man måste räkna med ett fullkomligt unikt platsbyte om den utvecklats ur $\mathfrak{Y}$ -runan. Som äldre motsvarighet till $\mathfrak{A}$ -runan

har alltså 𐌱 två klara fördelar framför 𐍂:

- platsen i futharken blir naturlig och inga platsbytesteorier behövs
- den grafiska ändringen passar helt in i mönstret för de ändringar som övriga runor genomgick

Mitt förslag till varför den förenklade 𐌱-runan kom att väljas som beteckning för det ljud som tidigare markerats genom 𐍂-runan bygger på en kedja av antaganden. De viktigaste av dessa är:

- 𐌰-runans förekomst i den 16-typiga runraden bör förklaras som föranledd av rationella skäl, inte av talmagiska.
- 𐌰-runan betecknade ursprungligen /z/ och var nödvändig för att den viktiga morfologiska distinktionen mellan /z/ och /s/ skulle framgå även i skrift.
- runans namn borde av pedagogiska skäl kunna utvisa den särställning som /z/ intog i förhållande till /s/, eftersom man i övriga fall inte hade särskilda tecken för tonande och tonlös variant.
- valet av den förenklade 𐌱-runan som tecken för /z/ motiverades främst av runnamnet *dagr* men underlättades också av en viss likhet mellan den äldre 𐌱-runans frikativa ljudvärde och /z/.

Enligt min hypotes har 𐌰-runan bara ljudvärdet gemensamt med 𐍂, medan dess grafiska form, plats och namn kommer från 𐌱. 𐌰-runan blir alltså en direkt parallell till 𐌴-runan, som endast har ljudvärdet gemensamt med 𐌶, medan plats, namn och eventuellt grafisk form kommer från 𐌵. Därmed kan också platsen i runraden upphöjas till enda kriterium på de yngre runornas släktskap med de äldre.

Litteratur

- Agrell, Sigurd, 1930, Rökstenens chiffergåtor och andra runologiska problem. Lund.
 – 1932, Die spätantike Alphabetmystik und die Runenreihe. Lund.
- Andersen, Harry, 1963, Det yngre Runealfabets Oprindelse (Arkiv för nordisk filologi 62, s. 203–227).
- Antonsen, Elmer H., 1975, A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions. Tübingen.
- Arntz, Helmut, 1935, Handbuch der Runenkunde. Halle/Saale.
- Bech, Gunnar, 1970, Den oldnordiske 3. sg. præs. ind. akt. (Arkiv för nordisk filologi 85, s. 223–232).
- Blatt, Franz, 1945, Alfabetets historia. Stockholm.
- Bremer, Otto, 1924, Die Aussprache des *ᚱ* der urnordischen Runeinschriften (Festskrift tillägnad Hugo Pipping, Helsingfors, s. 38–50).
- Bæksted, Anders, 1952, Målruner og troldruner. Runemagiske studier. København.

- Diderichsen, Paul, 1945, Runer og runeforskning i nordisk belysning (Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri 21, s. 319–334).
- DR = Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Text. 1942. København.
- Friesen, Otto von (utg.), 1933, Runorna (Nordisk kultur VI). Stockholm, Oslo, København.
- Hagen, Jon Erik, 1984, 2. person pluralis på *-r/* i gammelnorsk (Maal og Minne 1984, s. 90–108).
- Haugen, Einar, 1971, On the parsimony of the younger futhark (Studies by Einar Haugen, The Hague, s. 590–597).
- Jacobsen, Lis, 1935, Forbandelsesformularer i nordiske runeindskrifter. Stockholm.
- Jansson, Sven B. F., 1963, Runinskrifter i Sverige. Uppsala.
- Jiriczek, Otto, 1925–26, Der Lautwert des runischen *R* zur Vikingerzeit (Englische Studien 60, s. 217–237).
- Knirk, James E., 1977, Anmeldelse av Antonsen 1975 (Maal og Minne 1977, s. 172–184).
- Krause, Wolfgang, 1934, Beiträge zur Runenforschung. Zweites Heft. Halle (Saale). – 1970, Runen. Sammlung Götschen. Berlin.
- Levander, Lars, 1928, Dalmålet. Beskrivning och historia. II. Uppsala.
- Lidén, Evald, 1937, Till frågan om *-ð-* av äldre *-r-* (Ordstudier, Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 1, Göteborg, s. 92–109).
- Loman, Bengt, 1965, Rökrunorna som grafematiskt system (Arkiv för nordisk filologi 80, s. 1–60).
- Moltke, Erik, 1976, Runerne i Danmark og deres oprindelse. København.
- Nielsen, Karl Martin, 1960, Til runedanskens ortografi (Arkiv för nordisk filologi 75, s. 1–78).
– 1970, Om dateringen af de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken. København.
- Noreen, Adolf, 1904, Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen. Halle.
- Olsen, Magnus, 1907, Valby-amulettens runeindskrift (Forhandlinger i Videnskabs-selskabet i Christiania. Aar 1907:6, Christiania).
- Page, R. I., 1973, An Introduction to English Runes. London.
- Penzl, Herbert, 1961, Old High German ⟨*r*⟩ and its phonetic identification (Language 37, s. 488–496).
- Peterson, Lena, 1983, Om s.k. palatalt *r* i fornsvenskan (Arkiv för nordisk filologi 98, s. 202–220).
- Pihl, Carin, 1924, Överkalixmålet I. Stockholm.
- Runge, Richard, 1974, Proto-Germanic */r/*. The pronunciation of */r/* throughout the history of the Germanic languages (Göppinger Arbeiten zur Germanistik). Göppingen. Kümmerle.
- Rutberg, Hulda, 1924, Folkmålet i Nederkalix och Töre socknar. Stockholm.
- Steblin-Kamenskij, M. I., 1963, The Scandinavian Rhotacism and Laws governing the Change of Distinctive Features (Philologica Pragensia 6, s. 362–367).
- Teleman, Ulf, 1980, Occam's razor and the rise and fall of a Germanic phoneme

- (ALVAR. Studies presented to Alvar Ellegård on the occasion of his 60th birthday. Stockholm papers in English language and literature 1, Stockholm, s. 207–218).
- 1985, Till det nordiska r-fonemets historia (opubl. manus).
- Tjäder, Börje, 1961, Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. Uppsala.
- VR = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. Text. 1958–70. Stockholm.
- Wessén, Elias, 1957, Om vikingatidens runor (Filologiskt arkiv 6, Stockholm).
- 1965, Svensk språkhistoria I. Sjunde upplagan. Stockholm, Göteborg, Uppsala.
- Westergaard, Kai-Erik, 1981, Skriftegn og symboler. Noen studier over tegnformer i det eldre runealfabet (Osloer Beiträge zur Germanistik 6, Oslo).
- Wimmer, Ludv. F. A., 1887, Die Runenschrift. Berlin.
- Åhlander, A. T., 1932, Konsonanterna i Östergötlands folkmål. Ljudhistorisk och dialektgeografisk översikt I. Uppsala.

EVERT SALBERGER

Granby-hällen och Lidingö-hällen

En genomgång av Upplands runinskrifter, bd 1 (1940–43) har klarlagt, att mellan var sjunde och åttonde runinskrift i denna del av Uppland är ristad i en berghäll, en bergvägg, ett jordfast stenblock eller ett flyttblock.¹ Fortfarande kommer en och annan sådan runinskrift i dagen. År 1946 upptäcktes vid Fällbro i Täby sn en runristning ”i fast berg . . . i en brant stupande bergvägg”² och år 1975 vid Hägerneholm, Västra Arninge, också i Täby sn en runristning på ”ett större stenblock”.³ Nyligen (1987) offentliggjordes två runristade berghällar, av vilka den vid Granby i Spånga sn upptäcktes redan i juni 1941 av en värnpliktig soldat under övningar att bygga skyttevärn⁴ och den vid Bo gård på Lidingö i februari 1984 av några pojkar under kalkkåkning.⁵

Granby-hällen granskades på sin tid av Sven B.F. Jansson, som fann inskriften genomkorsad av sprickor, flerstädes skadad och delvis svårläst. Då han inte kunde ge inskriften en definitiv tydning, underlät han att publicera den. Lidingö-hällen är redan förut (1986) offentliggjord av Helmer Gustavson, som behandlade båda dessa runhällar i sitt föredrag ”Husby and Bo gård, two placenames and two runic inscriptions” vid The second international symposium on runes and runic inscriptions i Sigtuna den 10 sept. 1985. Gustavson ger (1987) först en allmän presentation, sedan en ingående kommentar till läsningen men rätt knapphändig behandling av tydningen och främst en utförlig bebyggelsehistorisk belysning.

Eftersom inskriften på Granby-hällen rymmer ett tydningsproblem, som Gustavson visserligen har uppmärksammat men inte förmått lösa, och inskriften på Lidingö-hällen torde rymma ett tydningsproblem, som Gustavson inte tycks ha upptäckt, synes det motiverat att om möjligt söka ge ett par bidrag till de två inskrifternas tydning.

¹ E. Salberger, Runristade berghällar och stenblock, i: *Studia archaeologica ostrobotniensia* 1987. Jakobstad 1988; s. 194 ff., särsk. s. 202.

² S.B.F. Jansson, Några okända uppländska runinskrifter, i: *Fornvännen*, årg. 1946, s. 257.

³ H. Gustavson, Runfynd 1975, i: *Fornvännen*, årg. 71 (1976), s. 99.

⁴ H. Gustavson, Husby och Bo gård – två ortnamn och två runinskrifter, i: *Runor och runinskrifter. Kungl. Vitt. Hist. och Antikv. Akad. Konferenser 15. Sthlm 1987*; s. 132.

⁵ H. Gustavson, Runfynd 1984, i: *Fornvännen*, årg. 81 (1986), s. 84 ff.

Runhällen vid Granby i Spånga sn

Inskriften på den vittrande ristningsytan i fast häll på nordsidan av en bergknalle nordost om mangårdsbyggnaden vid Granby har Gustavson läst:

**ikilauh × lit + hakua · eli þsa · eftr + sun sin × sihfastr · auk ·
-ihilt · broþir hans · þ-u muþrkun bua i hu-um**

och tytt: ”Ingelög lät hugga denna häll efter sin son Sigfast, och Sig. . . (?), hans broder, (lät också hugga). De, moder och son, bo i Hu. . .”.⁶

Till sin uppbyggnad består inskriften av en sedvanlig dedikation, vilken följs av en kort upplysning om var mor och son bodde: **i hu-um** (dat. pl.). Mittrunan i ortnamnet **hu-um** är förstörd, vilket omöjliggör en säker tydning. Gustavson har kommenterat läsningen: ”Om en s-runa varit ristad här måste den av flagringens storlek och form att döma ha sett ut som 26 s”,⁷ en s-runa som är ”spegelvänd med ett jämförelsevis kort mellanled vinkelrätt mot första och sista ledet.”⁸ Det ligger nära till hands att antaga, att den förstörda mittrunan i **hu-um** varit en s-runa, och Gustavson har – utan att ge någon bestämd tydning av ortnamnsfrasen – i stort sett sagt vad som kan sägas, då runan inte går att säkert bestämma.

Ett annat tydningsproblem möter i senare delen av dedikationen: **auk · -ihilt · broþir hans**, ”och Sig. . . (?), hans broder”, närmare bestämt i runföljden **-ihilt**, ”Sig. . . (?)”. Gustavson har kommenterat vissa runor: ”Huvudstaven i runa 43 [markerad med ett horisontalstreck] är djup och tydlig. På huvudstavens högra sida går från dess mitt en bistav i en västerbåge (sic!) upp mot den övre ramlinjen och träffar denna en cm till höger om huvudstaven. Runan liknar alltså ett latinskt P. En tunn naturlig skåra går vinkelrätt över inskriftsbandet 5 cm till vänster om runa 43. Den kan ha utnyttjats som en huvudstav. Dock inga spår av eventuella bistavar i anslutning till denna skåra. 44 i är mycket grund; ej stungen. Avståndet mellan 44 i och 45 h ganska stort, 15 cm, till följd av en spricka som går snett över inskriftsbandet, 46 i mycket grund men säker; ej stungen.”⁸

Beskrivningen av runa 43 – runan är inte translittererad – ger inte något underlag för Gustavsons tydning ”Sig. . . (?)” av runföljden **-ihilt**, en tydning som förutsätter, att första runan kan läsas och translittereras som s. En ordinär s-runa har, oavsett om den är spegelvänd eller ej, inte någon huvudstav; det har bara s-runor med s.k. stolsform, och någon sådan finns inte på Granby-hällen. Om runa 43 verkligen har den av Gustavson beskrivna formen och liknar ett latinskt P, kan det ifrågasättas, om den överhuvud låter sig translitterera som någon runa i en senvikingatida inskrift. Man bör

⁶ H. Gustavson, Husby och Bo gård etc., s. 134.

⁷ H. Gustavson, a. a., s. 135.

⁸ H. Gustavson, a. a., s. 134.

ha i minnet, att Granby-hällen har en vittrande ristningsyta, och att inskriften på flera ställen är skadad och svåräst. I varje fall går det inte att bygga en tydning 'Sig-' av namnets förled på den form som runa 43 uppges ha.

Gustavson har framhållit, att det inte bara är vissa skadade runor som gör tydningen osäker utan också att inskriften är formulerad på ett oklart sätt. Dedikationen upplyser i klartext, att Ingelög har låtit hugga runhällen till minne av sin son Sigfast. "Däremot är innebörden av runföljden 40–58 **auk-ihilt broþir hans** inte utan vidare klar",⁹ anser Gustavson och fortsätter: "Troligen förhåller det sig så att ristaren har uttryckt sig ytterst lapidariskt och utelämnat predikatsdelen i den samordnade huvudsatsen som inleds av **auk**. Här underförstås då ett "lät också hugga"."⁹ I detta är det skäl att instämma, likaså i att uttrycket **þ-u muþrkun**, "de, mor och son", i bostadsnotisen syftar tillbaka på Ingelög och hennes son, vilka gemensamt ordnat med minnesmärket efter Sigfast.

Släktskapsfrasen **broþir hans** (nom. sg.), "hans broder", visar, att namnet på denne son till Ingelög är att söka i runföljden **-ihilt** efter **auk**, men Gustavson nödgas förklara: "Något tilltalande förslag om vad sonen burit för namn kan jag inte ge. Detta återges med runföljden 43–48 **-ihilt**."⁹ Därefter följer ett resonemang om ett par tunna naturliga skårer, varav en före runa 43 och en omedelbart före 45 **h**, ett resonemang som inte leder någon vart. Det spekuleras i att ristaren skulle ha kunnat använda upp till åtta runor för broderns namn. Men av de säkert iakttagbara runorna är det endast 45 **h** och 47–48 **lt** som anses "otvetydiga". Enligt Gustavson ligger det nära till hands att tänka sig ett namn på **-aldr** eller **-valdr**, om brodern burit ett sammansatt namn.⁹ Några spår av att 46 i ursprungligen varit en **a**-runa finns dock inte. Språkhistoriska skäl anses dessutom tala mot att efterleden varit **-valdr**.⁹ Det påpekas, att förleden, om namnvariation tillämpats, kan ha varit **Sig-**, men det innebär, att beskrivningen av första runans form i kommentaren till läsningen lämnas därhän.

Runföljden **-ihilt**, som enligt fortsättningen **broþir hans** (nom. sg.), "hans broder", bör innehålla ett mansnamn i nominativ, rymmer olika problem: initialrunan, som inte torde gå att fastställa och därför får lämnas därhän, åtminstone tills vidare, och i efterleden av ett sammansatt namn dels i som vokalruna, dels en utelämnad **r**-runa som kasusmärke i nominativ. En efterled **-ilt** för **-aldr** eller **-valdr** är, jfr ovan, så gott som utesluten, på grund av att **i**-runan knappast varit en ursprunglig **a**-runa, och en maskulin efterled **-ilt** eller **-hilt** är otänkbar. Med tanke på att mansnamnet **sihfastr** i akkusativposition i frasen **eftr + sun sin × sihfastr**, "efter sin son Sigfast", står i nominativ får det anses mindre sannolikt, att en **r**-runa skulle vara utelämnad som kasusmärke i ett mansnamn **-ihilt** i klar nominativposition. – När

⁹ H. Gustavson, a. a., s. 135.

allt kommer omkring, synes vägen till ett sammansatt mansnamn i runföljden **-ihilt** så pass oframkomlig, att det snarast kan vara skäl att överge den och undersöka en annan tydningväg.

Efter dedikationen, som inleds med kvinnonamnet **ikilauh** (nom.) 'Ingelög' och avslutas med mansnamnet **sihfastr** (nom. för ack.) 'Sigfast', följer en samordnad elliptisk huvudsats: **auk · -ihilt · broþir hans**, "och **-ihilt**, hans broder", vari, som Gustavson påpekat, predikatsdelen "lät också hugga" är underförstådd.⁹ Det kan måhända löna sig att se lite närmare på vilka satsdelar som kan underförstås i olika typer av dylika elliptiska dedikationer.

En genomgång av Upplands runinskrifter, bd 1 (1940–43), har ådagalagt, att det som underförstås i senare delen av en tvåledad dedikation är predikatsdelen bestående av predikat och ackusativobjekt. Rätt ofta underförstås även personnamnet i prep.-uttrycket. Predikatet utgöres i regel av **lit(u)** 'lät(o)' och infinitiv av verben **raisa**, **risa** 'resa', **rita** 'uppresa', **h(a)kua** 'hugga', **kiara**, **kera** 'göra', **rista** 'rista', **ryþia** 'röja', **raistu** 'reste', ackusativobjektet i regel av subst. **stain(a)**, **stin(a)** 'sten(ar)', stundom **(h)ili** 'häll', **merki** 'minnesmärke', **bro(ar)** 'bro(ar)', **braut** 'väg', **runar** 'runor' med eller utan ett dem.-pron.

På U 90, en runristad berghäll vid Säby i Järfälla sn, med inskriften:¹⁰ **× uifirir × lit × hkua × ili × þisa × eftir × brþur × sin × þerf × auk × munti × at × mah × sin ×**, underförstås i den elliptiska dedikationen pred. **lit × h(a)kua**, "lät hugga", ack.-obj. **(h)ili × þisa**, "denna häll", och mansnamnet **þerf** (ack.) 'Tärv'. På U 131, en runsten vid Rinkeby i Danderyds sn, med inskriften: **× þiakn × auk × tan × [lit]ju × raisa × stain × aftir × þorstain × faþur × sin × auk × kunuar aftir × bonta × sin ×**, underförstås som predikat till kvinnonamnet **kunuar** (nom.) 'Gunvar' det plurala **[lit]ju × raisa**, "lät resa", ack.-obj. **stain** 'stenen' och mansnamnet **þorstain** (ack.) 'Torsten'. På U 210, en runristad berghäll vid Åsta i Angarns sn, med inskriften: **finuiþr | auk | hulmkair | litu | kera | merki – at – hulmkut | faþur \ sin \ ipinui | at | bonta sin |**, signerad **yþir | iak**, "Öper högg", underförstås som predikat till kvinnonamnet **(h)ipinui** (nom.) 'Hedenvi' det plurala **litu | kera**, "lät göra", ack.-obj. **merki** 'minnesmärket' och mansnamnet **hulmkut** (ack.) 'Holmgöt'. På U 273, en runsten vid Hammarby kyrka, med den något defekta inskriften: **iluhi × lit × stain × rita – . . . – × faþur sin × asur × auk × fuluhi × at × brþur sin ×**, underförstås som predikat till de två mansnamnen **asur** (nom.) och **fuluhi** (nom.) det singulara **lit × rita**, "lät resa", ack.-obj. **stain** 'stenen' och ett förstört mansnamn i ackusativ, som varit 'Djärv'.

Anförda exempel på denna elliptiska dedikationstyp består samtliga av det

¹⁰ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1–4 (Sveriges runinskrifter, 6–9). Sthlm 1940–58.

inledande bindeordet **auk** 'och', ett eller två personnamn som subjekt och ett prep.-uttryck med en släktskapsfras och underförstår, som vi sett, predikat, ack.-objekt och personnamnet i prep.-uttrycket. Men det finns dedikations-typer, som är ännu ordknappare, och i vilka även prep.-uttrycket är under-förstått.¹¹ Ett dylikt exempel möter på U 75, en runsten vid Kista i Spånga sn, med inskriften: : **sihuipr** : **lit** : **reisa** : **pina stein** : **efta** : **fapur** · **sin** · **ehuiþ auk** · **möpu** : **sna** · **hulmfriþi** : **auk** : **iyfur** · **firþ**, där den elliptiska dedika-tionen inskränker sig till uttrycket **auk** : **iyfur** · **firþ**, "och Jovurfrid", bindeordet **auk** och ett kvinnonamn **iyfur** · **firþ** (nom.) som subjekt. Elias Wessén har kommentaren: "**auk** : **iyfur** · **firþ** måste vara ett tillägg till satsens subjekt: sonen Sigvid och dottern Jovurfrid ha låtit resa stenen till minne av sina föräldrar."¹²

I det här fallet talar variationen mellan namnen **hulmfriþi** (ack.) 'Holm-frid' och **iyfur** · **firþ** (nom.) 'Jovurfrid' avgjort för att de två kvinnorna är mor och dotter, men lika säkert är det inte, att **iyfur** · **firþ** 'Jovurfrid' är dotter till **ehuiþ** = <h>**ehuiþ** (ack.) 'Hägvid'. Avsaknad av prep.-uttrycket kan i flera fall vålla oklarhet om släktskapsbanden mellan de personer som förekommer i inskriften. Ett sådant fall möter på U 294, en runsten vid Lilla Vilunda i Hammarby sn, med inskriften: **kuprlauk** · **lit** · **stain hkua iftir** · **forkun bonta** · **sin auk kitelfr**. Sven B.F. Jansson, som återgett **auk kitelfr** med "Kättilälv [lät också hugga]", har kommentaren: "I vilken egenskap Kättilälv varit med om att resa stenen efter Forkunn, meddelas icke."¹³ – I första hand är man väl inställd på att **kitelfr** (nom.) 'Kättilälv' var dotter till Forkunn och i den egenskapen varit med på att låta hugga minnesstenen efter fadern. Man jämföre med t.ex. U 318, en runristad berghäll vid Harg i Skånela sn, med inskriften: **burkuna** · **lit** · **stain** · **hku-** · **iftir** · **kulaif** · **bonta** · **sin** · **auk** · **askir** · **ift-r fn-ur sin**, "Borgunna lät hugga stenen efter Gullev, sin man, och Åsgärd efter sin fader", där det är hustrun och dottern som låtit hugga stenen efter mannen och fadern.

Än oklarare blir det, om även **auk** 'och', det inledande bindeordet, saknas i den förkortade dedikationen.¹⁴ Så är fallet på t.ex. U 917, en runsten vid Jumkils kyrka, med inskriften: **ernfastr** | **uk** | **stinbiarn** | **þorstin litu** · **at iurunt** · **fapur sin tiselfr**. Oklarheten gäller det syntaktiskt fristående kvinno-namnet **tiselfr** (nom.) 'Disälv'. Erik Brate, som på grund av en oriktig äldre läsning **tesnlfr** antog namnet vara 'Disalv', var med viss tvekan benägen att däri se namnet på ristaren: "Disalv uppgives möjligen som ristare å run-

¹¹ E. Salberger, *Syktrykr*. Kring ett mansnamn på Rotsunda-stenen, i: NoB, årg. 54 (1966), s. 63 f.

¹² Upplands runinskrifter, 1:1 (1940), s. 101.

¹³ Upplands runinskrifter, 1:2 (1943), s. 475.

¹⁴ E. Salberger, *Hont och Anhuit*. Två runsvenska namnstudier, i: NoB, årg. 60 (1972), s. 120 f.; dens., *Ukiþila*. En dunkel runföljd med ett kvinnonamn, i: ANF 91 (1976), s. 35 f.

stenen.”¹⁵ Men efter läsningen och tydningen **tiselfr** (nom.) ’Disälv’ är inskriften säkerligen, som Elias Wessén har föreslagit, att suppleras: *Disælf* [at *bonda sinn*], ”Disälv [efter sin man]”.¹⁶ Absolut säkert är det likväl inte.

Å andra sidan är det mycket ovanligt, att satsdelar som predikat och ack.-objekt inte underförstås utan upprepas i en samordnad elliptisk dedikation. Ett av de få exemplen finner man på U 277, en runsten vid Pickhus (Hammarby apotek) i Hammarby sn, med inskriften: **ketilkir · l[it] · stain · hkua · iftir · asur · bota sin · auk · ulfr · lit · hkua · iftr · biarn**, där pred. **lit hkua**, ”lät hugga”, upprepas men ack.-obj. **stain** ’stenen’ underförstås. En sådan upprepning ger intryck av en viss abundans.

En annan typ av viss upprepning i elliptiska dedikationer möter t.ex. på U 142, en runsten vid Fällbro i Täby sn, med inskriften: **ikifastr | lit | raisa | stain | uk | bro | kera | eftir | iarlabaka | fapur | s[in | uk | sun | io]runa | uk | ketilau lit | at | bonta | sin**, signerad **ybir risti**, ”Öper ristade”. Där upprepas hjälpverbet **lit** ’lät’ men underförstås verbet **raisa** ’resa’ med ack.-obj. **stain** ’stenen’ och verbet **kera** ’göra’ med ack.-obj. **bro** ’bron’ och mansnamnet **iarlabaka** (ack.) ’Jarlabanke’. På liknande sätt är det på U 288, en runsten vid Vik i Hammarby sn, med inskriften: **olafr | uk | kunilr | litu | raisa | stain | eftir \ kuna | sun | sin | uk | ketil | lit \ eftir \ bropur | sin**, signerad **ybir | risti | runa**, ”Öper ristade runorna”. Där upprepas hjälpverbet **lit** ’lät’ men underförstås verbet **raisa** med ack.-obj. **stain** liksom mansnamnet **kuna** (ack.) ’Gunne’. Ytterligare ett fall av liknande upprepning är betygat på U 311, en runristad berghäll vid Harg i Skånela sn, med inskriften: **inkriþ | lit | kiara | bro | iftir | inkikiari | totur | sin | inkihualtr | inkimar | karl | litu | at | systur s | i[n]**, där hjälpverbet **litu** ’lätö’ upprepas men verbet **kiara** ’göra’ med ack.-obj. **bro** ’bron’ och kvinnonamnet **inkikiari** (ack.) ’Ingegärd’ underförstås.

I verbformer som **lit** ’lät’ och **litu** ’lätö’ händer det, att vokalrunan utelämnas. Så är fallet i formen **lt** för **l(i)t** ’lät’ på:

U 247. Lilla Mällösa, Lotteräng, Vallentuna sn: **kasla[uk ·] lt [hkua ·] s[tai]n · i[f]tir · ketil · bropur [s]in**

U 771. Tjursåker, Ristingsbro, Vårfrukyrka sn: **alsten** (för **<h>alsten**): **lt : hkua** etc.

och i formen **ltu** för **l(i)tu** ’lätö’ på:

U 93. Väddesta, Järfälla sn: **| srkuastr × auk × tasr × a ...a-utr + þair × ltu + if-r þour + staih +**

U 620. Finnsta, Bro sn: **kunar : auk : ihul : ltu – ...** etc.

U 759. Enköpings kyrka (S:t Ilian). Nu i Skolparken: **biryhhiifr : ak : hrifnkr : ak : sik : ualti : utu** (fel för **ltu**) : **risa** etc.

¹⁵ E. Brate, Svenska runristare. Sthlm 1925; s. 95.

¹⁶ Upplands runinskrifter, 3:3 (1951), s. 659 f.

- U 1053. Hammarby, Björklinge sn: [katl · ok iku]lef þaon ltu kea etc.
 U 1127. Alunda kyrka: fasti | ak | iukir | þiltu (för þi⟨r⟩ ltu) ristin (för ri⟨sa⟩ stin) etc.
 U 1168. Österunda kyrka: . . . uitr × auk × kislauig × þaun × lti (fel för l⟨i⟩tu) sa (risa?) etc.

Runföljden **-ihilt** på Granby-hällen bör på grund av frasen **broþir hans**, "hans broder", omedelbart efter innehålla ett mansnamn. Gustavson har sökt tyda det som ett sammansatt namn men inte lyckats, då han inte kunnat finna en plausibel efterled. I detta tydningssläge torde man böra pröva att lägga in en ordgräns i runföljden, vilket är principiellt möjligt, eftersom inskriften inte regelbundet har ordskillnadstecken. Dylika saknas i fraserna **eli þsa**, "denna håll", **sun sin**, "sin son", **broþir hans**, "hans broder", och i hela bostadsformeln **þ-u muþrkun bua i hu-um**, "de, mor och son, bo i Hu. . .". En ordgräns kan läggas in i **-ihilt**, så att resultatet blir **-ihi lt**, vari runföljden **lt** med stöd av andra fall av utelämnad vokalruna i inskriften: dem.-pron. **þsa** för **þ⟨i⟩sa** 'denna' och prep. **eftR** för **eft⟨i⟩R** 'efter' och av anförda paralleller är att suppleras och tyda **l⟨i⟩t** 'lät'. Detta innebär, att hjälpverbet **lit** 'lät' i den inledande dedikationen är upprepat i form av **l⟨i⟩t** i den elliptiska, medan infinitiven **hakua** 'hugga' och ack.-objektet **eli þsa** för **⟨h⟩eli þ⟨i⟩sa**, "denna håll", underförstås.

Runföljden **-ihi** är att uppfatta och tyda som ett mansnamn, ett kortnamn med *an*-stamsform. Men eftersom initialrunan är förstörd och inte kan fastställas med säkerhet, går det inte att nå fram till en definitiv tydning av det. De namn som närmast kommer i fråga är **sihi** 'Sige', möjligen 'Sigge' och **uihi** 'Vige'. Någon namnform **sihi** 'Sige' är annars inte betygd i runsvenskan, däremot en namnform **sigi** (nom.), i runverket återgiven 'Siggi', i den något defekta ristarformeln **sigi · iuk × -u. . .**, "Siggi högg runorna", på Vs 5, en runsten vid Sörgården (Gästgivargården), Vändle i Dingtuna sn.¹⁷

I fornsvenskan möter ett namn *Sighe* med beläggen i VFÅ (1371):¹⁸ *Sige i Nakkeby*, s. 71, *Lauris Sigason in Julupo*, s. 68, *Sigo in Claghastum*, s. 60 och *Sigo*, archidiac. Lincop., SD 2, s. 60 (1288), som s. 353 kallas *Siggo* och s. 107 *Sigtragus*,¹⁹ jfr kommentaren: "Måhända ha namn sådana som *Sightrygg* både *Sighe* och *Sigge* till kortnamn."¹⁹ Även i forndanskan möter ett mansnamn *Sighi*²⁰ och i forntyskan ett *Sigo*. Belägg på ett norrönt *Sigi* är

¹⁷ Vs=Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B.F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 13). Sthlm 1964.

¹⁸ Skattelängd för östra Westmanland af år 1371, utg. af K.H. Karlsson, i: Westmanlands fornminnesförenings årsskrift, III. Westerås 1884.

¹⁹ M. Lundgren, E. Brate, E.H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden. Sthlm 1892–1934; s. 217.

²⁰ DgP=Danmarks gamle Personnavne, I:1–2. Fornavne. Udg. af G. Knudsen og M. Kristensen under Medvirksomhed af R. Hornby. Kbhvn 1936–48; sp. 1224.

Haraldur Sighasson, buret av en färöing enligt DN II, s. 468:11 (1412) och *Sigi, Sige, Sighe* bland Odens burir.²¹ – Ett kortnamn *Sigge, Sigg* är fram på 1300-talet väl betygat i fornsvenskan, forndanskan och fornnorskan,²² jfr ags. *Sigga*, fty. *Siggo*. Men runsvenskan har veterligen endast det redan anförda belägget **sigi** (nom.) på Vs 5 i Dingtuna sn.

Om man på grund av den vittrande ristningsytan och den på flera ställen svårlästa inskriften avstår från att bygga en tydning av runföljden **-ihi** på Gustavsons kommentar till läsningen av dess inledande runa, är det fullt möjligt att räkna med en runföljd **[s]ihi** och tyda den som ett kortnamn 'Sige'. Det skulle i så fall föreligga variation mellan de två brödernas namn: **sihfastr** 'Sigfast' och **[s]ihi** 'Sige'.

En annan tydning, som kan övervägas, är **[u]ihi** (nom.) 'Vige', ett i runsvenskan, särskilt i uppländska inskrifter, väl dokumenterat mansnamn. De säkra beläggen är: nom. **uihi** 'Vige' på U 1089, **uigi** på Ög 208,²³ ack. **uiha** på U 993 och på U 929, påträffad i Uppsala domkyrka år 1975,²⁴ **uriha** på U 573 och de så gott som säkra beläggen: nom. **uiki** på U 463, U 539 och U 947, måhända också nom. **uikni** (av J. Hadorph läst **uikhi**) på U 1032. Däremot är de fornsvenska beläggen på *Vighe* sparsamma och torde inskränka sig till två: *wigo* (1313) och (*Nissi*) *Vigason* (1399).²⁵ Norröna namnformer är omkring år 1300 *Uigi, Vighi, Vigi, Wigi*, dat. *Viga*.²⁶ – Från runografisk synpunkt stämmer en läsning och tydning **[u]ihi** 'Vige' bättre än **[s]ihi** 'Sige' med Gustavsons kommentar till läsningen av initialrunan.

I belysning av vad som anförts är runföljden **-ihilt** på Granby-hällen säkerligen att uppdelas **-ihi lt**, supplera **-ihi l(i)t** och tyda "ihilät". Runföljden **-ihi** är att tyda som ett mansnamn i form av ett kortnamn, vilket på grund av den numera förstörda inledande runan inte går att bestämma med säkerhet. Det kan förslagsvis ha varit **[s]ihi** 'Sige' eller **[u]ihi** 'Vige'. Granby-hällens elliptiska dedikation: **auk -ihi l(i)t bropir hans** blir då att tyda: "och Sige (?) el. Vige (?), hans broder, lät", underförstått "[hugga denna häll]".

Runhällen vid Bo gård på Lidingö

Inskriften på en berghäll i ett större järnåldersgravfält 400 meter öster om Bo gård på Lidingö har Gustavson läst:

²¹ E.H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Upps. & Leipzig 1905–15; sp. 881.

²² Lundgren-Brate-Lind, a.a., s. 216; DgP, I:1–2, sp. 1218; E.H. Lind, a.a., sp. 879.

²³ Ög=Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 2). Sthlm 1911–18.

²⁴ H. Gustavson, Runfynd 1975, i: Fornvännen, årg. 71 (1976), s. 102 f.

²⁵ Lundgren-Brate-Lind, Svenska personnamn etc., s. 297.

²⁶ E.H. Lind, Norsk-isländska dopnamn etc., sp. 1100.

asmu-tr . . . ris -- · runar · eftir × stein · faþurs · faþur · sin · auk ·
 faþur · siba · ok × geirbiarnar × aok . . . ulfs · ear · merki · mikit · at ·
 man · koþan ×

och tytt: ”Åsmund ristade runorna till minne av Sten, sin farfader och fader till Sibbe och Gerbjörn och Ulf. Här ett märkligt minnesmärke efter en god man.”²⁷ Denna läsning och tydning överensstämmer med hans läsning och tydning något år tidigare²⁸ utom av adj. **mikit**, som då återgavs med ’mäktigt’. – Ristningsytan uppges vara starkt sliten med vissa delar i dess nedre vänstra del bortflagrade, men trots dessa skador anses läsningen vara i stort sett säker.

Inskriften har vissa stungna runor: **e**-runor i orden **eftir** ’efter’, **merki** ’minnesmärke’, **ear** ’här’ samt i namnen **stein** (ack.) ’Sten’ och **geirbiarnar** (gen.) ’Gerbjörns’, som dessutom har en **g**-runa. Av ortografiska drag kan nämnas **ei**-digraf för diftongen *æi* i namnen **stein** (ack.) ’Sten’ och **geirbiarnar** (gen.) ’Gerbjörns’, **ea**-digraf i adv. **ear** ’här’, **o**-runa i adj. **koþan** (ack. sg. mask.) ’god’ och bindeordet **ok**, **aok** ’och’, även ristat **auk**. Av morfologiskt intresse är formen **faþurs** i subst. **faþurs** · **faþur** (ack. sg.) ’farfader’ med **s** i genitiv, en analogisk form som möter i ytterligare två uppländska och två sörmländska runinskrifter. Beläggen är: **faþurs** i **faþur** (ack. sg.) på U 350, ett runristat stenblock vid Solsta i Frösunda sn, **faþurs** × **faþur** (ack. sg.) på Sö 195, ett runristat stenblock vid Brössike i Ytterselö sn,²⁹ **faþurs** × **bruþr** (ack. sg.) ’farbroder’ på U 336, en runsten vid Orkesta kyrka, nu på skolhusgården, och **faþurs** : **broþur** (ack. sg.) på Sö 204, en runsten vid Överselö kyrka. Av intresse är också de två mansnamnen **siba** (gen.) ’Sibbes’, kortnamn av **sigbiarnar** (gen.) ’Sigbjörns’, och **geirbiarnar** (gen.) ’Gerbjörns’, mellan vilka s.k. variation föreligger. Anförda ortografiska och morfologiska egenheter talar för att Lidingö-hällens runristning är ganska sen och torde ha tillkommit under senare delen av 1000-talet.

Till sin uppbyggnad består inskriften av två delar: en rätt lång dedikation med en rad släktskapsuppgifter och en monumentformel i versform; dedikationen ryms i den yttre, monumentformeln i den inre runslingan. Nämnada formel, som har motsvarigheter i två andra uppländska runinskrifter, är av intresse i olika avseenden. Särskilt gäller det formelns inledande ord, som Gustavson har läst och tytt **ear** ’här’ men underlåtit att kommentera. Det kan vara anledning att betrakta det lite närmare.

Skrivformen **ear** utan inledande **h**-runa, med den unika digrafen **ea** och med palatal **r**-runa är påfallande och avgjort i behov av en kommentar. I

²⁷ H. Gustavson, Husby och Bo gård etc., s. 140.

²⁸ H. Gustavson, Runfynd 1984, i: Fornvännen, årg. 81 (1986), s. 84 ff.

²⁹ Sö=Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén (Sveriges runinskrifter, 3). Sthlm 1924–36.

flertalet runsvenska belägg på adv. *här* kvarstår **h**-runan, men den saknas i ett fåtal: **iar** på U 225, en av Bällsta-stenarna i Vallentuna sn, vilkas inskrifter signerats: **kunar ik stin**, "Gunnar högg stenen", vidare **iar** på U 541, en runsten vid Husby-Lyhundra kyrka med signaturen **in ybir risti ru-ir**, "Och Öper ristade runorna", och likaledes **iar** på U 973, en runsten vid Gränby i Vaksala sn med signaturen **in ybir risti**, "Men Öper ristade". Formen **iar**, utan **h**-runa och med palatal **r**-runa, möter på U 184, en runsten vid Össeby ödekyrka i Össeby-Garns sn, och formen **ihar** med **h**-runan på oriktig plats på U 559, en runsten i Malsta kyrka, vars inskrift har attribuerats till Öper.

Digrafen **ea** i **ear** är unik och förekommer inte i något annat runsvenskt belägg på adv. *här*. När detta ord tecknas med digraf, brukas, som en excerpering visat, antingen **ie** eller **ia**. De två beläggsrorna är: **hier** på U 707, U 729, Sö 204, G 21, G 115, G 122, G 158, G 203, G 210³⁰ och på S:t Hans-hällen i Visby,³¹ **hiar** på Bärmö-stenen i S:t Pers sn, Uppland,³² Sö 66, Sö 113, Sö 138 (?), Öl 37,³³ Sm 54,³⁴ G 22, G 65, G 67, G 119 och G 129. En trigrafisk kompromissform är **hiew** på G 63. Andra belagda former av ordet har monograf: **e**-runa i **her** på U 703, **i**-runa i **hir** på U 838 och Sö 206, **a**-runa i **har** på Sö 286, **æ**-runa i **hær** på Sm 50 och i flera västgötska medeltida inskrifter.

I runsvenskan har samtliga belägg på adv. *här* dental **r**-runa utom den redan nämnda formen **iar** med palatal **r**-runa på U 184, vilken är att betrakta som en omvänd skrivning från en övergångstid, då en förväxling av **r** och **ʀ** var möjlig och förekom.

Det kan vara skäl att se lite närmare på förekomsten av **r**-runa och **ʀ**-runa i ordslut i Lidingö-inskriften. Beläggen på **r**-runa är: **runar** (ack. pl. fem.) 'runor', prep. **eftir** 'efter', förleden **geir**- och efterleden **-biarnar** i mansnamnet **geirbiarnar** (gen.) 'Gerbjörns' och adv. **ear** 'här'. I samtliga belägg – utom **ear** – är **r**-runan ljudenligt riktig, vilket även gäller prep. **eftir**, vari den palatala vokalen har palataliserat ursprungligt dentalt **r**. Inskriftens belägg på **ʀ**-runa i ordslut är namnet **asmu-tr** (nom.) 'Åsmund' och de två orden **fapurs · fapur** (ack. sg.) 'farfader' och **fapur** (ack. sg.) 'fader'. I samtliga är **r**-runan ljudenligt riktig, också **ʀ**-runan i **asmu-tr**, där föregående dentala ljud har förvandlat ett ursprungligt palatalt **ʀ** till dentalt **r**. – Användningen av **r**-

³⁰ G=Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B.F. Jansson, Elias Wessén och Elisabeth Svärdström, 1–2 (Sveriges runinskrifter, 11–12). Sthlm 1962–78.

³¹ H. Gustavson, Hailgairs häll i S:t Hans, i: Gotländskt Arkiv 1982. Visby 1982; s. 85 ff.

³² H. Gustavson, Th. Snædal Brink och J.P. Strid, Runfynd 1982, i: Fornvännen, årg. 78 (1983), s. 228 f.

³³ Öl=Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 1). Sthlm 1900–06.

³⁴ Sm=Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander (Sveriges runinskrifter, 4). Sthlm 1935–61.

runan och r-runan är således ljudenligt riktig och helt konsekvent med undantag av r-runan i **ear** 'här', som är ljudenligt oriktig och följaktligen inger en viss betänklighet.

I sin kommentar till läsningen har Gustavson påpekat: "Det allittererande slutet av inskriften är ristat i en slinga under korset"³⁵ utan att där eller annorstädes framhålla, att detta slut: **ear · merki · mikit · at · man · koþan** × har klar versform och är att versifiera:

ear · merki · mikit · at · man · koþan ×

med två stuðlar: *merki–mikit* i *a*-versen och huvudstaven *man* i *b*-versen. Formeln har direkta motsvarigheter i två uppländska runinskrifter. Nästan identisk är den på U 300, en numera försvunnen runsten vid Skånela kyrka, med lydelsen:

merki + mukit + eftir × *man kuþan*

också den med två stuðlar: *merki–mukit* i *a*-versen och huvudstaven *man* i *b*-versen. Den andra finns på U 102, en runristad berghäll vid Viby i Sollen-tuna sn, och har lydelsen:

mukit mirki furir arkum mani

även den med samma rimord: *mukit–mirki* i *a*-versen och huvudstaven *mani* i *b*-versen, fast där i andra höjningen.

Likheterna mellan de tre formlerna är påtagliga. Men det finns vissa olikheter: en är ordet **ear**, som bara finns i Lidingö-formeln, en annan ordet **arkum**, som bara finns i Viby-formeln. Det finns också en mera dold olikhet. Orden **merki + mukit** i Skånela-formeln står i ack. sg.³⁶ och syftar på ordet **stain** (ack. sg.) i dedikationen, liksom orden **mukit mirki** i Viby-formeln står i ack. sg.³⁷ och syftar på orden **heli þisa** (ack. sg.) 'denna håll' och **br- aina** (ack. sg.) 'en bro' i dedikationen, men i Lidingö-formeln står orden **merki · mikit** inte i akkusativ utan i nominativ och kan knappast ha någon direkt syftning på ordet **runar** (ack. pl.) i dedikationen. Lidingö-formeln är till skillnad från Skånela- och Viby-formlerna inte någon apposition till dedikationens ack.-objekt utan en självständig huvudsats; Gustavson har satt punkt efter dedikationens **ulfs** (gen.) 'Ulvs' och använt stor begynnelsebokstav i ordet **ear** 'Här' i versformeln, som han återgivit: "Här ett märkligt minnesmärke efter en god man" utan något predikat.

Det visar sig, att **ear** 'Här', som är spetsställt i Lidingö-formeln, torde medföra en komplikation. En undersökning har klargjort, att adv. *här*, när det inleder en sats, är betonat i runsvenskan. Exempel i versform är:

³⁵ H. Gustavson, Husby och Bo gård etc., s. 140.

³⁶ Jfr Ordförteckning, i: Upplands runinskrifter, 2:3 (1946), s. 525.

³⁷ Jfr Ordförteckning, i: Upplands runinskrifter, 1:2 (1943), s. 478.

- U 512. Tjärnan, Fasterna sn:
 -ir × skal × stanta × stin × uip- bryku ×³⁸
- U 707. Kungs-Husby kyrka: hier · man · stanta · stan --- etc.³⁹
- U 729. Ågersta, Löts sn: hier mn · stanta · stan · mipli · bua · etc.
- U 838. Ryda kungsgård, Nysätra sn:
 hir maa | stanta | stain | ner | brautu
- U Bärmö, S:t Pers sn: hiar : skal : stanta : stain a : laj ...⁴⁰
- Sö 138. Aspa, Ludgo sn: hiar : stainr: stin : at : kuþan etc.
- Sö 204. Överselö kyrka: hier : skal : stenta : stein ...
- Sö 206. Överselö kyrka: hir : skal : stenta : staena : þisir
- G 203. Hogräns kyrka: hier : mun : stanta : stain : a[t] : merki

I anförda verspar bär *hier*, *hiar*, *hir* den första höjningen i *a*-versen. Men också i prosasatser är ett spetsställt *här* betonat:

- U 184. Össeby ödekyrka, Össeby-Garns sn: iar | likr | huskarl
- U 541. Husby-Lyhundra kyrka: iar likr | sirifr | broþir | þ-...
- U 559. Malsta kyrka: ihar · likr · snaybiarn · sun · ansuars etc.
- Sm 50. Burseryds kyrka. Nu i SHM:⁴¹ ok : hæer : skal : um : stúnd : stanta

Även inne i en sats kan *här* vara betonat och uppbära både ictus och allitteration. Så är fallet på ÖI 37, en runsten vid Lerkaka i Runstens sn, där inskriften slutar med versparet:

ati un hiar   halfan by.

I Lidingö-formelns *a*-vers: *ear* · *merki* · *mikit* bär de två orden *merki* och *mikit* både de två rimstavarna och de två höjningarna, liksom de två orden *mukit* och *mirki/merki* gör det i Viby-formelns och Skånela-formelns *a*-vers. Detta innebär, att ordet *ear* i Lidingö-formeln inte kan vara betonat och bära någon höjning, vilket leder till att det måste ifrågasättas, om ordet *ear* utan inledande *h*-runa och med *r* som slutruna verkligen är en skrivning av adv. *här*. Från metrisk synpunkt vore det onekligen bättre med ett obetonat *ear* utan någon *h*-förlust och utan någon oriktig *r*-runa. En annan sak att betänka är, att det saknas ett predikat i formeln. Beaktas dessa instanser, är det mindre sannolikt, att runföljden *ear* skall tydas som adv. *här*.

Ett förslag, som bör prövas, är att i stället tyda *ear* som verbformen *är*, pres. ind. av *vara*. Man slipper då att laborera med ett rätt osäkert *h*-bortfall,

³⁸ S.B.F. Jansson, Ett uppländskt runstensfynd, i: [Festskrift till] Elias Wessén 15 · 4 · 1954. Lund 1954; s. 86 ff, särsk. s. 92 f.

³⁹ S.B.F. Jansson, Två återfunna uppländska runstenar, i: Fornvännen, årg. 1966, s. 29 ff.

⁴⁰ Th. Snædal Brink, Runfynd 1982, i: Fornvännen, årg. 78 (1983), s. 228.

⁴¹ SHM=Statens historiska museum, Stockholm.

en etymologiskt oriktig **r**-runa och ett metriskt komplicerande betonat adverb, då *är* i en dylik position snarast är obetonat. Skrivformen vållar inte några problem, även om digrafen **ea** är unik. Närmast kommer skrivningar för *är* som **iar** i kontexten **sant iar · þet · sum sakat uar · etc.**, ”Sant är det, som det blev sagt”, på Sö 175, en runristning på en bergknalle vid Lagnö i Aspö sn, och **iar** i satsen **han × iar × krafín × i × kirikiu ×**, ”Han är begravnen i kyrkan”, på Öl 36, en runsten vid Bjärby i Runstens sn, **er** i den defekta nekrologen **-n · er e- ...þr × ut- × kr...**, ”Han är ’ändad’ ute i Gr(ekland)”, på Sö 345, en runsten vid Ytterjärna kyrka,⁴² **ar** i inskriftsdelen **karmanum : þet ar[:]. . . kun**, ”För män är det ett känt minnesmärke”, på G 203, en runsten från Hogräns kyrka, nu i Gotlands Fornsal i Visby. Andra runsvenska skrivformer är **ir** på U 130, Sö 208 och på två sörmländska runstenar: Lagnö-stenen i Vansö sn⁴³ och en runsten vid Västerljungs kyrka,⁴⁴ båda upptäckta på 1950-talet. Medeltida skrivformer med runor är **er** på Vg 81 och **ær** på Vg 76 och Vg 204.⁴⁵

Till jämförelse kan anföras likvärdiga skrivningar av relativpartikeln som **iar** på Ög 81, Ög 82, Ög 94, **er** på Ög 145, Sö 287, Sm 5, Vg 180, Vg 187, Vg 197, **ir** på U 1028, Ög 132, Ög 198, Sm 20 (2 ggr), Sm 35, Sm 92, Vg 40, **ar** på Sö 169, Sö 260, Ög 93, Ög 105, Ög 111 och på Sm 42.

Digrafen **ea** för *el/æ* möter i verbet **keara** ’göra’ i satsen **× aun × lit × keara × bru × þesi × etc.**, ”hon lät göra denna bro”, på U 617, en runsten nära Bro kyrka, i verbformen **kearþ-** ’gjorde’ i dedikationen **sekmutr : kearþ- . . . ulf : buruþur : sin**, ”Sigmund gjorde . . . -ulv (el. Ulv), sin broder”, på Sm 59, en runsten från Horda i Rydaholms sn, nu i Upplid, vidare i olika skrivningar av infinitiven *göra* på två runristade gotländska gravhällar: **geara** på G 3 i Sundre kyrka och **keara** på G 12 i Hamra kyrka, **kear-** på G 97, en runristad dopfont i Etelhems kyrka, **kearua** på G 112, en runsten med bildstensform från Ardre kyrka, nu i SHM. Digrafen **ea** möter också i verbformen **eataþis** ’dog, ändades’, jfr skrivningen **aitaþis**, båda på Ög 81, den kända runstenen från Högby gamla kyrka.

Med stöd av vad som här anförts är ordet **ear** säkerligen att tyda inte som adv. ’här’ utan som verbformen ’är’ i den versifierade monumentformeln på Lidingö-hällen:

ear · merki · mikit · at · man · koþan ×,

som då blir att återge: ”Minnesmärket är stort efter en god man”.

⁴² S.B.F. Jansson, Runstensfynd i kyrkmurar, i: Fornvännen, årg. 1958, s. 246 f.

⁴³ S.B.F. Jansson, Uppländska, småländska och sörmländska runstensfynd, i: Fornvännen, årg. 1954, s. 22.

⁴⁴ S.B.F. Jansson, Ännu några runfynd från senare år, i: Fornvännen, årg. 1959, s. 266.

⁴⁵ Vg=Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svårdström (Sveriges runinskrifter, 5). Sthlm 1940–70.

Nytt lys over *Stjórn* II

Innledning

Denne undersøkelsen tar sikte på å klarlegge hvilket stoff fra Bibelen, eventuelt fra andre kilder, som danner grunnlag for den norrøne bibeltekst som går under betegnelsen *Stjórn* II (Stj:300–349, jf. Kirby 1986:56–60). Terminologi og tekstbearbeidelse er undersøkt med sikte på å få fram et bilde av den anonyme tekstbearbeiders arbeidsteknikk og i noen grad av hans intensjoner. Studiet av de feil, misforståelser og forvanskninger han gjør seg skyldig i, er et ikke uvesentlig ledd i undersøkelsen.

Teksten er bare overlevert som del av det islandske håndskriftet AM 226 fol., der den øvrige teksten er fra 1360–70. Teksten til *Stjórn* II finnes imidlertid på åtte blad som er skrevet på 1400-tallet og satt inn som bindeledd og utfylling mellom de to bibelverkene *Stjórn* I (Gen 1, 1 – Ex 19) og *Stjórn* III (Josvas bok – 2. Kongebok). Ut fra språkform, skriveskikk, feil og forvanskninger ser teksten i *Stjórn* II ut til å være en avskrift utført av en islending etter et eldre islandsk håndskrift. Teksten som dannet grunnlag for avskriften, synes å være blitt til ikke senere enn “the first quarter or so of the 13th century” (Kirby 1986:58). Verket *Stjórn* II representerer, kan ha blitt til ved slutten av 1100-tallet, eller kanskje endog betraktelig før. Det vil i så fall etter all sannsynlighet være en del av den eldste norrøne pentateuk-oversettelse.

Utenombibelske kilder?

Bearbeideren selv viser ikke til bestemte kilder for stoff som ikke stammer fra Bibelen. Følgende tekstinnslag kan være hentet fra andre verker:

1. Stj 312, 2 f. *Enn er gull tok at brenna i aflinum. þa snerizt þat i nautz likneski. vaxit sem kalfr enn litt sem eir.* Teksten er et tillegg til Ex 32, 2 f., og har atskillige fellestrekk med HS Ven:167, 7–9. *Tradunt quidam, Aaron projecisse in ignem in aures, et inde opere dæmonis conflatum caput vituli tantum, quod tamen quandoque vitulus, quandoque caput vituli vocatur, . . .* Der heter det imidlertid at det bare ble støpt et kalvehode som så ble kalt for kalv, og at dette skjedde ved *opere daemonis*. At bildet var *litt sem eir*,

“kobberfarget”, er sannsynligvis bearbeiderens utbrodering. Avvikene og tillegget tyder på at HS-teksten ikke kan ha vært direkte kilde for tillegget.

2. Stj 313, 16–20 *Suo segia sumar bækr, at Moyses stauckti uatninu þui er hann hafdi blandat uit ausku blotkalfsins yfir folkit. ok festizt vit þa eina sandr oskunnar. er sakbitnir voru af blotinu. ok hefði synir Leui þat til marks hueria þeir skylldu vega. er sandr gullzins var festr annathuort i harinu eda skegginu mannanna.* Dette er et tillegg til Ex 32, 29 som knytter tilbake til Ex 32, 20. Med innledningen *Suo segia sumar bækr* vil bearbeideren tydeligvis markere at nå kommer noe som ikke finnes i bibelteksten, og som ikke er så pålitelig som den, jf. Astås 1987:510 f. Tillegget kan være fritt kalkert over HS Ven:167, 34–37 . . . *idolatriam . . . tandem manifestaverat, vel forte videns sibi indicatos a Deo sceleris authores per pulverem bibitum, qui in barbīs eorum miraculose apparuit, . . .*

3. Stj 315, 7 f. *Beseleel ok Cobab þeir smidudu þa alla hluti er gud baud þeim.* Tillegget er tatt inn i gjengivelsen av Ex 38, 22–23a, og kan muligens bygge på den forkortede versjon av bibelteksten som vi finner i HS Ven:171, 10 f. *Feceruntque Beseleel, et Oliab cuncta, quæ sibi fuerant, et sicut fuerant imperata.* Det kan imidlertid like snart være bearbeiderens egen videreføring av V-teksten.¹

4. Stj 315, 16 *Klædi heilug, “hellige klær”,* kan være gjengivelse av HS Ven:165, 36 *vestes sanctas*, men er like snart å betrakte som gjentakelse fra Ex 28, 2a og 3b Stj 308, 23.

5. Stj 318, 3 *Gud setti langt laugmal um likþra menn*, overskrift over Lev 14, har en viss likhet med den tilsvarende overskrift i HS Ven:185, 21 *Legem quoque lepræ tradidit eis Dominus.* En kan imidlertid ikke hevde at den er lånt direkte derfra.

6. Stj 318, 9 f. *ok lata renna blodit i ker ofan. þat er uatn er i.* Det dreier seg her om fugeofring, Lev 14, 5b *in vase fictili super aquas viventes* ligger til grunn, men den norrøne bearbeideren synes dessuten å være påvirket av en formulering som den vi finner i HS Ven:187, 9 *stillans sanguinem super aquas.*

7. Stj 318, 22 f. *Gud setti laugmal um þa menn er hofdu fluxum seminis uakandi ok sofandi* er overskrift over gjengivelsen av Lev 15, og har ikke bakgrunn i noen tilsvarende overskrift registrert i Biblia Sacra 3. Den kan være komponert over Lev 15, 2b *vir qui patitur fluxum seminis immundus erit*, overskriften HS Ven:188, 13 *Deinceps addidit Dominus de viro patiente fluxum seminis* kan ha tjent som modell.

8. Stj 322, 21 f. *ok þar settu þeir sinar herbudir* gir en videreføring av Num 10, 12b; det er mulig at HS Ven:207, 28 f. *idest in prima mansione* danner grunnlag.

¹ Bibelens navneform *Hooliab* er blitt forvekslet med navnet på Mose svoger Hobab (Num 10, 29), som i sin tur er blitt forvansket til *Ozihab* Stj 322, 22.

9. Stj 330, 23 f. *þuiat gud hefir lostit þa med elldingu* virker noe påfallende som gjengivelse av Num 16, 46d *iam enim egressa est ira a Domino et plaga desaevit*, som omtaler Herrens vrede og pest, men ingenting sier om lynild. Muligens har Num 16, 47 *incendium* fått bearbeideren til å tenke på ild i stedet for på pestbrann (jf. 330, 25–27). Det er imidlertid ikke usannsynlig at HS Ven:216, 1 *egressus ignis a Domino devoravit populum* ligger bak forklaringen på hva Herrens *plaga* bestod i.

10. Stj 331, 6 *Pat var aa enum fyrsta degi manadar mulseta kan* være en gjengivelse av HS Ven:217, 29 *in initio mensis Xantici, qui et Nisan secundum Lunam* (Seip 1960:193). Tillegget kan imidlertid også være hentet fra JosAnt IV 78 (Blatt 1958:271, 13 f.), som øyensynlig har vært Petrus Comes-tors kilde.

11. Stj 338, 14–20 *Ok er Balaam uisse konungs reide. þa gaf hann þau rad til konunginum. at hann sendi fagrar konur margar til Moyses manna. at leika firir þeim ok uita ef þær lockadi hug þeirra til blota eda til samræða vit sig. Hann sagdi suo. at gud mundi reidazt þeim. ef þeir blotadi eda hefði samræði vit heidnar konur. ok munu þeir þa auduelldliga mega yfir stigazt. ef eigi væri guds gætzla yfir þeim. Konungr gerdi sem Balaam gaf rad til.* Episoden er omtalt i HS Ven:225, 26–32, primærkilden er JosAnt IV 126 og 129f. (Blatt 1958:278, 1–17). *Stjórn*-teksten stemmer i sak overens med begge disse mulige kildetekstene. Men flere trekk peker i retning av at den norrøne teksten står nærmere den latinske Josefus-teksten enn den står HS. Uttrykket *fagrar konur margar* synes å ha sin bakgrunn i JosAnt's *speciosas praecipue virgines* snarere enn i HS-teksten, som bare nevner *virgines*. Videre synes JosAnt's *quandam victoriam ad breve tempus adversos eos lucrari desideratis* å ligge bak *ok munu þeir þa auduelldiga mega yfir stigazt*. Noe tilsvarende står ikke i HS. Endelig ser det ut til at den futuriske uttrykksmåten *at gud mundi reidazt þeim* heller gjenspeiler JosAnt's *sic enim indignabitur deus* enn HS' *ut sic Deo suo irato eis*. Sammenligningen gjør det lite sannsynlig at HS-teksten er den umiddelbare kilde for tillegget her. Snarere har forelegget inneholdt den latinske Josefus-teksten eller et sammendrag av denne. Ingen av de latinske tekstene sier at jomfruene var *margar*, men dette kan være en slutning den norrøne bearbeideren trekker.

12. Stj 316, 3–6 *Þa toku þeir Nadab ok Abiu synir Aarons glodker sin ok letu i annan eld enn þann er yfir alltarinu var. ok laugdu þar reykelsti i. En þat var bannat af gudi at hafa annan elld til reykelstisburdar enn þann er yfir alltarinu var.* Innholdet i avsnittet svarer til Lev 10, 1. Rekkefølgen av det som fortelles, synes imidlertid å være preget av den stoffordning som finnes i HS Ven:183, 11f. Imidlertid kan dette være en redigering som er foretatt uavhengig av HS-teksten, for å få en narrativt sett bedre framstilling.

13. Stj 333, 16 f. *J þeim bardaga fiell Seon konungr ok fioldi annarra manna.* Referansestedet i Bibelen er Num 21, 24 *a quo percussus est in ore*

gladii, men samsvaret er heller dårlig. På tilsvarende sted heter det i HS Ven:222, 14 *Occisus est ergo Seon*. Her er den drepte konges navn nevnt, men det er ikke sagt at det falt mange andre i samme slaget. Dette siste kan imidlertid være bearbeiderens tillegg. Episoden er utførligere omtalt JosAnt IV 92 f. (Blatt 1958:273, 14–16), og den norrøne bearbeideren kan like snart ha Josefus-tekst som kilde.

14. Stj 338, 6–12 *Styrk er at uisu bygd þin. ok setia muntu at visu aa steini hreidr þitt. ok validr muntv uera af kyni Kaams. suo leingi sem þu matt uera. þuiat Assur mun þik (taka). Balaam mællti þa enn at uppnvminne dæmi-saugu. Hev huerr er sigruegari. þa er drottinn gerir þessa hluti. koma munu med uopnum af Italia. þeir er yfir munu stiga Arcerius ok munu eyda Ebreos. ok sidaz munu þeir farazt*. Teksten gjengir Num 24, 21b–24. I HS Ven:225, 16–18 er det samme gjengitt vesentlig kortere, tilsvarende tekst kan en ikke finne i JosAnt. Bearbeideren bak *Stjórn* II følger V-teksten nøye, men med to avvik. For det første bruker han navneformen *Acerios* i stedet for *Assyrios*, en skriveforvanskning. For det andre har han Stj 338, 10 f. *koma munu med uopnum*, mens både V og HS har *venient in trieribus*. Av lesemåter fra V-håndskrifter tatt opp i *Biblia Sacra* 3 finner vi ingen som svarer til den norrøne teksten. Gjengivelsen gjør det sannsynlig at bearbeideren har lest *armatibus*. Seip 1956:15 kildefester tillegget til HS, MPL 198 col. 1239. Dette kan ikke være holdbart, snarere må V-teksten ligge til grunn.

15. Stj 338, 27–35 *Madr het Zambre hann uar Saul son. hann var einn hofdinge af kyni Simeons. hann lagdi hia sier eina portkonu heidna. þa er Kozbi het. hon var dottir Sur Madianitarum. mikils hofdingia. Zambri var suo diarfr i saurlifis synd. at hann hafdi samrædi vit Kozbi at aasiaanda Moysi ok ollum lyd. Þau hormudu allir godir menn ok gretu. þeir er þann leik sau. ok stodu firir dyrum tialldbudarinnar. Madr het Finies. hann var son Eleazar Aaron sonar. hann reis vpp ok bra saxi ok lagdi þau bædi i gegnum til bana i lostalid kallmanninum enn þurftarlid konunni*. Seip 1956:15 hevder at vi her har for oss et HS-innskudd fra MPL 198 col. 1240 (HS Ven:226). Etter nøyaktig jevnføring av *Stjórn*-tekst med V og HS er det ikke mulig å gi Seip tilslutning i dette. Alt som er fortalt, finnes nemlig i V, teksten er bare litt omstokket i *Stjórn* II i forhold til Bibelen. Num 25, 14b *Zambri filius Salu dux de cognatione et tribu Symeonis* blir i *Stjórn* II umiddelbart fulgt av en forkortet gjengivelse av Num 25, 6a . . . *intravit . . . ad scortum madianitin*. At *madianitin* blir gjengitt med *heidna* er en vanlig type presisering, se nedenfor. Etter navnet på den omtalte skjøgen, sannsynligvis hentet fra Num 25, 15, følger en selvkomponert sammenbindende innledning til det følgende, Stj 338, 30 *Zambri var suo diarfr i saurlifis synd. at . . .*, helt i samsvar med dem vi kan finne en rekke andre steder i verket, f.eks. Stj 340, 15 f. Så fortsetter bearbeideren med å gjengi Num 25, 6b. Her finner vi et par forklarende tillegg, Stj 338, 31 f. *Þau hormudu allir godir menn*, og Stj

338, 32 *þeir er þann leik sau*. Så følger en forkortet gjengivelse av Num 25, 7–8b. I gjengivelsen er presiserende føyd inn *til bana*. HS Ven:226, 12 ff. har en langt kortere framstilling av episoden, og har ingen detaljer som ikke finnes i V-teksten. Teksten i *Stjórn* II ligger nærmere V enn den versjonen vi finner der, og fra *Stjórn* II til framstillingen i JosAnt IV 152 f. (Blatt 1958:281, 11–18) er avstanden enda større enn til HS-teksten. Alt peker derfor i retning av at det er V-teksten som ligger til grunn her.

Terminologiske trekk

Medlemmer av det levittiske presteskap omtales som *lærðir menn*, f.eks. Stj 318, 6; 322, 14, en vanlig brukt betegnelse for personer med geistlig vigselgrad (se Fritzner 1973 under “lærðr, *adj.*”).

Det vanlige ordet i V for Israels transportable telthelligdom i ørkenen, *tabernaculum* n., blir i *Stjórn* II gjerne gjengitt med *tjaldbúð* f. (Num 10, 17 Stj 322, 11) eller bare med *búð* f. (Ex 27, 9 Stj 308, 6 f.). For *tabernaculum foederis* brukes undertiden oversettelseslånet *sáttmálsbúð* f. (Ex 31, 7 Stj 311, 29; Num 12, 4 Stj 324, 28), og *tabernaculum testimonii* kan bli gjengitt med *vitnisbúð* f. (Ex 29, 42 Stj 310, 37).² Betegnelsen *sanctuarium* n. gjengis noen ganger med *tjaldbúð* (slik Lev 10, 4 Stj 316, 11 og Lev 16, 23 Stj 319, 24), men også med *sqnghús* n., en betegnelse som ble brukt om koret i kristne kirker (f.eks. Ex 25, 8 Stj 306, 10), en enkelt gang også med *sqnghúsbúð* f. (Lev 16, 17 Stj 319, 13).

Vulgatas uttrykk for det innerste, avdelte rom i møteteltet, *sancta sanctorum*, kan i *Stjórn* II gjengis med uttrykket *sqnghús búðarinnar*, f.eks. Ex 40, 19 Stj 315, 12. Betegnelsen *sqnghús* n. brukes altså snart om en *del* av kultlokalet, snart om hele.³ Bruken av de norrøne betegnelse nevn ovenfor gjenspeiler den nære typologiske forbindelse en så mellom Israels sentrale kulthelligdom og det kristne gudshus (Chydenius 1965:111).

I omtalen av hvilke materialer som trengs når tabernakelet skal reises, blir de ulike betegnelse ne i Num 4, 31 *tabulas, vectes, columnas* og *bases* sammenfattende gjengitt med *tjaldviðr* m. Stj. 321, 31. Dette norrøne ordet må derfor ha en videre betydning enn “Teltstænger” (Fritzner 1973), snarere omfatter det alt treverk som hørte med i tabernakelets konstruksjon.

Vestibulum n. som betegnelse for inngangen til tabernakelet er av den norrøne bearbeideren gjengitt med *skruðhús* n., Ex 29, 32 *in vestibulo*

² Verald 26, 17 har *sæuurtjald* n. for telthelligdommen, i Kongespeilet brukes betegnelse ne *landtjald guðs* (118, 9) og *tjald guðs* (119, 6 f.).

³ I *Stjórn* III gis en snever definisjon av ordet *sanctuarium* n. som identifiserer det med *sancta sanctorum*, det indre og allerhelligste rommet i Jerusalems tempel, Stj 563, 14 f. *þat kalla þeir sancta sanctorvm. enn ver köllvm savnghvs.*

tabernaculi blir til Stj 310, 21 f. i *skrudhusi tialldbudarinnar*. Dette er en nokså enestående bruk av det norrøne ordet, idet *skrudhús* alle andre steder det forekommer i norrøn litteratur, står om rom til oppbevaring av kirkens inventar og utstyr. Enten har bearbeideren blandet sammen *vestibulum* n. og *vestiarium* n., eller så er det den typologiske forståelse av tabernakelet som bilde på og forbilde for kirkehuset som slår igjennom her.

Om paktens ark, latin *arca* f., bruker bearbeideren *sáttmálsqrk* f. eller bare *qrk* (Num 4, 5 Stj 321, 32; Num 10, 33 Stj 322, 31). Den vanlige betegnelse i V for paktens ark, *arca testimonii*, er gjengitt med oversettelseslånet *vitnisqrk* (Ex 31, 7 Stj 311, 29, jf. Eluc 1858:158, 4), mens *arca foederis* blir til *qrk sáttmáls (dróttins)* (Num 10, 33 Stj 322, 31; Ex 40, 19a Stj 315, 11 f.). Paktsarkens lokk hadde som sentral og enestående funksjon å være forsoningssted, i V *propitiatorium* n., lokket er beskrevet Ex 25, 17–22. Det skulle ifølge bibelteksten bære to kjeruber som var vendt mot hverandre med utbredte, løftede vinger. Beskrivelsen er imidlertid for det meste utelatt. Bearbeideren tar med at lokket, $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ alen stort, skulle gjøres av rent gull. Men Bibelens skildring av de to plastisk framstilte kjeruber blir tydeligvis oppfattet som om den omtalte et plastisk inngravert bilde av *englafylki* n., “engleflokker”, som er vendt mot hverandre, Stj 306, 20–25. Bearbeideren betegner nemlig paktskistens lokk som *skrifanarfjql* f., “gravert treplate” (Ex 26, 34 Stj 307, 33; Ex 25, 17 Stj 306, 21; jf. også Stj 321, 32).

Panes propositionis, skuebrødene som ifølge Exodus var framlagt i pakts-teltet, blir i *Stjórn* II gjengitt med et oversettelseslån, *brauð fyrirsetninga*, Ex 40, 21 Stj 315, 14.

Til å gjengi *inmaculatus*, “lyteløs, fullkommen” om offerdyr bruker bearbeideren *alhvít* adj. som betyr “ensfarget hvit”, “hvit over det hele”. Lev 4, 3 *vitulum immaculatum* blir således til Stj 315, 28 f. *kalf alhuitan*, Lev 4, 23 *hircum de capris immaculatum* blir til Stj 315, 31 *hafr alhuitan*, og Lev 4, 28 *capram immaculatam* blir gjengitt Stj 315, 33 *geit alhuita*. Vi viser også til Lev 9, 2 Stj 315, 37 og Ex 29, 1 Stj 309, 19.⁴ At offerdyret skulle være helt hvitt av farge, er ikke noe krav i Det gamle testamentes offerlover. Det ser ut til at bearbeideren bak *Stjórn* II bevisst har valgt å benytte kirkens tradisjonelle symbolfarge for renhet og fullkommenhet som symboluttrykk for idealkravet til offerdyrets kvalitet.

Særegent for terminologien i *Stjórn* II synes det dessuten å være at betegnelsen *ástgjof* f. blir benyttet til gjengivelse av *caerimonia* f. i betydningen “ritus” (Blaise 1954), Num 28, 45 Stj 345, 13.

⁴ I *Stjórn* I står *alhvít* adj. for latin *albus* adj., HS 1146, 43 Stj 260, 25. I *Stjórn* II (Deut 33, 8 Stj 347, 23) så vel som i *Stjórn* I (Stj 21, 26) brukes *algqrleikr* adj. til å gjengi *perfectio* f.

Tekstfeil, forvanskninger, misforståelser

Teksten i *Stjórn II* er overlevert med en rekke feil, forvanskninger og misforståelser. Vi begrenser oss her til å omtale slike som må ha oppstått ved overføringen av latinske foreleggstekster til norrønt.

Utelatelse som skyldes bearbeiderens visuelle sprang i foreleggstekst finnes det ikke få tilfeller av i *Stjórn II*. Når han slik springer over teksten mellom Num 24, 20a *parabolam ait* og Num 24, 21a *parabola ait* Stj 338, 6, blir resultatet innholdsending. Utelatelsen fører til sammenkobling av Num 24, 20a og Num 24, 21b, og det som Bileam i bibelteksten uttaler om kenittene, blir til en spådom mot amalekittene.

Forvanskning på grunn av bevisst utelatelse har vi flere eksempler på. I gjengivelsen av Num 23, 28 Stj 337, 7 har den norrøne bearbeideren ikke tatt med navnet på fjellet *Phogor*, kanskje fordi han mente dette var samme fjell som Num 23, 14 *Phasga*. Det kan være fjellnavnet *Phogor* fra Num 23, 28 som i gjengivelsen av Num 23, 14 er forvansket til Stj 336, 21 *Fvlgor*. I Num 23, 28 er det imidlertid tale om et annet fjell, der man ifølge V bare så ørken rundt seg. Dette siste nevner ikke bearbeideren, han sier bare Stj 337, 7 *þadan sa uida*. Stj 322, 17 *Aminadaan* må være Abidan fra Num 10, 24, men det er sprunget over at vedkommende hørte til Benjamins stamme, og han blir i konteksten knyttet til Dans stamme som er nevnt i det følgende vers. Det som står i Num 10, 25 utenom dette, er oversprunget, og bearbeideren knytter til Num 10, 26 ved å si Stj 322, 18 *i hans flocki for med lidi sinu Faguel*. Gjengivelsen av Num 10, 24–26 Stj 322, 17–19 er korrumpert ved kombinasjon av forvanskning og bearbeidelse. En misforståelse foreligger når Num 22, 5 *flumen terræ filiorum Ammon* gjengis Stj 333, 39 f. *vit Jordan i riki Balaks konungs*. Den norrøne bearbeideren har altså tatt *flumen* om elven Jordan, mens det i V er tale om Eufrat.

Kirby 1986:59 har pekt på et par feil som han hevder er oppstått på grunn av at oversetteren har lest feil i den latinske teksten (Ex 23, 3 Stj 304, 21 f. og Ex 23, 7 Stj 304, 27). Men det ligger også en feilkilde i den norrøne bearbeiderens oppfatning av meningsinnholdet i den tekst han skal gjengi. Uttrykket Ex 29, 40 *vinum ad libandum* gjengir han Stj 310, 33 f. *ok uin at drecka*, noe som tyder på at han ikke kjente til praksis ved drikkoffer. Bearbeideren har tydeligvis heller ikke forstått den gammeltestamentlige prestens rolle som partisipant i og kontrollør ved helbredelse for spedalskhet. Lev 14, 2 f. *hic est ritus leprosi quando mundandus est adduceretur ad sacerdotem qui egressus e castris cum invenerit lepram esse mundatam* blir nemlig gjengitt Stj 318, 6 *Ef lærdum manni batnadi þeirrar sottar*, “hvis en prest blir frisk av denne sykdommen”.

Num 20, 5 *qui seri non potest* blir gjengitt Stj 331, 11 f. *er eigi fær vatn at drecka*, noe som viser at bearbeideren har tatt *sero* v. om vann som

strømmer, og her har oppfattet det om å “gi drikke til”, “vanne”. Men verbet som her er brukt, har betydningen “så”, og i V-teksten er det tale om tilsåing av marker. Slutten av samme verset lyder *insuper et aquam non habet ad bibendum*, og når dette skal gjengis, får vi derfor gjentakelse av det samme som allerede er sagt, Stj 331, 13 *er eigi getr vatn at drecka*.

En misforståelse synes også å foreligge når Num 13, 34b *quibus comparati quasi locustae videbamus* blir gjengitt Stj 326, 11 *ok suo margir sem locusta*. V-teksten sier at folkene i det landet israelittene var kommet til, er så store at det for israelittene ser ut som om de selv er grashopper i sammenligning med disse. Den norrøne bearbeideren gjør dette om til at fienden er så tallrik som grashopper.

I Mose ord til opprøreren Kora Num 16, 9c *et staretis coram frequentia populi et ministraretis ei* står *frequentia populi* om folkemengden. Men den norrøne bearbeideren oppfatter *frequentia* om det daglige offer og de daglige kultiske tjenester for folket. Som en følge av dette tar han pronominalformen *ei* om Gud og ikke om folket slik den latinske teksten gjør, og gjengivelsen blir Stj 328, 38 f. *ok stædit firir offron lydsins ok þionadit gudi almattigum*, “du forestår folkets ofring og gjør tjeneste for den allmechtige Gud”. Han gir altså en kultusorientert tolking av teksten i sin gjengivelse. Det samme er tilfelle når Ex 40, 34b *proficiscebantur filii Israhel per turmas suas* blir gjengitt Stj 315, 22 *þa for folkit til budarinnar*. I V er det tale om at israelfolket var på ferd i ordnede flokker, men *Stjórn II* sier at folket gikk til tabernakelet. Samme misforståelse finner vi i gjengivelsen av Ex 40, 35 (NO 2 Mos 40, 36) Stj 315, 22 f.

Arbeidsprinsipper og teknikk

Bearbeideren bak *Stjórn II*-teksten har tydeligvis arbeidet i samsvar med aksepterte og kjente prinsipper. Han sløyfer stoff han fant uinteressant eller irrelevant for hjemlige tilhørere. Mange særiskraelittiske trekk og lovbestemmelser i pentateuk-stoffet blir utelatt i *Stjórn II*, således den utførlige omtale av sabbatsbudet Ex 31, 12–17. Bearbeideren sløyfer også ordene om tempel-skatten og om avgiften på en halv sekel til Herren Ex 30, 10c–16. Han har videre utelatt det som sies om mildhet mot en *peregrinus* Ex 23, 9, de strenge bestemmelser om naboerstatning i Ex 21, 35 f. og Ex 22, 9, samt bestemmelsen om vederlag for stjålet dyr Ex 22, 12. Han synes konsekvent å ha utelatt omtalen av folkets helligelse, hverken i Ex 19, 22, i Ex 28, 3 eller i Ex 28, 41–43 er denne tatt med. Samme tendens gjør seg gjeldende når Num 11, 18 *sanctificamini* blir gjengitt Stj 323, 23 *Hvggizt þier*, der *Hvggizt* er en forvanskning, eventuelt erstatning for *Helgizt*.

I sammendraget av Lev 4 Stj 315, 26–33 sløyfer bearbeideren alle enkelt-

heter i omtale av framgangsmåten ved ofring, han nevner bare typen av synd og offerdyret. Videre er den omhyggelige beskrivelsen av alterets plassering i forhold til arken for det meste sløyfet i den sterkt forkortete gjengivelse av Ex 30, 1–8a Stj 311, 5–14. I incest-lovgivningens forbud mot å ta sin kones søster til hustru har V-teksten Lev 18, 17 f. *adhuc illa vivente*, mens den norrøne gjengivelsen Stj 320, 10 ff. mangler slik begrensning. At bestemmelsene om urene dyr og omgangen med dem Lev 11, 26c–28 mangler i *Stjórn II*-teksten, er et karakteristisk eksempel på bortskjæring av gjentakelser og enkeltheter i oppregning. En mengde gjentakelser av lovstoff som finnes i V, er utelatt, som f.eks. repetisjonen av de ti bud Ex 34, 11b–27. *Stjórn II* mangler også Mose tilbakeblikk på historien med oppsummering av utferd, ørkenvandring og paktsslutning Deut 29, 2–30, 18. I gjengivelsen av Num 32, 39 f. Stj 342, 3–5 er det utelatt at Moses gav det erobrede landområdet som omtales, til Machir, sønn av Manasse.

Nedkortinger ved utelatelser og i form av sammendrag kan gå ut over enhet og indre sammenheng i teksten. At Num 16, 25a er sløyfet, betyr således et lite brudd i framstillingen Stj 329, 25. Men bearbeideren viser både sans for og vilje til å holde fast på det vi kunne kalle den historieberetende linje gjennom tekstmassene. Mens han sløyfer detaljer og enkeltheter, bevarer og framhever han trekk som tjener til å vise den indre sammenheng i stoffet. Dette ser vi demonstrert når han etter en forkortet gjengivelse av folketellingskapitlet Num 26, sløyfer lov om arverett for døtre, Num 27, 1–11, og går over til at Gud peker ut for Moses dennes ettermann Josva, Num 27, 12 ff.

Det er da også langt mer vanlig at fortelleenheter blir forbedret gjennom utelatelser enn at sammenhenger blir brutt opp. Ved at bearbeideren sløyfer Num 12, 2b og i stedet bare sier Stj 324, 27 *Gud mællti*, blir framstillingen langt enklere og klarere, og dermed fortelleteknisk bedre.

Den dramatiske fortellingen om aronssønnene Nadab og Abihu som bar fremmed ild for Herren (Lev 10, 1–6c), er tatt med, mens resten av kapitlet med bestemmelser for de israeltiske prestenes atferd er sløyfet. Eksemplene som er nevnt, gir et godt inntrykk av hvordan fortellende stoff av dramatisk karakter får plass, mens bestemmelser som bearbeideren fant gjaldt bare det israeltiske samfunnet, utelates.

Foruten ved utelatelser av større eller mindre tekstavsnitt kan nedkortingen av stoffet være foretatt ved sammendrag eller tekstreferater. Dette finner vi er tilfelle Stj 339, 34–36, der bearbeiderens oppfatning av hva slags lover det dreier seg om i Num 28–29 blir presentert. Det blir gitt et kort sammendrag av beretningen om Arons første offertjeneste Lev 9, 1–22b Stj 315, 35–39, slik at det mest vesentlige er kommet med. Stj 342, 28–30 gir en sammenfatning i stikkord av hovedinnholdet i Deut 1, 1–27, 10.

Som et ledd i teknikken med å gjengi tekst og innhold i kortere form enn i

kilden, hører bruk av mer direkte hendings- og handlingsorientert fortelling enn V har. Dette er tilfelle i omtalen av israelsfolkets oppbrudd Num 10 Stj 321, 27 ff. Bearbeideren har også skåret vekk det som fortelles om at en gutt sprang og meldte til Moses at to personer profeterte i leiren, med referat av hvordan meldingen lød Num 11, 27, han har bare med selve tildragelsen, Stj 324, 4 f.

I tråd med dette hender det ikke sjelden at bearbeideren fjerner nyanser og sløyfer billedbruk som finnes i V-teksten, f.eks. i gjengivelsen av Bileams spådom Num 24, 17 Stj 337, 38–338, 2 *Sia mun ek hann. enn eigi mun ek hann lita. Vpp mun renna stiarna af Jacob. ok mun vpp risa Jsrael.* V-tekstens bildebruk er blitt redusert og delvis erstattet av et mer direkte utsagn. Bearbeideren forenkler sterkt når han gjengir Lev 16, 12b *et hauriens manu compositum thymiana in incensum* Stj 319, 6 *ok leggja þar yfir reykelesi.* Lev 16, 21b–c *confiteatur omnes iniquitates filiorum Israhel et universa delicta atque peccata eorum* blir gjengitt Stj 319, 18 f. *ok iata allar syndir Jsraels.* Mens V-teksten her har tre forskjellige ord for synd, *iniquitas*, *delictum* og *peccatum*, er disse begrepene i gjengivelsen sammenfattet under betegnelsen *syndir*.

Omskrivning kombinert med utelatelser er en bearbeidingsmåte som er benyttet for å unngå tekstvansker eller fremmedartede navn og momenter, som når Num 32, 9a *cumque venissent usque ad vallem Botri* blir gjengitt Stj 341, 13 *þa er þeir komu apr* og Num 21, 7 *ut tollat a nobis serpentes* blir til Stj 333, 2 f. *at gud firirlati oss þessi vandrædi*, “at Gud må tilgi oss denne fiendskap”. I det siste eksempelet har bearbeideren lagt inn årsaken til at Jahve hadde sendt slanger blant israelittene i ørkenen.

Ikke sjelden ser bearbeideren seg nødt til å utforme en gjengivelse mer ordrik og detaljert enn V-teksten. Dette er således tilfelle med omtalen av framgangsmåte ved loddkasting om hvilken av de to syndofferbukkene som skal slaktes, og hvilken som skal sendes ut i ørkenen. Lev 16, 8 *mittens super utrumque sortem unam Domino et alteram capro emissario* blir gjengitt Stj 318, 38–40 *ok skal hann leggja aa hond sina ok hluta huorn i forn skal færa eda huorn aa brutt senda.*

Omorganisering har funnet sted i gjengivelsen av Ex 30, 18 f. Stj 311, 17–19. Unger satte inn *ker*, vi har i tillegg satt inn *milli*, som åpenbart er falt ut foran *uitnisbud*. Vannkaret som omtales, er i V spesielt til bruk for prestene, i *Stjórn* II-teksten er det til mer allment bruk. Halvversene Ex 30, 18a og 30, 18b blir i gjengivelsen skilt fra hverandre ved at et forkortet vers 19 blir anbrakt mellom vershalvdelene, og den fortelletekniske gevinst er åpenbar.

Stoffet fra Lev 24, 10 ff. som finnes Stj 320, 15–27 er valgt ut og organisert for å være i samsvar med vanlig norrøn fortellepraksis: Først nevner bearbeideren hovedpersonens ætt og bakgrunn, deretter hendingen, nemlig gudsbespottelse med steining til døde som straff, se f.eks. Nordal 1933:3.

Bearbeideren har for å få dette til, satt vers 11a foran vers 10b. Videre har han fylt inn utbroderende tillegg av fortellende karakter, stilistisk sammenbindende elementer som årsaks- og tidsledd, samt repetérstoff. Dermed har han fått en dramatisk beretning om hva *guðlastan*, “gudsbespottelse”, kan føre til, og har oppnådd en langt bedre narrativ framstilling enn V-teksten har.

Dyktig og effektiv tilrettelegging av bibeltekst finner vi også i gjengivelsen av Num 1–10 Stj 320, 28–322, 36. Bearbeideren har dradd sammen bibelteksten og gitt en kort oversikt over bestemmelsene om israelsfolkets leirslagning, med plassering av de enkelte stammene i forhold til tabernakelet. Dernest får vi høre om tellingen av folket (Num 3). Etter så å ha omtalt sølvvlurene som skal gi oppbruddstegn (Num 10), beretter han i kort sammendrag om oppbruddet fra leiren (Num 4). Ved forkortningen av Num 4, 5–32 Stj 321, 31 f. omorganiserer bearbeideren stoffordningen. Først nevner han bærestillas og fundamenter, så teltduken, så det som er inne i teltet, med arken og alteret som det viktigste, samt forsoningsstedet, dvs. arkens lokk. Dette siste står ikke spesielt nevnt i den tekst som er dradd sammen, men fra Ex 26, 34 visste bearbeideren at paktsarken var plassert i det aller helligste, og at den var viktig som tabernakelinventar. I fortsettelsen erstatter bearbeideren den noe uoversiktlige stoffblandingen bibelteksten oppviser, med en enklere og mer oversiktlig framstilling. Etter lov om syndige personer (Num 5, 1–8) følger lov om nasareere (Num 6), så lov om skinnsyke (Num 5, 14–31), og dernest den aronittiske velsignelse (Num 6, 22–26).

Ofte er selve tekstgjengivelsen i *Stjórn* II av klart fortolkende art, som når Ex 32, 25b *spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis* blir til Stj 313, 6 f. *þuiat Aaron hafdi rænt hann firir tignum skurgodsins*, “for Aron hadde utplyndret det (dvs. folket) av hensyn til hedersbevisninger mot avgudsbildet”. Bearbeideren gir her en videreføring av kilden, idet han tolker hva som ligger i V-tekstens *ignominia sordis*.

I slekt med dette er den presiserende, frie gjengivelse av Num 32, 37 *fili* med Stj 342, 1 *Frændr*, av Deut 27, 15 *abominationem* med Stj 342, 35 *skurgod*, og av Num 20, 19 *fili* *Israhel* med Stj 332, 5 *Sendimenn Moysi*. Bearbeideren innsnevrer tekstinholdet betraktelig når han lar Num 16, 5 *locutusque ad Core et ad omnem multitudinem* bli Stj 328, 30 f. *ok mællti uit Kora ok forunauta hans alla*.

Om Aron heter det i Deut 32, 50c: *et adpositus populis suis*, jf. for betydningen Blaise 1954 under *appono*, betydning 5: “(pass.) être placé auprès, être enseveli, rejoindre (ses pères, son peuple)”. Den norrøne bearbeideren gjengir Hieronymus’ uttrykksett Stj 347, 11 *ok var þar nidr lagdr af lydum sinum*. Han nøyer seg altså med å omtale begravelse. En viss tilbakeholdenhet på dette området er i god overensstemmelse med norrøn sagatradisjon (Carruthers 1972:92 f.).

Et virkemiddel som blir benyttet en rekke steder i *Stjórn II*, er innskutte, selvkomponerte tillegg. Når V-teksten blir for knapp for bearbeideren, kan han ty til utfyllende gjengivelse. Josvas ord til Moses Num 11, 28 *prohibe eos* blir til Stj 324, 7 f. *Banna þu þeim at þeir spai er heima ero*. Lignende utfylling har vi når Num 11, 33b *percussit eum plaga magna nimis* blir gjengitt Stj 324, 16 f. *þa laust gud lydinn bradum bana. ok do þar þa mikill mannfioldi*. Utfyllingene er ofte av presiserende eller karakteriserende art, som når bearbeideren i omtalen av at Moses fikk fram vann ved å slå på klippen Num 20, 11, sier at vannet var friskt, godt, Stj 331, 25. Et behov for å uttrykke en sak mer entydig og klart enn V-teksten gjør, kommer til uttrykk i gjengivelsen av fortellingen om den straff som rammet opprøreren Kora og hans tilhengere Num 16, 30–35 Stj 329, 36–330, 5. Bearbeideren setter inn i Mose ord Num 16, 30 navnene *Datan ok Abiron* (Stj 329, 37), og lar disse to personene med alt deres først bli oppslukt av jorden, deretter omtaler han Koras undergang, Stj 330, 4 f. V-teksten skiller ikke på samme måte klart mellom to straffeakter. At endringen er et bevisst trekk fra bearbeiderens side, blir evident ved at han Stj 329, 25 skiller de to samme personer fra Kora ved der å utelate Koras navn, mens alle tre opprørsledere er nevnt sammen i den tilsvarende V-tekst Num 16, 24. Straffen det dreier seg om, er uttrykt ved det som sies om jorden Num 16, 32 *et aperiens os suum devoravit illos*. Dette blir gjengitt Stj 329, 40–330, 1 *ok foru þeir lifandi i iordina nidr ok do suo*. Vi har her et tilfelle der bearbeideren unngår V-tekstens billedbruk.

En rekke steder setter bearbeideren inn navn der V-teksten bare har pronomen, f.eks. Stj 325, 5 *Mariu* for Num 12, 13 *eam*. Et tillegg av tydeliggjørende art er føyd inn i gjengivelsen av Num 13, 17 Stj 325, 24 *Jorsala-*. Tilføyelsen gjør det klart at det er tale om *Jórsalaland*, som var den vanligste norrøne betegnelse for Palestina (Metzenthin 1941:51a).

Bearbeideren kan ved et tillegg føre V-teksten han nettopp har gjengitt, et skritt videre, således når han til omtale av lov og offer i sammenfatningen av Num 6, 1–21 føyer Stj 321, 36 f. *ok huersu þeir skylldu bleza lydinn*. Han mente øyensynlig å si at til gudstjeneste hørte som en viktig del velsignelse av folket. En kombinasjon av presisering og videreføring ligger i gjengivelsen når Num 12, 9 *abiit* sagt om Gud blir til Stj 324, 37 *ste drottinn upp til himins*. Tekstutfylling av sammenknyttende art har vi Stj 326, 11 f. *Enn (er) lydrinn heyrdi þessa frasaugn sendimanna Moysi*. Ordene danner innledning til Num 14, og knytter det som følger etter, nært sammen med det foregående. Et teksttillegg av samme slag er overgangsformelen Stj 348, 23 *Ok er Moyses hafdi þetta mællt*. En avslutningsformel av doksologisk karakter er tilføyd etter Deut 34, 12, det siste verset i Pentateuken: Stj 349, 4 f. *Ok firir þa hluti alla se almattigum gudi lof ok dyrð nu ok iafnan. þat se ok veri an*

*enda. Amen.*⁵ En rekapitulerende, sammenfattende innledning har vi i Stj 330, 6 *Eptir þessa ena ogurligv atburdi*. Innledningen knytter Num 16, 36 ff. sammen med det foregående. En kombinasjon av rekapitulasjon og årsaksforklaring har vi i et innskudd i gjengivelsen av tekstavsnittet Num 13, 27–32 Stj 326, 4 f. *Nv er þeir saugdu þessa hluti fra landzbygdinne. þa hræddizt . . .*

En ikke liten del av bearbeiderens innskudd i *Stjórn II* kan vi kalle for episke tillegg. Dette er utfyllinger med hovedfunksjon å bedre fortelleenheten de hører hjemme i. Slik fungerer Stj 331, 35 *Heyrt muntu hafa* og Stj 332, 14 f. *Ok er lydrinn var aa fiallit vpp kominn*. Num 21, 33 er sterkt avkortet i gjengivelsen, men bearbeideren legger i stedet inn en dramatisk beskrivelse Stj 333, 21–23 *Ok er Gydingar sav þann enn ogurliga her er Ogg hafdi. þa hrædduzt þeir þann enn mikla uoxt er Ogg hafdi ok margir adrir hans menn*. Det heter om Balaam (Bileam) Stj 334, 36 f. *Hann reid epter gautu framm. þar er akrar voru aa tuær hendr honum*. Her får vi et episk malende trekk som ikke finnes i V, sannsynligvis er det bearbeiderens tillegg. Også et par tillegg i omtalen av Balaams møte med Jahves engel har denne karakter: Stj 334, 38 *i gardzins hlidi* og Stj 334, 40–335, 1 *enn hann sa eigi eingilinn. Enn hon geck at gardinum ok þordi þo eigi at ganga i gardzhlidit. þar sem eingillinn stod*. V-teksten forteller at steinmur på begge sider av veien avgrenset denne fra vingården. Num 22, 26 sier at engelen flyttet seg og stilte seg på *locum angustum*, det kan være dette uttrykket bearbeideren har fortolket som *garðshlið*. I det siste av tilleggene har han endret stedsomtalen og ved det gitt en mer hjemlig bakgrunnskoloritt for episoden med Bileams talende esel Num 22, 22 ff. Han har med andre ord foretatt en tekstadaptasjon.

Adaptasjon foreligger også når Num 16, 2 *et qui tempore concilii per nomina vocabantur* blir gjort om til Stj 328, 27 *ok þeir kolludu saman aa þingi*. Et annet tilfelle har vi når bearbeideren gjengir kong Balaks ord til spåmannen Bileam Num 22, 17 *honorare te* Stj 334, 25 *at koma aa þinn fund ok uegsama þik*.⁶

Om speiderne som Moses sendte inn i Kanaans land, heter det i V Num 13, 24 *pergentesque usque ad torrentem Botri abscederunt palmitem cum uva sua quem portaverunt in vecte duo viri de malis quoque granatis et de ficis loci illius tulerunt*. Dette blir bearbeidet til gjengivelsen Stj 325, 31–33 *ok toku einn uinuid af landinu ok hofdu med sier. Hann uar suo mikill. at tueir menn*

⁵ Formularen kan være satt til etter mønster fra vanlig avslutning på skrifter av religiøst-opbyggelig innhold, se f.eks. *Theodorus saga* i HMS II:314, 20 f. og avslutningen på Josvafortellingen i AM 226 fol. Stj 364, 36 f.

⁶ Det å komme besøkende i møte på veien, var en måte å vise gjester heder på i norrøn tid, jf. Skál 1986:669, 21–670, 5.

baru hann aa staung medal sin. Þeir hofdu med sier af landinu epli stor ok fiktres alldin. Innskuddet af landinu ok hofdu med sier. Hann uar suo mikill. at er både utbroderende og har stilistisk funksjon. Det gir tydelig uttrykk for fortelle glede, samtidig inneholder det årsaksforklaring. Navnet på dalen speiderne reiste gjennom da de fant drueklasen det er tale om, er imidlertid utelatt, Num 13, 25.

Bearbeideren gjør i Num 12, 2b–4 fortellesammenhengen klarere ved at han etter omorganisering og redigering kommer med en forklarende utfylling som uttrykker hva Gud hadde hørt som han ble vred for, Stj 324, 25 f. *dramb ok maugl Aarons ok Mariu i mot Moysi.*

Når bearbeideren sløyfer Num 12, 4a *statim locutus est ad eum et ad Aaron et Mariam* og i stedet bare sier Stj 324, 27 *Gud mællti*, så bedrer dette fortelleenheten betraktelig. Num 11, 26 *remanserant autem in castris duo viri quorum unus vocabatur Heldad et alter Medad super quos requievit spiritus nam et ipsi descripti fuerant et non exierant ad tabernaculum* blir gjengitt Stj 324, 2–4 *Tueir menn uoru eptir i herbudum. þeir er Moyses hafði nefnda til vtfarar af þeim .lxx. manna. er adr var fra sagt. annar þeirra het Helldab. enn annar Medab. yfir þa kom heilagrandi.* Ordene *til utfarar* er et presiserende tillegg. At de to omtalte personene ikke hadde fulgt oppfordringen om å gå utenfor leiren, er skåret vekk, det henvises i stedet til hva som er fortalt i Num 11, 24 Stj 323, 36–38. Den norrøne bearbeideren har dertil snudd noe på stoffet under gjengivelsen. Ved disse endringene har han vunnet en fastere og tettere fortellestruktur.

I gjengivelsen av Num 13, 26–28 Stj 325, 33–40 er utelatt *omni regione circuita, et Aaron samt in desertum Pharan quod est in Cades.* Det utelatte stoffet omtaler områder og nevner Aron som leder ved siden av Moses. Vi finner flere mindre tillegg: Stj 325, 34 f. *ok er þeir komu aptr ur þessi for*, Stj 325, 36 f. *þann er þeir hofdu þadan*, samt Stj 325, 39 f. *er ver hofum haft þadan.* Sammen med omstilling av tekstledd og til dels fri gjengivelse gir dette så en norrøn tekstversjon av episoden med speidernes tilbakekomst som vitner om fortelle glede kombinert med sans for god stoffordning.

Innholdstendenser

Uttrykksmåten kan enkelte ganger bli litt mer forsiktig i *Stjórn* II enn i V. Dette er gjerne kombinert med en avsvemming av foreleggstekstens billedbruk. Det heter i V om Nadab og Abiu som førte “fremmed” ild til Herren: Lev 10, 2 *egressusque ignis a Domino devoravit eos et mortui sunt coram Domino.* Dette blir gjengitt Stj 316, 6 f. *Pa kom elldr af himne ok laust þa bada til bana Nadab ok Abiu.* Bearbeideren mener tydeligvis å si at de levittene ble drept av lynnedslag, men han går ikke så langt som V og sier at

ild fra Herren “slukte” dem. Han viser seg altså mer reservert i beskrivelsen av straffeunderets karakter.

Stjórn II viser klar tendens til å tone ned omtale av følelser. Bearbeideren sløyfer således Mose oppmuntring til speiderne Num 13, 21 *confortamini* (NO 13, 20) i gjengivelsen av bibelverset Stj 325, 28–30. Videre demper han sterkt ned Mose utbrudd mot Josva Num 11, 29 *quid . . . aemularis pro me* i gjengivelsen Stj 324, 8 *Huat talar þu firir mier*, “Hva er det du vil si meg?” At israelsfolket gråt av lengsel etter kjøttmat, blir kuttet ut (Num 11, 4 og 6–10b), likeså at Moses likte folkets gråt ille (Num 11, 10d). Slike utelatelser er imidlertid ikke konsekvent gjennomført, Mose ord til Gud Num 11, 12 *flect contra me* er gjengitt Stj 323, 12 f. *þeir grata i gegn mer*. Her er det tydeligvis ikke sorgaffekt som står i forgrunnen, snarere forbitrelse og raseri.

På den annen side kan bearbeideren skjerpe et utsagn i forhold til V. Det heter at Nadab og Abiu gjorde Lev 10, 1c *quod eis praeceptum non erat*. Dette blir gjengitt Stj 316, 5 *En þat var bannat af gudi*. V-teksten framhever at de kultiske avvikerne satte seg ut over hva som var foreskrevet. Bearbeideren bak *Stjórn II* understreker at de handlet i strid med et guddommelig, absolutt forbud.

Moabitterkongen Balaks sendemenn til spåmannen Balaam (Bileam) skal ved framkomsten si Num 22, 5d *ecce egressus est populus ex Aegypto qui operuit superficiem terrae sedens contra me*. Dette blir noe unøyaktig gjengitt Stj 334, 2 f. *Lydr margr er kominn i riki vort af Egiptalandi. ok fara þeir med ofridi þar sem þeir koma*. Billedspråket er avløst av mer direkte uttrykksmåte. Men dessuten er kampaspekt og kampmotivering sterkere framhevet enn i V. Det samme ser vi i skildringen av slaget mot midianittene Num 31, 1–12. Bearbeideren føyer her inn flere tillegg som peker i den retning. Mose *cohortatio* før slaget styrker han ved tilføyelsen Stj 340, 1 *ok hefnit þess er þer letud portkonur ydr suikia*. Til vers 6 legger han Stj 340, 4–6 *Þa for Finies med þessu lide i moti heidnum monnum. Heidnir menn eflav lid i moti Gydingum. ok er þeir funduzt*. Gjentatte ganger bruker bearbeideren betegnelsen *heidnir menn* for midianittene, se Stj 340, 5 og 7. Det gjelder tydeligvis å understreke at det var hedninger jødene kjempet mot. Også ellers blir jødenes motstandere under ørkenferden kalt hedninger, amalekittene og kanaaneerne Num 14, 45 blir omtalt under fellesbetegnelsen *heidnir menn* Stj 328, 7. Videre blir “moabittenes døtre” i Num 25, 1 til Stj 338, 22 *heidnar konur*, *Stjórn II* framhever altså at Guds menighet står i konflikt med hedninger.

I skildringen av kampen mot amorittene blir det i gjengivelsen framhevet at den hedenske kongen Schon falt, V nevner ikke kongen i det hele tatt. Num 21, 24a *a quo percussus est in ore gladii* blir til Stj 333, 16 f. *J þeim bardaga fiell Seon konungr ok fioldi annarra manna*. Guds ord til Moses Num 21, 34b–35 blir til Stj 333, 24–28 *Eigi skaltu hrædazt Ogg konung eda*

hans menn. þuiat eigi mun ydr meira verda firir at drepa hann enn Seon konung. Gydingar borduzt þa vit Ogg konung ok sigruduzt aa honum ok hans monnum. Þar fiell Ogg ok mikill mannfíoldi með honum. Gydingar laugdu þa undir sik land þat er Ogg konungr hafdi firir radit. Kong Ogg er ikke nevnt i V-teksten, der vekten ligger på omtale av kampen mot og seieren over det folket Ogg er konge over. I gjengivelsen blir derimot kongens førerskap og fall tillagt sentral betydning. Framstillingen i *Stjórn II* har for begge de to sistnevnte tekststeders vedkommende lånt trekk fra norrøn slagskildring: Kongens fall er det avgjørende vendepunkt, og stort mannefall er kriterium på hard strid og på seierherrens overlegenhet.⁷

Også ellers viser bearbeideren tendens til å framheve leder og lederskap. I Num 21, 21 heter det i V at israelittene sendte bud til amoritterkongen og bad om tillatelse til å dra gjennom hans land. *Vulgatas misit autem Israhel nuntios ad Seon* er i *Stjórn II* blitt til Stj 333, 8 f. *Moyses sendi menn aa fund konungs þess er Seon het.* Den norrøne bearbeideren har her erstattet Israel med Moses. Om en mann som i strid med loven hadde sanket ved på sabbaten, heter det at de førte ham fram for Moses og Aron og hele forsamlingen, Num 15, 33 *obtulerunt eum Mosi et Aaron et universae multitudini.* I den norrøne gjengivelsen heter det bare Stj 328, 11 *Pann mann færdu þeir heim þeim Moysi ok Aaron.* Omtalen av folkeforsamlingen er utelatt, bearbeideren mente tydeligvis at det var tilstrekkelig å nevne de to lederne. V forteller videre at Gud sa til Moses at mannen skulle dø. Umiddelbart etterpå følger omtale av at de førte ham utenfor leiren, Num 15, 36 *cumque eduxissent eum foras.* Dette blir til Stj 328, 15 f. *Eptir þessa útran liet Moyses manninn leida ur myrkuastofunni ok ut fra herbudum.* V nevner ikke spesielt Moses her, men framhever folkets bestemmelse og medvirkning når det gjelder henrettelsen. *Stjórn II*-teksten legger imidlertid vekten på Mose lederskap og utelater omtalen av folket.

Gudstalen til Moses Num 15, 41 *ego Dominus Deus vester* blir gjengitt Stj 328, 21 f. *firir þui at ek em drottinn gud þeirra.* Guds ord til folket via Moses blir i *Stjórn II* Guds ord til Moses om folket, noe som framhever Mose rolle som leder og formidler. Mose ord om etterfølgeren Josva Deut 31, 3c *et Iosue iste transibit ante te sicut locutus est Dominus* blir til Stj 346, 37 f. *Ok Josue mun ydr styra. þuiat gud hefir honum þat ualld gefit.* Det var ikke tilstrekkelig for bearbeideren å si at Josva skulle gå foran folket i samsvar med hva Gud hadde sagt. Gjengivelsen framhever langt sterkere enn V at lederen Josva har fått sin makt fra Gud.

Indirekte kommer samme tendens til uttrykk i den dreining bearbeideren gir Mose *cohortatio* før fortroppen av israelfolket går over Jordan for å innlede erobringen av det lovede land. Num 32, 20b–22a *si facitis quod*

⁷ Jf. f.eks. Jónsson 1911:103, 26 f. *fell Erlingr konungr þar ok mikil sveit manna með honum.*

promittitis expediti pergite coram Domino ad pugnam et omnis vir bellator armatus Iordanem transeat donec subvertat Dominus inimicos suos et subiciatur ei omnis terra blir gjengitt Stj 341, 29–31 *Ef þier giored eptir þui sem þer mælit. at þier farit firir guds saker fuser fyrr til bardaga vel vopnadir ok fylgit lyd guds þangat til er þeir hafa þat vnnit er gud hefir þeim gefit.* Bearbeideren understreker i gjengivelsen at Gud har gitt israelittene det landet de skal forsøke å erobre. I forhold til V-teksten legger han større vekt på menneskenes innsats, og skyver dermed Gud i bakgrunnen som den handlende. I samme retning har bearbeideren lagt til rette Num 14, 13 *et ait Moses ad Dominum ut audiant Aegyptii de quorum medio eduxisti populum istum.* Tekststedet blir gjengitt Stj 326, 33 f. *Moyses suaradi. Egipztkir menn hafa heyrt iarteignir þær er þu hefir gjort med oss i bruttfor uorri af Egíptalandi.* I V distanserer Moses seg fra folket ved å tale om “dette folket”. Den norrøne tekstbearbeideren lar Moses overfor Gud solidarisere seg med folket i dets synd og skyld. Han peker på at Gud var til stede og utvirket jærtegn, men Guds aktivitet kommer også her noe i bakgrunnen for folkets innsats under lederen Moses. Num 31, 21 *quod mandait Dominus Mosi,* blir gjengitt Stj 340, 26 f. *þat er drottinn baud sinum monnum.* Adressen er i den norrøne gjengivelsen ikke lenger Moses, men hele israelfolket. Det gjaldt tydeligvis å få fram at forskriftsreferatet som følger, gjaldt folket, Moses var bare formidler.

Om Moses står det flere steder i V-teksten at han gjorde som Gud befalte ham, og dette blir flittig tatt med, f.eks. Num 20, 27 Stj 332, 20 f.; Num 26, 4 Stj 339, 4 f.; Num 27, 22a Stj 339, 31 f. Men bearbeideren kan også understreke lydigheten ved innskutt tillegg, således i Ex 34, 4 Stj 314, 14 f. og Num 21, 9 Stj 333, 6: *Moyses gerdi sem gud baud.* Om Moses, broren Aron og søsteren Maria kan han i gjengivelsen av Num 12, 4 føye inn Stj 324, 28 *Pau gerdu sem gud mællti.*

Folkets lydighet mot Gud blir understreket ved bearbeiderens tekstutvidelse Ex 34, 34b Stj 315, 1 f. *Lydrinn mællti þa. Alla hluti munu ur gera þa er gud baud.* Tillegget synes å være hentet fra Ex 24, 7c Stj 305, 24 f., eller fra Ex 19, 8c Stj 300, 12, jf. også Stj 340, 1 f. *Lydrinn gerdi sem Moyses baud.* Et annet utslag av samme tendens er at bearbeideren ved tillegg til Num 14, 44 framhever at en gang israelfolket tapte i strid, hadde det sin bakgrunn i at Stj 328, 4 *Lydrinn gaf eigi gaum at ordum Moysi.*

Det kan sees som et ledd i samme tendens når Num 16, 11a *et omnis globus tuus stet contra Dominum* blir gjengitt Stj 329, 1 f. *Enn nu giorer þu Kore ok aller þinir menn i gegn drottni gudi minum.* Bearbeideren polariserer konflikten mellom opprøreren og Moses ved å sette inn *Kore* og *gudi minum*.

Den symbolske og typologiske betydning av kultisk urenhet har ledet bearbeideren til å omtale mennesker som omfattes av bestemmelsene for

denne som syndige, jf. parallelliteten mellom overskriftene Stj 318, 4 f. og Stj 321, 33.⁸ Den samme oppfatning kommer til orde i gjengivelsen av Lev 12, 7. V-teksten sier at presten skal be for en kvinne som har født, og ved dette skal hun bli rensset *a profluvio sanguinis sui*. Bearbeideren omskriver her latinens uttrykksmåte til Stj 317, 37 f. *mun hun suo hreinsazt af synd sinne*. Bibeltekstens lovdefinerte urenhet blir betraktet som konkretisering av synden som klebet ved mennesket.

Ypperstepresten Arons innvielse av tabernakelet (Lev 9) presenteres Stj 315, 35–39. Mange detaljer er utelatt, men bearbeideren tar med omtalen av offer *pro peccato*, “syndoffer”, og av *hostia pacifica*, “fredsoffer”. Han må ha oppfattet de offer han omtaler, som prefigurering av evkaristi og messeoffer, slik det var vanlig å betrakte de gammeltestamentlige offerhandlingene.⁹ Ovenfor har vi pekt på at både Ex 40, 34b–35 og Num 16, 9c er blitt misforstått i kultisk retning. Den norrøne bearbeideren legger tydeligvis vekt på å få med det som hadde aktuell typologisk interesse for messen i hans egen samtid i samsvar med den vanlige oppfatning i tiden.¹⁰

Eiendommelig er tilretteleggingen av loven om barselkoner Lev 12, 1–8, gjengitt Stj 317, 27–318, 2. Lev 12, 2b–d *mulier si suscepto semine pepererit masculum inmundum erit septem diebus iuxta dies separationis menstruae* blir til Stj 317, 28 f. *Ef kona fædir sueinbarn. þa mun hon ohrein vera .vii. daga ok aa sæng huila*. Bearbeideren har her forkortet ved å utelate for det første *suscepto semine* og dernest *iuxta dies separationis menstruae*. Han har tatt med urenhetsbestemmelsen, men så har han til denne koblet en bestemmelse som *ikke* var med i Moseloven, nemlig *ok aa sæng huila*. Uttrykket *á seng hvila* er også innføyd i gjengivelsen av Lev 12, 5 Stj 317, 32. En kvinne som har født et guttebarn, skal altså holde sengen i sju dager, en som har født et pikebarn, skal holde sengen i 14 dager. Høyst sannsynlig har bearbeideren her tilpasset teksten etter normen for liggeperiodenes lengde innenfor vestnordisk område gjennom middelalderen.

Lev 12, 4 f. blir gjengitt Stj 317, 30–32 *Enn eptir þat skal kona uti standa .xxx. daga ok ganga eigi i kirkiu. Ef kona fædir mey barn. þa mun hon ohrein vera .xiii. daga ok aa sæng huila. ok eptir þat uti standa .xl. daga*. Den mosaiske lovteksten i Hieronymus’ latinske oversettelse slår fast at kvinnen etter å ha født et guttebarn er uren i sju dager og må overholde en karantenetid på 33 dager. Føder hun et pikebarn, skal hun imidlertid være uren i 14 dager og overholde en religiøs karantenetid på 66 dager. I gjengivelsen er deler av versinnholdet utelatt, og det som står igjen, er

⁸ At noen ble kastet utenfor leiren fordi sykdom hadde gjort dem urene, ble i middelalderens romersk-katolske teologi sett som allegorisk prefigurering av at synden setter menneskene utenfor kirkefellelskapet, se f.eks. LibEx 456, 33 f. og DurRat 6.20.2.

⁹ F.eks. JohBel 766.

¹⁰ Uttrykt f.eks. LibEx 1958:255 (kap. IX, 1): *Tabernaculum significat Ecclesiam*.

endret i betydelig grad. Bearbeideren har både i vers 4 og vers 5 sløffet at kvinnen *manebit in sanguine purificationis suae*. Renselsestiden blir ikke omtalt, og heller ikke at kvinnen skal unngå å røre det som er hellig. Tidsrommet på 33 dager er blitt til 30, de 66 dager er blitt til 40, og *sanctuarium* n. er blitt til *kirkja* f. Det blir videre sagt at kvinnen skal *úti standa*. Uttrykksmåten (Stj 317, 30 og 32) refererer tydeligvis til den praksis at kvinnen ikke skulle ha adgang til kirkebygningens gudstjenesterom i den periode hun ble regnet for uren etter fødsel. Ved periodens utløp skulle hun ledes inn av en annen person.¹¹ Når bearbeideren bak *Stjórn* II har satt inn andre dagetall i sin tekst enn de V-teksten har, kan dette mest sannsynlig forklares som tilpasning til den aktuelle normalordning i kirkeprovinsen *Niðaróss*.

Sammenfatning, konklusjoner

Stjórn II er overlevert på åtte folioblad skrevet på 1400-tallet, men verket er rimeligvis blitt til tidlig på 1200-tallet. Det omfatter bibelstoff fra og med Ex 19 til og med Deut 34 i norrøn bearbeidelse. Innslag fra andre kilder er ubetydelige, og vanskelige å påvise med sikkerhet. Teksten er sannsynligvis produsert på grunnlag av en fullstendig V-tekst for å fylle tekstgapet mellom *Stjórn* I og *Stjórn* III. Ikke sjelden er tekstinnholdet forvansket fra bearbeiderens hånd, dels som utslag av tendens, dels fordi han har misforstått eller ikke forstått innholdet i teksten han skulle gjengi.

Store deler av bibelstoffet er sterkt forkortet. Nedkorting er først og fremst foretatt ved å sløyfe kapitler og lange tekstavsnitt. Men bearbeideren utelater også enkeltvers eller deler av vers. Oppregninger, gjentakelser, parallelltekster samt fremmede og vanskelige navn er stoff som blir skåret vekk. Men også annet stoff uten aktuell interesse for adressatene blir sløffet. Utelatelsene fører en rekke steder til sammenblanding og innholdsmessig uklarhet.

Bearbeideren benytter seg ofte av fri innholdsgjengivelse eller omskriving. En del steder erstatter han bibeltekst med sammendrag eller tekstreferat. I sin mest ekstreme form går nedkortingsteknikken ut på bare å gi korte stikkord for innhold.

Tekstbearbeidelsen synes å vitne om gjennomtenkt plan og kritisk vurdering. Bearbeideren fyller mange steder ut med egne tillegg. Disse kan bestå av korte opplysninger eller angivelse av navn. Ofte har de karakter av

¹¹ Jf. NgL I 16, 28. På Island måtte en kvinne vanligvis vente minst én måned før hun gikk til kirke etter en fødsel (Lárusson 1965). 40 dagers periode var normalordning i den romersk-katolske kirke (Gotfredsen 1956 sp. 362, DN VII, 588 og XI, 664).

forklaringer, årsaksangivelser, tidsledd eller presiseringer. De kan tjene som erstatning for noe som er utelatt fra V-teksten, og/eller fyller rollen som sammenbindende tekstelementer. En del tillegg består i retrospektive, sammenfattende innledninger, andre er episke tillegg. Egeninnskuddene har ofte karakter av videreføring eller fortolkning av V-teksten. Innskuddene kan også være utbroderende amplifikasjoner. På den annen side uttrykker bearbeideren seg ved en del anledninger mer unyansert, upresist og ubestemt enn V. Men vanligvis er både tekstgjengivelse og tillegg preget av et behov for å si ting mer tydelig og entydig enn V-teksten gjør. Bearbeideren kan dempe eller fjerne uttrykk for følelser, og lar enkelte steder gjengivelsen bli noe mer forsiktig og reservert enn foreleggets uttrykksmåte.

Teksten i *Stjórn* II er i sterkere grad handlingsorientert og historieberetende enn det tilsvarende stoff i V. Den har ikke sjelden mer direkte uttrykksmåte enn foreleggsteksten, idet bearbeideren sløyfer eller reduserer billedbruk.

Ved tilretteleggingen av stoffet synes hensynet til fortellestruktur og fortelleteknikk å ha spilt en avgjørende rolle. Det er tydelig at fortelleglede ligger bak framstilling og ordvalg i gjengivelsen. Teksten viser interesse for kampschildringer. Den framhever ufredsaspektet, og poengterer at jødene kjemper mot hedninger. Bearbeideren understreker sterkt lydighet mot ledere, og legger vekt på lydighet mot Gud. Han framhever Mose rolle som leder for israelfolket, og markerer hans autoritet som Guds representant. Folkets aktivitet og ansvar poengteres.

Gjennom en kombinasjon av tillegg, forkortninger, utelatelser, fri tekstgjengivelse, tekstreferat og omorganisering av stoff greier bearbeideren å gi langt bedre oversikt og sammenheng enn stoffmasser, stoffordning og framstillingsform bærer preg av i V. Han viser avgjort sans for de store linjer gjennom stoffet, og har klar tendens i retning av å tilpasse teksten til hjemlige forhold og hjemlig litterær tradisjon. Under sin vurdering av hvilket stoff som skulle være med, og hva som skulle utelates, må bearbeideren ha hatt et viktig kriterium i de gammeltestamentlige institusjoners typologiske og symbolske funksjoner for kirken. Han legger vekt på tekstmomenter med aktuell, prefigurativ betydning innenfor kirkeliv og folkefelleskap, og viser en klart kultusorientert tendens.

Litteratur og forkortelser

Astås, Reidar (1987), *Et bibelverk fra middelalderen. Studier i Stjórn* 1–2. Oslo: Novus.

Benediktsson, Jakob (1944), utg., *Veraldar saga*. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur LXI. København: Bianco Lunds bogtrykkeri A/S.

- Biblia Sacra*, 2 (1929), 3 (1936). Romae: Typis polyglottis Vaticanis.
- Bjarnarson, Þorvaldur (1878), utg., *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra*. København: Hjá H. Hagerup boksala.
- Blaise, Albert (1954), utg., *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Turnhout: Editions Brepols S.A.
- Blatt, Franz (1958), *The Latin Josephus I. Introduction and text. The Antiquities: Books I–V*. Acta Jutlandica XXX:1. Aarsskrift for Aarhus Universitet. Humanistisk serie 44. København: Universitetsforlaget i Aarhus/Ejnar Munksgaard.
- Bøe, Arne (1965), Kyrktagning, Norge. *KLNM* 10 sp. 24 f.
- Carruthers, R. B. (1972), *The introduction of Christianity to Scandinavia in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Diss., facsimile. Ann Arbor, Michigan.
- Chydenius, Johan (1965), *Medieval Institutions and the Old Testament*. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum XXVII:2. Helsingfors.
- Deut = Deuteronomium.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Kristiania (Oslo) 1849 ff.
- DurRat = *Rationale divinatorum officiorum a reverendissimo domino Gulielmo Durando*. Neapel: Apud Josephum Dura Bibliopolam.
- Eluc = Gíslason, K., utg., *Brudstykker af den islandske Elucidarius*. Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1858.
- Ex = Exodus.
- Fritzner, Johan (1973 og 1972), *Ordbog over Det gamle norske Sprog* 1–3, 4. udgave. Bind 4: Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- Gen = Genesis.
- Gks. = Gammel kongelig Samling i Det kongelige Bibliotek, København.
- Gotfredsen, Edvard (1956), Barsel. *KLNM* 1 sp. 354–365.
- Halldórsson, Ólafur (1958), utg., *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*. Editiones Arnarnagæanæ Series A, vol. 1. København: Ejnar Munksgaard.
- HMS = Unger, C. R., utg., *Heilagra Manna Sögur* I–II. Christiania 1877.
- HS = *Historia Scholastica*.
- HS Ven = *Petri Comestoris Historia Scholastica*. Venetia 1729.
- JohBel = *Rationale divinatorum officiorum auctore Joanne Beletho*. DurRat s. 753–845.
- Jónsson, F. (1911), utg., *Heimskringla*. København: G. E. C. Gads forlag. Optrykk Oslo: Universitetsforlaget, 1966.
- JosAnt = Flavius Josephus, Antiquitates.
- Kirby, Ian J. (1986), *Bible Translation in Old Norse*. Université de Lausanne, Publications de la Faculté des Lettres XXVII. Genève: Librairie Droz.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 1–22, 2. oplag. København: Rosenkilde og Bagger, 1980–1982.
- Lárusson, Magnús Már (1965), Kyrktagning, Island. *KLNM* 10 sp. 25.
- Lev = Leviticus.
- LibEx = Jean Châtillon, utg., *Richard de Saint-Victor: Liber Exceptionum*. Textes philosophiques du moyen âge V. Paris: Librairie philosophique J. Vrin. 1958.

- Marchand, James W. (1975), *The Old Norwegian Christmas Homily and the Question of Irish Influence*. *Arv* 31:23–34.
- Metzenthin, Esther M. (1941), *Die Länder- und Völkernamen im altisländischen Schrifttum*. Diss. Bryn Mawr, Pennsylvania.
- MPL = J. P. Migne, utg., *Patrologiae cursus completus*. Series Latina.
- NgL = *Norges gamle Love*. Christiania 1846 ff.
- NO = *Den Hellige Skrift. Bibelen. Det gamle og Det nye testamente*. Oversettelse 1978. 2. utgave 1985. Oslo: Det norske bibelselskaps forlag.
- Nordal, Sigurður (1933), utg., *Egils saga Skalla-Grimssonar*. Íslenzk Fornrit 2. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Num = Numeri.
- Seip, Didrik Arup (1956), Introduction, i Jón Helgason, utg., *Stjórn. AM 227 fol. Corpus codicum islandicorum medii aevi vol. 20*. København: Ejnar Munksgaard.
- (1960), *Der Monatsname mulseti. Indogermanica*. Festschrift für Wolfgang Krause. Heidelberg: Winter, 190–193.
- Skál 1986 = Albert Kjær og Ludvig Holm-Olsen, utg., *Det arnamagnæanske håndskrift 81A fol. (Skálholtsbók yngsta)*. Kristiania/Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1910–1986.
- Stj = Unger, C. R., utg., *Stjorn. Gammelnorsk Bibelhistorie fra Verdens Skabelse til det babyloniske Fangenskab*. Christiania (Oslo): Feilberg & Landmark, 1862.
- V = Vulgata.
- Weber, Robertus (1975), utg., *Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem I–II*. 2. oplag. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt.

Appendiks: Bibelteksten i *Stjórn* II

Kapittel- og verstelling er i samsvar med Vulgata. Ex 19, 1–16 Stj 300, 1–29; Ex 19, 17a Stj 300, 31–33; Ex 19, 18–19a Stj 300, 29–31; Ex 19, 24a Stj 300, 32 f.; Ex 20, 1–26 Stj 300, 34–301, 35; Ex 21, 1–3 Stj 301, 36–39; Ex 21, 4b–25a Stj 301, 39–302, 31; Ex 21, 26–32 Stj 302, 31–303, 5; Ex 21, 33 Stj 303, 6; Ex 21, 34 Stj 303, 7–9; Ex 22, 1–9c Stj 303, 10–26; Ex 22, 10 f. Stj 303, 26–30; Ex 22, 13–19 Stj 303, 31–304, 2; Ex 22, 20a Stj 304, 6 f.; Ex 22, 21–24 Stj 304, 2–6; Ex 22, 25–31 Stj 304, 7–18; Ex 23, 1–8 Stj 304, 19–28; Ex 23, 10 f. Stj 304, 28–31; Ex 23, 14–15a Stj 304, 31–33; Ex 23, 16 Stj 304, 33–35; Ex 23, 18–27 Stj 304, 35–305, 13; Ex 23, 31a Stj 305, 13 f.; Ex 24, 1b–2a Stj 305, 15–17; Ex 24, 3 f. Stj 305, 17–21; Ex 24, 6–7b Stj 305, 21–25; Ex 24, 8–13a Stj 305, 25–35; Ex 24, 14–17 Stj 305, 35–306, 3; Ex 24, 18b Stj 306, 3 f.; Ex 25, 1–2a Stj 306, 5 f.; Ex 25, 3–18 Stj 306, 6–23; Ex 25, 22c–25a Stj 306, 24–26; Ex 25, 25c Stj 306, 26 f.; Ex 25, 26 Stj 306, 27 f.; Ex 25, 27b–28a Stj 306, 28 f.; Ex 25, 29–33d Stj 306, 29–36; Ex 25, 38 Stj 306, 36 f.; Ex 25, 39 Stj 306, 36 f.; Ex 25, 40 Stj 306, 38 f.; Ex 26, 1a Stj 306, 38; Ex 26, 1b–2b Stj 306, 39–307, 2; Ex 26, 3–5b Stj 307, 2–5; Ex 26, 6–11 Stj 307, 5–11; Ex 26, 14–16 Stj 307, 12–14; Ex 26, 17b Stj 307, 14 f.; Ex 26, 18–21a Stj 307, 15–17; Ex 26, 22–24 Stj 307, 17–22; Ex 26, 26 Stj 307, 22–24; Ex 26, 28–37 Stj 307, 24–38; Ex 27, 1–3 Stj 307, 38–308, 2; Ex 27, 4a Stj 308, 3 f.; Ex 27, 6–16a Stj 308, 4–16; Ex 27, 18a Stj 308, 17 f.; Ex 27, 20 f. Stj 308, 18–21; Ex 28, 1a Stj 308, 22; Ex 28, 2a Stj 308, 23; Ex 28, 3b Stj 308, 23; Ex 28, 4b Stj 308, 23 f.; Ex 28, 6 f. Stj 308, 24–26; Ex 28, 9–10a Stj 308, 26–28; Ex 28, 11c–12 Stj 308, 28–30; Ex 28, 16–20a Stj 308, 30–35; Ex 28, 20b Stj 308, 36; Ex 28, 21a Stj 308, 35 f.; Ex 28, 22 Stj 308, 36 f. (forkortet); Ex 28, 26a Stj 308, 37 (forkortet); Ex 28, 28a Stj 308, 37 f.; Ex 28, 31a Stj 308, 38; Ex 28, 32a Stj 308, 39; Ex 28, 33–38 Stj 308, 39–309, 10; Ex 28, 39b Stj 309, 11; Ex 28, 41–43 Stj 309, 11–17; Ex 29, 1–27 Stj 309, 18–310, 18; Ex 29, 28b Stj 310, 18 f.; Ex 29, 31–35a Stj 310, 19–26; Ex 29, 36–46 Stj 310, 26–311, 4; Ex 30, 1–8a Stj 311, 5–14; Ex 30, 9a Stj 311, 14 f.; Ex 30, 10a–b Stj 311, 15 f.; Ex 30, 17–21 Stj

311, 16–22; Ex 31, 1–8a Stj 311, 23–30; Ex 31, 10a Stj 311, 30; Ex 31, 11b Stj 311, 30; Ex 31, 18 Stj 311, 31 f.; Ex 32, 1–3 Stj 311, 33–38; Ex 32, 4b–13 Stj 312, 4–26; Ex 32, 15–29 Stj 312, 26–313, 16; Ex 32, 30–34 Stj 313, 20–29; Ex 33, 12a–b Stj 313, 30–32; Ex 33, 13–23 Stj 313, 32–314, 9; Ex 34, 1–3a Stj 314, 10–14; Ex 34, 3c–11a Stj 314, 14–31; Ex 34, 28–31b Stj 314, 31–39; Ex 34, 33–34a Stj 315, 2–5; Ex 34, 34b Stj 314, 39–315, 1; Ex 38, 8 Stj 315, 15; Ex 38, 22–23a Stj 315, 7 f.; Ex 39, 1 b Stj 315, 16 f.; Ex 39, 39a Stj 315, 15 f. (under hensyntil Ex 27, 3 Stj 308, 2); Ex 40, 14 Stj 315, 6 f.; Ex 40, 15 Stj 315, 9 f.; Ex 40, 16a Stj 315, 8 f.; Ex 40, 16b–17 Stj 315, 10 f.; Ex 40, 19a Stj 315, 11 f.; Ex 40, 20 Stj 315, 13; Ex 40, 21–22a Stj 315, 14 f.; Ex 40, 24a Stj 315, 12 f.; Ex 40, 26 Stj 315, 13; Ex 40, 31–36 Stj 315, 17–25; Lev 4, 1–3 Stj 315, 27–29; Lev 4, 13 Stj 315, 29 f. (forkortet); Lev 4, 14a Stj 315, 29; Lev 4, 22 f. Stj 315, 30 f. (forkortet); Lev 4, 27 f. Stj 315, 31–33 (forkortet); Lev 8, 1–4 Stj 315, 33 f. (kort sammendrag); Lev 8, 33 Stj 315, 34 f.; Lev 8, 36 Stj 315, 35 f.; Lev 9, 2 f. Stj 315, 36–38; Lev 9, 18a Stj 315, 38 f.; Lev 9, 23c–24 Stj 315, 40–316, 2; Lev 10, 1a Stj 316, 3; Lev 10, 1b Stj 316, 4 f.; Lev 10, 1c Stj 316, 4 f.; Lev 10, 2–6c Stj 316, 6–17; Lev 11, 1–9a Stj 316, 18–26; Lev 11, 10–11a Stj 316, 26 f.; Lev 11, 13 f. Stj 316, 28 f.; Lev 11, 16a Stj 316, 29 f.; Lev 11, 18–26b Stj 316, 30–317, 1; Lev 11, 29–32a Stj 317, 1–6; Lev 11, 32c Stj 317, 6 f.; Lev 11, 33–34a Stj 317, 7–11; Lev 11, 36–39 Stj 317, 11–15; Lev 11, 41–47 Stj 317, 15–26; Lev 12, 1–4 Stj 317, 27–31; Lev 12, 5–7b Stj 317, 31–38; Lev 12, 8 Stj 317, 38–318, 2; Lev 13, 46b Stj 318, 5 f.; Lev 14, 3–5 Stj 318, 6–13; Lev 14, 8a Stj 318, 16 f.; Lev 14, 8c–10 Stj 318, 13–16; Lev 14, 11a–12a Stj 318, 18–20; Lev 14, 14 Stj 318, 20–22; Lev 15, 2b–3a Stj 318, 22–24; Lev 15, 14 f. Stj 318, 24 f. (sammendrag); Lev 15, 19 Stj 318, 25 (kort sammendrag); Lev 15, 24a Stj 318, 25–27 (litt forkortet); Lev 15, 29a Stj 318, 27 f. (litt forkortet); Lev 16, 1a Stj 318, 29; Lev 16, 2–3a Stj 318, 29–32; Lev 16, 4–15b Stj 318, 33–319, 11; Lev 16, 15d–16a Stj 319, 11 f.; Lev 16, 17a Stj 319, 12 f.; Lev 16, 18b–27a Stj 319, 13–31; Lev 16, 27c–29a Stj 319, 31–34; Lev 18, 1–2 Stj 319, 35 f.; Lev 18, 5–9 Stj 319, 36–320, 4; Lev 18, 11–15a Stj 320, 4–10; Lev 18, 17 f. Stj 320, 10–13; Lev 19, 37 Stj 320, 14; Lev 24, 10b Stj 320, 16 f.; Lev 24, 10c–11b Stj 320, 18–21; Lev 24, 11d Stj 320, 15 f.; Lev 24, 12–14 Stj 320, 21–26; Num 1, 1–2a Stj 320, 28–30; Num 1, 3a Stj 320, 30 f.; Num 1, 4a Stj 320, 31; Num 1, 5–16 Stj 320, 31–39; Num 1, 20a–50 Stj 321, 1–16 (forkortet); Num 2, 1–14 Stj 321, 10–20 (forkortet); Num 2, 17a–b Stj 321, 20–22; Num 2, 18a Stj 321, 22 f.; Num 2, 20–29a Stj 321, 23–25 (sterkt forkortet); Num 3, 14 f. Stj 321, 25 f. (forkortet); Num 3, 39d Stj 321, 26 f.; Num 4, 5b–32 Stj 321, 30–33 (sammendrag); Num 5, 1–8 Stj 321, 33–35 (sammendrag); Num 5, 11–31 Stj 321, 37–39 (sammendrag); Num 6, 1–21 Stj 321, 36 f. (sammenfatning); Num 6, 22–26 Stj 321, 22–26; Num 7, 1–88 Stj 322, 2–4 (innholdsangivelse); Num 10, 1 f. Stj 321, 27–29; Num 10, 4–6 Stj 321, 29 f. (sammendrag); Num 10, 11–12a Stj 322, 5–7; Num 10, 12b Stj 322, 21; Num 10, 14–21a Stj 322, 7–15; Num 10, 22–28 Stj 322, 15–21; Num 10, 29a–c Stj 322, 22–24; Num 10, 30–36 Stj 322, 24–36, Num 11, 1–3a Stj 322, 37–323, 3; Num 11, 4b–5 Stj 323, 6; Num 11, 10c–12b Stj 323, 6–10 (forkortet); Num 11, 12d–27a Stj 323, 10–324, 5; Num 11, 28–34 Stj 324, 5–20; Num 12, 1–15 Stj 324, 21–325, 10; Num 13, 1–17a Stj 325, 11–24; Num 13, 18 f. Stj 325, 24–27; Num 13, 20b–21b Stj 325, 27–30; Num 13, 22a Stj 325, 30 f.; Num 13, 24b–d Stj 325, 31–33; Num 13, 26a Stj 325, 33–35; Num 13, 27a Stj 325, 35; Num 13, 27d–32 Stj 325, 35–326, 10; Num 13, 34 Stj 326, 10 f.; Num 14, 1 f. Stj 326, 12 f.; Num 14, 3b–6a Stj 326, 14–20; Num 14, 6c–13 Stj 326, 20–34; Num 14, 14b–24 Stj 326, 34–327, 14; Num 14, 26–34a Stj 327, 14–25; Num 14, 34d–45 Stj 327, 24–328, 8; Num 15, 32–38b Stj 328, 9–18; Num 15, 39 f. Stj 328, 18–21; Num 15, 41b Stj 328, 21 f.; Num 16, 1–7b Stj 328, 23–35; Num 16, 9–17 Stj 328, 35–329, 18; Num 16, 19–24 Stj 329, 18–25; Num 16, 25b–29a Stj 329, 25–35; Num 16, 29c–38a Stj 329, 35–330, 10; Num 16, 38b Stj 330, 11 f.; Num 16, 38c Stj 330, 9 f.; Num 16, 39–50 Stj 330, 13–29; Num 17, 1–3a Stj 330, 30–32; Num 17, 4–5a Stj 330, 32–35; Num 17, 6b–10a Stj 330, 35–331, 2; Num 17, 11 Stj 331, 2; Num 20, 1–21a Stj 331, 3–332, 10; Num 20, 22–30 Stj 332, 12–27; Num 21, 1–3a Stj 332, 28–35; Num 21, 4a Stj 332, 35; Num 21, 5–9 Stj 332, 36–333, 8; Num 21, 21–24a Stj 333, 8–18; Num 21, 25a Stj 333, 18 f.; Num 21, 33b–35 Stj 333, 20–28; Num 22, 1–2a Stj 333, 29–31; Num 22, 2b–4c Stj 333, 33–38; Num 22, 4d Stj 333, 31 f.; Num 22, 5 f. Stj 333, 36–334, 7; Num 22, 7b–23b Stj 334, 7–335, 1; Num 22, 25 Stj 335, 2 f.; Num 22, 27b–31b Stj 335, 3–14; Num 22, 32–36a Stj 335, 15–23; Num 22, 37–41 Stj 335, 23–32; Num 23, 1–30a Stj 335, 32–337, 9; Num 24, 1a–c Stj 337, 10 f.; Num 24, 2–6c Stj 337, 11–18, Num 24, 7b–20a Stj 337, 18–338, 6; Num 24, 21b–25 Stj 338, 6–13; Num 25, 1 f. Stj 338, 21–23; Num 25, 3b–5 Stj 338, 23–27; Num 25, 6a Stj 338, 28 f.; Num 25, 6b–13 Stj 338, 30–339, 3; Num

25, 14b Stj 338, 27 f.; Num 25, 15 Stj 338, 29 f.; Num 26, 1–2b Stj 339, 3 f.; Num 26, 4b Stj 339, 4 f.; Num 26, 7 Stj 339, 5 f.; Num 26, 14 Stj 339, 6 f.; Num 26, 18 Stj 339, 7 f.; Num 26, 22 Stj 339, 8; Num 26, 25 Stj 339, 8 f.; Num 26, 27 Stj 339, 9 f.; Num 26, 34 Stj 339, 10 f.; Num 26, 37 Stj 339, 11 f.; Num 26, 41–42a Stj 339, 12 f.; Num 26, 43b Stj 339, 13; Num 26, 47 Stj 339, 13 f.; Num 26, 50 f. Stj 339, 14–16; Num 27, 12–17a Stj 339, 18–24; Num 27, 17c–23 Stj 339, 24–34; Num 28, 1–3a Stj 339, 34 f. (sammendrag); Num 31, 1–10 Stj 339, 37–340, 11; Num 31, 12–16a Stj 340, 11–20; Num 31, 16c–23a Stj 340, 20–28; Num 31, 24–35 Stj 340, 28–40; Num 32, 1a Stj 341, 1 f.; Num 32, 1c–11b Stj 341, 2–16; Num 32, 12–18 Stj 341, 16–28; Num 32, 20–22a Stj 341, 29–31; Num 32, 22b Stj 341, 31–33; Num 32, 25 Stj 341, 32 f.; Num 32, 27 f. Stj 341, 33–35; Num 32, 33–38a Stj 341, 35–342, 3; Num 32, 39–42 Stj 342, 3–9; Num 33, 2 Stj 342, 10 f.; Num 34, 1 f. Stj 342, 11–13; Num 34, 16–20 Stj 342, 13–17; Num 34, 22–29 Stj 342, 17–22; Num 35, 1a Stj 342, 22; Num 35, 2–3a Stj 342, 22–24; Num 35, 6 f. Stj 342, 24–27; Deut 3, 11 Stj 333, 19 f. (forkortet); Deut 6, 5a Stj 342, 29 f. (i referat); Deut 6, 6a Stj 342, 30 (i referat); Deut 27, 11–13 Stj 342, 30–33 (sammendrag); Deut 27, 14–25 Stj 342, 33–343, 10; Deut 28, 1–8a Stj 343, 11–22; Deut 28, 8c–23a Stj 343, 22–344, 11; Deut 28, 24–57b Stj 344, 11–345, 37; Deut 28, 57d–58c Stj 345, 38–346, 2; Deut 28, 59a Stj 346, 2; Deut 28, 59c–68 Stj 346, 3–25; Deut 29, 1 Stj 346, 25–27; Deut 30, 19 f. Stj 346, 28–34; Deut 31, 2b–3 Stj 346, 34–38; Deut 31, 6 f. Stj 346, 38–347, 4; Deut 31, 9 Stj 347, 4–6; Deut 31, 30–32, 1a Stj 347, 6 f.; Deut 32, 48a Stj 347, 7; Deut 32, 49a Stj 347, 7 f.; Deut 32, 49c–d Stj 347, 8–10; Deut 32, 50b–c Stj 347, 10 f.; Deut 33, 1–29 Stj 347, 12–348, 22; Deut 34, 1–8a Stj 348, 23–35; Deut 34, 9–12 Stj 348, 35–349, 5.

Innhold

Innledning	49
Utenombibelske kilder?	49
Terminologiske trekk	53
Tekstfeil, forvanskninger, misforståelser	55
Arbeidsprinsipper og teknikk	56
Innholdstendenser	62
Sammenfatning, konklusjoner	67
Litteratur og forkortelser	68
Appendiks: Bibelteksten i <i>Stjórn</i> II	70

GERALDINE BARNES

Some current issues in *riddarasögur* research

The comparatively recent revival of interest in the “translated” *riddarasögur*, which began with the publication of E. F. Halvorsen’s *The Norse Version of the Chanson de Roland* in 1959, has brought with it renewed interest in issues which concerned pioneers in the field like Eugen Kölbing, H. G. Leach, and Rudolf Meissner: questions of definition, manuscript reliability, and the nature of the *riddarasögur* themselves.

Definition

Not everyone who employs the term “*riddarasögur*” is talking about the same thing. Works translated and adapted from French epic and romance in thirteenth-century Norway are frequently bracketed with independent fourteenth- and fifteenth-century Icelandic narratives (often called *lygisögur* in earlier scholarship) under the *riddarasögur* heading, although these are two (or possibly even three, if one considers works derived from epic and romance as separate categories) distinct literary phenomena: on the one hand, a group of sagas with identifiable French sources, written in Norway and thence exported to Iceland, and, on the other, an indigenous Icelandic development, different in style and character from, although undoubtedly influenced by, the Norwegian imports.¹ Leach, however, regarded translated and independent *riddarasögur* as indistinguishable on the grounds that “all are tales of chivalry and all are vanity and lies”.² Definitions over a period of four years by Marianne Kalinke, the most prolific recent publisher in the field, illustrate a continuing uncertainty over the labelling of Norwegian and Icelandic romance. In 1979 she characterized *riddarasögur* as “tales of chivalry translated from French into Norwegian during the reign of King Hákon Hákonarson”;³ the following year they were “the thirteenth-century

¹ For a recent, detailed treatment of this subject see Jürg Glauser, *Isländische Märchensagas: Studien zur Prosaliteratur im spätmittelalterlichen Island* (Basel, 1983).

² H. G. Leach, *Angevin Britain and Scandinavia* (Cambridge, Mass., and London, 1921), pp. 163–64.

³ Marianne E. Kalinke, “Alliteration in ‘Ívens Saga’”, *Modern Language Review (MLR)* 74 (1979), p. 871.

Norwegian translations of predominantly French literature”;⁴ in 1981 they were “Old Norse-Icelandic prose tales of chivalry”⁵ and, in 1982, shed all specifically French and chivalric connections to become, simply, “Old Norse-Icelandic romances”.⁶ The following discussion is confined to that small body of work, consisting of Old Norse translations and adaptations of identifiable Old French *chansons de geste*, *romans courtois*, *romans d’aventure*, and *lais*, produced (and this is the sole point of almost universal agreement among scholars) in Norway during the reign, and most probably at the court, of Hákon IV (1217–63).

Transmission and Authorship

The “translated” *riddarasögur* survive for the most part only in Icelandic copies of Norwegian originals, the majority of extant manuscripts dating from the fifteenth to the eighteenth century. The question of whether the Icelandic *riddarasögur* texts accurately reflect their Norwegian exemplars was first aired in an inconclusive debate by Meissner with Kölbing over *Elis saga*, the Norse version of *Elie de Saint Gille*.⁷ The Icelandic manuscripts have, on the whole, been given a hesitant thumbs up in recent years on the basis of what is known of medieval translation practices and, where possible, comparison with Norwegian material. Versions of *riddarasögur* in some late (eighteenth-century and beyond) manuscripts are obviously resumés only;⁸ individual works like *Erex saga*, preserved complete only in manuscripts

⁴ “Stalking the elusive translator: a prototype of *Guimars ljóð*”, *Scandinavian Studies (SS)*, 52 (1980), p. 142.

⁵ *King Arthur North-by-Northwest. The matière de Bretagne in Old Norse-Icelandic Romances*, Bibliotheca Arnarnagnæana 37 (Copenhagen, 1981), p. 12.

⁶ “Scribes, Editors, and the *riddarasögur*”, *Arkiv för nordisk filologi (ANF)*, 97 (1982), p. 36.

⁷ See Eugen Kölbing, *Elis saga ok Rosamundu* (Heilbronn, 1881), pp. xviii–xxxvi; Rudolf Meissner, *Die Strengleikar. Ein Beitrag zur Geschichte der altnordischen Prosalitteratur* (Halle, 1902), pp. 138–96. For a review see Geraldine Barnes, “The *riddarasögur*: A Medieval Exercise in Translation”, *Saga-Book of the Viking Society*, 19 (1977), pp. 416–18.

⁸ For example, the versions of *Erex saga* and *Ívens saga* in Nks. 1144 fol. (18th cent.) and Lbs. 3128 4to (1884), and those of *Erex saga*, *Ívens Saga*, *Parcevals saga* and *Valvers þátr* in Brit. Mus. Add. 11.158 (ca. 1800). See Foster W. Blaisdell, ed., *Erex saga Artuskappa* (pp. liv–lvii) and *Ívens saga* (pp. clii–clv), Editiones Arnarnagnæanae, Series B, 19 (Copenhagen, 1965) and 18 (Copenhagen, 1979). Blaisdell also cites in interesting detail the case of the late seventeenth-century manuscript, AM 588a 4to, which contains a copy of *Ívens saga* by Magnús Markússon, who told Árni Magnússon that he “omitted a great number of the words and observed only the sense of the material”, in “A Copyist at Work: AM 588a”, *Saga og språk. Studies in Language and Literature*, ed. John M. Weinstock (Austin, Texas, 1972), p. 32.

dating from the late seventeenth century,⁹ *Tristrams saga*, whose presumed French original is now fragmentary,¹⁰ and the multi-branched *Karlamagnús saga*¹¹ pose special problems. However, the widespread appearance of certain recurring patterns of syntax in Peter Hallberg's "Tristram group" (*Tristrams saga*, *Strengleikar*, *Elis saga*, *Ívens saga*, *Parcevals saga*, *Möttulls saga*)¹² points to habits of preservation rather than large scale revision by copyists. Comparisons of the Norwegian fragment of *Flóres saga ok Blankiflúr* and of *Guamars ljóð*, one of the *Strengleikar* in the Norwegian manuscript, DG 4-7 II fol., with their Icelandic counterparts produce a similar conclusion.¹³ Kalinke's extensive study of the Arthurian *riddarasögur* in *King Arthur North-by-Northwest* led her to this result: "As represented by the aggregate of preserved manuscripts, every *riddarasaga* still reflects – although not each to the same degree – the principles of composition and style favored by the Norwegian translators."¹⁴

This opinion seems to be not entirely at odds with suggestions I made in 1977, which Kalinke considers to manifest a naive faith in the Icelandic

⁹ On the *Erex saga* manuscripts see Blaisdell's account in *Erex saga Artuskappa*, pp. xi–lvii. See also, by the same author, "Jón Vigfússon as Copyist: the Conclusion of *Ívens saga*", *Acta Philologica Scandinavica*, 32 (1979), pp. 233, 238; "The Composition of the Interpolated Chapter in the *Erex saga*", *SS*, 36 (1964), pp. 118–26; "A Stylistic Feature in the 'Erex saga'", in *Studies in Language and Literature in Honour of Margaret Schlauch*, ed. M. Brahmmer et al. (Warsaw, 1966), pp. 37–47.

¹⁰ On the *Tristrams saga* manuscripts see the following articles by Paul Schach: "Some Observations on *Tristrams saga*", *Saga-Book of the Viking Society*, 15 (1957–61), pp. 102–29; "An Excerpt from *Tristrams Saga*", *SS*, 32 (1960), pp. 83–88; "An Unpublished Leaf of *Tristrams saga*: AM 567 Quarto, XXII, 2", *Washington State University Research Studies*, 32 (1964), pp. 50–62; "The Reeves Fragment of *Tristrams saga ok Ísöndar*", in *Einarsbók. Afmæliskeðja til Einars Ó. Sveinssonar. 12 desember 1969*, ed. Bjarni Guðnason et al. (Reykjavík, 1969), pp. 296–308. See also Sverrir Tómasson, "Hvenær var *Tristrams sögu snúið?*", *Gripla*, 2 (1977), pp. 71–75. M. F. Thomas has a comprehensive discussion of the problems surrounding the various versions of the Tristan material and their possible influences on each other in "The Briar and the Vine: Tristan goes North", in *Arthurian Literature III*, ed. Richard Barber (Woodbridge, Suffolk, 1983), pp. 53–90.

¹¹ See, for example, E. F. Halvorsen, *The Norse Version of the Chanson de Roland*, Bibliotheca Arnarnagmæna, 19 (Copenhagen, 1959); P. G. Foote, *The Pseudo-Turpin Chronicle in Iceland* (London, 1959).

¹² Peter Hallberg, "Norröna riddarsagor. Några språkdrag", *ANF*, 86 (1971), pp. 114–38; "Broder Robert, *Tristrams saga* och Duggals leizla. Anteckningar til norska översättningar", *ANF*, 88 (1973), pp. 55–71. Blaisdell voices reservations in "The So-Called 'Tristram-Group' of the *riddarasögur*", *SS*, 46 (1974), pp. 134–39, to which Hallberg replies in "Is there a 'Tristram-Group' of the *riddarasögur*?", *SS*, 47 (1975), pp. 1–17. See also Paul Schach, "Some Observations on the Translations of Brother Robert", in *Les relations littéraires franco-scandinaves au Moyen Age. Actes du Colloque de Liège (avril 1972)* (Paris, 1975), pp. 117–35.

¹³ For *Flóres saga ok Blankiflúr* see Barnes, "The *riddarasögur*: A Medieval Exercise in Translation", pp. 418–32. In "Stalking the elusive translator", Kalinke states that the versions of *Guamars ljóð* in the Norwegian manuscript, De la Gardie 4-7 (ca. 1250), and the eighteenth-century Icelandic Lbs. 840 4to "are strikingly similar" (p. 159).

¹⁴ p. 96.

texts.¹⁵ The views I expressed then were, I stressed, tentative and intended only to advocate a more positive attitude towards the *riddarasögur* manuscripts than that displayed by some earlier scholars.¹⁶ The issue here seems to be one not so much of differing views but of cross purposes. One researcher's minor variant may be another's evidence of major revision or corruption. Most medieval manuscripts undergo changes in syntax and vocabulary in the transmission process, and where there is more than one manuscript of a *riddarasaga*, there will inevitably be variations in words, phrases, and even whole clauses. Obviously, comparative syntactic-stylistic studies of the different manuscripts of a saga, or group of sagas, will require more stringent notions of "fidelity" than a comparative study of their narrative content.¹⁷ For example, evidence which Kalinke cites to show that *Ívens saga* is one which is "preserved in two or more redactions that are substantially at variance in style or content or both"¹⁸ concerns two minor textual points which appear to be closer to the source, Chrétien's *Yvain*, in Stockholm Papp. 46 fol. (dating from 1690)¹⁹ than in the two fifteenth-century manuscripts of *Ívens saga*, AM 489 4to and Stockholm Perg. 4:o nr 6.²⁰ Such superior readings as there appear to be in Stockholm Papp. 46 fol., which Kölbing disregarded in his edition of the saga,²¹ may well be evidence of scribal corruption in the two medieval texts of the work, but they could also be the result of sheer coincidence, the chance that a scribe was working with both his exemplar and a French text in front of him, and the possibility that the reading in the text used by the Norwegian translator did not necessarily correspond to that in the manuscripts used by modern editors of *Yvain*.²²

What should we call the architects of the present *riddarasögur* texts? Kalinke takes to task those who assume that all alterations to French sources are the work of "the translator",²³ but when passages in Old Norse and Old

¹⁵ See, for example, *King Arthur North-by-Northwest*, p. 48; "Scribes, Editors", p. 41.

¹⁶ See "The *riddarasögur*: A Medieval Exercise in Translation", pp. 405–06.

¹⁷ For example, on the basis of her comparison of the two texts of *Guimars ljóð*, Kalinke sees De la Gardie's as "a condensed and corrupt redaction of the translation" ("Stalking the elusive translator", p. 144), although much of the evidence for this concerns minor variations.

¹⁸ "Scribes, Editors", note 15, p. 40.

¹⁹ For a description of the manuscripts of *Ívens saga* see the introduction to Blaisdell's edition.

²⁰ A brief sequence of descriptive detail in the source, *Yvain*, is reversed in the two older manuscripts, but not in Stockholm 46; the two medieval manuscripts each preserve only one of two adjectives in a line of the French, while Stockholm 46 has the other. See "Scribes, Editors", pp. 41–43.

²¹ Eugen Kölbing, *Ívens saga*, Altnordische Saga-Bibliothek, 7 (Halle, 1898).

²² On the Chrétien manuscript tradition and its editors see Tony Hunt, "Chrestien de Troyes: The Textual Problem", *French Studies*, 33 (1979), pp. 257–71.

²³ "Scribes, Editors", p. 41.

French correspond closely, as they often do, it is tempting to think of the work as “translation”. On other occasions, “adaptor”, “redactor”, or “author” seems to be the appropriate term. In an interesting stylistic study of *Ívens saga* in 1979, Kalinke made the point that “we are not dealing with the original Norwegian translations but, in many instances, with rather late Icelandic copies. Hence, any conclusions reached are necessarily applicable only to the stylistic idiosyncrasies of the manuscripts in question.”²⁴ Nevertheless, the implication here is that we are dealing directly with a translation: “The Scandinavian redactor does not translate repetitive details . . . The redactor of *Ívens saga* usually translates *honte* with *svivirding* or *vanvirding*. . . .”²⁵ What sort of compositional process is envisaged here? Is the “Scandinavian redactor” an Icelandic copyist or a Norwegian translator? Is he an Icelandic scribe working with a French manuscript beside him? Or is he the Norwegian translator whose work has been faithfully reproduced by a fifteenth-century Icelander? Is the “Scandinavian redactor” a conflation of the two or a composite of several hands? Elsewhere, Kalinke speaks of the writer of the text of *Möttuls saga* in the seventeenth-century Icelandic AM 179 fol. as “the author”, “the translator”, “the Norwegian translator”, “the saga author”, “the Norwegian author”, and “the redactor”.²⁶ For the sake of convenience, semantic compromise seems desirable on this issue, and perhaps the best we can do is attribute the composition of individual *riddarasögur* to a “saga author” or “saga writer”. Some apparent changes to their French originals by *riddarasögur* authors are probably involuntary and caused by differences in the grammatical structures of Old Norse prose and Old French verse.²⁷

²⁴ “Alliteration in ‘Ívens Saga’”, p. 872.

²⁵ “Alliteration in ‘Ívens Saga’”, p. 875.

²⁶ “Amplification in *Möttuls saga*: Its Function and Form”, *Acta Philologica Scandinavica*, 32 (1979), pp. 239–55. In “Scribes, Editors”, much of the amplification in *Möttuls saga* is said to be, possibly, “the work of a later Icelandic redactor” and the saga in its present form therefore the result of “a process of scribal augmentation” (p. 48).

²⁷ The interpretative significance which Kalinke sees in the apparent omission of the phrase *tot mot a mot* (*Yvain*, ed. Wendelin Foerster, Halle, 1926, line 659) in *Ívens saga*, for example, is doubtful. The phrase is tautological in its context but is obviously essential for purposes of rhyme and meter. The French reads: *Les noveles Calogrenant / Li raconte tot mot a mot, / Que bien et bel conter li sot* (lines 658–60), and the equivalent passage cited (from Kölbing’s edition) in *Ívens saga* is: *en dróttning sagði honum með mikilli snild alla sögu Kalebrans* (III:6). Here “alla sögu” is the equivalent of “tot mot a mot” and “með mikilli snild” of “Que bien et bel conter li sot”. See Kalinke, “*Erex saga* and *Ívens saga*: Medieval Approaches to Translation”, *ANF*, 92 (1977), p. 126, for a different view. For further debate on the “translator vs. scribe” issue see Alfred Jakobsen, “En avskrivertabbe i Bisclaretz liðð”, *Maal og Minne (MM)* (1978), pp. 26–29; Povl Skårup, “Oversætter- og afskriverfelj i *Strengleikar*”, *MM* (1979), pp. 30–33; Marianne E. Kalinke, “A Werewolf in Bear’s Clothing”, *MM* (1981), pp. 137–44.

Delectatio or utilitas?

A current subject of debate concerns the “seriousness”, or otherwise, of the *riddarasögur*. Meissner and Leach saw them as essentially didactic in purpose, but in a superficial “courtly” sense only. The former considered that Hákon had mistaken style for substance in the “verführerischen schein” of romance,²⁸ and the latter that they were intended to instruct Hákon’s court “in the ideals and customs, accoutrement and ceremonials of chivalry.”²⁹ More recently, the significance of the likely clerical authorship of the *riddarasögur* has been examined by Bernd Kretschmer.³⁰ I have suggested that the didactic value of the *riddarasögur* is an “ethical” rather than a “courtly” one, in sympathy with the precepts of much medieval “mirror” literature, like the *Konungs Skuggsjá* (“King’s Mirror”) produced during Hákon’s reign.³¹ This notion is vigorously opposed by Kalinke and Gerd Wolfgang Weber who regard the *riddarasögur* as primarily “entertaining” works.

Conclusions one way or the other in this matter have been based on different perceptions of medieval French romance. Kalinke, for example, argues from a viewpoint of chivalric romance in agreement with that of W. P. Ker,³² in asserting that the *riddarasögur* are “a literature of fantasy and escape intended to amuse and distract” and that the “Arthurian realm” of the *roman courtois* is “a fantasy world of abducted queens and fairy mistresses, of giants and dwarfs, of fire-breathing dragons and grateful lions, of magic mantles, springs, rings, and potions”.³³ This is like describing the world of the *Íslendingasögur* as one of abducted princesses, wicked queen mothers, magic swords, walking ghosts, spells, soothsayers, and berserks. On a superficial level, these accidents of character may be true in both cases, but they do not do justice to the substance of the two narrative modes. Weber sees chivalric romance in the light of a line from Jean Bodel’s thirteenth-century *Chanson des Saxons* which reads: *Li conte de Bretaigne sont si vain et plaisant*.³⁴

²⁸ *Die Strengleikar*, p. 134.

²⁹ *Angevin Britain and Scandinavia*, p. 153.

³⁰ Bernd Kretschmer, *Höfische und altwestnordische Erzähltradition in den Riddarasögur: Studien zur Rezeption der altfranzösischen Artusepik am Beispiel der Erex saga, Ívens saga und Parcevals saga* (Hattingen, 1982).

³¹ “The *riddarasögur* and Mediæval European Literature”, *Mediaeval Scandinavia (MScan)*, 8 (1975), pp. 140–58.

³² See his *Epic and Romance. Essays on medieval literature* (London, 1897).

³³ *King Arthur North-by-Northwest*, p. 45.

³⁴ Francisque Michel, ed., *La Chanson des Saxons* (Paris, 1839), line 9. See Gerd Wolfgang Weber, “The decadence of feudal myth – towards a theory of *riddarasaga* and romance”, in *Structure and Meaning in Old Norse Literature: New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, ed. John Lindow, Lars Lönnroth, and Gerd Wolfgang Weber (Odense, 1986), p. 428.

Opinion has been divided since the medieval period over the moral worth of twelfth-century French romance. Jean Bodel was presumably talking about *romans courtois* when he called the *conte de Bretagne* “vain” (usually taken to mean “fictional”)³⁵ and “*plaisant*”. On the other hand, *Der wälsche Gast* (1215–16), a treatise on chivalric ethics by the Italian cleric, Thomasin von Zirclaria, acknowledges the fictionality of romance but endorses its educational value in providing exemplary material for young people.³⁶ Ker regarded romance as a degeneration of epic into the trivial and “fantastic” and stated his views passionately in *Epic and Romance*. In eloquent dissent, Eugène Vinaver made the following crucial distinction between the matter and the manner of chivalric romance: “Chrétien de Troyes and his contemporaries, who founded the genre so misleadingly called ‘Romance’, drew, of course, freely and indiscriminately upon the vast store of exotic tradition, written and oral; but faithful to the precepts of their native rhetoric, they were primarily interested in the way they handled the material, not the material itself.”³⁷

Other medievalists have put forceful cases for the moral profundity, for which irony may be a vehicle and which does not exclude a comic element, of the *roman courtois*. A sensitive and perceptive view was expressed by John F. Benton at the Third Congress of the International Courtly Society in 1980: “the study either of manuscripts or of authors produces a similar result, a realization that courtly audiences found in their literature works of moral instruction and serious history with political overtones, as well as compositions which must have amused and sometimes inspired them, as they can still move and inspire us. . . . The authors of courtly literature taught *cortoisie* and *noblesce*, offering advice and models of behaviour to their patrons and in the process enculturating the members of their courts.”³⁸ L. T. Topsfield suggests that Chrétien himself was directly inspired by “mirror” literature, like the *Livre des Manières* of Etienne de Fougères and John of Salisbury’s *Policraticus*, in his views on marriage, knighthood, and courtly values.³⁹ The basic structural pattern of Chrétien’s romances, a knight who seeks expiation for some fault, provides his accounts of chivalric *aventure*

³⁵ See Robert Guiette, “«Li conte de Bretagne sont si vain et plaisant»”, *Romania*, 88 (1967), pp. 1–12.

³⁶ Heinrich Rückert, ed., *Der wälsche Gast des Thomasin von Zirclaria. Mit einer Einleitung und einem Register von Friedrich Neumann* (Berlin, 1965), lines 1131–34, 1041–58.

³⁷ Eugène Vinaver, *The Rise of Romance* (Oxford, 1971), p. 34.

³⁸ John F. Benton, “Collaborative Approaches to Fantasy and Reality in the Literature of Champagne”, in *Court and Poet. Selected Proceedings of the Third Congress of the International Courtly Literature Society, Liverpool, 1980*, ed. Glyn S. Burgess (Liverpool, 1981), pp. 44 and 52.

³⁹ L. T. Topsfield, *Chrétien de Troyes. A Study of the Arthurian Romances* (Cambridge, 1981), p. 52.

with a moral foundation.⁴⁰ There is, in short, solid evidence in favour of the view that the sources of the *riddarasögur* reflect, in fictional form, an ideology of chivalry which took overtly didactic form elsewhere in mirrors of princes, chivalric manuals, and courtesy books.⁴¹

Literature can, of course, be explicitly “didactic” or implicitly so, as has been argued in the case of the *Íslendingasögur* by Hermann Pálsson (“While there can be little doubt that a major purpose of *Njáls saga*, *Egils saga* and the rest was to attempt an acceptable description of the past, they were intended also for exemplary and edificatory ends”)⁴² and Lars Lönnroth (“Normally there is thus a definite moral – and a conventional one at that – to be drawn from the fortunes of the characters within the sagas, although this moral may be more or less emphasized”).⁴³ Similarly, as Anthime Fourrier puts it, Chrétien de Troyes “non seulement ne conte pas pour conter, mais encore n’analyse pas pour analyser: il va plus loin. A la «matière» – narrative et psychologique – il ajoute un «sen», c’est-à-dire un sens, un enseignement implicite d’ordre moral et social.”⁴⁴

Old Norse *skemmtan*

The “didacticism” versus “entertainment” debate in *riddarasögur* scholarship is complicated to some extent by the wide semantic field covered by English “entertainment” and Norse *skemmtan*. Kalinke adduces linguistic evidence, by way of references to *gaman* and *skemmtan* in what appear to be statements of authorial intent, unparalleled in their sources, at the beginnings or endings of some translated and independent *riddarasögur*, to support her view. *Elis saga*, for example, is said to have been put into Norse *yðr til skemtanar*, *Möttuls saga*, *til gamans ok skemtanar*, and *Strengleikar*, *til skæmtanar. ok margfræðes*.⁴⁵ But what is the precise meaning of *skemmtan*

⁴⁰See William Woods, “The Plot Structure in Four Romances of Chrestien de Troyes”, *Studies in Philology*, 50 (1953), pp. 1–15.

⁴¹ See, for example, the discussions by Madeleine Pelner Cosman, *The Education of the Hero in Arthurian Romance* (Chapel Hill, 1966); W. J. Wimsatt, *Allegory and Mirror: tradition and structure in Middle English literature* (New York, 1970); Diane Bornstein, *Mirrors of Courtesy* (Hamden, Ct., 1975).

⁴² Herman Pálsson, “Early Icelandic imaginative literature”, in *Medieval Narrative. A Symposium*, ed. Hans Bekker-Nielsen et al. (Odense, 1979), pp. 29–30.

⁴³ Lars Lönnroth, “Rhetorical Persuasion in the Sagas”, *SS*, 42 (1970), p. 188.

⁴⁴ Anthime Fourrier, *Les Debuts (XIIe siècle)*, Vol. I of *Le courante réaliste dans le roman courtois en France au Moyen-Age* (Paris, 1960), p. 121.

⁴⁵ Eugen Kölbing, *Elis saga ok Rosamundu* (Heilbronn, 1881), p. 116; Gustaf Cederschiöld and F. A. Wulff, *Versions nordiques du fabliau français “Le mantel mautailié”*, *Lunds Universitets årsskrift*, 13 (1876–77), p. 2; Robert Cook and Mattias Tveitane, *Strengleikar. An Old Norse Translation of Twenty-one Old French Lais* (Oslo, 1979), p. 4.

and *gaman* in these *incipits* and *explicitis*? Like English “entertainment”, *skemmtan* does not always denote that which is amusing, distracting, and escapist. Entertainment can be beneficial as well as merely diverting, a distinction which the *Konungs Skuggsjá* itself makes:

konongdomr se meirr sættir ok skipaðr at bæra ahvaggiu firi nauðsynium allrar alþýðu. oc rikis sins hælldr en til loclause eða *hegomlegrar skemtanarr*. En þo her hanum þat ægi bannat noccorum sinnum at fræmia noccora *skemtan* annat tvæggia maed haukum eða hundum eða hæstum eða mæð vapnum at hann mæge hallda heilsu sinni eða letleik til vapna oc allra hærfara.⁴⁶ (my italics.)

kingship was established and appointed to look after the needs of the whole realm and people rather than for sport and vain amusements. Nevertheless, a king must be allowed to seek diversion now and then, either with hawks, hounds, horses, or weapons, so that his health and agility at arms or in any other form of warfare may be preserved.⁴⁷

and the *gamansamligar rædur* (13.5) in the work are less “amusing” than “entertaining” in the sense that they are interesting as well as informative.

Skemmtan seems to have a particular literary sense. Kalinke considers the conclusion to one of the *Strengleikar*, *Geitarlauf* (from Marie de France’s *Chievrefueil*), as a major piece of evidence for her argument: “An intriguing change of text in *Geitarlauf* vis-à-vis *Chievrefueil* reveals what function the *Strengleikar* were meant to have. *Geitarlauf* concludes with the observation that the author has now reported what he knows to be true concerning this entertainment – *um þessa skemtan*. The translation of the French *lai* (v. 118) with *skemmtan* can hardly be a mistake, for the word *lai* is rendered at other times accurately by either *strengleikr* or *ljóð*.”⁴⁸ But does *skemmtan* mean “entertainment” as “amusement” or “distraction” here? If one accepts Herman Pálsson’s definition of *skemmtan* as “the sheer delight we take in the story-teller’s art . . . we identify *skemmtan* with the fictional aspect of narrative art, which is the quintessence of imaginative literature”,⁴⁹ and accepts that the French manuscript in front of the Norse author did have *lai* at this point, the translation of *lai* by *skemmtan* may reveal more about the meaning of *skemmtan* itself than it does about the nature of *Strengleikar*. *Skemmtan*, in this instance, could mean simply “narrative fiction” or “tale”.

Medieval thought about the function of poetry subscribed to the observation of Horace in his *Ars Poetica* that “Poets aim either to benefit, or to

⁴⁶ Ludvig Holm-Olsen, *Konungs Skuggsjá*, 2nd edition (Oslo, 1938), p. 97.

⁴⁷ Laurence M. Larson, *The King’s Mirror (Speculum Regale – Konungs Skuggsjá) translated from the Old Norwegian* (New York, 1917), p. 297.

⁴⁸ *King Arthur North-by-Northwest*, p. 22.

⁴⁹ “Early Icelandic imaginative literature”, p. 22.

amuse, or to utter words at once both pleasing and helpful to life".⁵⁰ The blending of *delectatio* and *utilitas* is the most popular: "He has won every vote who has blended profit and pleasure, at once delighting and instructing the reader."⁵¹ The writer of *Strengleikar* aims for a similar combination of profit and pleasure, introducing his matter as "entertainment, and as a source of great learning for posterity" (*til skæmtanar. ok margfræðes viðr komande þioða*).⁵² For medieval audiences, and for modern ones as well, "entertainment" and "instruction" need not be mutually exclusive. What kind of "pleasure" or "entertainment" might the references to *skemmtan* in the translated *riddarasögur* denote? An escapist means of passing the time or the pleasure the author gives an audience through the skilful treatment of his material? Medieval writings on the subject of literary *delectatio* suggest that it could be of two kinds: the first, the pleasure given by the style of a work, something involving "all verbal resources, the rhetorical devices so familiar from the arts of discourse, and in the case of poetry, meter and rhyme as well",⁵³ and the second, the pleasure afforded by the development of its plot.⁵⁴ Medieval and modern notions of literary "entertainment" are not necessarily always the same.

Further questions about the meaning of *skemmtan* present themselves: does *skemmtan* in the formula *til gamans ok skemtanar* (*Möttuls saga*) have the same connotations as *skemmtan* in the formula *til skæmtanar oc margfræðes* (*Strengleikar*)? *Möttuls saga* certainly contains some antifeminist humour, whereas the formula in the *Strengleikar* prologue occurs in a sentence which repeats sentiments found in the prologues to a variety of medieval works about the salutary value of a knowledge of the past.⁵⁵ Because the words of the *Strengleikar* prologue are "thoroughly conventional", Weber regards them as being of no account as a guide to authorial intention.⁵⁶ But that which is conventional is not always invalid or platitudinous. Although Weber considers that the "entertaining" content of *Strengleikar* belies its professed "serious" intentions, the Norse version of Marie's *lai* of the unjust ruler, Equitan, takes on an explicitly exemplary quality

⁵⁰ *Aut prodesse volunt aut delectare poetae / aut simul et iucunda et idonea dicere vitae* (333–34). H. Rushton Fairclough, ed. and trans., *Satires, Epistles and Ars Poetica* (1926; rev. and rpt. Cambridge, Mass., 1929), pp. 478–79.

⁵¹ *omne tulit punctum qui miscuit utile dulce, / lectorem delectando pariterque monendo* (343–44).

⁵² Cook and Tveitane, *Strengleikar*, pp. 4–5.

⁵³ Glending Olson, *Literature as Recreation in the Later Middle Ages* (Ithaca and London, 1982), p. 31.

⁵⁴ Olson, *Literature as Recreation*, p. 32.

⁵⁵ For some examples see Elizabeth Salter, *Fourteenth-Century English Poetry. Contexts and Readings* (Oxford, 1983), pp. 90–92.

⁵⁶ "The decadence of feudal myth", p. 432.

lacking in its source by the addition of a sermonizing epilogue on the vices of greed and injustice.⁵⁷ Similarly, *Eskia* (from Marie's *Lai le fresne*) is implicitly exemplary, its amplification of source material emphasizing the Griselda-like qualities of the heroine and her subsequent reward for patience and suffering.⁵⁸ Weber points to other *incipits* and *explicitis* in Icelandic narrative announcing a didactic intent which may not be fulfilled by what follows,⁵⁹ but what may or may not be true of *Gautreks saga* does not necessarily hold for *Strengleikar*. The *Strengleikar* prologue can be paralleled in medieval works which are explicitly and consistently didactic, the Spanish *Libro de Alexandre* being a good case in point.⁶⁰ Old Norse literature also contains instances of *skemmtan* and the verb *skemmta* associated with story-telling of an instructive sort. The saga of Bishop Þorlákur, for example, is introduced in *Hungrvaka* as *til skemtunar góðum monnum* (XX:5);⁶¹ in *Halldórs þáttur I*, *skemmta* is used to introduce an edifying exemplum: *Ek vil nu skemmta yður*,⁶² says Einarr Þambarskelfir as he introduces his audience to what Joseph Harris describes as an “implicitly religious ‘entertainment’” and which leads him to speculate “whether more *sagnaskemtan* than only that of Einarr Þambarskelfir may not reveal itself in the fullness of time as directly relevant to Christian conduct”.⁶³

Möttuls saga and *Ívens saga*

Other conventions of medieval narrative may also be relevant to this debate. Kalinke considers the conduct of Guinevere in *Januals ljóð* (from Marie's *Lanval*) and *Möttuls saga* as further evidence that the *riddarasögur* “hardly

⁵⁷ Cook and Tveitane suggest that: “This pious conclusion must have been added by the Norwegian translator/editor in order to make this rather vulgar, fabliau-like story into an edifying *exemplum*.” *Strengleikar*, p. xxvii; cf. p. 65.

⁵⁸ On the amplification in *Eskia* see Cook and Tveitane, *Strengleikar*, pp. 42–43.

⁵⁹ “The decadence of feudal myth”, p. 432.

⁶⁰ Qui oir lo quisiere, a todo mi creer,
aurá de mí soloz, en cabo grant plazer;
aprendrá buenas gestas que sepa retraer;
aver-lo-an por ello muchos a coñocer.

Dana Arthur Nelson, *El Libro de Alixandre* (Madrid, 1979), Stanza 3.

⁶¹ B. Kahle, *Kristnisaga*, Altnordische Saga-Bibliothek, 11 (Halle, 1905). I am grateful to the editors of *Den Arnarnagnæanske Kommissions Ordbog* for providing me with copies of the entry slips for *skemmtan*, which show *skemmtan* also used in religious contexts; for example, in *Stjórn* (53³), *engilligrar skemtanar* is the equivalent of Latin *angelicae iubilationis*.

⁶² Einar Ól. Sveinsson, *Íslensk Fornrit*, 5 (Reykjavík, 1934), p. 255.

⁶³ Joseph Harris, “Christian Form and Christian Meaning in *Halldórs þáttur I*”, in *The Learned and the Lewed*, ed. L. D. Benson (Cambridge, Mass., 1974), pp. 263, 264. On the *Íslendingasögur* as “mirrors of morality” see Jenny M. Jochens, “The Church and sexuality in medieval Iceland”, *Journal of Medieval History*, 6 (1980), p. 389.

lend themselves to instruction in ethical behaviour",⁶⁴ but medieval literature often offers negative or cautionary as well as positive models for instructive purposes. Guinevere plays Potiphar's wife to Lanval's Joseph in both *lai* and *Ijóð*, and *Möttuls saga* can be read as a piece of "amusing" but "instructive" antifeminism; the Norse *Equitan* explicitly recounts the case history of a bad king.

The prologue to *Möttuls saga* has occasioned diverse comment. It consists of an encomiastic description of King Arthur (1.1–11)⁶⁵ not found in any manuscript of the French. Sverrir Tómasson interprets it in the context of medieval narrative convention as a rhetorical device, derived from the Ciceronian model known as the *a causa*.⁶⁶ Kalinke sees it as an example of irony by contrast, suggesting that Arthur's later conduct discredits the portrait and labels the work "a humorous satire of Arthur's court".⁶⁷ Its source, *Le mantel mautaillié*, is the tale of a chastity test which all but one of the court ladies, including Guinevere, fail; a magic cloak, which all are compelled to try on, fits only the virtuous. Kalinke calls *La mantel mautaillié* a "travesty"⁶⁸ and suggests that the author of *Möttuls saga* is working, consciously or unconsciously, within the tradition of the *fabliau*, a short, often bawdy, humorous tale in verse, the humour being directed at Arthur and his court. There are problems with this interpretation. Some modern scholars may classify *Le mantel mautaillié* as a "travesty", but how any medieval audience, especially a non-French one, may have viewed it, we cannot tell. There is no scholarly agreement about the genre of *Le mantel mautaillié*; the work has elements of both *lai* and *fabliau* and is often classified as a typically post-Chrétien *roman courtois*.⁶⁹ And the joke in both French and Norse versions is at the expense of the ladies of the court rather than Arthur and his knights. If the prologue said that Arthur had the most faithful wife in the world and his knights the most virtuous ladies, there might be grounds for suspecting deliberate irony by contrast, but, as it is, the

⁶⁴ *King Arthur North-by-Northwest*, p. 21.

⁶⁵ ed. Cederschiöld and Wulff (see note 45).

⁶⁶ See "Hvenær var Tristrams sögu snúð?" , p. 53.

⁶⁷ See *King Arthur North-by-Northwest*, pp. 113–14.

⁶⁸ *King Arthur North-by-Northwest*, p. 30.

⁶⁹ Knut Togeby calls it a "travesty" in "The Nature of the Fabliaux", in *The Humor of the Fabliaux. A Collection of Critical Essays*, ed. Thomas D. Cooke and Benjamin L. Honeycutt (Columbia, Mo., 1974), p. 8. Per Nykrog calls it a "lai comique" and groups it among "lais burlesques" in *Les Fabliaux* (Copenhagen, 1957; rpt. Geneva, 1973), pp. 15, 228. Jean Frappier puts it "à mi-chemin entre le lai et le fabliau", in "Remarques sur la structure du lai. Essai de définition et de classement", in *Du Moyen Age à la Renaissance Etudes d'histoire et de critique littéraire* (Paris, 1976), note to p. 26. Emmanuèle Baumgartner suggests that it is neither *lai* nor *fabliau* but Arthurian romance in "A propos du *mantel mautaillié*", *Romania*, 96 (1975), pp. 324–25. Beate Schmolke-Hasselmann classifies it as Arthurian romance in *Der arthurische Versroman von Chrestien bis Froissart* (Tübingen, 1980), p. 16.

court distinguishes itself by being, according to the saga (31.22–26), the only one of several so tested in which a chaste woman can be found. The work is antifeminist rather than anti-Arthur.⁷⁰ It could be argued that behind the rhetorical portrait of Arthur in *Möttuls saga* is an author who found his source a trifle disconcerting (no other post-Chrétien *romans courtois*, many of which are highly critical of the Arthurian world,⁷¹ appear in Old Norse) and decided to compensate for the king's marital misfortunes with some reassuring – for Arthur, author, and audience – praise.

Further, if this is the same author (or school) that gave us *Ívens saga*, he has bypassed what is clearly a mock encomium at the beginning of Chrétien's *Yvain*, where the flattering account of Arthur and his knights as exemplars of courtesy, valour, and love service is immediately belied by their conduct. On Arthur's part, this takes the form of an abrupt departure, to the annoyance and astonishment of the company, from festivities marking Pentecost; in his bedroom, the queen “detains” him (*la reine le detint*), he “forgets himself” (*il s'oblia*), and falls asleep. The implication here is that Arthur is engaging in some dalliance in the service of love ill befitting the time, the place, and the admiring terms in which he has just been introduced.⁷² In the specialized vocabulary of *cortezia*, Old Provençal *s'oblidar* implies only ‘an unmindfulness of social etiquette and of niceties of behaviour demanded by the well-bred’,⁷³ but in Chrétien's later romances, of which *Yvain* is one, Old French *s'oublier* has well-attested primarily erotic associations.⁷⁴

Things are different in the corresponding passage of *Ívens saga*. The narrator's discourse on *Amors* (13–28), which overshadows the compliments to Arthur in the first three lines of the French, is absent. Uninterrupted attention is therefore focussed on the king, who gains, in addition to anything found in extant manuscripts of *Yvain*, both a flattering comparison with Charlemagne and the imperial throne of Rome.⁷⁵ But the really telling

⁷⁰ In “Le *Lai du Cort Mantel* et la critique de la courtoisie”, P. E. Bennett suggests that it belongs to the medieval tradition of clerical antifeminist thought. See *Les Lettres Romanes*, 32 (1978), p. 120.

⁷¹ The most comprehensive discussion is by Schmolke-Hasselmann in *Der arthurische Versroman*.

⁷² See Mario Roques, ed., *Le Chevalier au Lion* (Yvain) (Paris, 1960), lines 1–52. For commentary on this scene see Peter Haidu, *Lion-queue-coupée: l'écart symbolique chez Chrétien de Troyes* (Geneva, 1972), p. 36; Robert W. Hanning, “The Social Significance of Twelfth-Century Chivalric Romance”, *Medievalia et Humanistica*, n.s. 3 (1972), p. 14.

⁷³ D. R. Sutherland, “The Love Meditation in Courtly Literature (A study of the terminology and its developments in Old Provençal and Old French)”, in *Studies in Medieval French Literature Presented to Alfred Ewert in honour of his seventieth birthday* (Oxford, 1961), p. 169.

⁷⁴ Margaret Pelan, “Old French *s'oublier*: Its Meaning in Epic and Courtly Literature”, *Romanistisches Jahrbuch*, 10 (1959), pp. 68–77.

⁷⁵ Blaisdell, *Ívens saga*, pp. 3–5.

distinction between French and Norse in this scene is the explicit reason given by the saga for Arthur's sudden exit: he is drowsy (a great *þungi* falls upon him) and needs to sleep. For the crucial lines in *Yvain, que la reine le detint, / si demora tant deliz li / qu'il s'oblia et endormi* (50–52), *Ívens saga* is oblique, but without explicit erotic implication: the queen *var hía honum fherbigínu*.⁷⁶ There is no suggestion, as there is in the French, that the king has committed any breach of etiquette,⁷⁷ and it looks very much as if the saga author may have made an effort to retrieve the royal dignity, as other medieval adaptors of *Yvain* did,⁷⁸ while remaining essentially faithful to his source. Kalinke's remarks on the king's behaviour in the saga here ("Arthur cuts a sorry figure, for he goes so far as to absent himself from the solemn festivities at Whitsun simply because he is tired. . . . His deportment, while quite human, hardly sets an example for the public conduct of rulers")⁷⁹ do not take account of the significantly sorer figure he cuts in Chrétien's romance.

Reception and the problem of "genre"

Weber prefaces his argument against readings of the translated *riddarasögur* as instructive, exemplary works with the caveat that their original audience in thirteenth-century Norway was a small one and that the cultural context of late medieval Iceland is the one against which they are most profitably measured. Is not, he asks, their didactic element (which he does not altogether discount but credits with no "generic" force) likely to be unconscious rather than deliberate, because Scandinavian audiences did not understand the semiotics of *amour courtois*?⁸⁰ Weber makes some valid points here: thirteenth-century Norway and fourteenth- and fifteenth-century Iceland

⁷⁶ Stockholm 46 (1690) is more specific here: *Drottning sat hía honum*. (Blaisdell, *Ívens saga*, p. 5). In a review of Blaisdell's edition Thomas D. Hill notes that this manuscript "exculpates the queen more nearly completely", *Journal of English and Germanic Philology* 81 (1982), p. 528.

⁷⁷ Hill remarks that "the Old Norse-Icelandic translators seem to have suppressed or misunderstood the delicate but clear erotic implications of the opening scene of Chrétien's romance". *Op. cit.*, p. 528.

⁷⁸ See, in particular, Albert B. Friedman and Norman T. Harrington, ed., *Yvain and Gawain* (Oxford, 1964), lines 47–54. For a detailed analysis and comparison of the beginnings of *Yvain*, *Iwein*, and *Yvain and Gawain* see Tony Hunt, "Beginnings, Middles, and Ends: Some Interpretative Problems in Chrétien's *Yvain* and Its Medieval Adaptations", in *The Craft of Fiction. Essays in Medieval Poetics*, ed. Leigh A. Arrathoon (Rochester, Mich., 1984), pp. 83–117.

⁷⁹ *King Arthur North-by-Northwest*, p. 39.

⁸⁰ "The decadence of feudal myth", pp. 433–37. On the semiotics of the term *amour courtois*, as coined by Gaston Paris, see Henry Ansgar Kelly, "The Varieties of Love in Medieval Literature According to Gaston Paris", *Romance Philology*, 40 (1986–87), pp. 301–27.

were very different from each other and from twelfth-century France. Nevertheless, the loss of “semiotic force”, which could account for the disappearance of “courtly” love and a change in the concept of *aventure* in Scandinavia, cannot altogether account for the increase in overt moralizing in some *riddarasögur*, compared with their sources, or the wholehearted endorsement of chivalry and its exponents found, for example, in *Parcevals saga* but not in Chrétien’s *Perceval*.⁸¹

We do not know a great deal about cultural matters and social life in thirteenth-century Norway, but the account of the coronation festivities in *Hákonar saga Hákonarsonar*⁸² evokes the image of a king and court striving, with some naivety, to catch up with the rest of Europe. As Halvorsen puts it, brutally but accurately: “from a European point of view they were upstarts and beginners, at the bottom of the cultural ladder, and they obviously wanted to climb to the top as soon as possible, by absorbing as much as they could of European manners, learning, and literature.”⁸³ It is difficult to avoid the impression that such an audience, in a spirit of “earnest” rather than “game”, would have regarded the kings, courts, and knights of French romance with an uncritical, unironic eye as the embodiments of excellence, in much the same way as succeeding generations have idealized the world of Camelot.⁸⁴

Weber argues further against the equation of *riddarasögur* ethics with those of *miroir de prince* literature by typing the latter as “theoretical” and the former, along with *romans courtois*, as “historical”, averring that the two modes of writing are generically exclusive.⁸⁵ Yet medieval literature offers numerous instances where “historical” (and I would put chronicle, *chansons de geste*, and “ancestral romances”, but not *romans courtois*, into this category), “fictional” (*romans courtois*, *romans d’aventure*, etc.), and “didactic” (mirrors, manuals, courtesy books) chivalric narrative combine and interrelate. For example, the mid-thirteenth-century *Beausdous*, by Robert de Blois, also author of *L’enseignement des princes*, is both “mirror” and “romance”, employing an Arthurian setting for what is essentially a chivalric

⁸¹ See Barnes, “Parcevals Saga: Riddara Skuggsjá?”, *ANF*, 99 (1984), pp. 49–62; Alfrún Gunnlaugsdóttir, “Quelques aspects de *Parcevals saga*”, in *Les Sagas de Chevaliers (Riddarasögur)*. *Actes de la Ve Conférence Internationale sur les Sagas (Toulon. Juillet 1982)*, ed. Régis Boyer (Paris, 1985), pp. 228–33.

⁸² See Gudbrand Vigfusson, ed., *Hákonar saga Hákonarsonar*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, Icelandic Sagas II* (London, 1887), chapters 249–55.

⁸³ E. F. Halvorsen, “Norwegian Court Literature in the Middle Ages”, *Orkney Miscellany*, 5 (1973), p. 21.

⁸⁴ I have considered this question at greater length in “Arthurian Chivalry in Old Norse”, *Arthurian Literature VII*, ed. Richard Barber (Woodbridge, Suffolk, 1987), pp. 50–102.

⁸⁵ “The decadence of feudal myth”, p. 434.

manual which probably owes something to Chrétien's *Perceval*.⁸⁶ Fifteenth-century prose reworkings of earlier verse romances often represent themselves as "mirrors", and *Le Petit Jehan de Saintré* (1456), parts of which "constitute a virtual chivalric compendium",⁸⁷ combines history, fiction, and didacticism.

As for the *Konungs Skuggsjá* itself, to judge by its preservation in several Icelandic manuscripts,⁸⁸ it was just as popular in Iceland as the translated *riddarasögur*. Although probably originally intended for Hákon's sons, Hákon and Magnús, the values of the work are socially broad based. Its advice is timeless, practical, and wholly in keeping with the "non-courtly" ethic of the *riddarasögur*: be loyal, modest, pious, well-mannered, and moderate in all things. Whatever the intentions of their authors may have been, the absence of "courtliness" in the Old Norse versions of *romans courtois* serves to highlight these very virtues, which complement the amatory component of *courtoisie* in fictional chivalric narrative and form the foundation of all *miroir de prince* literature, from Plato, Aristotle, and Cicero to John of Salisbury and Thomas Aquinas.⁸⁹ The ethic of the *Konungs Skuggsjá* and other "mirror" literature of this kind has a universality unrestricted to time and place. Mirrors and courtesy books would not have remained popular from the Middle Ages to the Renaissance⁹⁰ if their audiences had been solely princely or aristocratic ones. To exclude the possibility that the *Konungs Skuggsjá* could have been an ideological influence on the *riddarasögur*, or on other Norse narrative,⁹¹ is to erect generic and cultural boundaries where history indicates they are not required.⁹²

⁸⁶ See John Howard Fox, *Robert de Blois. Son œuvre didactique et narrative (XIIIe siècle)*, University of Paris thesis (1948).

⁸⁷ Jane H. M. Taylor, "The Pattern of Perfection: *Jehan de Saintré* and the Chivalric Ideal", *Medium Ævum*, 53 (1984), p. 254.

⁸⁸ See Finnur Jónsson, ed., *Konungs Skuggsjá. Speculum Regale* (Copenhagen, 1920), pp. 1–43; Ludvig Holm-Olsen, "The Prologue to *The King's Mirror*: Did the author of the work write it?", in *Speculum Norrænum. Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, ed. Ursula Dronke, Guðrún P. Helgadóttir, Gerd Wolfgang Weber, and Hans Bekker-Nielsen (Odense, 1981), pp. 223–41.

⁸⁹ For a history and description of the contents of *miroir de prince* literature see Lester K. Born, "The specula principis of the Carolingian Renaissance", *Revue belge de philologie et d'histoire*, 12 (1933), pp. 583–612, and the introduction to the same author's *The Education of a Christian Prince by Desiderius Erasmus* (New York, 1936; rpt. 1965).

⁹⁰ For a recent account of "mirror" literature of various kinds see Herbert Grabes, trans., Gordon Collier, *The Mutable Glass. Mirror-imagery in titles and texts of the Middle Ages and English Renaissance* (Cambridge, 1982).

⁹¹ Lars Lönnroth broached this issue some years ago in a comment on Ludvig Holm-Olsen's article "Konungs skuggsjá og norrøn poesi": "But if indeed Norse poetry influenced *Speculum Regale*, it is at least as likely that the thoughts of *Speculum Regale* influenced Norse poets and saga-writers. It is surprising that nobody has yet tried to elucidate the ethics of the sagas by systematically exploring this great source of Old Norse wisdom." Review of *Einarsbók*, (see note 10), in *MScan*, 4 (1971), p. 180.

⁹² I am grateful to Peter Foote and the late John Benton for their criticism of earlier versions of this paper and to Lee Jobling for practical assistance in the preparation of the final draft.

Islands eldste runetradisjon i lys av nye funn frå Trondheim og Bergen*

1

Spørsmålet om kva stilling runeskrifta har hatt på Island i tidsrommet mellom Landnåmet og Sturlungetida har vore mykje omdiskutert. Oppfatningane har ymsa frå førestellingar om ein omfattande litterær skrifttradisjon til ei nærmast total avvising av at det har vore nokon praktisk bruk av runer i perioden. Heile det ordskiftet kan ikkje takast oppatt her. Tilstrekkeleg som utgangspunkt i denne samanhengen vil vera den oppfatning Bæksted gir til kjenne i sitt standardverk frå 1942 om Islands runeinnskrifter. Der er det også gjeve oversyn over ordskiftet om dette temaet til då. Bæksted samanfatar sitt syn på spørsmålet slik:

“Mest sandsynligt er det vel, i betragtning af, at det ikke foreligger fund, der beviser det modsatte, at en praktisk anvendelse af runerne har været saa godt som ukendt paa Island fra et ikke nøjere bestemt tidspunkt efter landnamstidens ophør lige indtil omkring 1200, til hvilken tid den ældste nogenlunde daterbare runeindskrift paa Island, den paa kirkedøren fra Valþjófsstaðir maa henføres. Dette forhold stemmer overens med, hvad det paa Island brugte runealfabet synes at lære os” (Bæksted 1942:16).

Dette synet har vel sidan vore nokså allment akseptert. Oppfatningar om ein levande islandsk runetradisjon også i den perioden vi alt har nemnt, har likevel vore framme etter Bæksteds grunnleggjande arbeid om Islands runeinnskrifter. Jón Steffensen (1967, 1968 og 1979) har sterkt halde fram at i tida før Hafliða skrá frå 1117–18 “hafi ýmislegt verið skráð á íslensku með rúnum, sérstaklega lög og forn kvæði” (Jón Steffensen 1979:74). Jón Steffensens argumentasjon er av same slag som det Björn Magnússon Ólsen o. a. tidlegare har nytta. Det er slutningar ut frå overleverte tekstar og typar av tekstar, men utan handfaste prov på at runer verkeleg var i praktisk bruk til dei ymse føremål som er nemnde.

Ut frå det som synest sannsynleg, kan likevel argumentasjonen eit stykke på veg seiast å vera rimeleg. Det verkar i seg sjølv lite tenkjeleg at runeskrifta i den aktuelle perioden skulle vera så heilt ute av praktisk bruk som det

* Artikkelen byggjer på ei gjesteførelsing halden ved Københavns universitet, Amager i november 1987. Eg takkar førstekonservator James E. Knirk for opplysningar om datering av ein del innskrifter frå Bryggen i Bergen.

Bæksted postulerer. Dèt verkar å vera ei for sterk slutning ut frå det vi kan kalla negativ evidens. Det nokså store tilfanget inne i Maeshowe-monumentet på Orknøyane frå det 12. hå. (jf. t.d. Page 1987:59) viser til dømes ein aktiv tradisjon med runeskrift vest i havet på den tida då islandsk tradisjon altså skulle vera død. Det er ingen særleg grunn til å tru at situasjonen skulle vera så mykje annleis på Island enn på Orknøyane. Men jamvel om vi på slikt grunnlag reknar med ein viss praktisk bruk av runeskrift også på Island utan noko eigentleg brot med tradisjonen attende til landnåmstida, er det sjølv sagt eit svært langt og usikkert steg vidare å byggja opp førestellingar om ein omfattande *litteratur* skriven med runer, når det ikkje kan visast til konkrete belegg for det.

I det følgjande vil eg difor sjå på eit bestemt materiale som synest å kunna gi nye argument til ordskiftet om runeskriftas stilling på Island i alle fall i ein del av perioden vi her har avgrensa.

Materialet er runepinnar frå bygravingane i Trondheim 1971–1985 og frå gravingane på Bryggen i Bergen frå slutten av 1950-åra og utetter. I dette materialet kan det skiljast ut ei etter måten stor gruppe innskrifter på det som gjerne har vore kalla “merkelappar”. Det er små eigarmerke av tre med namneinnskrifter i runer. Desse innskriftene kan a) ha berre personnamn (*Eiríkr*), b) personnamn + pres. av verbet *eiga* (*Einarr á*) eller c) personnamn + pres. av verbet *eiga* + grammatisk objekt, oftast det pers. pron. *mik* (*Einarr á mik*). Materialet er tidlegare granska og vurdert som kjelde til handelens historie i mellomalderen av Hagland (1986 og 1988a). Heile tilfanget frå Trondheim og Bergen er på 125 leselege innskrifter, 24 frå Trondheim og 101 frå Bergen. Kronologisk sett stammar materialet frå funnlag daterte til ein periode som strekkjer seg frå 1100-talet til ut på 1300-talet.

2

Det er fleire drag ved dette korpuset av merkelappar som peikar mot Island og mot ein islandsk proveniens i det minste for delar av det. Ei slik oppfatning har eit språkleg grunnlag å byggja på. I trondheimstilfanget har såleis ein av dei 24 merkelappane innskrift med det utvitydig islandske draget /h/ før /r/ – i mannsnamnet *Hrifla* som er skriven med sikker **h**-rune før **r**-runa (N-29324). Dette gir oss fastare grunn å stå på i vurderinga av dei andre personnamna i materialet. Desse har nemleg eit stort innslag av namn som ut frå namnestatistiske forhold blir rekna for å vera spesifikt islandske. I trondheimsmaterialet dreiar det seg konkret om 10 av dei 26 personnamna som finst på merkelappar: *Ari*, *Brandr*, *Bqrkr*, *Hallgrímr*, *Hallr*, *Hqskuldr*, *Hrifla*, *Illugi*, *Ófeigr* og *Torfi*. I tillegg finst namnet *Sigmundr* som har

spesielt mange belegg frå Island, men som også er kjent frå norske kjelder (Lind 1905–15).

I bergensmaterialet er det likeins eit reint språkleg drag som synest å peika vest over havet, om enn ikkje så eintydig som tilfellet er med belegget frå Trondheim. Mannsnamnet *Fiðr* er i eitt av to tilfelle skriva med t-rune i staden for þ(urs) som elles er det vanlege. Dette kan vera uttrykk for ein overgang /ð/ til /t/ som synest spesiell for Grønland ut frå dei belegg vi har i andre runeinnskrifter derifrå (jf. NIyR N-694 m/tilvisingar). Den ustemde initialkonsonanten i pronomenet *þetta* er likeins skriven med t-rune i denne innskrifta.

Også på merkelappar frå Bergen finst det namn som først og fremst er rekna for å høyra heime i islandsk namneskikk i mellomalderen. Bergensmaterialet har følgjande ti namneformer som merkjer seg ut i så måte: *Brandr*, *Eldjárn*, *Eyjólfr* (2 gg.), *Gísl*, *Hallgísl*, *Rúnólfr*, *Sámr* (2 gg.), *Þorhallr*. I tillegg kjem dei statistisk sett litt mindre typiske *Ásgeirr*, *Ljótr* (2 gg.) og *Þorlákr*. I seg sjølv er desse onomastiske forholda ikkje tilstrekkeleg prov på at vi har med islandsk materiale å gjera. Men det samla biletet vi kan få ut ved å sjå materialet i ein språkleg og i ein større historisk samanheng, gjer det langt på veg sikkert at ein stor del av dette tilfanget må komma vestanfrå, frå Island eller eventuelt frå andre område “vestom havet” (meir utfyllande argumentasjon for dette er gjeven i Hagland 1986 og 1988a).

3

Det er, både metodisk og praktisk, vanskeleg å avgrensa det som er islandsk av dette materialet frå det som måtte ha annan proveniens. For å komma vidare er det likevel nødvendig å søkja avgrensa så sikkert som mogleg det som *må* vera islandsk. Dinstert vil det vera viktig å få etablert ein kronologi for det materialet som kan avgrensast, om vi skal kunna nytta det som kjelde til runeskriftas historie på Island.

Samanhengen dette spesielle funnmaterialet går inn i, tyder på at det samla tilfanget av innskrifter som *må* vera islandsk, evt. frå andre norrøne område i vest, kan vera større enn det som har spesifikt islandske språkdrag eller som er onomastisk markert på det viset vi har sett (jf. Hagland 1986:30 f.). Difor må det vera mogleg å ta utgangspunkt i nett den delen av tilfanget som høyrer til dei nemnde språkleg og/eller onomastisk markerte kategoriane og sjå om det har drag som kan føra diskusjonen vidare (sjå også Hagland 1988b).

I trondheimsmaterialet vil denne “kjernen” av innskrifter stå att om vi gjer ei slik avgrensing (arkeologisk nummerering):

1. N-29324 **hrifla a** : *Hrifla á* og deretter:
2. N-26151 **aria** : *Ari á*
3. N-77605 **brantra** : *Brandr á*
4. N-23450 **halra** : *Hallr á*
5. N-21749 **hoskulra** : *Hqskuldr á*
6. N-22970 **iluhia** : *Illugi á*
7. N-77606 **ufæikra** : *Ófeigr á*
8. N-29077 **turfiaukburkr** : *Torfi ok Bqrkr*

Namnet *Hallgrímr* som er nemnt ovanfor, finst berre som patronymikon i innskrift N-26714 **barþra / hállkrimsónr** : *Bárðr á Hallgrímssonr*. Merket har difor prinsipielt sett mindre sikker islandsk proveniens enn nr. 1–8 har her. I same stilling som N-26714 står også N-91694 **sikmuntrasæk / þena** : *Sigmundr á sekk þenna*.

Det tilsvarende materialet frå bergensfunna vil vera som følgjer (nummere-ring etter NIyR):

1. 671 **br(. .)tra** : *Brandr á*
2. 685 **æltiâr n.a** : *Eldjárn á*
3. 687 **øiulfræsækþena** : *Eyjólfr á sekk þenna*
4. 688 **øyol fraik** : *Eyjólfr á (m)ik*
5. 694 **fitr:a:tætatre** : *Fiðr á þetta tré*
6. 695 **kisl** : *Gísl*
7. 705 **(-)alkisla** : *(H)allgísl á*
8. 723 **runulfr** : *Rúnólfr*
9. 724 **samra** : *Sámr á*
10. 725 **samra** : *Sámr á*
11. 750 **þurhal ár a** : *Þorhallr á*

Dessutan kanskje:

12. 665 **askæra** : *Ásgeirr á*
13. 712 **liutra** : *Ljótr á*
14. 737 **tiutr** : *Ljótr (?)*
15. 753 **þorlakramik** : *Þorlákr á mik*

4

Eit klart runologisk særdrag som skil seg ut i såpass ungt materiale som dette, er den heller frekvente bruken av u-rune, ᚱ, med lydverdien /o/ eller /q/.

I trondheimstilfanget finn vi det i nr. 8 på lista ovanfor, **turfiaukburkr**, og

kanskje i nr. 7, **ufæikr**. Den siste kan reint språkleg også ha prefikset /ú/. I så fall ville det måtta vera ei norsk form og det høver altså dårleg saman med dei namnestatistiske forhold vi ellers kjenner når det gjeld dette namnet.

I bergensmaterialet finn vi det same draget i nr. 11 og dei to mindre sikre nr. 12 og 13. Vidare må det vera grunn til å rekna med at **u**-runa i andreleddet av nr. 3, **øiulfr**, og nr. 4, **runulfr**, representerer lydverdien /o/. Det er vanleg oppfatning at overgang /u/ til /o/ skjer i vestnordisk når *ulv* står i slik samansetjing (jf. Andersen 1936:83 f. m/tilv.).

I forhold til anna norsk materiale av tilsvarande alder er denne bruken av **u**-rune avstikkande. I norske innskrifter elles ser dette runeteiknet som kjent ut til å ha tent som felles markering for vokalane /u/ og /o/ og “nærskylde fonem” fram til ein gong tidleg på 1000-talet (jf. NIyR V:2442 f. og VI:25). Etter den tid vart den gamle **áss**-runa (𐌺) teken i bruk for lydverdien /o/ og /q/, slik at /u/ og /o/, /q/ vart markerte med kvar sine runeteikn. Bruk av **ur** eller **áss** som teikn for /o/ (/q/) har såleis vore nytta som kriterium for å tidfesta norske runeinnskrifter til tida før eller etter byrjinga av 1000-talet.

I trondheimsmaterialet sett under eitt er det to innskrifter med **ur** for /o/ som må vera så gamle at dei følgjer den eldre praksisen med sams teikn for /u/ og /o/ (N-37328 **þurkrimr kuþmutr** . . og N-40930 **þurkair** . .). Båe desse må av arkeologiske og andre grunnar daterast til tida kring år 1000 (jf. Hagland 1986:16 og 28). Men utanom det er denne skrivemåten, med eitt mogleg unnatak som vi skal komma attende til, berre representert på merkelappar. I tillegg til dei vi allereie har sett på i det “islandske kjerne-materialet”, finn vi truleg følgjande to frå Trondheim:

N-29918 **þiubar:a** : *Þióðarr á*

N-77590 **urmrasek** : *Ormr á sekk*

Frå Bergen har vi på same vis følgjande fire:

717 **urmra** : *Ormr á*

717 **urmr** : *Ormr*

743 **þuraamik** : *Þóra á mik*

752 **þurkæta** : *Porkell (?)*

Ved sida av desse fire frå Bergen er det der ei innskrift (N 614) med sekvensen **aria** på ei side og **santi:ulab**[-- på hi. Det er ein avskoren trepinne, og det er godt mogleg at det eigentleg er ein merkelapp av same slaget som vi elles har i materialet. Den eine sida vil dermed greitt kunna lesast som *Ari á* og den andre *Sancti Olaf* [--. I så fall ser vi at det første personnamnet høyrer til den gruppa som namnestatistisk sett må reknast for islandsk. Bruk av **u**-rune i helgennamnet *Óláfr* vil då vera på line med det vi

finn i dei andre “særislandske” merkelappinnskriftene i materialet.¹ Om vi kan rekna gjenstanden med til merkelappane, vil dei problem Liestøl (NIyR N 614) slit med når det gjeld tolking og forklaring av teiknbruken i den innskrifta, falla bort. Og det som vi her kan kalla “ukronologisk” bruk av **u**-rune for /o/ og /q/, vil restlaust kunna knytast til merkelappinnskrifter i materiale funne i Noreg.

I nær samanheng med denne “ukronologiske” bruken av **u**-rune står ei innskrift frå Trondheim (N-21493) og truleg også ei frå Bergen (N 748). Båe har punktert **u**-rune, med lydverdi /o/ og /q/ i trondheimsinnskrifta og truleg med /o/ i bergensinnskrifta.

Innskrifta frå Trondheim har punktert **u** for vokalen i båe stavingar av mannsnamnet *Kolbjørn*. Det er liten tvil om at lydverdien av teiknet i det tilfellet må vera /o/ eller /q/. Bergensinnskrifta har **þ** + punktert **u** + **rkilsa**. Utgjevaren av NIyR drøftar om dette skal lesast *Pyrgils á* eller *Porgils á*. Namnet *Porgils* har fleire belegg frå runeinnskrifter. Men berre i to austnordiske (Sm 145 og Vg 97) har vi markert /y/-vokalisme og båe gonger med **y**-rune (ʁ) (jf. Markali 1983:58). Det synest mest rimeleg å sjå dei to merkelapp-innskriftene frå Trondheim og Bergen i samanheng. Dei høyrer utan tvil heime i om lag same miljø, og det må difor vera naturleg å lesa dei punkterte **u**-runene som /o/ (/q/) i båe tilfelle.

Punkttert **u** med verdien /o/ (/q/) har tidlegare berre vore kjend frå Grønland og frå ei einskild innskrift på Island (Stoklund 1981:143). Seinare har ei innskrift med litt uviss datering, kanskje frå 1000-talet, frå Dublin komme til. Denne synest å ha dobbelt punktering, og lydmarkeringa må i tilfelle nokså sikkert vera /o/ (Seim 1982:160). Det knyter seg likevel førebels så stor uvisse til denne innskrifta, at ho ikkje skal dragast inn i diskusjonen vidare her.

Teiknet er svært sjeldsynt i norske innskrifter. I danske og svenske finst det noko oftare, men alltid med lydverdien /y/ eller også /w/ (NIyR N 128 og 192). Michael III frå Man har også teiknet to **gg**., båe gonger rimelegvis som /y/ (Page 1983:140 f. og pers. komm.). Eit heilt spesielt og avvikande tilfelle finst i NYyR N 603, ei latinsk innskrift, der lydverdien snarast synest å måtta vera /f/.

Det er difor grunn til å understreka at dei einaste kjende belegg frå norsk område også med punktert **u** for /o/ (/q/) er å finna på merkelappar.

¹ Innskrift nr 614 i NIyR får ein rimeleg kontekst om vi kan sjå gjenstanden ho står på, som ein defekt merkelapp. Eigarformular og latinskpråkleg tekst med religiøst innhald finn vi også på ei innskrift frå Trondheim, N-77589 *þorera:misereremin* “Tore eig – miskunne meg”. Trondheimsinnskrifta er ikkje delt på to sider av merket slik som i N 614. Men elles kan båe desse innskriftene godt gå inn i ein samanheng der varemerking er gjort for å kunna oppfylle lovreglane i Grågås om deling av tap ved grosshavari når lasta ombord høyrde til fleire eigarar (jf. Hagland 1988a). Slike innskrifter kan til dømes sjåast som religiøse påkallingar, reelle eller sjablonmessige, for å verna mot havari og ulukke på havet.

Spørsmålet har vore reist om ikkje det som her er kalla “ukronologisk bruk av u-rune”, kan vera eit generelt drag i runeskrift frå 1100–1200-talet og ikkje noko særiskandinavisk (Marie Stoklund, pers. komm.). Som støtte for ein slik tanke er det vist til ei formulering av Seim (1982:103) om at fleirtydig fonemverdi framleis hang ved dei upunkterte runene etter at punkterte graftypar var tekne i bruk, og at det gjeld dei alle. Dette kunne vera eit argument når det gjeld forholdet mellom lydverdien av punktert og upunktert **u**. Men det “ukronologiske” forholdet her går mellom bruk av **ur** og **áss** som teikn for /o/ evt. /ɔ/. Her står uvilkårleg merkelappane i ei særstode i materiale som er funne i Noreg. Og sidan vi då kan avgrensa delar av dette materialet såpass sikkert til Island, synest det ikkje urimeleg å sjå dette som eit særdrag ved islandsk runeskrift når vi er så seint som ut på 1100–1200-talet. Det ville i seg sjølv ikkje vera unaturleg om ein “utvandra” tradisjon var meir konservativ enn tradisjonen han var sprungen ut frå. Men det kan også vera språklege grunnar til at denne teiknbruken har halde seg lenger på Island enn i Noreg. Frå den “Første grammatiske avhandling” (ca. 1150) veit vi at den fonematiske opposisjonen mellom lange nasale og orale vokalar stod ved lag i islandsk til kring midten av 1100-talet. Ein språkleg føresetnad for å la den gamle **ansur** eller **áss** (som opphavleg markerte nasal vokal) bli teikn for /o/ og “nærskylde fonem” elles i nordisk synest å ha vore at opposisjonen nasal:oral var oppheva. Den føresetnaden var såleis ikkje på same måte til stades i islandsk som i norsk på 1000- og 1100-talet. Det same kan gjelda andre norrøne område i vest, men det har vi ikkje dokumentasjon for, slik vi har det i islandsk. Det er vel ikkje så unaturleg at språklege miljø der opposisjonen nasal:oral har halde seg så lenge, etterkvart løyser problemet med særskild markering av /o/ ved å “punktera” det teiknet som frå først av dekkja både /u/ og /ɔ/. Det er t. d. parallelt med å punktera i-runa som opphavleg dekkja både /i/ og /e/ for å få fram ein tilsvarande distinksjon i markering av vokalane. I så måte er det heilt i samsvar med det vi skulle venta at den eldste kjende og daterte innskrifta frå Island, frå kyrkjedøra på Valþjófsstaður ca. 1200, faktisk *har* punktert **u** med lydverdien /o/.

Det inneber naturlegvis at punktert **u** for /o/ typologisk sett er yngre enn upunktert rune med same lydverdien. Det vil difor vera interessant å sjå på desse to måtane å markera /o/ på i høve til dei dateringar vi kan gjera av dette spesielle materialet.

Trondheimsmerkelappane kan på arkeologisk grunnlag delast inn i fem hovudperiodar av litt varierende lengd: 1) Tida mellom ca. 1100 og ca. 1125, 2) tida mellom ca. 1125 og ca. 1175, 3) tida mellom ca. 1175 og ca. 1225, 4) tida mellom ca. 1225 og ca. 1275 og 5) tida mellom ca. 1275 og ca. 1300 (ein del merke kan daterast noko meir presist innan dei lengste av desse periodane, jf. Christophersen & al. 1988).

Bergensmaterialet er datert i høve til brannlag (oftast over eller under)

som er identifiserte med brannar ein elles kjenner til (Johnsen 1987:717). Dette opnar naturleg nok for ein del uvisse. Men i det store og heile gir det kronologiske haldepunkt som er til god hjelp i den samanhengen vi treng det her. Dei aktuelle innskriftene fordeler seg slik etter desse måtane å datera på:

Trondheim:

- N-29918 **þiuþar** : periode 3 (ca. 1200–ca. 1225)
- N-77590 **urmr** : periode 2 (ca. 1125–ca. 1175)
- N-77606 **ufæikr** : periode 3 (ca. 1175–ca. 1225)
- N-29077 **turfiaukburkr** : periode 3 (ca. 1200–ca. 1225)

Bergen:

- N 614 **santiulab** [–– : brannlag frå 1198 (under)
- N 687 **øiulfr** : brannlag frå 1198 (under)
- N 712 **liutr** : brannlag frå 1332 (under)
- N 717 **urmr** : brannlag frå 1248 (over)
- N 718 **urmr** : brannlag frå 1198 (omkring)
- N 723 **runulfr** : brannlag frå 1198 (under)
- N 737 **tiutr** : brannlag frå 1170 (under)
- N 743 **þura** : brannlag frå 1198 (under)
- N 750 **þurhalár** : brannlag frå 1198 (over)
- N 752 **þurkæt** : brannlag frå 1332 (under)

Dei to innskriftene med punktert **u** skriv seg bae frå dei yngre periodane, *Kolbjørn* frå periode 4 (ca. 1225 til ca. 1275) i Trondheim, og *Porgils* er datert i høve til brannlaget frå 1332 (under) i Bergen.

Tilfanget er svært lite, så det er uråd å dra bindande konklusjonar. Men ut frå det vesle vi har, kan det synast som om islandsk runetradisjon har halde på bruk av **u**-rune for /u/ og /o/ (/q/) så lenge **áss**-runa kunne tilsvare ein nasal vokal i systemet. Mot slutten av denne perioden, ein eller annan gong i løpet av 1100-talet, synest behovet for markering av oral /o/ å ha vorte løyst ved å punktera **u**-runa.

Snur vi problemstillinga, og ser på bruk av **áss**-rune for /o/ på merkelappane, viser det seg at det teiknet berre er brukt 4 gonger i alt i dei 24 innskriftene vi ovanfor har valt ut som ein islandsk “kjerne” i dette spesielle materialet: N-21749 **hoskultra** (*Hqskuldr á*, nr. 5 ovanfor) og N-26714 **hallkrimsónr** (*Hallgrímssonr*) frå Trondheim, N 688 **øiofraik** (*Eyjólfr á (m)ik*, nr. 3) og N 753 **þorlakramik** (*Þorlákr á mik*, nr. 15) frå Bergen. Dei høyrer alle til funnlag frå eit stykke ut på 1200-talet og seinare. Dei frå Trondheim

høyrrer til periode 4 og 5 (ca. 1225–ca. 1300), N 688 frå Bergen er datert i høve til brannlaget frå 1332 og N 753 til brannlaget frå 1248. Det er eit lite materiale som ikkje kan bera alt for langt. Og atterhald må takast for andre merkelappar med áss for /o/ og arkeologisk datering som peikar mot 1100-talet. Ein del av dette tilfanget kan også vera islandsk. Men det er likevel slik at berre to merke frå Trondheim, og fem frå Bergen av dei som elles er relaterte til 1100-talet, har áss for /o/.² Dette kan kanskje gi eit grunnlag for å sjå ein viss parallellitet mellom det som her er rekna for islandsk materiale og det avgrensa inntrykket av ei utvikling i tradisjonen som vi kan finna i innskriftene frå Island. I det islandske korpuset har, som vi alt har sett, innskrifta på kyrkjedøra frå Valþjófsstaður punktert u for /o/. Den innskrifta er altså datert til ca. 1200. Teiknet áss for /o/ finst først på innskrifter som er daterte til slutten av 1300-talet eller seinare, Hjarðarholt (Bæksted 1942:138), Höskuldsstaðir (op. cit. 147), Gilsbakki (op. cit. 107) o. fl. Her må vi likevel ta atterhaldet som alltid gjeld for materialet frå Island: Det er ungt og gir såleis utilstrekkeleg evidens også på eit slikt punkt.

Både dei innskriftene frå Noreg som her er rekna for sikkert islandske, og dei vi kjenner frå Island med áss for /o/, synest såleis alle å vera yngre enn den *Tredje grammatiske avhandling* av Óláfr Þórðarson hvítaskáld. Denne blir vanlegvis datert til tida kring 1245 (jf. Haugen 1972:5f.), og der er teiknet áss for første gong i islandsk samanheng sikkert beskrive med lydverdien /q/ og /o/ (jf. Björn Magnússon Ólsen 1884:42 og 45f.). Óláfs bruk av dette teiknet refererer seg som kjent til fastlandsnordisk skikk. Det materialet med islandske innskrifter vi no til saman synest å ha, tyder helst på at det har vore ein uavhengig og dominerande islandsk runetradisjon med markering av /u/ og /o/ (/q/) til kring midten av 1200-talet. Kva tid áss med denne verdien har vorte gjengs i islandsk runeskrift, står likevel framleis ope.

Eit spørsmål som kan reisast i samband med den teiknbruken vi har sett på ovanfor, er om namn kan ha hatt spesielt tradisjonelle skrivemåtar nettopp fordi dei er namn. Det vil seia at ein heldt fram med å skriva **urmr** endå om teiknet for vokalen her i andre samanhengar ville vera áss. Materialet tyder på at så ikkje er tilfelle, i alle fall ikkje generelt. Namnet *Eyjólf* har vokalen i andre staving skriven med u-rune i nr. 3 frå Bergen. Same vokalen er skriven med áss i nr. 4. Den første av desse er relatert til brannlag frå 1198, den andre til 1332. Det viser at også namn med runer, i meir bumerkeliknande samanhengar som dette, kan skifta skrivemåte i samsvar med endringar i skrivemåten elles, slik vi har sett.

² Det gjeld N-77135 og N-77589 frå Trondheim og N 704, 728, 745, 755 og 759 frå Bergen (jf. Hagland 1986:16 og NiYR VI, 2.).

Eit spesielt runologisk problem i dette materialet knyter seg til innskrifta N 688 frå Bergen. Problemet er reist både av Seim (1982:41 f.) og Johnsen (NIyR N 688). Det gjeld lydverdien av r. 1 i innskrifta – stav med open ring i to bøylar (ikkje punktering). Det er liten tvil om at sekvensen med denne runa plus binderune **ol** og **fraik** må tolkast slik det er gjort i dei ovannemnde arbeida – *Eyjólfr á (m)ik*. Spørsmålet som har vore stilt, er om dette er uttrykk for den diftongmarkering som er nemnd av Óláfr Þorðarson hvíta-skáld i *Tredje grammatiske avhandling*, eller om det må oppfattast som punktert **i**, altså /e/, evt. som ein litt spesiell måte å skriva **p**(urs) på.

Parallellen har vore dregen til Maeshowe II som har nøyaktig same sekvens som her, bortsett frå at ‘ringen’ der er vinkelforma og ikkje bøyleforma. I eitt av dei to bevarte hovudhandskrifta med Den tredje grammatiske avhandling (AM 748, 4to) er også ‘stav med ring’ gjeven med verdien “ey”. Det er truleg den varianten som gir att originalen best i det tilfellet. Sophus Bugge (NIyR III:241 f.) les, med støtte i desse forholda, den delen av Maeshoweinnskrifta som **eyolfr** i motsetnad til Munch o. a. som hadde lese det som **þolfr**. Innskrift N 250 frå Stavanger domkyrkje (tapt og berre kjend frå teikningar) har stav med ring + **iulfr**. Lydverdien av r. 1 kan her godt tolkast annleis enn som markering av diftong, slik Johnsen (1981:127) også har gjort framlegg om.³ Dateringane av innskrifta frå Orknøyane og den frå Stavanger er på nokså uvisst grunnlag sett til “anden halvdel af 12te aarh.” (Bugge og Olsen NIyR III:242). Dermed har innskrifta frå Maeshowe, som er relevant her, utan vidare vore rekna for å vera eldre enn Tredje grammatiske avhandling. Det har då vore tolka slik at Óláfr i si skildring av dette spesielle teiknet må byggja på eldre tradisjon. Oppfatninga om denne har vore islandsk eller norsk, har så gått etter dei skiljeliner vi elles kjenner i synet på islandsk runetradisjon før Sturlungetida (jf. Seim 1982:42, NIyR III:242, sjå også Marstrander 1949:436 og Koht 1927–29:350). Om vi kan rekna med at innskrift N 688 frå Bergen høyrer til eit islandsk korpus, fører ho truleg eit nytt moment inn i debatten. Som vi har sett, er innskrifta relativt ung. Ho er sett i samband med brannlaget frå 1332. Det vil i så fall tilseia at ho stadfester islandsk bruk av teiknet ‘stav med ring’ som Den tredje grammatiske avhandling viser til. Den einaste relativt sikre parallellen er Maeshowe II. Alderen her er ikkje så sikker, men dei to

³ Teiknet finst også i ei innskrift frå bygrunnen i Trondheim, men med svært usikker lydverdi. Det er rissa på eit lite beinfragment (N 79145, funne i 1984, men registrert som runeinnskrift seinare og ikkje med i Hagland 1986). Innskrifta er svært nedsliten og vanskeleg å lesa, men følgjande sekvens av runer synest å vera rissa inn på fragmentet: –] ? ? iϕþin k [–. Sekvensen gir knapt språkleg meining same kva verdi vi gir teiknet ϕ her. Funnet let seg ikkje datera då det skriv seg frå masse der mellomalderkulturlaga er forstyrra.

innskriftene gir eit visst grunnlag for å rekna med ein eigen “vesterhavstradisjon” på dette punktet. Ein slik tradisjon kan Óláfr hvítaskáld godt ha kjent til. Om ein skal dra Torodd Gamlason runameistari inn i diskusjonen på eit slikt grunnlag, slik det oftast har vore gjort i diskusjonen om Den tredje grammatiske avhandling, er meir usikkert. Truleg representerer ikkje innskrifta frå Bergen noko argument i den samanhengen.

6

Eit siste drag som skal nemnast her, er bruk av ei særmerkt r-rune i materialet. Det er ei utforming der både løkkje og kvist går ut frå staven. Løkkja *kan* tangera eller kryssa kvisten eit stykke unna staven (𐌺), men kan også vera “open”, slik at løkkje og kvist nærmast går ut parallelt frå staven (𐌺). Den sistnemnde varianten finst på ein merkelapp frå Bergen (N 681 *Eiríkr á*). Den førstnemnde typen finst på to frå Trondheim (N-21493 *Kolbjörn á* (2 gg.) og N-26151 *Ari á*) og på følgjande fem frå Bergen: N 680 (*Eiríkr á*), N 682 (*Eiríkr*), N 691 (*Fiðr á*), N 716 (*Óláfr á*) og N 729 (*Sigriðr á*). Den opne forma finst dessutan på to runepinnar frå Bryggen utanom korpuset av merkelappar – ein **fuþork** og eit kjevle med ei lang liste mannsnamn (Seim 1982:161 f.).

Denne r-typen, særleg i den mest utprega “opne” forma, har vore oppfatta som eit spesielt grønlandsk drag. Men teiknet er også kjent frå Island og no også i ei nyfunnen innskrift på Orknøyane⁴ (Stoklund 1981:144 og 1982:203). Det kan difor vera grunn til å stilla spørsmålet om det her dreiar seg om eit spesielt vesterhavsdrag i mellomalderleg runetradisjon. Dei to merkelappinnskriftene frå Bergen og Trondheim kan vera med å stø ei slik oppfatning. Dei to andre innskriftene frå Bergen med den opne varianten *kan* vera del av den same tradisjonen. Men det er her vanskeleg å ta stilling til spørsmålet ettersom det er tale om to einskildinnskrifter som ikkje systematisk kan setjast inn i ein tilsvarande samanheng som merkelapptilfanget.⁵

Johnsen (1981:124) har sett den spesielle r-en og punkttert u i N-21493 frå Trondheim i samband med kvarandre og understrekar dei grønlandske

⁴ På ein stein frå eit kyrkjebygg. Innskrifta er oppbevart i Tankerness House Museum, Kirkwall.

⁵ Dei 25 mannsnamna i den eine innskrifta gir ikkje grunnlag for slik heimfesting som tilfellet er med namnematerialet på merkelappane. Innskrifta har følgjande namn: *Árni, Áslákr, Bjarni, Einarr, Erlendr* (2 gg.), *Fiðr, Hallkell, Hávarðr, Hrolfr, Ívarr, Jón* (2 gg.), *Kolbeinn, Kolbjörn, Óláfr* (2 gg.), *Sigurðr* (3 gg.), *Styrkárr, Þorðr, Þormóðr, Þórr* (jf. Seim 1982:182). Ingen av desse har distribusjon som spesielt peikar vestover i anna kjeldemateriale. I motsett lei peikar derimot namnet **rolfr**, som både ut frå språklege og namnestatistiske forhold helst skulle vera norsk (jf. Lind 1905–15: 587 f.).

særdraga innskripta då har. Som vi har sett i det føregåande, er det ikkje bindande prov på at nokon av desse draga er spesifikt grønlandske. Men ut frå runeformene er det heller ingen ting som kan avvisa det. Spørsmålet lyt difor stå ope. Innskripta høyrer, som vi har sett, med til den delen av trondheimsmerka som stammar frå dei yngre funnlaga. Bergensinnskripta er relatert til brannlaget frå 1198. Det kan vera eit indisium på at dette er eit drag i tradisjonen som skriv seg frå 1100-talet. Meir enn det gir ikkje dette materialet grunnlag for å seia.

7

Til slutt eit kort oversyn over kronologien i det materialet vi synest å kunna sirkla inn som nokolunde sikkert islandsk. I den delen som vi har kalla “kjernen” av islandske innskrifter, nr. 1–8 ovanfor frå Trondheim og nr. 1–11 frå Bergen, kan følgjande dateringar gjerast etter dei kriterium for tidfesting som ligg føre på arkeologisk grunnlag: Frå Trondheim høyrer 2 til periode 2 (1125–1175, nr. 3 og 7), 1 til periode 3 (1175–1225, nr. 8), 3 til periode 4 (1225–1275, nr. 1, 4 og 6) og 2 til periode 5 (1275–1300, nr. 2 og 5). Ei innskrift med mogleg islandsk proveniens høyrer til periode 1 (første fjerdedel av 1100-talet, jf. Hagland 1986:16f.). I bergensmaterialet er 3 daterte i høve til brannlag frå 1170 (nr. 1, 9 og 10), 5 til brannlag frå 1198 (nr. 2, 3, 7, 8 og 11), 1 til 1248 (nr. 5), 2 til 1332 (nr. 4 og 6) (NIyR VI, 2).

Desse dateringane må sjølvsagt brukast med varsemd. Men ein vesentleg del av dette islandske “kjernetilfanget” må likevel nokså sikkert kunna førast attende til 1100-talet, noko av trondheismaterialet kanskje også til den første delen av hundreåret. Tilsvarande forhold gjeld for den delen av materialet som elles er rekna for islandsk i framstillinga her.

Det synest såleis å vera grunn til å imøtegå Bæksteds tese om at “en praktisk anvendelse af runerne har været saa godt som ukendt paa Island (...) lige indtil omkring 1200” (sjå kap. 1 ovanfor). Det synest ikkje å vera grunnlag for tanken om at den seinmellomalderlege islandske runetradisjonen vi i dag kjenner, er resultat av ein “næsten rent videnskabelig interesse for runerne” som “de rejse- og lærelystne islændinge” hadde tatt med seg heim på “farterne i Nordens andre lande” (Bæksted 1942:15 f.).

Ettersom det er så tydelege spor av runologiske særdrag i dette materialet, er det også mindre grunn til å tru at det er importert frå dei andre landa i Norden på eit relativt seint tidspunkt i høgmellomalderen. Det ville knapt ha gjeve rom for slike særutviklingar som dei vi ser alt i den eldste delen av tilfanget frå Trondheim og Bergen. Difor synest det heller ikkje å vera så god grunn for å rekna med det brotet i islandsk runetradisjon som Bæksted har postulert.

Her er det kanskje også grunn til å framheva at tidlegare forskning kan ha hatt eit for sterkt evolusjonistisk syn på forholdet mellom runeskrift og det latinske alfabetet i islandsk skriftspråkhistorie. Under mykje av det som har vore skrivne, ligg det nok ei slags oppfatning av at det eine skriftsystemet utelukkar det andre, og at latinsk skrift avløyser runeskrift i eit slags kronologisk forløp. Mest tydeleg kjem dette fram hos Björn Magnússon Ólsen som uttrykkjer seg i vendingar som “slutningen af runeperioden” og at det latinske alfabetet kom til å “fortrænge runealfabetet” (1884:xxiv f.).

Også islandsk runetradisjon blir meir forståeleg om vi kan sjå han som “den andre skriftkulturen”. Det vil seia ei alternativ skrift som vart nytta til andre føremål og delvis på andre område enn der det vart nytta latinsk skrift på pergament. Mykje tyder på at runeskrift i særleg grad har vore handelslivets og kjøpmannskapets skrift også på Island (jf. Hagland 1986:7 ff.). Difor har runetradisjonen tydelegvis kunna leva i beste velgåande, ved sida av latinsk skriftspråk heilt fram mot det 15. hundreåret liksom elles i Norden. Og difor er det lite truleg at det funnmaterialet vi har sett på her, eller mogleg nye funn av tilsvarande art vil kunna gi nye argument til dei som har sett for seg ein omfattande litteratur med runeskrift, same kor langt attende i islandsk historie slikt materiale måtte føra oss.

Litteratur

- Andersen, H. (1936), “Nogle runedanske Navneled”. *Namn och Bygd* 24, s. 83–91.
- Björn Magnússon Ólsen (1884), *Den tredje og fjærde grammatiske Afhandling i Snorres Edda*. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk literatur. XII. København.
- Bæksted, A. (1942), *Islands runeindskrifter*. Bibliotheca Arnarnagnæana, Vol. II. Hafnia.
- Christophersen, A., E. Jondell, O. Marstein, S. W. Nordeide og I. Reed (1988): *Utgraving, kronologi og bebyggelseshistorie*. = Fortiden i Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten. Meddelelser nr. 13, del. 1. Riksantikvarens utgravingskontor for Trondheim. Trondheim.
- Hagland, J. R. (1986), *Runefunna. Ei kjelde til handelens historie*. Fortiden i Trondheims bygrunn: Folkebibliotekstomten. Meddelelser nr. 8. Riksantikvarens utgravingskontor for Trondheim. Trondheim.
- (1988a), “Runematerialet frå gravningane i Trondheim og Bergen som kjelder til islandshandelens historie i mellomalderen”. *Historisk tidsskrift*, 67, s. 145–157.
- (1988b), “Nokre onomastiske sider ved runematerialet frå bygrunnen i Trondheim og Bergen”. *Studia Antroponymica Scandinavica* 6, s. 13–25.
- Haugen, E. (1972), *First Grammatical Treatise. The Earliest Germanic Phonology*. Second, revised edition. Longman, London.
- Johnsen, I. S. (1981), “Personal Names in Inscriptions from Towns of Medieval Norway”. *Michigan Germanic Studies*, Vol. VII, pp. 119–129.

- (1987), "Die Runeninschriften über Handel und Verkehr aus Bergen (Norwegen)". In: *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil IV. Der Handel der Karolinger und Wikingerzeit*. Göttingen.
- Jón Steffensen (1967), "Nokkrir þættir úr menningu hins íslenska þjóðfélags í heiðni". *Árbók hins ísl. fornleifafélags* 1967, s. 25–44.
- (1968), "Hugleiðingum um Eddukvæði. *Árbók hins ísl. fornleifafélags* 1968, s. 26–38.
- (1979), "Upphaf ritaldar á Íslandi". *Árbók hins ísl. fornleifafélags* 1979, s. 74–83.
- Koht, H. (1927–29), "Gonge-Rolvs drikkehorn". *Historisk tidsskrift* 28:344–355.
- Lind, E. H. (1905–15), *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala-Leipzig.
- Markali, K. (1983), *Personnavnmaterialet i runeinnskriftene fra Bryggen i Bergen*. Hovedoppg. (upubl.), Univ. i Oslo.
- Marstrander, C. (1949), "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (melding). *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* XV, s. 429–61.
- NIyR = *Norges innskrifter med de yngre runer* I–VI. Oslo 1941–80 (hefte VI, 2 under utgjeving).
- Page, R. I. (1983), "The Manx rune-stones". In: *The Viking Age in the Isle of Man. Select papers from The Ninth Viking Congress, Isle of Man, 4–14 July 1981*, ed. by Christine Fell, Peter Foote, James Graham-Campbell, Robert Thomson. Viking Society for Northern Research. London, pp. 133–146.
- (1987), *Runes*. British Museum Publications. London.
- Seim, K. F. (1982), *Grafematisk analyse av en del runeinnskrifter fra Bryggen i Bergen*. Hovedoppg. (upubl.), Univ. i Bergen.
- Stoklund, M. (1981), "Greenland Runic Inscriptions". *Michigan Germanic Studies*, Vol. VII, pp. 138–148.
- (1982), "Norboruner". *Tidsskriftet Grønland* 1982, s. 197–206.

Gestr's 'Prime Sign': Source and Signification in *Norna-Gests þáttir*

In the 1960's a fresh trend in scholarship on the saga literature placed it broadly in the context of European medieval literature.¹ More recently a good deal of attention has been devoted to more specific international sources and their adaptation to saga form, to specifically Icelandic modes of fabulation. In *Njáls saga*, for example, the Gregorian source of Flosi's dream of the giant of Lómagnúpr, a source generally known since 1943, became newly interesting as an instance of the literary synthesis characterizing the mental horizon of the Icelandic author.² Short narrative forms may have been particularly prone to borrow and adapt;³ in any case the literature on *þættir* has dealt fairly extensively with the assimilation of disparate sources to generic patterns⁴ and with the adaptation of international popular tales to the Icelandic literary "oikotype".⁵ For the short story these efforts can cite the precedent of Dag Strömbäck whose early study of *Hróa þáttir*, with its easily traceable French or English, ultimately oriental, novellistic source, shows "Iceland's openness to wandering story-motifs and the Icelanders' superior skill in working international material into their corpus of historical narrative".⁶

¹ For a review, Carol J. Clover, "Icelandic Family Sagas (*Íslendingasögur*)", in *Old Norse-Icelandic Literature: A Critical Guide*, ed. Carol J. Clover and John Lindow, *Islandica* 45 (Ithaca, N. Y.: Cornell Univ. Pr., 1985), esp. p. 251.

² Lars Lönnroth, *Njáls saga: A Critical Introduction* (Berkeley, Los Angeles, London: Univ. of California Pr., 1976), pp. 121–23; Einar Ól. Sveinsson, *Njáls saga: A Literary Masterpiece*, ed. and tr. Paul Schach (Lincoln, Neb.: Univ. of Nebraska Pr., 1971), pp. 14–15, 205–06 (Icelandic original 1943). Another example of such studies: Thomas D. Hill, "The Evisceration of Bróðir in 'Brennu-Njáls saga'", *Traditio* 37 (1981), pp. 437–44.

³ "En orientalisk saga i fornordisk drákt", *Donum Grapeanum: Festskrift ... Anders Grape* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1945), pp. 408–44; rpt. in his *Folklore och filologi*, *Acta Academiae Regiae Gustavi Adophi*, 48 (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1970), pp. 70–105.

⁴ Joseph Harris, "Ogmundar þáttir dyttis ok Gunnars helmings: Unity and Literary Relations", *Arkiv för nordisk filologi* 90 (1975), pp. 156–82; "Folktale and Thattr: The Case of *Rognvald and Raud*", *Folklore Forum* 13 (1980), pp. 158–98 (= *Folklore and Medieval Studies*, ed. Carl Lindahl and Erika Brady).

⁵ John Lindow, "Hreiðars þáttir heimiska and AT 326: An Old Icelandic Novella and an International Folktale", *Arv* 34 (1978), pp. 152–79; Joseph Harris, "The King in Disguise: An International Popular Tale in Two Old Icelandic Adaptations", *Arkiv för nordisk filologi* 94 (1979), pp. 57–81; "Folktale and Thattr".

⁶ "En orientalisk saga", p. 425: "... som så många andra 'småsagor' Islands öppenhet för vandrande sagomotiv och islänningarnas överlägsna konst att kunna inarbета internationellt

A very recent tour-de-force by Theodore M. Andersson on the famous story of St. Olaf's conversion of Dala-Guðbrandr and the destruction of the idol of Thor follows the same general paradigm: an effort to define foreign sources and source-representing analogues⁷ leads to an analysis of their Icelandic adaptation to saga form and – we would add – implies an altered conception of the meaning of “saga”.⁸ Andersson does not end his investigation with the revelation of biblical, patristic, and hagiographic sources and analogues but goes on to show how “the genius of the author who invented [this part of] *Kristni þáttir” out of a broad base in ecclesiastical literature “disguised his fiction so deftly as historical tradition.” Andersson sees no reason to believe that *any* local tradition about an idol of Thor survived to the author and argues instead that the saga model to which the “foreign prototypes” were fitted was transmitted as form only, not as *Stoff*. Strömbäck on the other hand held that “foreign story-materials customarily flourish on a native substratum and assume their specific shape in the new milieu according to the preconditions in force there”.⁹ But whether Andersson's rather radical conclusions or Strömbäck's “inhemskt substrat” constitute the better guide, it seems inevitable that as readers our consciousness of foreign, especially ecclesiastical, sources, however beautifully adapted to the ways of saga literature, does effect a subtle change in the *meaning* of a story. The Dala-Guðbrandr portion of *Kristni þáttir still makes splendid saga reading, as Andersson effectively demonstrates, but it seems impossible now to miss the broader overtones of salvation history. Such conversion stories, however heroic, political, or psychologically realistic, transmit an aura of meaning from their Christian source material or formal idea.¹⁰ Even in an extreme case of thorough-going “Christian form and Christian meaning”, as has been argued for *Halldórs þáttir I*, the native substratum, we believe,

---

gods i sin historiska sagoskatt.” Cf. also Strömbäck's “Uppsala, Iceland and the Orient”, *Early English and Norse Studies Presented to Hugh Smith*, ed. Arthur Brown and Peter Foote (London: Methuen, 1963), pp. 178–90; “Some Remarks on Learned and Novelistic Elements in the Icelandic Sagas”, in *Nordica et Anglica . . . Stefán Einarsson* (The Hague: Mouton, 1968), pp. 140–47.

⁷ The problem of genetically significant analogues is treated by Thomas D. Hill, “Literary History and Old English Poetry: The Case of *Christ I, II, III*”, in *Sources of Anglo-Saxon Culture*, ed. Paul E. Szarmach, Studies in Medieval Culture XX (Kalamazoo, MI: Medieval Institute Publications, Western Michigan University, 1986), pp. 3–23.

⁸ “Lore and Literature in a Scandinavian Conversion Episode”, in *Idee, Gestalt, Geschichte: Festschrift für Klaus von See*, ed. Gerd Wolfgang Weber (Odense: Odense University Press, 1987); our reference is to a pre-print.

⁹ “Orientalisk saga”, p. 431: “ett främmande stoff växer vanligen fram på ett inhemskt substrat och får sin specifika utgestaltning i den nya miljön under där rådande förutsättningar.”

¹⁰ Cf. Joseph Harris, “Folktale and Thattr”; “Pættir”, in *Dictionary of the Middle Ages*, ed. J. R. Strayer, XII (New York: Scribner's, 1989), pp. 1–6; “Saga as Historical Novel”, in *Structure and Meaning in Old Norse Literature: New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, ed. John Lindow, Lars Lönnroth, and Gerd Wolfgang Weber, The Viking Collection 3 (Odense: Odense Univ. Pr., 1986), pp. 187–219. For a formal analysis of conversion stories

remains beyond doubt, but our understanding of the story must synthesize all we know about it.¹¹ The sum of these source-adaptations and revisionary readings may presumably one day amount to a changed consensus of what, at root, a saga is. Meanwhile an accumulation of further details is in order.

* * *

Norna-Gests þáttur (usually dated about 1300) belongs to a small group of short stories whose central narrative event is a moment of conflict or opposition between Christianity and paganism; most feature a conversion, but both *Norna-Gests þáttur* and *Tóka þáttur* comprise a direct juxtaposition of the evangelizing king with vestiges of the heathen past and close with the protagonist's conversion. *Norna-Gests þáttur* tells how a vigorous old man named Gestr ("guest/stranger") visits King Olaf Tryggvason in 998. On a wager Gestr produces part of a golden saddle buckle that had belonged to Sigurd Fáfnisbani; pressed for an explanation, Gestr begins his reminiscences of the heroic age with the story of Sigurd's youth, including a minor incident in which Gestr, then Sigurd's servant, acquired the buckle, and the story of Sigurd's death at the hands of his brothers-in-law. The next day Gestr's saga-telling continues with an account of Brynhild's death and Gestr's experience with the sons of Ragnarr Loðbrók. The reminiscences conclude with the virtues of a series of five kings from the fifth to the ninth centuries. Now Gestr volunteers the explanation of his destiny; when he was an infant, spæ-wives (*normir*) came to his home; the first two prophesied good, but the third said he should live no longer than the candle beside him would burn. He now carries the candle with him. Having lived three hundred years, he had come to Olaf to be baptized; and after a short period as one of the king's retainers, he quietly lighted his candle and expired in Olaf's presence.¹²

see Joaquín Martínez Pizarro, "Conversion Narratives: Form and Utility", in *The Sixth International Saga Conference 28.7-2.8. 1985: Workshop Papers*, II, pp. 813-32.

¹¹ Joseph Harris, "Christian Form and Christian Meaning in *Halldórs þáttur I*", *Harvard English Studies* 5, ed. Larry D. Benson (1974), pp. 156-82.

¹² Text cited (with qualifications noted below) from the critical edition of Ernst Wilken, ed., *Die prosaische Edda im Auszuge nebst Volsunga-saga und Nornagests-tháttur*, Theil I: Text, (Schöningh: Paderborn, 1877), pp. 235-61. (Wilken's 2nd ed. rev. of 1912 omits the introductory discussions; cf. there pp. vi-vii.) The two versions are: *Flateyjarbók: En samling af norske kongesagaer med indskudte mindre fortællinger . . .*, [ed. C. R. Unger and G. Vigfússon] 3 vols. (Christiania: Mallings, 1860-68), I, pp. 346-59; *Norræne skrifter af sagnhistorisk indhold*, ed. Sophus Bugge, I [= Det norske oldskriftselskabs samlinger, VI] (Brøgger & Christie: Christiania, 1864), pp. 47-80 [from "S" (= MS. AM 62) with readings from *Flateyjarbók*]. See further Nora Kershaw (Chadwick), ed. and tr., *Stories and Ballads of the Far Past* (Cambridge, 1921), pp. 11-12 (pp. 14-37 translate "A", a text close to Wilken and *Flateyjarbók*); Friedrich H. von der Hagen, *Volsunga- und Ragnars-Saga nebst der Geschichte von Nornagest*, Altdeutsche und altnordische Helden-Sagen, vol. 3, 2nd ed. rev. Anton Edzardi (Stuttgart: Heitz, 1880), pp. lxii-lxiv (pp. 345-97 translate Bugge's edition of S). *Tóka þáttur Tókasonar* is found in *Flateyjarbók*, II, pp. 135-38.

The most obvious of the þátr's sources, a written collection of Eddic poems and prose passages very close to the surviving Codex Regius of the *Poetic Edda*, is directly quoted and paraphrased. Thus *Norna-Gests þátr's* position in the transmission of this important heroic material, especially the reality of the "Saga of Sigurd" alluded to in the þátr (ch. 6, p. 250), has been the focal point of scholarship.¹³ Three more passages or allusions may point to heroic material of more immediately German origin: *Gunnarslagir*, *Guðrúnarbrögð*, and the episode of the war with the sons of Gandálfr.¹⁴ Another native source was a version of *Ragnars saga loðbrókar*, for Norna-Gestr's tale of the frustrated attempt of Ragnarr's sons to conquer Rome is very close to the surviving saga,¹⁵ but the episode is fitted out with the name of a French romance hero with Norwegian connections, Sone(s) de Nansai.¹⁶ The þátr makes striking use of the international Meleager pattern;¹⁷ and

¹³ The most recent treatments of these sources are Jónas Kristjánsson, "Sigurðar saga and the Prose Passages in Codex Regius", in *Fourth International Saga Conference, München, July 30th–August 4th, 1979* (Munich: Institut für nordische Philologie der Universität München, 1979), separate pagination; and Theodore M. Andersson, *The Legend of Brynhild*, *Islandica* 43 (Ithaca and London: Cornell Univ. Pr., 1980), esp. pp. 99–100. Of the older work probably the most important in the present context is Finnur Jónsson, "Sigurðarsaga og de prosaiske stykker i Codex Regius", *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* (1917), pp. 16–36 (rpt. in *Seks afhandlinger om eddadigtene* [Copenhagen: Gad, 1933]).

¹⁴ The first two are poems or tunes alluded to by name only (p. 239); see the discussion in Joseph Harris, "Guðrúnarbrögð and the Saxon Lay of Grimhild's Perfidy", *Mediaeval Scandinavia* 9 (1976), pp. 175–80. Opinions differ on the origin of the episode of the Gandálfrsynir (ch. 7, pp. 250–51); for Finnur Jónsson "the episode is certainly taken from Skjöldunga saga", though he also says that the conjunction of the sons of Gjúki [and Sigurd] with the sons of Gandálfr is "a quite arbitrary connection" (*Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, 2nd ed. rev. II [Copenhagen: Gad, 1923], pp. 839–40). (The Gandálfrsynir are mentioned in the surviving fragments of *Skjöldunga saga* at the end of *Sögubrot*: Bjarni Guðnason, ed., *Dana-konunga sögur*, Íslensk fornrit 35 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1982), pp. 62, 71.) Andersson, however attributes the episode to the lost poem known as *Meiri Legend*, pp. 52–53, 66.

¹⁵ *Vqlsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar*, ed. Magnus Olsen, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur (Copenhagen: Møller, 1906–08), ch. 14, pp. 152–53.

¹⁶ Lee M. Hollander, "Notes on the *Nornagests þátr*", *SS* 3 (1916), pp. 105–11. Hollander elaborates the suggestion of Kristian Nyrop in "Norske Forhold i de 13de aarhundrede efter en samtidig fransk kilde", *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* (1907), pp. 1–18, to the effect that the author of the OF romance had visited Norway on the evidence that a sizable portion of the plot takes place there; the name *Sones*, which occurs only in the S (MS. AM 62) version of the þátr and not at all in *Ragnars saga*, would have been inserted by someone familiar with the French author or his romance. (Hollander had read a resumé of the 21,321-line romance. The full edition is: *Sone von Nausay*, ed. Moritz Goldschmidt, Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, CCXVI [Tübingen: Litterarischer Verein, 1899]. Nyrop published a French version of his article in *Romania* 35 [1906], pp. 555–69). Of the older scholars, Finnur Jónsson dismissed *Sones* as a misreading (*Litt. hist.*, II, p. 840, n. 2), but Bugge (ed. cited n. 12) anticipated the French origin (p. 80).

¹⁷ AT 1187 *Meleager*; cf. 934E (*The Types of the Folktale . . .*, by A. Aarne, tr. and enlarged by S. Thompson, 2nd rev. ed., FFC 184 [Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1964]); major references collected under motifs E765. 1 *Life bound up with light (flame)*, E765.1.1 *Life bound up with candle*, E765.1.2 (*torch*), and K551.9 *Let me live as long as this candle lasts*; cf. also E742

finally, a strong case has been made for connecting Norna-Gestr with French and Italian references to a long-lived Johannes à Temporibus and similar figures.¹⁸

No single source has been offered for the frame-story itself but the analogues are well known.¹⁹ These parallels are scattered through Old Norse literature and, if we include *Widsith* among them,²⁰ Germanic in general. There are, however, two which are crucial for the interpretation of *Norna-Gests þáttur*; and, more generally, we believe it possible through them to reconstruct the developmental history of the story. The earlier attested of the two (which we will call "A") appears in the saga of Olaf Tryggvason in *Heimskringla* (ch. 64)²¹ and in *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*;²² it tells how an unnamed stranger, who is consistently referred to as *gestrinn* "the stranger/guest", visits Olaf Tryggvason and entertains him with lore of old times, keeping him up far into the night. The attendant bishop has to admonish the king twice to leave off and go to sleep. The content of the guest's lore is partly quoted and concerns a local king of pagan times and the holy cow he had worshipped.²³ In the night there is a mysterious occurrence:

Soul as light, and E742. 1 *Soul as taper* (Stith Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature* . . . rev. ed., 6 vols. [Bloomington: Indiana Univ. Pr., 1955–58]). Boberg lists a few references under E765.1 and E742, but her index is very incomplete at this point and does not mention the present passage (Inger M. Boberg, *Motif-Index of Early Icelandic Literature*, Bibliotheca Arnarnagæana, 27 [Munksgaard: Copenhagen, 1966]; cf. her M301.12). Cf. further Einar Ól. Sveinsson, *Verzeichnis isländischer Märchenvarianten mit einer einleitenden Untersuchung*, FFC 83 (Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1929), p. xxxvii; Sophus Bugge, *The Home of the Eddic Poems with Especial Reference to the Helgi-Lays*, rev. ed. tr. William Henry Schofield (London: Nutt, 1899), pp. 96–107; Brednich, cited below.

¹⁸ Friedrich Panzer, "Zur Erzählung von Nornagest", in *Vom Werden des deutschen Geistes: Festgabe Gustav Ehrismann* . . ., ed. Paul Merker and Wolfgang Stammer (Berlin and Leipzig: de Gruyter, 1925), pp. 27–34.

¹⁹ See especially Margaret Schlauch, "Widsith, Víthförlull, and Some Other Analogues", *PMLA* 46 (1931), pp. 969–87; but also Wilken, pp. xcix–cii with the older literature; von der Hagen, pp. lxxviii–lxx. Hans Naumann's *Der gereiste Mann* (Cologne: Staufener-Verlag, n.d.) includes several of the analogues studied here in a very broad comparative-descriptive framework.

²⁰ Schlauch; Kershaw, p. 13; Kemp Malone, ed., *Widsith*, rev. ed. (Copenhagen: Rosenkilde and Bagger, 1962), pp. 77–79, with older literature.

²¹ Vol. I, ed. Bjarni Aðalbjarnarson, *Íslensk fornrit* 26 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1941), pp. 312–14.

²² *Flateyjarbók*, I, pp. 375–76. The versions agree fairly closely, but each text preserves or adds details not in the other; we follow mainly *Heimskringla*. *Flateyjarbók*'s major plus passages come in the form of the Christian interpretation of the story: through the late-night entertainment the devil intended to make the king miss morning prayers, and the episode closes with the king at matins.

²³ Whether or not cow-worship (with the salutary milk-drinking in both texts!) actually took place in pagan times (cf. *Heimskringla*, p. 313, n. 1), the treatment of paganism here, as in *Vqlsa þáttur*, is probably satirical. Cf. the comic or sarcastic comment of the *Flateyjarbók* at this point, I, p. 375: "ok er sa ordzkuidr þadan at margir menn hafua at allt skal fara saman karll ok kyr."

Olaf awakens and sends for the stranger again, but the man has disappeared. Olaf investigates by daylight and learns from the kitchen help that the man had criticized the meat they were preparing for the king's table, offering instead two magnificent sides of beef. The king ordered this meat destroyed, for he recognized that the stranger was the evil "god" Odin.²⁴ Though Snorri tells the story without explanation, applying the genuine saga style, it is clear that the heathen meat would have poisoned or compromised the Christians.²⁵ And since the talk that evening had been largely of the ancient king, his sacred cow, and their nearby burial sites, it is not hard to guess where the stranger had obtained his beef.²⁶ A natural tension is implied between the bishop, who keeps his mind on the proper things, and the mysterious one-eyed old man; the king stands temporarily between these two, curious about ancient times but ultimately rejecting their temptation.

The second close analogue (to be called "B") is also found in *Flateyjarbók* (mainly 1380–94).²⁷ This time it is told of King Olaf Haraldsson, the Saint, and the stranger actually names himself Gestr. He is a harsh, quarrelsome, bearded man with odd clothing and so big a hood that one could hardly see his face. The king is wary of him but, when he retires for the night, bids Gestr come to his bed to entertain him with tales. Gestr talked well and mostly about kings of ancient days and their deeds. Gestr asked Olaf "which ancient king would you most wish to have been if you had the right to choose.' The king answered: 'I would not wish to be any heathen man, neither a king nor any other man.' Gestr said: 'It is obvious that you won't be any man other than who you are, but what I'm asking is this: which ancient king would you wish to be most similar to, if you had to choose one.' Now it goes as before. The king says: 'I wouldn't want to be like any ancient king; but if I had had to say something about it, then I would prefer to have the conduct and nobility of Hrólfr kraki – if I still kept my faith and every Christian observance.'" Gestr then asked why Hrólfr kraki rather than one

²⁴ In *Flateyjarbók* the devil had taken on the form of Odin, as in B below: "hefir þetta reyndar verit æingi madr þo at sua hafui synnzst heldr hefir ouin allz mannkyns sealfr feandinn brugdit a sig like hins uesta Odins þess er hædnir menn hafa langan tima truat a ok ser fyrir gud haft" (p. 376).

²⁵ Explicit in *Flateyjarbók*: "farit nu sem skiotazst ok brennit þa vist alla sem skiotazst ok berit a se vt þuiat æigi skal fiandinn sua suikia oss at nokkurr minna manna eti hans æitrfulla fædu" (p. 376). The consequences of eating heathen food are shown in an episode in *Eiríks saga rauða* (ÍF 6:224): the prayers of the pagan Þórhallr veiðimaðr to Thor were answered with a beached whale, but its meat made everyone sick; and when the Christians learned its origin, they shoved the whale back in the sea. Cf. the status of horse meat in early Icelandic Christianity.

²⁶ The heathen king Qgvaldr, his death and burial on Qgvaldsnes are mentioned in *Hálfs saga og Hálfsrekka* (ed. A. Le Roy Andrews, *Altnordische Saga-Bibliothek* 14 [Halle: Niemeyer, 1909], pp. 72–73), ch. 2; his slayer goes by a different name, and his cow is omitted, but Andrews shows that it is "dieselbe sage" (p. 72, n.). Note the further allusions to *Hálfs saga* below.

²⁷ *Flateyjarbók*, II, pp. 134–35 (ch. 106).

superior to him: “‘and why would you not wish to be that king who had victory over anyone he had a battle with and was so handsome and accomplished in sports that no one was his equal in the North . . .?’” Now Olaf recognized Gestr and threw his prayerbook at him: “‘Least of all would I wish to be you, evil Odin.’” Gestr vanished, and the king was sure it had been an unclean spirit in the shape of the evil old god, trying by tricks and lore to cast a dark shadow on the bright flower of Olaf’s faith.

Apart from the main features linking these two stories to each other and to *Norna-Gests þáttur* (characters, visit, entertainment), there are less obvious common themes. The king is in bed when he experiences a mysterious nocturnal occurrence in which a strange intruder disappears. The stranger talks about ancient kings and criticizes, at least implicitly, something representative of modern times (A: inferior meat for the king’s table; B: kings were superior in old days; *Norna-Gests þáttur*: Sigurd’s saddle buckle); and all three contain an element of comparison – *mannjafnaðr* – among ancient kings and between them and their times and the Christian king and court in which the story is set. All three stories are examples of disguise-revelation narratives, and A and B are simply downgraded theophanies. Finally, A and B contain an element of danger to the Christian king as the stranger tries to infect him with some token of heathendom. The infection is literal in A, but in B the sense of temptation in the dialogues quoted may not be entirely clear to the modern reader. Here Olaf is being tempted to link himself in a form of secular typology with King Odin, that is with Odin conceived euhemeristically as a king or magician-king of ancient days. (Here it becomes significant that in B and in the *Flateyjarbók* text of A the stranger is a spirit masquerading as Odin; only in Snorri is he actually Odin.) This explanation is clear in view of a famous episode that follows immediately in the manuscript: St. Olaf denies that he is the reborn Óláfr Geirstaðaálfr, a deified heathen king.²⁸ In both episodes the “temptation of ancient times” implies a negation of the unique individuality of the Christian soul – hence Olaf’s angry rejoinder: “‘Never did my soul have two bodies, and it never will, neither now nor on Resurrection Day’”.²⁹ This is the doctrinal problem played with in the elusive language of the exchange between Gestr and Olaf in B. In *Norna-Gests þáttur*, however, only the hint of danger in the unbaptised guest remains from this complex of motifs.

The literary development of this story-type seems clear. At the pre-Christian stage (1) there is a dangerous or deadly epiphany of Odin, as in

²⁸ *Flateyjarbók*, II, p. 135; discussion and account of variant texts in Anne Holtmark, “‘Hér várum ok heðan fórum”, in *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969*, ed. Jakob Benediktsson, et al. (Reykjavík: Heimskringla, 1969), pp. 92–97.

²⁹ *Flateyjarbók*, II, p. 135: “‘alldri hafde qnd min .ij. líkame ok ægi mun hon hafua ægi nu ok ægi a upprisudeginum.’”

Grímnismál and *Heiðreks saga* (where he appears as *Gestumblindi*, from *Gestr inn blindi*: the blind or one-eyed stranger).³⁰ Here the stranger appears to the king in hall, and the central part of the story comprises the stranger's lore; but the visit and the lore are also a test. The host king fails the test but recognizes Odin, and his attempt to attack Odin (or his failure or both) results in his own death. In stage (2) A and B christianize this story-pattern by eliminating the host king's death; the sense of danger is preserved but reinterpreted as due to the threat to the king's faith, and the failed test of stage (1) becomes a temptation withstood. The hall and reception of the guest remain but the theophany itself is shifted to the midnight scene in the king's bedroom. It is there the king indulges his dangerous curiosity, and the strange disappearance seems to depend on the gloom of that scene – a marvel twixt sleep and waking, perhaps.³¹ Olaf's cry of recognition in B and his attempt (failure is implied) to strike "Odin" with the prayerbook are lineal descendants of Heiðrekr's near miss with the sword *Tyrfingr* in the saga and Geirrøðr's similarly vain blow in the poem.

These two typologically primitive (actual chronology is not at issue) Christian transformations of the Odinic epiphany seem relatively harsh, "Augustinian" toward the past; their authors might have insisted on religious works or edifying secular tracts such as *Konungsskuggsjá* in the king's hall. Alcuin's strict view – the words of God, the sermons of the fathers, not the harpist or songs of the pagans were fit for the monastic refectory – prescribed for a different audience but captured the dilemma memorably: "What does Ingeld have to do with Christ? Narrow is the house: it cannot hold both".³² But even more than the Anglo-Saxons, Icelanders also harbored more tolerant views on the ancestors, especially when they might be salvaged as noble heathen.³³ The third stage of development, then, that of

³⁰ *Saga Heiðreks Konungs ins Vítra*, ed. and tr. Christopher Tolkien (London. etc.: Nelson, 1960), ch. 9, pp. 32–44. Besides *Vafbrúðnismál*, several other texts belong more or less to this pattern; cf. Jere Fleck, *Die Wissensbegegnung in der altgermanischen Religion* (Diss. Munich, 1968).

³¹ Boberg gives the disappearance of the elf in *Norna-Gests þáttur* as the only example of D2121.12. *Power to go through closed doors* (cf. F470). But at least one more old example occurs in *Porleifs þáttur jarlsskalds*, also in *Flateyjarbók*; the motif occurs also in modern folklore (e.g., Jacqueline Simpson, tr., *Icelandic Folktales and Legends* [Berkeley and Los Angeles: Univ. of Cal. Pr., 1972], p. 146), and the saga literature contains many weakened examples such as Hreiðarr's escape from King Haraldr in *Hreiðars þáttur heimiska*. Cf. also F694. *Saint passes through closed doors* and John 20:19, 26.

³² The "Natural Law" is widely discussed in OE scholarship; cf. esp. Charles Donahue, "Beowulf and Christian Tradition: A Reconsideration from a Celtic Stance", *Traditio* 21 (1965), pp. 55–116.

³³ Lars Lönnroth, "The Noble Heathen: A Theme in the Sagas", *SS* 41 (1969), pp. 1–29; Gerd Wolfgang Weber, "Irreligiosität und Heldenzeitalter. Zum Mythencharakter der altisländischen Literatur", in *Speculum Norroenum: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, ed. Ursula Dronke, et al. (Odense: Odense Univ. Pr., 1981), pp. 474–505. For the "Augustinian"

Norna-Gests þáttur and *Tóka þáttur*, is essentially a less condemnatory and more complex transformation of stage (2). The stranger is Odinic, not Odin; his lore is sanitized and now deals with sympathetic heroes and kings, rather than idolatry and euhemerized gods, and the Christian present purges the pagan past in the closing baptism.

Tóka þáttur, however, may be derived more directly from *Norna-Gests þáttur*. It is sketchy and unmotivated just where its putative prototype is fully worked out. (Why did Tóki have the "doom" to live through two life times, and who "laid that fate on him"? How did he know that his time was almost up?)³⁴ Moreover, the late literary tradition conceived of the relationship between the two Olafs, on the model of "typology": Olaf Tryggvason was the forerunner of Olaf Haraldsson the Saint, and many incidents in his life foreshadowed similar events in the life of the second Olaf.³⁵ This situation could easily encourage a fourteenth-century epigone to imitate an incident in the life of Olaf Tryggvason and attribute it to Saint Olaf.³⁶ *Norna-Gests þáttur* seems to be in touch with fairly old written materials, while Tóki's tale-within-the-tale seems to rely on late forms of the romantic sagas about Hrólfur kraki and King Hálfur. For the treatment in *Tóka þáttur* shows awareness of elaborate parallelism between these two sagas. (Both hero-kings have twelve famous champions and perish against the background of a royal hall burning down due to a treacherous night attack.) The author of *Tóka þáttur* used the narrative framework and material he had appropriated and invented to make a political point, like several earlier short stories he might have known.³⁷ For the main point of Tóki's narrative is the contrast of a Danish court and king with a Norwegian to the advantage of the Norwegians. Suggestions of this kind of "relevance" might have been derived from, for example, the evaluations of five royal courts in ch. 10 of *Norna-Gests þáttur* or the anecdote about the origin of the ring Hnituðr in its ch. 2.³⁸ All in all, however, the author of the more complicated story of *Norna-Gestr* seems more interested in the question of religious evaluation of history; each

---

judgment in a comic vein, cf. "Þorsteins þáttur skelks", *Flateyjarbók*, I, pp. 416–18, and the study by John Lindow, "Þorsteins þáttur skelks and the Verisimilitude of Supernatural Experience in Saga Literature", in *Structure and Meaning in Old Norse Literature* [cited above], pp. 264–80.

³⁴ Panzer's idea that Tóki had been influenced by the figure of the Wandering Jew goes some way toward motivating him (pp. 33–34).

³⁵ Cf. Oddr Snorrason munk, *Saga Óláfs Tryggvasonar*, ed. Finnur Jónsson (Copenhagen: Gad, 1932), p. 1; Harris, "Historical Novel".

³⁶ So the older scholars (von der Hagen, p. lxix; P. E. Müller cited there; but cf. Wilken, p. xcix); in the main, however, the borrowing traffic ran in the other direction; Lars Lönnroth, "Studier i Olaf Tryggvasons saga", *Samlaren* 84 (1963), pp. 54–94.

³⁷ For example, *Auðunar þáttur vestfirzka*, *Hreiðars þáttur heimiska*, and *Porleifs þáttur jarlsskalds*.

³⁸ Úlfr inn rauði, who had been guarding the Vík against the enemy Danes, brought this ring home to his king. Úlfr had it from one Loðmundr, but in its earlier history the Norwegian King

of the five courts has its virtue, but the series ends with Hloðvir (Louis) of Saxland where Gestr was primesigned and where it seemed to him “best in every way”.

* * *

An episode near the beginning provides the first sign of the larger sense of *Norna-Gests þátr*.³⁹ The stranger has come to Olaf’s court, asked permission to stay, and given his name. Olaf puns on the name, implicitly recognizing it as a conventional (and Odinic) alias: “You will be a guest here, whatever your name.” Since it was already late, Olaf had to cut short the interview and went on to evensong, to table, and to bed:

And that same night King Olaf Tryggvason lay awake in his bed and read his prayers, but all other men in the house were asleep. Then it seemed to the king that an elf or some spirit came into the apartment though all the doors were locked. It walked up to the bed of each man sleeping there and finally came to the bed of a man who lay in the outer rank. Then the elf stopped and said: “A very strong latch is here on an empty house. And the king is not as smart about this kind of thing as people say, claiming that he is the wisest of all men, for he is now sleeping so soundly.” After that it went away despite the locked doors (pp. 235–36).

This opening and the mysterious occurrence in the night are obviously derived from a model like the simpler episodes A and B. Here, however, the

---

Hálfr extorted the ring from the Danish King Hálfðanr Ylfingr; this object from the heroic world is bought at the price of King Olaf’s prayers for Loðmundr (p. 238). This episode is not told in the extant *Hálfs saga*, but Úlfr inn rauði, who is well attested as henchman of Olaf Tryggvason, is the name of the counsellor of a king and father of certain antagonists of the protagonist Útsteinn (Andrews, p. 113, n.). Possibly we should add an early or oral version of *Hálfs saga* to the list of sources of *Norna-Gests þátr*.

³⁹ Bugge argued for the superiority of S, while Wilken conceded that many readings of S showed more care but claimed that overall *Flateyjarbók* rendered “die altberechtigte Vulgata der Ueberlieferung” (p. lxxxviii). The two texts differ sharply only at the beginning, but it appears to us that Wilken is right in arguing that the fuller *Flateyjarbók* version is more original here (pp. lxxxv–lxxxviii). (Wilken’s judgment was, however, severely criticized: B. Sijmons, “Einleitung”, pp. xix, lxix, and the literature cited [*Die Lieder der Edda*, ed. B. Sijmons and H. Gering, I (Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1906)].) In S the þátr begins more abruptly with the intrusion of the elf; this is a dramatically effective opening, but the generic pattern of such short stories seems to demand the more leisurely opening of *Flateyjarbók* and to support the theory that S has been more extensively trimmed for its place in the matrix saga. The independent version A (printed in *Fornaldar sögur Norðlanda*, ed. C. C. Rafn [Copenhagen 1829–30], I, pp. 311–42) is very close to *Flateyjarbók* (Wilken, p. lxxxv). (Cf. the treatment of independence and adaptation in Joseph Harris, “Theme and Genre in some *Íslendinga þættir*”, *SS* 48 [1976], pp. 2–4.) A Faroese ballad, *Nornagests ríma* (in versions A–D), has substituted an entirely different opening (*Føroya Kvæði: Corpus Carminum Færoensium*, ed. N. Djurhuus and Chr. Matras, I [Copenhagen: Munksgaard, 1951–63], pp. 248–53; cf. the translation of D by Kershaw [Chadwick], pp. 176–81). Whether it derives from a defective written version or an oral variant, the testimony of the ballad seems to be of no relevance to the problems we treat in this article.

disappearing spirit is not the stranger himself; instead its mission is to test every man, pausing before each bed until it finds one man that differs from the rest.⁴⁰

The next morning Olaf Tryggvason (like the king in A) solves the mystery, and the narrator explains the meaning of the elf's speech: "But early the next morning the king sent his page to find out who had occupied that bed in the night, and it turned out that the 'guest' had lain there". The king had Norna-Gestr called before him and asked about his family and finally whether he was a Christian:

Gestr said that he had been prime-signed but not baptized. The King said that he was free to stay with the court – "but you will not long remain with me unbaptized." But the elf had spoken about the "latch" as it had because in the evening Gestr had made the sign of the cross over himself like other men, even though he was in fact heathen (p. 236).

There has been little scholarly commentary on this puzzling "first sign" of Gestr's identity, and the comments it has elicited have been inconclusive.⁴¹ Hollander's identification of the *álfr* as "the fylgia or attendant spirit of Gest" is unsupported by any connection between the elf and Gestr (p. 106). Wilkens, however, speaks perceptively of the *Nachtgeist* "der sich über den nur äusserlich zum Christentume gehörigen *Gestr* spottisch auslässt" (p. lxxxvii) and connects the nocturnal visit of the evil elf with that of the "guest" in A and B (pp. xcix–c and n. 36). Von der Hagen added that since Odin, an evil spirit, could not appear in a role that led to his baptism, "diese Seite im Wesen des seltsamen Fremdlings sich in der Erscheinung des Alfen . . . abgezweigt hat" (p. lxx).

The episode, however, bears more precise significance and a different explanation from what these comments suggest. Despite its assimilation to Nordic categories (*álfr*) and saga style, the episode is closely paralleled by and probably based on one of the miracle tales in the *Dialogues* of Gregory the Great.⁴² One night a Jew was traveling on the Appian way and, being unable to find lodging, took shelter in the temple of Apollo. Fearing the unholiness of the place, he protected himself with the sign of the Cross, even though he was not a Christian:

⁴⁰ In a traditional saga scene a berserk or champion moves through a king's hall testing each man, e.g. *Víga-Glúms saga*, ch. 6 (ÍF 9:17–19); and cf. *Tóka þáttur*.

⁴¹ Wilken (p. ci) erroneously attributes the judgment "reyndar heiðinn" to the elf; it is spoken by the narrator and may be interpolated.

⁴² Grégoire le Grand, *Dialogues*, ed. Adalbert de Vogüé, tr. Paul Antin, Sources Chrétiennes, 260 (Paris: Edition du Cerf, 1979), II, pp. 280–82 (= *Dialogi*, III, vii, 3–6); *PL* 77, pp. 229–32. For discussion of sources and parallels to this narrative see Joan M. Petersen, *The Dialogues of Gregory the Great in their Late Antique Cultural Background*, Studies and Texts 69 (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1984), pp. 170–77.

The dreadful solitude of the place disturbed him, and he was still lying wide-awake at midnight. Suddenly, there appeared before his eyes a crowd of evil spirits parading along like a guard of honor before some potentate. The master spirit himself sat down in the middle of the temple and began a formal investigation of each of his followers in order to find out how much wickedness each had done. As the spirits came up one by one to be tried, they reported what harm they had done to virtuous souls. One of them jumping up before the assembled crowd proclaimed how he had stirred up in the heart of Bishop Andrew a temptation of the flesh by haunting him by an image of the religious woman who lived in the episcopal residence. . . .

While the Jew, lying there wide-awake, was looking on with terror and expectation, the same spirit who directed this troop of fawning subjects ordered them to find out who it was that dared to lie down in the temple. Going up to the Jew and looking sharply at him, they were surprised to see him signed with the mystery of the cross. "Woe to us", they said, "woe to us! An empty vessel but sealed". Then the whole troop of evil spirits disappeared.⁴³

After the devils have left, the Jew goes to the house of the bishop in question, denounces his fault, explains how he learned of it, and requests baptism. The bishop, suitably reprov'd, baptizes the Jew and resolves to live more strictly.

The crucial parallel that promotes the Gregorian *exemplum* from a simple analogue to a source or source-representing analogue is the juncture at which the malign spirit(s) recognize the curiously mediate spiritual status of the protagonist of the story. Since both protagonists have barred the way to their persons with the sign of the Cross, they are protected against diabolic power, but neither has been baptized. Both texts bring the scene to a crisp conclusion as the devils and the elf respectively acknowledge the liminal protagonist with similar images: "furðu sterkr láss er hér fyrir tómu húsi"; "uas uacuum et signatum".⁴⁴ In terms of recent semiotics one might be tempted to see the Sign of the Cross here as a powerful signifier torn free of its signified.

Gregory's lively collection, a seminal text for several medieval literatures, was early translated into Norwegian (c. 1150), the oldest surviving manuscript being Icelandic fragments of about 1200; the *Dialogues*, including the particular *exemplum* under discussion, is an acknowledged saga source, and the early Icelandic editor Þorvaldur Bjarnarson even recognized the Grego-

⁴³ English translation by Odo John Zimmerman, O.S.S., St. Gregory the Great, *Dialogues* (New York: Fathers of the Church, 1959), pp. 121–22.

⁴⁴ *Norna-Gests þátr's* reference to an empty house may be an echo of Matthew 12:43–45: Cum autem immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca arida quaerens requiem et non invenit / tunc dicit *revertar in domum meam* unde exivi et veniens invenit *vacantem* . . . (emphasis added). Cf. also the apotropaic sign of the lamb's blood at the first Passover (Exodus 12:7, 12, etc.).

rian derivation of the empty house image in *Norna-Gests þáttur* though his insight did not become part of the tradition of scholarship on the þáttur.⁴⁵ The tale need not have been known in its Gregorian context, however. For it circulated also as an excerpt from the *Dialogi* and as an independent *exemplum*. Tubach lists twenty-nine instances of this story in his *Index Exemplorum*, and although some instances lack the “uas uacuum et signatum” motif, Tubach's list and the overwhelming popularity of the *Dialogues* make it certain that this story was widely disseminated.⁴⁶

Whatever the literary filiations, both texts reflect the view of the Sign of the Cross as apotropaic emblem. The *sphragis*, the sign of the Cross, was imposed on the forehead of the catechumen either as a preliminary stage in the rite of baptism or as a rite in itself for those who wished to remain catechumens for a time before baptism. This ritual was emphatically an exorcism, for the candidate for baptism is not a neutral in the cosmic conflict between God and evil. The priest must expel the diabolic presence;⁴⁷ a Cross is made on the candidate's forehead, and the priest's prayer includes the following explicit exorcism:

Therefore, accursed devil, acknowledge thy sentence, and give honor to the living and true God and give honor to Jesus Christ His Son and to the Holy Spirit because our Lord and God Jesus Christ has vouchsafed to call this one to himself, to His grace, to the blessing and the fountain of baptism. And this sign of the Holy Cross which we give on his forehead [here the priest marks the candidate] thou, oh accursed devil, never dare to violate.⁴⁸

⁴⁵ *Heilagra manna sögur . . .*, ed. C. R. Unger, I (Christiana, 1877), pp. 179–255, esp. pp. 222–24; Kurt Schier, *Sagaliteratur* (Stuttgart: Metzler, 1970), pp. 125–26 (and refs. there); Einar Ól. Sveinsson [see n. 2 above]; G. Turville-Petre, *Origins of Icelandic Literature* (Oxford: Clarendon, 1953), pp. 135–37; Régis Boyer, “The Influence of Pope Gregory's Dialogues on Old Icelandic Literature”, in *Proceedings of the First International Saga Conference, University of Edinburgh 1971*, ed. Peter Foote, et al. (London: Viking Society, 1973), pp. 1–27; Þorvaldur Bjarnarson, ed., *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra . . .* (Copenhagen, 1878), pp. xv–xvi, 87–150, esp. 91–93. Turville-Petre (p. 137) postulates the influence of the *exemplum* under discussion on oral tales which in turn influenced an episode in the *Óláfs saga Tryggvasonar* of Oddr munk; but Þorvaldur Bjarnarson must be credited with the earliest recognition of Gregory's influence on sagas (pp. xv–xvi) though the specific *exempla* he cites for *Njáls saga* do not include the Anastasius episode, the source demonstrated by Einar Ól. Sveinsson. On the present passage Þorvaldur wrote: “varla getur mjer leikið nokkur efi á því, að orðin, sem i Nornagestþætti . . . eru lögd i munn álfinum, er hann kom að sæng Gestis: ‘furfu sterkr lás fyrir tómu húsi’, sje stæld eptir orðum þúkans, er í blóthúsinu kom að Gyðingnum, er hafð signt sig krossmarki: ‘Ker es þar tómt ok læst’ (i sögunni um Andreas biskup, bls. 92)” (p. xv).

⁴⁶ Frederic C. Tubach, *Index Exemplorum: A Handbook of Medieval Religious Tales*, FF Communications 204 (Helsinki: Akademia Scientiarum Fennica, 1969), p. 136, n. 1663.

⁴⁷ The candidate is given salt, the Christian symbolism of which (“salt of the earth”) is enriched by the widespread apotropaic significance of salt in folklore (*Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, ed. E. Hoffmann-Krayer and Hanns Bächtold-Stäubli, VII [Berlin and Leipzig: de Gruyter, 1935–36], coll. 897–916).

⁴⁸ Jean Deshusses, *Le Sacramentaire Grégorien*, Spicilegium Friburgense, 16 (Fribourg: Editions universitaires Fribourg Suisse, 1971), I, p. 374: Ergo maledicte diabole recognosce

That prime-signing and its reenactment each evening was a ritual exorcism is important for understanding the motif in *Norna-Gests þátttr* and in Old Icelandic literature generally. When a pagan such as Egill Skalla-Grímsson went into a Christian country such as Anglo-Saxon England, he was not merely an alien but potentially the medium of diabolic influence. The ritual of the *prima signatio* did not make him a Christian but protected the Christians who had to deal with him. An “empty house” was at least not inhabited by the diabolic powers. However formal and practical the real use of prime-signing may have been, however, it was officially a first step and implied further steps, and Tóki and Norna-Gestr are simply following through on the conversions they began so many generations before these final events of their lives.

The candidate for baptism who had been prime-signed but not baptized was in one of the few morally and spiritually ambiguous positions allowed by orthodox Christian thought. He belonged neither to the pagan diabolic world from which he had been temporarily and partially redeemed nor to the Christian community. He was between two worlds, and it was this aspect of the story from the *Dialogues* that intrigued the author of *Norna-Gests þátttr*. In the Jew’s lack of loyalty to his own religion we recognize a Christian stereotype, but as a Jew, neither Christian nor pagan, he already partakes of an ambiguous status. When in the dangerously pagan environment he providentially protects himself with the sign of the cross, his position is made doubly parallel to that of the prime-signed Norseman who had also crossed himself before sleeping – both are protected but empty, liminal but having taken a first step. Perhaps it is the mediate status of the cross-signed Jew which permits him to see the proceedings of the infernal parliament yet escape attack; if the Icelandic story offers an analogy, it is Olaf’s ambiguous state between waking – with its Christian implications – and sleep.

The main analogies, then, between the Icelandic story and Gregory cluster around the mediate status of the protagonist (Jew/prime-signed Dane), his additional nocturnal protection by the sign of the cross, the frustrated approach of the demon or demons, and their characteristic parting shot (the barred empty house/sealed empty vessel) and disappearance. In addition a

---

sententiam tuam, et da honorem deo uiuo et uero, da honorem iesu christo filio eius et spiritui sancto, et recede ab hoc famulo dei, quia istum sibi deus et dominus noster iesus christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque baptismatis uocare dignatus est. Et hoc signum sanctae crucis quod nos fronti eius damus, tu maledicte diabole, numquam audeas uiolare. This prayer is quoted from the baptismal service in “Le supplément d’Aniane”, but it was widely current. For other texts of this prayer in the context of exorcism and baptism, see the *Liber sacramentorum Gellonensis*, CCSL 159, 50 (403); *ibid.*, 315 (2229); *ibid.* 315 (2331); further parallels in “Table Synoptique”, CCSL 159A, 101. For discussion of the symbolism of the sphragis, see Jean Daniélou, S. J., *The Bible and the Liturgy* (Notre Dame, Ind.: Univ of Notre Dame Pr., 1956), pp. 59–69.

series of features bear a consistent but inverted relationship. Thus the Jew is a mediate figure in a pagan *locus*, while Norna-Gestr is a similar figure in a Christian *locus*; the crowd of demons with their chief is inversely related to the crowd of Christians and King Olaf. The morning after the nocturnal event the mediate figure has an encounter with a superior that results from the demonic vision; but where the Jew reprimands the bishop, *Norna-Gests þátttr* has King Olaf's gentle admonishment of his guest about baptism. The end of both stories, of course, is to resolve the protagonist's mediate status in baptism. Finally, other similarities, such as the midnight vision of the devils and its putative base in a liminal state, do not occupy the same or symmetrical positions in the two narratives, and some may be accidental similarities. We list the remainder briefly: wakefulness; chief hears tales from subordinates; chief sends subordinate(s) to investigate the mediate figure in his resting place.

* * *

We are now in a position not only to list the sources (or genetically significant analogues) of the þátttr but to trace the stages in its composition. The inherited native basis ("inhemskt substrat") is represented by the already Christianized Odinic theophany in A and B. This provided Gestr with his Odinic features, the hint of danger and other features already discussed, and of course King Olaf, the setting at court, and the entertainment with tales of olden times. But it was the incorporation of features from the tale of Gregory's Jew that gave *Norna-Gests þátttr* its essential character as a story different from those of the earlier stages (1 and 2). The Odin-Gestr of A and B was transformed into a human mediate figure, the merely Odinic Norna-Gestr, and Gregory's exemplum provided the most striking parts of the opening incident which introduces the stranger to the king. But this incident also teases, creating a tension that spans the whole story, for the mediate condition demands resolution and prime-signing, its follow-through in conversion.

The now human, mediate protagonist need not, however, have been excessively old; the Jew is simply a contemporary of the bishop, and Old Norse literature abounds in conversion stories (like that of Dala-Guðbrandr) where the convert or opponent of Christianity represents paganism without historical depth. On the other hand, Odin in stories A and B (and elsewhere) is an aged wanderer, and his lore in A and B already carries the implication of news of a lost world. The author of *Norna-Gests þátttr* apparently resolved this contradiction with the model of a popular European legend figure who combined the humanity of the Jew with the great age of Odin. Twelfth- and thirteenth-century continental chronicles record the death (usually in 1139) of Johannes à Temporibus, who had been sword-bearer (*armiger*) to Charle-

magne and lived some 361 years; though the records are laconic and feed off each other, they probably do give evidence of an oral legend, which could have been known in Scandinavia directly or through famous written intermediaries such as the *Speculum Historiale* of Vincent of Beauvais.⁴⁹ Similar figures known from thirteenth-century Italy claimed to have been sword-bearer to Oliver or Roland or even to be *Ogier le danois* himself, and one proved his claim by predicting the inscriptions on some long hidden tombs and leading the emperor to an outsized pair of spurs left by one of the gigantic warriors of Charlemagne. Panzer believes that the author of *Norna-Gests þátttr* fused these two sets of legends, taking from Johannes à Tempori-bus the notion of a three-century life (p. 261 “I am now 300 winters”) and the death of the protagonist at the end of the tale; from the analogous figures the author learned to make his protagonist sword-bearer⁵⁰ to a heroic warrior, rather than a king, and to have him prove his claims with heroic relics (golden saddle buckle, hairs from Grani’s tail) like the gigantic spurs. We are inclined to agree with Panzer and note that the importance of the influence from this legend complex would be measured not by a few details but by its modification of the basic course of the narrative; for before this set of putative influences the story need not have ended with the death of Norna-Gestr (and Tóki).⁵¹

The certainty of Panzer’s conclusions is, however, undercut by the þátttr author’s last and most colorful addition, the Meleager motif. This provided a motive for the hero’s long life, but implicit in the life token is a story that ends in death. Moreover, since the references to the Meleager motif in the early scholarship at the disposal of Panzer,⁵² we have been made aware of the existence of a Turkish legend in which the protagonist Trakosaris shares with Norna-Gestr (1) a precisely 300-year life, (2) a candle as life token, and

⁴⁹ Details in Panzer.

⁵⁰ Panzer, p. 32, n. 4, makes the reasonable deduction that Norna-Gestr was a *Waffenräger*, but he is explicitly called Sigurd’s *þjónustumaðr*, p. 242, probably here “liege man”.

⁵¹ Yet in narrative the motif of supernatural age often entails a natural tropism toward death. Among the Gestr analogues one of the more difficult to place is *Orvar-Odds saga* (ed. R. C. Boer, Altnordische Saga-Bibliothek 2 [Halle: Niemeyer, 1892]). Oddr is also cursed at an early age by a spae-wife to have a life of three hundred years; his death is not bound up with a lifetoken or external soul, but his nemesis will be a specific object in a predestined time and place. Oddr also undergoes conversion in the course of his wanderings; but the Christian sense of the saga in its two rather different versions and its relationship to *Norna-Gests þátttr* are not obvious. (Cf. Naumann, ch. 3 “Der getaufte Waller”). In his death-quest and encounter with a violent youth, the ancient Starkaðr in Saxo (Book Eight) is more reminiscent of the mysterious “Old Man” of Chaucer’s *Pardoner’s Tale* (both seem to make use of topoi on old age from classical poets), but Starkaðr is also cursed to live through three generations (Saxo, Book Six, and *Gautreks saga*).

⁵² E.g., Wilken, p. xcix, n. 35; von der Hagen, pp. lxix, 395, n.; Bugge, *Home of Eddic Poems*, pp. 96–107.

(3) a tale that ends with his voluntary death.⁵³ Of all the components of *Norna-Gests þátr* the Meleager motif offers the least clear genealogy; de Vries seems near the truth with his remark that the author of the þátr had, perhaps, "heard a Christian legend, which had itself derived from the Meleager-legend".⁵⁴ The impressive study by Brednich of a wide range of material on Parcae-like figures concludes cautiously that the new evidence of the Trakosaris legend, with its special similarities to Norna-Gestr's story, does not preclude an oral relation to the Greek, as imagined by de Vries.⁵⁵ Literary connections through French seem less promising but do offer fairies and life tokens.⁵⁶

Literary judgments of *Norna-Gests þátr* have been incidental. Wilken characterized the style of the þátr as "fresh and lively", freer from the constraints of paraphrase than *Völsunga saga* but not up to the quality of classical prose (p. cii); Kershaw stressed the attractive naiveté and simplicity of its picture of the life at court (p. 14); but Marianne Sauer comments that "like all *fornaldarsögur*" it lacks "the artistic perfection of the *Íslendingasögur*".⁵⁷ However, the literary organization here of so many disparate sources in the service of a complex meaning is in its own way very impressive and in any case different in kind from the family sagas. The problem of the þátr's selection of materials, especially from the *Poetic Edda*, has been variously solved.⁵⁸ Many scholars have thought that a principle of complementarity governed the selection, that is, that the þátr basically included what had been left out in *Völsunga saga*. Others pointed out that Gestr only tells what he could have experienced, and de Vries combines these two ideas together

⁵³ Rolf Wilhelm Brednich, *Volkserzählungen und Volksglaube von den Schicksalsfrauen*, FFC 193 (Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1964), pp. 22, 28–31, and generally 205–20. Important as possible evidence for the oral afterlife of the þátr is Brednich, "Der Teufel und die Kerze: Zur stofflichen Herkunft und Verbreitung einer Volkserzählung vom geprellten Teufel (AT 1187)", *Fabula* 6 (1964), pp. 141–61; on the Faroese ballads see n. 39 above.

⁵⁴ Jan de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte*, 2nd ed. rev. II (Berlin: de Gruyter, 1967), p. 477, n. 29. De Vries observes that the Icelandic author gave the motif a different meaning, however: "... die griechische Saga lehren will, daß der Mensch sich dem Schicksal nicht widersetzen soll, und der isländische þátr gerade umgekehrt zeigt, daß der Held selber über sein Schicksal entscheiden kann" (II, p. 477); earlier Friedrich von der Leyen, *Deutsches Sagenbuch*, I (Munich: Beck, 1909), p. 154 (cf. Brednich, "Teuel und Kerze", pp. 154–55). In modern tradition motifs E765.1 etc. seem to be most frequently combined with a bargain with the devil (AT 1187) and so on the side of free will; cf. Brednich, "Teufel und Kerze".

⁵⁵ Brednich, *Schicksalsfrauen*, p. 30.

⁵⁶ Cf. Brednich, *Schicksalsfrauen*, pp. 30–31 and refs.; Bugge, *Home of Eddic Poems*, pp. 101–05. Ogier, like Norna-Gestr a Dane, is assigned the Meleager motif in romance materials and appears as the aged survivor in a chronicle of 1210 (Panzer, p. 32).

⁵⁷ "Nornagests þátr", in *Kindlers Literatur Lexikon* (Zürich: Kindler, 1970), pp. 6788–89 (= vol. 8 of the 12-vol. ed.).

⁵⁸ For example, Wilken, pp. lxxxviii–xcix; von der Hagen, pp. lxii–lxvi; Sijmons, pp. lxxix–lxxxvii; and see n. 12 above.

with a more general influence from the *Völsunga saga-Ragnars saga* collection.⁵⁹ The forces involved in the author's selection of material will never be known in every detail,⁶⁰ and in proposing an artistic explanation for his selections we would not claim that the þátr has no artistic flaws.⁶¹ Thematic considerations do, however, go some way toward explaining the selection.

When Gestr reveals his ring fragment, winning the bet, he refuses to take the courtiers' stakes but does point a moral: "... don't bet again against strangers, for you don't know whom you may have hit upon – someone who has both seen and heard more than you" (p. 241).⁶² The author therefore was consciously manipulating his overall disguise-revelation story with a whole series of teasing mysteries and minor revelations, and of course we have already sketched the genealogy of the þátr back to the pagan epiphany. It can be no accident then that the material from Sigurd's youth leads up to the theophany of Odin paraphrased and quoted from *Reginismál* (pp. 245–49): a strange figure, a carl in a green hood and otherwise peculiarly dressed, was sighted on a headland and taken aboard ship; the hooded man sat down at Sigurd's feet and began to pour forth his lore – not heroic tales of old times, but ancient practical and magical advice; his advice contributed to Sigurd's victory in a battle that lasted all night: "And when the sun came up in the morning, Hnikarr [one of the names given by the hooded man] had disappeared and was not seen afterward; men thought that that had been Odin" (p. 249). On the same principle the author selected an incident from *Ragnars saga* which must be read as a Christian version of the disguise-

⁵⁹ Sijmons, p. lxxiii; de Vries, II, pp. 477–78.

⁶⁰ The allusions to an embassy from Guðmundr af Glæsisvöllum "in this year" and to further information below ("sem síðar mun sagt verða", p. 237) are probably interpolations (cf. Wilkens, p. xcvi and n. 33); the further information comes in the very next section of *Flateyjarbók*, II, pp. 359–62, *Helga þátr Þórissonar*, but the cross-reference may be further stimulated by the fact that Helgi's story contains analogues of the motifs of protective crossing or blessing and mysterious departure (p. 361).

⁶¹ Sijmons refers to the author's treatment of the setting of *Helreið Brynhildar* as an "äusserst wirre erzählung" (p. lxxi), and it is true that he did not follow his source (as represented by Codex Regius) here in setting the scene after the cremation on the (spiritual) journey to Hel. His Christian conception may have prevented fidelity to the source here – he could accept a speaking corpse only before cremation – and the treatment is indeed a little confusing. It is, however, consistent: First he gives an overview of Brynhildr's death (p. 253, ll. 11–19), ending "svá var hön brend". When asked if she hadn't spoken a poem after death (ll. 19–20), Gestr doubles back to the moment when the corpse was being driven to the pyre; the road led through the giantess's territory; the giantess thinks Brynhildr should have been burned *alive* and is ready to contribute wood to her pyre; the poem is conceived as an insulting epitaph (*hefnadar*-[*S: hermdar*-] *orðum*, p. 254, l. 2); "Brynhildi var ekit til brennunnar á helveg" (p. 253, l. 22) simply means that the pyre was viewed as a station on the way to Hel. The poem itself can be fitted into this setting with only a little more implausibility than into the setting of Codex Regius.

⁶² Cf. Harris, "The King in Disguise", esp. pp. 76–79 for similar tales with similar explicit morals.

revelation theme in an epiphany narrative: Gestr was with the sons of Ragnarr as they made their victorious sweep toward Rome as far as Vífilborg in Mundíafjöll (Avenches, Alps?); "a certain man", apparently a pilgrim returning from Rome on foot, comes to King Björn and introduces himself (in one text) as Sones; his news for the king is that the distance to Rome may be estimated by his worn-out iron shoes; at this news the Vikings turn back, and Gestr's interlocutor King Olaf comments that "the holy men in Rome did not wish them to come [over the mountains], and that spirit must have been sent there by God since they changed their intentions so quickly" (p. 259). Here all the same motifs occur: the stranger with news and a token from beyond the mountains directly affects events, and after he is gone he is identified – not by persons in the tale this time but by Olaf – as a supernatural.⁶³

The *álfr* of ch. 1, Hnikarr from *Reginismál*, and Sones from *Ragnars saga – Norna-Gests þátrr* is largely built up of signs of its own literary derivation, and it is hard to doubt that artistic concern for meaning in a narrative form governed its construction.

It may well be, as one sometimes reads, that all narrative has an adaptive purpose, the function of mediating one or more major contradictions in the world of its audience. *Norna-Gests þátrr*, in any case, is obviously concerned in its largest meaning to foreground and make explicit the problem of the use of the pre-Christian past. Like Olaf and his court, the *þátrr*'s author and his audience are fascinated and threatened by the heroic ancestors who were at once superior to them and lost. Not only were the salvation and historical status of the ancestors at stake but also dangerous *curiositas* in the present. Whether or not de Vries is correct in suggesting that Gestr's candle is "a well-known Christian symbol" (II, p. 477, n. 29), it is at least an image that converges with Christian symbolism; and as such it encapsulates the difference between the meaning of the Meleager tale in Greek and in Icelandic. Instead of the ineluctibility of Fate, the *þátrr* mirrors the power of Grace: what was intended as a curse became Gestr's passport to salvation. But our author is not alone in engaging the contradictions of the problem of the ancestors in this way; the Irish *Colloquy of the Old Men* is built on similar principles, and without aid of a Meleager motif the Oisín of folktales retires to the Land of Youth until he can come to Patrick for baptism and a Christian death. (The use of something like the Meleager motif in folktales

⁶³ The iron shoes appear in Boberg as H1583.1. *Time measured by worn iron shoes*; cf. H241: copious instances in Stith Thompson. *Ragnars saga*'s version of the incident of the pilgrim contains some elements that resemble our epiphany pattern more closely than in the *þátrr* itself: the stranger is "gamall ok geðsligr"; when asked who he is, the stranger replies "at hann sé einn stafkarl ok hafi alla ævi farit yfir land"; this experience is the direct source of his "tíðenda"; but he remains unidentified.

such as “Sleeping Beauty” is sufficient evidence that mere duration through time is not the equivalent of the Christian-historical view of the Irish and Icelandic works: whether the Princess sleeps 100 or 300 years, she awakens to the same world. In salvation history diachrony, so long as it encompasses the intervention of God in history, means real change.) *Norna-Gests þáttur* neither simply represses the ancestors nor simply celebrates them; it attempts to mediate the contradictory terms of the dilemma they present; despite its light tone the story treats them and their relation to “us” as a serious problem. It is no accident that Gestr’s tales of the ancient world terminate when his mediate – prime-signed but unbaptized – status ends; but like the mediation attempted by the story itself, such a state is temporary.

De Vries thought that “while the *Völsunga saga* still took the story of the Nibelungs seriously, that story is only a joke [*Spaß*] for the author of *Norna-Gests þáttur* . . . he makes fun of the exaggerations of the old heroic stories” (II, p. 478). The context of de Vries’s remarks – the story’s dating and cultural context with reference only to the treatment of heroic story – partially redeems them, and certainly the author does tell an easy and sometimes satirical story. But in a larger sense, we feel, his comedy, romance, and satire simply constitute the well organized literary vehicle of what would have been for his contemporaries a significant ideological assessment of native antiquity, especially the compatibility of Christian and heroic values.

LAURENCE DE LOOZE

Poet, Poem and Poetic Process in *Egils Saga Skalla-Grímssonar**

1. Introduction

Egils Saga Skalla-Grímssonar holds a special place in Old Norse letters. Having been spared the sort of critical neglect from which much medieval Icelandic literature has suffered, it has been often studied as exemplary among the *skáldasögur* (the “skaldsagas” or “sagas of the poets”). One aspect which has been treated in several excellent studies is the depiction, which serves in some ways as a prototype for other skaldsagas as well, of the poet-figure.¹

Despite the varied orientations of these studies, they all serve to underscore the central place *Egils Saga* gives to questions of language and poetic art. It is precisely this centrality of linguistic concerns that I wish to address in this essay. *Egils Saga* exquisitely blends together fictional prose biography with intercalated poetic compositions by Egill Skalla-Grímsson. As a result, biographical event in prose and biographical event recast as occasional poetry complement, comment upon, and even contend with each other, and the work may be described as being about the process of poetic production as much as about the life of an individual poet. Indeed, important stages of the narrative are doubled, narrated sequentially by the prose and commemorated lyrically in the poetry.

What, we might then ask, are the results if we consider the depiction of the poet in purely literary rather than socio-historical terms, as a thematized element in a profound meditation on the processes of language and poetic craft? In this vein I propose to reread *Egils Saga* with special attention to its concerns for the interrelationships between everyday language, the charged language of spells and incantations, and poetic craft itself. I propose, in essence, that *Egils Saga* manages to come across as both laconic and self-

* A shorter version of this essay, entitled “Lyric Poem, Narrative Text, and Poetic Process: The Example of *Egils Saga Skalla-Grímssonar*”, was delivered to the Medieval Academy of America during their annual conference, 23 April, 1987, in Toronto Canada.

¹ The principal studies of the skald as depicted in the skaldsagas include: Albertsson, Almqvist, Clover, de Looze, Dronke, Lie, Lönnroth, Nordal 1924, Ralph, Ross, Sørensen, Sveinsson, Turner, Turville-Petre 1944, and Wright. Ross perhaps provides the most convenient overview of the skald figure generally.

reflexive, deeply and self-consciously concerned (despite the seeming disinterestedness of the prose) with the role both of the artist and of his art. The saga thus moves between the story of the life or *corpus* of the poet and the poet's literary *corpus*, translating the former into the latter until finally the poet's body and his family line (as the expression of the body's production of another body) give way to a purely "poetic" genealogy of poets who spawn poets and poetic texts which engender filial poetic texts.

2

Just as Egill Skalla-Grímsson was one of the greatest of the Icelandic *skálds* of the tenth century, so *Egils Saga Skalla-Grímssonar*,² the fictionalized account of Egill's life almost certainly authored by Snorri Sturluson, is one of the greatest – and earliest (composed ca. 1225–1230) – of the Icelandic skaldsagas. The character of Egill Skalla-Grímsson has already proven of fascination to scholars, not simply for Egill's extraordinary personality but also for the ways in which he emerges as a type of the poet in medieval Icelandic sagas. The portrait of the skald which has emerged, and which also holds *mutatis mutandis* for other skaldsaga protagonists, is of an outsider figure, hostile to society, cantankerous, violent, and physically grotesque, who tries to control people and events by controlling language, but who also lives in fear of falling prey to another's language.³ The relationship between poetic talent and a more general sensitivity to the powers of language – and the relationship between this sensibility and more radical metamorphoses of man into beast – have been investigated by Hallvard Lie in his demonstration of the importance to Egill's lineage of *trollskapr* and *hamramr* (shape-changer) figures. Though this characterization applies to only one side of Egill's bloodline – for there is an alternate, more peaceable stream that includes, for example, Þórólfr (see Nordal 1924) – it is this "negative" current that proves fertile poetically.

Quite distinct from the studies of the poet-protagonist's personality in *Egils Saga* and other skaldsagas, and yet complementing them, have been

² All references to *Egils Saga Skalla-Grímssonar* are to Nordal. Though verse is quoted, unless otherwise noted, from the saga edition, I have also consulted Jónsson's editions of skaldic verse. "Egill" is to be understood in this article as the protagonist of the saga, that is, of a literary text in which the fiction maintains that the character Egill has authored all the verse cited as being by him. This fictional authorship obtains in the saga as a literary text, regardless of proofs concerning actual historical authorship of individual strophes.

³ On *Egils Saga*, see in particular Albertsson, Dronke, Lie, Lönnroth (esp. pp. 22–23), Nordal 1924, Ralph, Ross, Sørensen, and Wright. On other sagas and on the figure of the skald in general, see – in addition to Dronke, Lönnroth, and Wright – Almqvist, Clover, de Looze, Sveinsson, Turner, and Turville-Petre 1944.

historically-oriented investigations of the relationship, particularly important in the *skáldasögur*, between prose narrative and poetic text. From the unsolved and perhaps unsolvable questions of the chicken and egg variety⁴ – did the intercalated poems give rise to the prose narrative or vice-versa? – there is perhaps currently a shift under way to a view of the skaldsaga text as profoundly hybrid, juxtaposing the two discourses of prose and poetry in a well-wrought artistic whole.⁵

What has not yet been done is to combine these two distinct but related objects of study. That is to say: if the skaldsaga protagonist is characterized by his uses and abuses of, and general relationship to, language, and if the skaldsaga text self-consciously juxtaposes two discourses or “languages”, inscribing a lyric production into a prose narrative (or building a narrative shell around discreet poetic texts), then it is worth considering the ways in which the skaldsaga is not simply about the evolution of a protagonist who happens to be a poet but also about the protagonist *as* poet and perhaps even more importantly about the very discourse of poetry and the process of poetic creation. Such a shift of focus may bridge between the pseudo-biographical story and the way in which it is cast textually – approaching the latter aspect not as a historical question but as a matter of literarity – and may articulate the ways in which the work, as a drama of language, thematizes self-conscious concerns.

Let us begin, as the saga does, before Egill’s birth. Now, Theodore Andersson has taught us that in the Icelandic Family saga the main actions are typically preceded by a microcosmic series of events – a kind of *mise en abyme* – which foreshadows the main concerns of the protagonist’s life which

⁴ The debate between Bjarni Einarsson (1961, 1971) and Theodore M. Andersson (1969) is well known and needs no rehearsal here. More recently Klaus von See (1977) and Dietrich Hofmann (1971, 1978–79) have taken up anew the question of the relationship, in historical terms, between prose and poetry. Basically Hofmann is of the opinion that there was a considerable tradition of oral transmission in which prose explanations had already been attached to poetic texts; von See contests this view, arguing that oral tradition transmitted many poems intact, and demonstrating a sensitivity to the paradox that all such studies of lost oral traditions depend entirely on written texts for their only hard evidence (p. 464). The danger of impressionistic, though erudite, speculation (of the type: “das . . . beeinflusst/überlieft/interpretiert worden sein könnte”) is necessarily great. Of practical application is Bjarni Einarsson’s consideration (Einarsson 1974–75), though even here, out of Einarsson’s five explanations for contradictions, the fourth could never be proven with any degree of certainty. Perhaps it would be more fruitful to reformulate this “partnership” of prose and poetry not in historical but in theoretical terms such as those which have recently been developed by Jacqueline Cerquiglini, based on medieval French models.

⁵ See in particular de Looze and Turner. Turner notes, for example, that “we do not need to assume that all or any of the stanzas are genuine; all may be given the status of fabrications, whether they were selected or composed by the author . . . The stanzas then, whatever their origin, should serve the total literary purpose of the saga; all else becomes a separable problem of an author’s relation to his sources” (p. 384).

will follow (Andersson 1967). The skaldsagas, and *Egils saga* in particular, use this technique to depict poets and poetic composition. In fact in the *skáldasögur* both preamble and dénouement are often about a whole community or tradition of poets, about the very discourse of poetry.

In *Egils saga*, for example, the story begins with the *trollskapr* and *hamramr* figures discussed by Lie. Egill's grandfather Kveld-Úlfr, for example, is, as his name "Evening Wolf" implies, a man by day and a wolf by night. Kveld-Úlfr's uncle is a "half-troll"; Kveld-Úlfr's father-in-law Berðlu-Kári is a *besekr*. For our purposes, what is important is that from the first the circle of *trollskapr* figures overlaps with the community of poets. Berðlu-Kári's son Olvir hnúfa is a prominent poet (ch. 4), with whom are associated the poets Auðun illskælda, Þorbjörn hornklofi, and Bárðr inn hvíti.

As one gets closer to the birth of Egill himself, trollish characteristics and poetic craft become more closely linked. The family genealogy is simultaneously a lineage of poets. Skallagrímr, like his father Kveld-Úlfr, is trollish in looks, cantankerous in personality, and a considerable poet. The purely physical metamorphoses of Kveld-Úlfr give way to linguistic transformations of daily language into poetic diction, of *vécu* into verbal art. It is certainly notable that the only poems intercalated into the prose narrative before Egill's birth are those of Kveld-Úlfr and Skallagrímr, that is, of Egill's grandfather and father, respectively. The family genealogy becomes a genealogy of poetic production, associating procreation and poetic creation, as filial characters become filial texts. To inherit the family characteristics of physical difference is also to inherit poetic and linguistic skills, as is made abundantly clear in the distinction made between Egill and his brother Þórólfr. Þórólfr takes after the handsome, non-trollish, non-poet side of the family, resembling (not insignificantly) his uncle, also named Þórólfr. Egill, taking after his father and grandfather, proves ugly – and clever with words. The passage is worth quoting in some detail (ch. 31; p. 80):

Þórólfr var gleðimaðr mikill; snimma var hann svá fullkominn at afli, at hann þótti vel liðfærr með qðrum mǫnnum; varð hann brátt vinsæll af alþýðu; unni honum ok vel faðir ok móðir . . . Enn áttu þau Skalla-Grímr son; var sá vatni ausinn ok nafn gefit ok kallaðr Egill. En er hann óx upp, þá mátti brátt sjá á honum, at hann myndi verða mjök ljótr ok líkr feðr sínum, svartr á hár . . . hann var brátt máluqr ok orðviss; heldr var hann illr viðreignar, er hann var í leikum með qðrum ungmennum.

If poetic and family genealogies run parallel to each other, as we are suggesting, then Egill Skalla-Grímsson, as the culmination of the bloodline (he is the last of his line to produce children), should also be the most outstanding poet and produce the most extraordinary poems of his lineage.

This is indeed true. He is, as the passage quoted above makes clear, precocious both physically and linguistically. He proves *besekr* enough to kill one foe, Atli, by biting through his neck (ch. 65). But even more importantly he is at all times a master of the totemic word, whether carving rune poles or creating poems. Intercalation of poetic strophes can be seen as a textual reflection of the runic inscriptions, runic curse-poles (*níð-stǫng*), and carved charms that punctuate the saga; they disrupt the discourse of the prose narrative, much as the poet, with his grotesque physique and riddling language, disrupts the social fabric of the Icelandic medieval world. When Egill takes to his bed upon his son's death – as Kveld-Úlfr did before him after *his* own son Þórólfr was killed – Egill further echoes his grandfather's actions by composing a poem for the dead son; Egill's poem, however, far from a short one-strophe lament becomes the greatest of all his poems, the *Sonatorrek* (discussed below).

Egill is all of three years old – at the age, that is, of speech acquisition – when he composes his first poem, a poem which is intercalated immediately into the saga. Precocious composition that it is, the poem is *about* its own precociousness:

Kominn emk enn til arna
 Yngvars, þess's beð lyngva,
 hann vask fúss at finna,
 fránpvengjar gefr drengjum;
 mun eigi þú, þægir
 þrévetran mér betra,
 ljósundinna landa
 linns, óðar smið finna. (str. 4)⁶

On this occasion Egill discovers the enormous power of poetic language and in particular the manner in which poetry is inscribed within the cultural structures of tribute and exchange. Having been denied permission by his father to attend a feast, because he does not know how to behave properly, the three-year-old *disobeys* and declaims the poem, quoted above, on his

⁶ As the poem is a complex one, it is perhaps worthwhile that I indicate how I construe this strophe. An inelegant translation would read something as follows:

Come am I now to the dwelling
 of Yngvar, whom I was eager to find,
 he who gives to men the bed of the
 gleaming thong of lings [= gold];
 you will not, generous lord of the
 bright-twisted lands of the serpent,
 find a better three-year-old
 craftsman of speech than me.

sudden appearance at the festivities. Since in Icelandic society, as in Anglo-Saxon and ancient Greek society, poetry demands remuneration, Yngvarr (praised in the poem for his generosity) must respond, and does so in a manner fitting to a toddler: “en um daginn eptir þá færði Yngvarr Agli at skáldskapar launum kúfunga Þrjá ok andaregg” (ch. 31). Poetry thus becomes the basis of an economic exchange. Egill then composes another poem which comments appreciatively on the reward and on his own role as a wielder of words:

Síþögla gaf sǫglum
 sárgagls þrjá Agli
 herðimeidr við hróðri
 hagr brimrótar gagra,
 ok bekkþiðurs blakka
 borðvallar gaf fJORða
 kennimeidr, sás kunni,
 kørbeð, Egil gleðja. (str. 5)

After this, Egill is congratulated on his poetic skill and goes home with his father, rewarded rather than punished for his audacity, all for the sake of poetic production.

Though treated comically, this incident is of capital importance. Hitherto in the saga Egill's forefathers have had trouble getting fair remuneration; Þórólfr has run afoul of a king and been unjustly left unrewarded; Kveld-Úlfr has had run-ins with another king; and Skallagrímr has been shortshrifted by Eiríkr blóðøx and has even composed a poem on the subject of the poor sword Eiríkr gave him. The three-year-old Egill, on the contrary, is delighted by the shells which recompense his poem. More importantly, he has discovered how to use language to oblige remuneration, a talent he will capitalize on again in composing the *Höfuðlausn* or “Head-ransom.”

Egill's first act of poetic creation is thus a microcosmic, *mise en abyme* version of the major events of the saga. Moreover, the intercalated verse itself becomes commentary on, just as it is commented upon by, the prose saga. Just as the poem is overtly about the relationship between the poetic process and society, so we are told that the conversation following Egill's composition was about his *skáldskapr* or poetic talent. There is a reciprocity between prose narrative and intercalated poem: the first incident in Egill's poetic career is also the first of his texts placed before the saga reader.

Inscribed within the institutions of exchange and tribute, incantatory language such as that of Egill's first poem nevertheless also puts pressure on those institutions. Egill, after all, manages successfully to defy authority (in the form of his father's ban on his attending the festivities) and come away

not only unpunished but with an enhanced reputation. The poetic text puts its mark on events, and the course of poetry can be used to direct the course of events. The intercalated poetic text, like the charms carved in runes, recalls the association already mentioned between magic craft (*trollskapr*) and poetic craft.

This association alone is sufficient to explain the surprising number of both intercalated texts and runic poetic charms in *Egils Saga*. Yet there is another dimension as well. If charged language, molded into a metrical object, can be used by the poet to influence and even control events, so the poet can fall prey to the language of others. In other words, while the poet attempts to control events by controlling language, his own greatest fear is that he will fall prey to another's text. Egill, for example, manages to drive his arch-enemy Gunnhildr out of Norway by erecting a rune-carved *níð-stǫng* (insult pole) against her; yet her charm-response puts a spell on Egill which threatens *his* life and ensures that he does not escape her indefinitely. The concretized text, whether runic inscription or intercalated strophe, puts pressure on the flow of events to conform to its dictum.

3

The poetic text thus poses a life-death problem: the poet can use it to extend his life or curtail another's, while his greatest fear is precisely to be "put to death" by another's text. I am not speaking obtusely or metaphorically here. Gunnhildr's curse on Egill carries the menace of real death indeed, and Egill only "ransoms his head" by turning the tables when he composes the *Hofuðlausn*. Other sagas – *Grettis Saga*, *Gísla Saga*, and *Kormáks Saga*, for example – similarly present their poet-protagonists as brought down by hexes placed on them, and in many skaldsagas where the conflict is between two skalds, the most deadly weapons are in fact their poems, and the saga text to a large extent simply documents the battle of the intercalated poetic texts (de Looze, pp. 481–82).

An excellent example of the life-death power of the poetic text, and one which collates poetry precisely with runic inscriptions, is to be found in Egill's response to an attempt by Queen Gunnhildr and her steward to poison him by serving him enchanted ale (ch. 44). Punctuating the scene with three verses, Egill transforms the ale – the drink *par excellence* of poets and poetry – back into harmless brew by carving runes which then become the subject of verse he composes. Egill takes the horn full of poisoned drink, "reist á rúnar ok reið á blóðinu", then he utters the text intercalated at this point (str. 9):

Rístum rún á horni,
 rjóðum spjöll í dreyra,
 þau velk orð til eyrna
 óðs dýrs viðar róta;
 drekkum veig sem viljum
 vel glýjaðra þýja,
 vitum, hvé oss of eiri
 ql, þats Bárðr signdi.⁷

The runic inscription deftly merges with the intercalated poetic text as Egill converts certain death back into life. And though he ends up stabbing Bárðr with his sword, more important than a “regn thegna”, – “rain of thanes”, or battle – is the “regn Hávars þegna” to which Egill makes reference in the subsequent poem (str. 10) – that is, the rain of Hár’s thanes, or poetic craft (*skáldskapur*, in Nordal’s note, p. 110). After Egill has escaped he commemorates this event in poetry, at which point his friend Arinbjörn declares Egill’s *verk* or work impressive indeed. Now, *verk* can be both deed or poetic composition, and in the ambiguity of this remark we witness the dual nature of the saga, moving always between the “events” of the plot and the “events” of poetic composition, between the prose text and the intercalated poem, translating the former into the latter. For without a doubt, both the deed (the murder) and the poem as meta-deed commenting on the murder are audacious. In eliminating Bárðr, Egill extends his own life and gives birth to new poetic texts.

4

With Egill’s *Hqfuðlausn* or “Head-Ransom” audacious deeds again become audacious poetry as Egill quite literally “buys back” his head by means of the poem intercalated into the saga. Moreover the economic aspect of poetic composition is wedded to poetry’s power to convert death back into life, or to extend life.

The context is again Eiríkr blóðøx’s court, transplanted now to York. Shipwrecked in Eiríkr’s realm, Egill resolves to present himself at Eiríkr’s

⁷ In the interest of clarity, I offer this reading of the strophe:

We carve runes on the horn,
 redden the words [spells] with blood,
 I choose these words for the ears of the
 trunk [= (drinking) horn] of the crazed
     beast of the forest;
 we’ll drink as we wish indeed
 the draughts of the gleeful maidens,
 and see how the ale affects us
 which Bárðr made a sign over.

court rather than flee. Between the murder of Bárðr and this scene, Egill has also caused the death of King Eiríkr's own son, and thus to appear at Eiríkr's court means almost certain death. Indeed, when Egill appears Gunnhildr argues for killing him on the spot. Egill's one friend at Eiríkr's court, Arinbjörn – the same who found his earlier *verk* impressive – intercedes and argues that “Ef Egill hefir mælt illa til konungs, þá má hann þat *bæta* í lofsorðum þeim, er allan aldr megi uppi vera”, (ch. 59; pp. 180–81; emphasis mine).

Arinbjörn argues, in other words, for the value of poetry as a means of exchange, as a compensation for the loss of the king's men and son. The term Arinbjörn chooses is telling: *bæta* is the verb normally used in Old Norse to describe the giving of compensation for a crime. Nor is Egill the only Icelandic poet to recompense a murder with poetry; Bragi Boddason and Erpr Lutandi before Egill, and Hallfreðr after him, all do likewise.

Moreover this compensation through poetry has a particular power, that of creating an “afterlife” for the person commemorated. A praise-poem in honor of King Eiríkr will, as Arinbjörn has argued, “be remembered for a long time” and he renews this argument again the following morning when Egill is to be sentenced, claiming that Egill's praise in poetry will ensure for posterity that “at þessi tíðendi skulu heldr þykkja frásagnarverð”, (ch. 60; p. 184). The poet thus appears as the controller of tradition, as having a certain power over the future, and the intercalated poem inaugurates a textual afterlife, the beginning of narration. The inserted poem is thus just the first of a series of literary offspring, the first telling of a tale made worthy of narration by the intercalated poem itself. Hence the poem substitutes a new textual tradition – a textual genealogy of which it is the head – for the lost son, for a truncated bloodline.

But if the *Hqfuðlausn* in a certain sense extends Eiríkr blóðøx's life, it also extends Egill's own as well. Inscribed within a cultural discourse of exchange and gift-giving, the poem not only pays a debt but creates one. Since the *drápa* must itself be rewarded, Eiríkr is now the debtor, and thus just as the poem initiates a whole series of texts, so it also initiates a series of exchanges.

The *Hqfuðlausn* is a long poem and to analyze it here in any exhaustive manner is impossible. It is significant, however, that it constitutes a kind of commentary on the events of Egill's arrival and confrontation at court – a meta-narrative, if you will, of the same events, though one which contests the version given in the prose.⁸ It is both about these events and about

⁸ The supposed “contradiction” between the prose and poetry here is actually more a fabrication of critics determined to take verse and saga as true historically – in which case one or the other must be wrong – than as two contrary accounts of a fictional event in the saga. It may well be that the saga artfully juxtaposes the two and exploits the discrepancy to its own ends; it

creating a poem about these events: it is full of praise for Eiríkr and about the process of praising the king in poetry. Just as poetic intercalation becomes the saga's means of reflecting on itself, so the poem reflects on itself as a poetic text. The nautical voyage with which it opens is the sea-journey of poetry's ship, a metaphor for poetic creation – suggesting perhaps that Egill's sea-journey to York, whether willed (*sjálfviljandi*) or not, is a quest whose end is in fact poetic creation, the elaboration of the *Hqfuðlausn* text. The king's arms are swords but the poet's are words, as the penultimate stanza argues, and as Egill finishes his poem (which coincides with the end of the chapter) the poet's arms appear the stronger, for King Eiríkr is now obliged to recompense the poem.

What recompense could be more fitting than to lift the death sentence? Eiríkr blóðøx grants that Egill retain his head, which is to say his life, for which the praise-poem earns its title, *Hqfuðlausn*. There is a comic aspect here, for Egill's head is ugly if it is anything, given his strange, trollish features. Thus to all outward appearances the gift is a meager one indeed. Egill plays on this irony by acknowledging Eiríkr blóðøx's grant with an impromptu verse (intercalated, naturally, into our text) in which he calls the return of his head an "elegant gift" ("æðri gjöf"). In the *Arinbjarnarkviða*, intercalated into a later chapter (ch. 78) and which is also a poem about poetic craft as well as one of praise, Egill jokes that people thought Eiríkr's gift of Egill's own "wolf-grey head" a scant reward, but that to Egill himself it seemed "better than gold" ("golli betri"). And no wonder: the recompense unites the gift of life with the gift of poetry, for the tongue – as Egill makes clear in the *Hqfuðlausn*, the *Arinbjarnarkviða*, and the *Sonatorrek* – and the head are what bring forth poetry. A poem which proposes itself as a conversion of death into life thus prompts a reward which makes the gift of further poetry and that of continued life one and the same. Or to put it another way, the poem as compensation for a death buys the commutation of a death sentence for the very same death.

Indeed, the playful attitude toward a ransomed life appears to be intertextual as well as simply textual in nature. For the ransoming of life is also integral to the Norse legend of poetry's creation. In the *Skáldskaparmál* or "tale of poetic craft", by Snorri Sturluson, the poetic mead from which poetry comes is used to pay compensation to Suttungr for the killing of Gillingr. Snorri specifically calls the dwarves' mead-payment a "fjörlausn",

---

"creates" the discrepancy for its own "creative" reasons. According to the saga (ch. 59), Egill is blown off course, lands, and discovers he is in Eiríkr blóðøx's realm. Rather than run he resolves to present himself at court. Arinbjörn takes the politic action of claiming that Egill came to York *intentionally*, and Egill then repeats the claim in verse (*Hqfuðlausn*, str. 33). This is the order of events, and a perfectly logical one, according to the saga narrative. P. M. Mitchell has sketched a somewhat similar "practical" reading of the scene.

or “life-ransom”, for they use it to buy release from death;⁹ Egill’s “Head-ransom” (“höfuðlausn”), parallel both linguistically and in terms of the particulars of the story, would thus seem to glance back at the *Skáldskaparmál* story. Moreover, this intertextual play is both witty and highly self-reflexive if, as seems most likely, Snorri Sturluson was in fact the author of *Egils Saga*.

5

Now, the deepest expression of the life-ransoming power of poetry is undoubtedly to be found in Egill’s greatest poem, the *Sonatorrek* or “Lament for my sons”. Before considering this crowning work, however, let us glance at two episodes which precede the *Sonatorrek* and which the saga exploits in order to take up not only the questions of what poetry is and how it functions, but also who should write poetry – who, that is, has a right to wield such charged language. The two episodes are a “drinking party” at Ármóðr’s (ch. 71) and the healing of Helga, Þorfinnr’s daughter, in the episode immediately following.

The drinking scene succinctly characterizes Ármóðr as stingy and, what is more important, hostile to poetry and the trappings of poetic craft. The first hint of Ármóðr’s character is the stingy reception he gives Egill and his men, specifying in particular that he can offer them no ale. That this meager fare is not simply due to any humble condition on Ármóðr’s part is made clear when his wife and daughter compose a strophe on the poor fare and whisper it to Egill; for this the daughter is slapped and told to shut up (“Ármóðr laust meyna ok það hana þegja”). Ármóðr thus silences poetry, claiming that when his daughter speaks things only get worse (“mælir þú þat jafnan, er verst gegnir”). This is the very opposite of the poetic process which not only implies declamation but indeed is precisely the speech that one uses to make things better (or at least more tolerable) when one is “unable to speak” normally, as is, for example, Egill after the death of his brother Þórólfr, and even more so after his son Þoðvarr’s death.¹⁰

The basic attitudes of the participants are set. Now, however, Ármóðr’s ale comes out, an unusually strong ale in fact, and the scene turns into a

⁹ “Af þessu köllum vér skáldskap Kvasis blóð eða dverga drekku eða fylli eða nökkurs konar lög Óðreris eða Boðnar eða Sónar eða farskost dverga, fyrir því at sá mjöðr flutti þeim fjörlausn ór skerinu, eða Suttungamjöð eða Hnitbjargalöggr” (Finnbogason, 100).

¹⁰ Str. 17: “en vér verðum . . . helnauð es þat . . . hylja/harm.” Poetry becomes a means of burying and coming to terms with agony, the only discourse which can express ineffable grief. A propos see Roberta Frank’s sensitive discussion, pp. 52–54. For the *Sonatorrek*, see our discussion below.

travesty of the poetic process, the saga text cleverly playing intertextually on features of the story of the origin of poetry – in particular on the role of Odinnic ale and vomit in the legend.

Quite simply Egill drinks an extraordinary quantity of the ale, then intentionally vomits it all over Ármóðr, causing him to vomit as well:

Síðan þeysti Egill upp ór sér spýju mikla, ok gaus í andlit Ármóði, í augun ok nasarnar ok í munninn; rann svá ofan um bringuna, en Ármóði varð við andhlaup, ok er hann fekk ǫndinni frá sér hrundit, þá gaus upp spýja. En allir mæltu þat, þeir er hjá váru, húskarlar Ármóðs, at Egill skyldi fara allra manna armastr ok hann væri inn versti maðr af þessu verki, er hann skyldi eigi ganga út, er hann vildi spýja, en verða eigi at undrum inni í drykkjustofunni. Egill segir: “Ekki er at hallmæla mér um þetta, þótt ek gera sem bóndi gerir, spýr hann af ǫllu afli, eigi síðr en ek.” (ch. 71)

As with the “fjǫrlausn/hǫfuðlausn” allusion discussed above, we again find that the terminology of *Egils Saga* closely echoes that of the tale told by Snorri in the *Skáldskaparmál*. If Snorri Sturluson indeed authored both works the intertextual play is deliciously narcissistic; nevertheless, even if we are dealing with two different authors, the intertextual exploitation of the legend as a “texte emprunté”¹¹ loses none of its cleverness. In particular, just as in the tale of poetry’s creation the gods “spyttu í hráka” (Finnbogason, p. 98) and Óðinn himself “spytti hann up miðinum í kerin” (p. 102), so Egill in this scene heaves up “spýju mikla”, causing Ármóðr to “spýja”. Egill refers to Ármóðr as “spewing” (“spýr hann”) and in the subsequent poem speaks of his own “ale of the cheek” or vomit (“kinnalǫ”).

Marvellously comic, this scene is also carefully crafted and shrewdly associates various aspects of the poetic process. The base man – in this case Ármóðr – simply spews; the poet, by contrast, transforms his vomit into poetry, and thus redeems baseness and outrage through poetry and art. Moreover in his poem Egill again cleverly exploits the economic aspect of poetic creation, much as he did previously in the *Hǫfuðlausn*, by playing once again on the obligations of host and guest. Not only is vomit turned into poetry in the most outrageous Odinnic fashion, but it also becomes the payment due Ármóðr for the night’s lodgings; thus the “cheek-ale” becomes Egill’s payment or reward (“gǫld”, str. 45) to Ármóðr. Moreover, the next morning the travesty continues. Before leaving, Egill threatens to cut off Ármóðr’s head, then relents – a parodic echo of the sparing of his own head, though with the roles reversed; his decision instead to gouge out one of

¹¹ The term belongs to Topia, p. 353. The whole of that issue of *Poétique*, as well as a recent issue of *Texte: revue de critique et de théorie littéraire*, 5/6 (1986/87), is devoted to the notion of intertextuality.

Ármóðr's eyes (ch. 72) makes his miserable host into a parody of Óðinn and a maliciously witty reminder of the night's "poetic events".¹² The elements so prominent in the *Hofuðlausn* episode – the intertextual allusions, the sparing of heads, the exploitation and travesty of economic relationships and patterns of hospitality – are wittily brought together once again.

To the conversionary power of poetry, the subsequent chapter of the saga (ch. 72) adds a new dimension as it takes up the question of who should wield the powers inherent in poetry. If charged language can have a life-or-death power, then how it is handled becomes of utmost importance. The choice is not a moral one in any narrow sense: neither someone as cantankerous as Egill nor Icelandic culture as a whole would have necessarily advocated placing such power in the hands of "good" people. Icelandic culture was far too fascinated with people of aggressive, if ambiguous, character to be interested in facile moralizing. What comes in for severe censure is not the turning of language to destructive ends as much as sloppy uses of language and unmastered craft.

The episode in question recounts quite simply Egill's healing of Helga, Porfinnr's daughter, who is sick in bed. Hitherto, Porfinnr has had a rune-bone carved and placed in her bed. When Egill examines it, he scrapes away the runes and destroys the bone. Then he composes a verse and carves new runes which heal the girl almost immediately. His attitude is well summed up in the poem:

Skalat maðr rúnar rísta,
 nema ráða vel kunni,
 þat verðr mǫrgum manni,
 es of myrkvan staf villisk;
 sák á telgðu talkni
 tíu launstafi ristna,
 þat hefr lauka lindi
 langs ofrtrega fengit.

It is the ill-cut text itself – the "ten characters" – which were causing the girl's pain. To avoid such incidents Egill proposes an "aristocracy of language", a kind of self-regulating group of initiates who have the right to wield language because they know how to do so effectively. The terms of the first *helmingr* are telling: "No man should carve runes unless he knows how to *ráða* them well", – knows, in other words, how to handle, discern, even

¹² Again, the intertext to which allusion is being made may well be Snorri's, in particular the *Gylfaginning* section of his *Edda*. Moreover, this sparing of the head and the turning it into a "head of poetry" (in the sense of an Odinnic icon) provide a thematic point intermediary between the *Hofuðlausn* and the final preservation of Egill's own head (see discussion below).

interpret them well. Why? Because otherwise it happens that, as in the case of the neighbor who carved runes for Helga, one “villisk” because of the obscure marks. *Villa* again is a significant term: not only “to bewilder” but having also secondary senses of “to forge, to report falsely, to miswrite”. In this sense the man who attempts to wield language which is beyond his control “miswrites” and “is miswritten”, sowing confusion and unintended suffering in his world. As in other instances, the linguistic conversion effected by Egill becomes a conversion of sickness to health, the text renewing and extending life.

6

Egill’s deepest expression of the life-ransoming power of poetry is, as we have said, his greatest poem, the *Sonatorrek*. Again poetry becomes the consolation for death, and the poetic text not only preserves a life and communicates it to posterity but it also becomes the very reason for redeeming and extending the life of the poet who creates the text.

It is now Egill’s own son Bǫðvarr who has died. Egill has taken to his bed, as did also his grandfather upon the loss of a son, and he wants only to die. Þorgerðr, Egill’s daughter, urges Egill to compose a poem about Bǫðvarr which she will take down in runes. As with the *Hqfuðlausn*, a genealogy of poetic production takes over from the genealogy of procreation. Þorgerðr not only uses Bǫðvarr’s death to inspire Egill to poetry, but she argues that the only reason for Egill to continue living is “svá at þú mættir yrkja erfikvæði”, – to compose poetry, in other words (ch. 78).¹³ The poem about death stirring to life parallels the process of poetry spurring the poet to new life (“at vit lengðim líf”); the poem opens with a declaration of Egill’s very difficulty in “moving the tongue” to poetic utterance (“tungu at hræra”). The poem must self-resuscitate (the mouth and tongue move, Óðinn’s inspiration is breathed in in the first stanza) as Egill also does. *Sonatorrek*, like Egill’s first poem composed at the age of three, becomes a poem built self-consciously on its own becoming a poem. Moreover, the saga scene into which it is inserted collates the moment of declaration, as the poet is drawn back to life in order to celebrate the dead son and give him life in poetry, with the moment of inscription, the taking down by Þorgerðr of the whole poem in runes. The creation of the poem thus resuscitates two lives – that of the poet himself and that of the son to whom he gives lasting form in his poem.

¹³ Cf. also Arinbjörn’s advice to Egill upon the death of the latter’s brother in which he argues that life must go on in the very same breath in which he asks to hear Egill’s most recent poetic compositions: “nú þó at þú hafir fengit skaða mikinn um bróður þinn, þá er þat karlmannligt, at bera þat vel; skal maðr eptir mann lífa, eða hvat kveðr þú nú? Láttu mik nú heyra” (ch. 56; emphasis mine).

As a result of its self-consciousness, *Sonatorrek* is as much about its creator, the creative process, and its stature as a poetic object as it is about Bǫðvarr himself. The poem is based on a series of metamorphosing images and variously depicts and/or enacts the conversion 1) of life into a poetic text, 2) of the sea into poetic mead, and 3) of the (genealogical) tree of life into the tree of poetry. If the sea, for example, connotes oblivion and death, it is also associated with the unconscious and the creative forces; the menace of the unknown is transformed into the possibility of rebirth. Thus the sea which has smashed Egill's bloodline can in the form of poetic mead – the “fair find of Frigg's kinsmen” (“fagnafundr/Friggjar niðja”, str. 2) – come to life (“lifnaði”, str. 3). If, as Magnus Olsen has suggested (Olsen 1936), we should in fact read “laustalauss hraki” (“blameless spittle”) in strophe 3, we have an especially elegant echo of both the “loosening” (“lauss”/“lausn”) of *Hqfuðlausn* as well as a recollection of Egill's claim in the preceding chapter that he was not to be censured for his vomiting. For what could be more blameless than for the poetic vomit to displace the destructive sea and give new life to Bǫðvarr?

So, too, the genealogical line is transformed into a genealogy of poetic productions. The family tree stands at its end (“á enda stendr”) “like the withered stump of the forest maple”,¹⁴ but the genealogical tree is replaced by another tree, that of poetry:

þat berk út
 ór orðhofi
 mærdar timbr
 máli laufgat. (str. 5)

Poetry becomes a renewal and a rebirth: new foliage. Just as a sea of creativity replaces a sea of destruction, so a thriving tree “leafed with speech” replaces the stump of Egill's lineage which has been smashed by the sea.¹⁵ The only genealogy which holds any promise is thus that of poetic

¹⁴ The English rendering is that of G. Turville-Petre in his anthology and is based on Magnus Olsen's suggested emendation to “sem hræbarmr/ hlynjar marka[r]” (Olsen 219 ff.). For a useful overview of various interpretations and emendations, see the up-to-date discussion in Turville-Petre 1976, 27–41. The images of Egill's son as a dead tree are of course many, particularly in stanza 4 of *Sonatorrek*.

¹⁵ Though we must, in the interest of space, skip over several crucial passages, let us note another intercalated poem which continues this death-to-life conversion brought about by the poetic process. This is the *Arinbjarnarkviða*, to which we have already made allusion. In this long poem Egill ranges back over his friendship with Arinbjörn, reviewing his own life as a poet at the same time. He gives his friend new existence in poetry through the toil of his tongue (“með málþjóns/morginverkum”, str. 25), piling up “pyramids of praise” or “praise-stones” (“hlóðk lofkost”) so that he is remembered a very long time “í bragar túni”, “in the town of song”. The translation of social life into poetic life and back again, which is the dual existence of the narrative plot and the poetic text, is dextrous to the point of obliterating the barriers between the social and poetical worlds. The town becomes a town of song in which one lives on – in, that is, the mind and memory of man, but also in the fixed language of the poetic text.

texts, for there is no depending on Þorsteinn who is as infertile poetically as he is sexually. Þorgerður makes this clear when she urges Egill to compose the *Sonatorrek*. The son that has not produced heirs is certain not to produce poetry either:

“... Nú vilda ek, faðir, at vit lengðim líf okkart, svá at þú mættir yrkja erfikvæði eptir Þoðvar, en ek mun rísta á kefli, en síðan deyjtu vit, ef okkr sýnisk. Seint ætla ek Þorstein son þinn yrkja kvæðit eptir Þoðvar...”

To this series of conversions – the sea of poetry replacing the sea of destruction, the trunk of poetry replacing the stump of the family tree – is associated another image which will extend on into later episodes of the saga. One of the tropes Egill uses for his son is that of the “ættar skjöldr” or “shield of the lineage” (str. 10). Egill’s own such “shield” is lifeless (“aflífi”). Yet the son-as-shield is associated as well with the image of the tree, for the son is, we discover in the next strophe, also a “randviðr”, – that is, a shield-tree. Just as one tree replaced another, might it be possible that a shield of poetry could replace the shield-son that has been destroyed?

7

The answer is supplied not by the poem *Sonatorrek* itself, but by the subsequent events of the saga. For indeed Egill will receive a new shield which will become new poetry,¹⁶ and the shield will usher in precisely a surrogate son who is also a poet.

This “poet-son” is Einarr Skálaglam, a youth who visits Egill often to talk over poetic craft. The parallels, parodic to be sure, with Egill are noticeable. The name itself, Einarr Skálaglam, seems to echo Egill’s own name. And like Egill, Einarr “tók at yrkja, þegar er hann var ungr, ok var maðr námgjarn” (ch. 78). In a semi-comic episode, Egill desires to kill Einarr for his audacity, a murderous desire which recalls an earlier instance when, in Egill’s youth, Skallagrímr was on the verge of killing Egill, as well as Egill’s own audacity when he began composing poetry as a youth. Indeed, precisely what so incenses Egill is that Einarr has obliged him to remunerate the shield/gift with poetry – has used, in other words, Egill’s own methods on Egill himself. What we have then is a kind of artistic father-son relationship which postfigures Egill’s own life and passes on poetic craft to the next generation. A genealogy of poetic creation and creators has thus taken over

¹⁶ Egill of course composes a *drápa* on the subject of the shield. For a discussion of the self-reflexivity of the poem and its function as a *mise en abyme* of the poetic process, see the somewhat neglected article by Ludovica Koch.

from the genealogy of the bloodline: the lineage of poetic productions, articulated by the intercalated verses, is matched by a lineage of poets which does not necessarily correspond to any family tree. Einarr becomes a kind of extension, or better, a repetition or parody of Egill's own life.

In a final ironic twist, Egill, at the end of his saga, becomes surprisingly like his poetic texts intercalated into the prose narrative. After his death he is turned into a parody of the indestructible, unalterable text-object and is "re-inserted", as it were, into life. Not that this is done without the saga's usual sense of humor. A generation after his death, Egill's head is dug up along with his bones in the churchyard.¹⁷ Skapti the priest discovers the skull and places it on the churchyard fence. It is a remarkable head indeed:

var haussinn undarliga mikill, en hitt þótti þó meir frá líkendum, hvé þungr var; haussinn var allr bárótttr útan svá sem hörpuskel. (ch. 86)

Students of English literature will be reminded of Shakespeare's Yorick. Skapti however, in sharp contrast to Hamlet, cannot be said to suffer from inaction, nor does he waste time philosophizing, as the next passage of the saga makes clear:

Þá vildi Skapti forvitnask um þykkleik haussins; tók hann þá handðøxi vel mikla ok reiddi annarri hendi sem harðast ok laust hamrinum á hausinn ok vildi brjóta, en þar sem á kom, hvítnaði hann, en ekki dalaði né sprakk . . . (ch. 86).

The self-referential and intertextual allusions in this scene are as numerous as they are witty. First, it is notable that the head which, as we have already seen, is an icon of the poetic text and which Egill has already saved by means of a "head-ransoming" poem should prove so durable; long after his death it is still around. Indeed its trollish characteristics (the outlandish size and shape) are still very much in evidence. Thus the ransomed head – subject and vessel of poetry – is preserved like some poetic text.

I submit that it *is* in fact a kind of poetic text, or the travesty of the "concrete" text, preserved for later generations. The ridges and indentations parody the runes carved on horns and staves, *grammata* that resist obliteration, and in fact are not even dented by the blunt side of an axe. He who fixed life and death in poetic texts continues to "live" and resist alteration even long after his death.

¹⁷ My concern here is with the ways in which *Egils saga* self-consciously refers back to itself. Bjarni Einarsson has mapped the larger web of texts among which the motif of the translation of bones interweaves, including *Bjarnar saga Hítðlakappa*, *Óláfs saga Helga*, *Eyrbyggja saga*, *Grettis saga*, and *Flóamanna saga* (Einarsson 1976). The two interpretations are not incompatible.

Egill thus achieves a sort of eternal existence, an “afterlife” of an entirely secular nature. His texts live on after him, he passes on his craft to a surrogate poet-son, and he ends up preserved much as are his poetic texts. His head becomes an icon of the reward of the continued life he continually sought through poetry – through the very poems intercalated into our saga. His life thus comes full circle here. We even have an evocation of Egill’s first poem, the praise poem composed at the age of three – or more properly an evocation of the poem’s reward. It was, after all, shells Egill was given as a child, and it is a sort of scallop’s shell (*hǫrpuskel*) that Egill becomes; this last conversion of the head into a grotesque shell is the culmination of the longstanding dialogue between poem and reward, narrative prose that engenders the intercalated poem and poetic text that engenders a prose explanation. Much as Pormóðr does at the end of *Fóstbræðra Saga* or Helga at the end of *Gunnlaugs Saga*,¹⁸ Egill becomes a text, an outrageous parody of a poetic text, one that remains obstinately integral in the middle of the cemetery, inserted into the soil like a poetic text into the prose narrative, arresting attention, resisting disintegration, and refusing to be laid to rest.

8. Conclusion

This final, ironic “glimpse” of the poet, in the form of a skull, is a fitting conclusion to the reading of *Egils Saga* which we have set forth in the preceding pages. If we are correct that the saga is deeply and self-consciously concerned with the role of art and the artist, what could be more fitting than this remnant of the poet’s body which evokes both his physical and literary *corpora*? The poet as shape-changer who transforms everyday experience into the charged language of poetry undergoes a final metamorphosis which does away with the human body entirely, leaving only the shell-like cranium, image of both transitoriness and fixity.

The last “appearance” of the poet can thus be seen as a kind of microcosm – what some would call a *mise en abyme* (see Dällenbach) – of the two-tiered structure of *Egils saga* as a whole: about the events of a famous life as well as about the processes of poetic production and the poems produced. To be sure this head is a clever answer to the question of the relationship between either the poet’s life and his poetic productions or between the prose narration (the events that produce poetry) and the inserted verse (the poems produced). The life of the poet and of poetic production finishes by turning

¹⁸ Pormóðr dies composing a poem which is finished off by a fellow poet. *Gunnlaugs Saga* closes with a poem on Helga in fagra. I have considered the importance of the latter to a reading of the saga as a whole (de Looze, 493). The former I intend to take up in a subsequent essay.

Egill himself into a disembodied head, a head that has been released, loosened, ransomed for all time – a “Höfuðlausn”, if you will – but which is durable as Egill’s own prickly poetry.

Works Cited

- Albertsson, Kristján. 1976. “Egill Skallagrímsson í Jorvík”. *Skírnir* 150:89–97.
- Almqvist, Bo. 1961. “Um ákvæðaskáld”. *Skírnir* 135:72–98.
- Andersson, Theodore M. 1967. *The Icelandic Family Saga: An Analytic Reading*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- 1969. “Skalds and Troubadours”. *Mediaeval Scandinavia* 2:7–41.
- Cerquiglini, Jacqueline. 1977. “Pour une typologie de l’insertion”. *Perspectives Médiévales* 3:9–14.
- Clover, Carol J. 1978. “Skaldic Sensibility”. *Arkiv för nordisk filologi* 93:63–81.
- Dällenbach, Lucien. 1977. *Le Récit spéculaire: essai sur la mise en abyme*. Paris, Seuil.
- Dronke, Ursula. 1978. “The Poet’s Persona in the Skalds’ Sagas”. *Parergon* 22:23–28.
- Einarsson, Bjarni. 1976. “Hörð Höfuðbein”. In *Minjar og Menntir*. Ed. Kristján Eldjárn. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs. Pp. 47–54.
- 1971. “The Lovesick Skald. A reply to Theodore M. Andersson (*Mediaeval Scandinavia* 1969)”. *Mediaeval Scandinavia* 4:21–41.
- 1974–75. “On the Rôle of Verse in Saga-Literature”. *Mediaeval Scandinavia* 7:118–25.
- 1961. *Skáldasögur: Um uppruna og eðli ástaskáldasagnanna fornu*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Finnbogason, Magnús, ed. 1952. *Edda Snorra Sturlusonar*. Reykjavík: Bókaverzlun Sigurðar Kristjánssonar.
- Frank, Roberta. 1978. *Old Norse Court Poetry: The Dróttkvaett Stanza*. Ithaca: Cornell Univ. Press.
- Hofmann, Dietrich. 1978–79. “Sagaprosa als Partner von Skaldenstrophen”. *Mediaeval Scandinavia* 11:68–81.
- 1971. “Vers und Prosa in der mittelalterlichen Erzählkunst”. *Frühmittelalterliche Studien* 5:135–75.
- Jónsson, Finnur, ed. 1908–15. *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*. 4 vols. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel.
- Koch, Ludovica. 1979. “Le Bouclier et la corne à bière. Étude sur la conception de la poésie et du poète chez Bragi Boddason et Egill Skalla-Grímsson”. *Studi Nederlandesi-Studi Nordici* 22:125–63.
- Lie, Hallvard. 1946. “Jorvikferden. Et vendepunkt i Egil Skallagrímssons liv”. *Edda* 33:145–248. Rpt. in *Om Sagakunst og skaldskap*. Øvre Ervik: Alvheim & Eide, 1982.
- Looze, Laurence de. 1986. “Poet, Poem, and Poetic Process in *Bjarnasaga Hítæla-kappa* and *Gunnlaugssaga Ormstungu*”. *Journal of English and Germanic Philology* 85:479–93.

- Lönnroth, Lars. 1969. "The Noble Heathen: A Theme in the Sagas". *Scandinavian Studies* 41:1–29.
- Mitchell, P. M. 1972. "Höfuðlausn: Erik's izzat". *Mediaeval Scandinavia* 5:45–48.
- Nordal, Sigurður. 1924. "Átrúnaður Egils Skallagrímssonar". *Skírnir* 97:145–65.
- ed. 1933. *Egils Saga Skalla-Grímssonar. Íslensk Fornrit 2*. Reykjavík: Hið Íslenska Fornritafélag.
- Olsen, Magnus. 1936. "Commentarii Scaldici". *Arkiv för nordisk filologi* 52:209–255.
- Ralph, Bo. 1976. "Om tillkomsten av *Sonnatorrek*". *Arkiv för nordisk filologi* 91:153–65.
- Ross, Margaret Clunies. 1978. "The Art of Poetry and the Figure of the Poet in *Egils Saga*". *Parergon* 22:3–12.
- See, Klaus von. 1977. "Skaldenstrophe und Sagaprosa: Ein Beitrag zum Problem der mündlichen Überlieferung in der altnordischen Literatur". *Mediaeval Scandinavia* 10:58–82. Rpt. in *Edda, Saga, Skaldendichtung: Aufsätze zur Skandinavischen Literatur des Mittelalters*. Heidelberg: Carl Winter Verlag, 1981. Pp. 461–85.
- Sørensen, J. S. 1980. "Komposition og værdiunivers i *Egils Saga*". *Gripla* 4:260–72.
- Sveinsson, Einar Ól. 1966. "Kormákr the Poet and His Verses". *Saga Book of the Viking Society for Northern Research* 17:18–60.
- Topia, André. 1976. "Contrepoints joyciens". *Poétique* 27:351–71.
- Turner, G. W. 1977. "The Verses in *Gunnlaugs Saga Ormstungu*". *Journal of English and Germanic Philology* 76:384–91.
- Turville-Petre, G. 1944. "Gísli Súrsson and his Poetry: Traditions and Influences". *Modern Language Review* 39:374–91.
- 1976. *Scaldic Poetry*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Wright, Dorena Allen. 1973. "The Skald as Saga-Hero". *Parergon* 6:13–20.

SYDNEY SIMS

Relative chronology in the Old Icelandic Homily Book

Introduction

Since the first selection from Stockholm perg. 15,4to was published in 1841, the Icelandic Homily Book, a collection of sermons and other religious pieces,¹ has served as a source for Norse linguistic history. The oldest surviving codex in Old Icelandic, the IHB contains both the oldest sermon preserved in Old Norse (the Stave Church Homily, text #30, which also appears in AM 237a fol, dated to well before 1150), and also texts dated to just before the actual production of the manuscript, around 1200 (texts #43 and 44).

In an attempt to understand the organization of the codex, a number of scholars have tried to distinguish older from younger texts according to their orthography, morphology, and syntax. These attempts have been undermined by disagreement on the validity and relative importance of the criteria used for dating the texts. The evidence itself is poorly understood, and the results are contradictory; the problem is further complicated by our meager understanding of early Scandinavian scribal practices. Since relative dating is often invoked in discussions of the origin and quality of the sagas, it is important to understand that the methods traditionally used for dating texts are not universally accepted or demonstrably valid. It is, finally, simply not possible to establish the reliable relative dating which is necessary for comparative studies.

This study reviews the criteria that have been used to date the IHB texts. Such an undertaking is heavily indebted to the painstaking work of previous scholars, especially Börje Westlund and Andrea van Arkel, whose diplomatic edition of the IHB and its apparatus have been an invaluable source of data.

Dating the homilies

The primary question in IHB scholarship has been the relationship of the various texts to their exemplars and to each other. How and when did these

¹ The codex is also called the Stockholm Homily Book. Text numbers and page-and-line citations refer to Andrea van Arkel's forthcoming diplomatic edition, presently available as her dissertation (University of Utrecht diss., 1977).

particular homilies come to be copied together into a single codex? Are the homilies contemporary or chronologically diverse? Is the codex the work of a single scribe or of several?

The first step in establishing the relative chronology of texts in a compilation is to determine which criteria are reliable indicators of age. However, there is no single authoritative history of the phonological, orthographic, inflectional, and lexical changes Old Norse went through during its earliest literary period. Some of these changes are roughly datable, but most happened gradually and were affected by other factors, such as dialect, genre, or interaction with other concurrent linguistic changes. Early philologists, especially Rasmus Rask, Johan Rydqvist, and Th. Möbius, compiled lists of archaic features which distinguished the earliest texts, but they did not make fine distinctions of relative chronology or take into account the vagaries of scribal transmission; the forms, and the manuscripts in which they appeared, were simply classified as very old.

Thus, when Theodor Wisén published the first full edition of the IHB in 1872, he dated the manuscript to around 1200, against the background of a general profile of archaic features. He mentioned as characteristically old only the absence of the letter *ð* and the occasional occurrence of postpositive articles detached from their nouns. The noticeable variation in the handwriting he attributed to simple variation or to the influence of different exemplars on a single scribe.

In later studies, Ludvid Larsson examined the physical construction of the IHB and discovered two very significant connections among content, handwriting, and the composition of the quires: changes in handwriting occur only at the beginnings of new homilies, and certain parts of the manuscript must necessarily have been written down later than the neighboring parts. Based on these conclusions, Larsson differentiated three to ten different scribal hands, with widely divergent paleographic and orthographic characteristics. Larsson devised his own specific set of criteria, based partly on earlier scholarship and partly on his own observations, to classify the various hands as older or younger, according to the following seven features (1885: lxxxiii):

*oldest**gop**eo**ft, fst* (e.g., *aftr, þurft*)single *l* before dentals

postpositive article rare

es, vas (in *vera* and particle)*e* in unstressed endings*youngest**gup**ø**pt* (*aptr, þurpt*)double *l* before dentals

postpositive article frequent

*er, var**i* in unstressed endings

In the course of the Wisén/Larsson debate, two crucial questions had been raised almost as side issues, without being clearly formulated or directly addressed. First, what are the specific orthographic criteria by which a manuscript's age can be determined? Second, how much and in what ways is a manuscript influenced by its exemplar – that is, how faithfully did Icelandic scribes reproduce their originals? These questions have yet to be satisfactorily answered, though they are central to any discussion of dating or textual history.

In 1913 Gustav Neckel reopened the question of the relative dating of the IHB texts and the related problem of scribal dependence on the exemplar. Neckel analyzed the homilies' subject matter as well as their orthography. Comparing different sermons appointed for the same feast day, Neckel discovered that the pairs generally differed in their morphologic forms. This led him to conclude that at least two cycles of homilies, one significantly older than the other, had been used as sources in compiling the manuscript.

Neckel made no explicit list of his standards for dating texts, but certain criteria can be inferred from his remarks:

<i>older</i>	<i>younger</i>
postpositive article detached from noun	postpositive article attached to noun
<i>eo</i>	∅
<i>e</i> & <i>o</i> in unstressed endings	<i>i</i> & <i>u</i> in unstressed endings
<i>es, vas</i>	<i>er, var</i>
<i>hinn</i>	<i>enn</i>
<i>ofvalt, of vallt</i>	<i>á valt, á vallt</i>
<i>an</i> ("than")	<i>en</i>
<i>mon</i>	<i>mun</i>
much Latin	little or no Latin
few contractions: <i>svá at, sett þú</i>	contractions such as <i>svát, settú</i>

Neckel thus adopted one of Wisén's criteria – the detached postpositive article – and three of Larsson's, namely *eo:∅*, *e/o:i/u*, and *er:es*. Otherwise, he was sceptical about the usefulness of Larsson's criteria for determining age.

Comparing IHB homilies with very similar parallel texts in other manuscripts, Neckel concluded that the scribes were conservative in their transcription. He also found differences in morphology between texts in the same hand, another argument for ascribing linguistic differences to the exemplar instead of to the scribe.

Overview of the criteria

Larsson and Neckel based their studies on features that are by no means firmly established as valid indicators of age. Other philologists and linguistic

historians disagree on the validity and relative importance of the criteria to be used for dating texts.

Orthographic criteria

1. *eo:ø* (Larsson and Neckel)

Rydqvist lists *eo* instead of the later *æ* or *ö* among his old features. Hreinn Benediktsson (1965:28) calls *eo* a “typically English spelling”, regularly used in early Old Icelandic manuscripts, without giving a date for the change in usage.

2. *ft, fst:pt* (Larsson)

According to Larsson, old manuscripts have *ft* (or sometimes *fst*) in words like *aftr* and *þurft*, where younger manuscripts have *pt*. Rask lists *pt* as an older form, but Adolf Noreen asserts the earlier use of *ft*:

Vor *s, t* geht [f] (das noch bilabial ist, s. 36,1) ohne klare regel seit etwas vor 1000 (s. Kahle, Die sprache der skalden, s. 68) in *p* über. Schon in den ältesten hdschr., sowol aisl. als anorw., findet sich eine menge hierher gehöriger beispiele (neben formen mit *fs, ft*). (1923:180)

The debate on this point centers on phonology – whether or not an earlier voiced bilabial spirant actually became unvoiced before voiceless consonants, and how syllabic stress influenced the process. Andreas Heusler, however, denies that the alternative spellings reflect any sound change at all (1932:50). Regional differences in pronunciation (Marius Hægstad 1907:63) and Latin orthography (Julius Hoffory 1885:6–7, fn.) may have led to scribal confusion. Benediktsson remarks only that “the spelling fluctuated” (1965:76). As a determinant of age, this criterion is unreliable: the *pt* spelling appears as early as on runestones (Hoffory, *loc. cit.*), and *ft* and *pt* occur often in the same manuscripts.

3. Single *l*:double *l* before dentals (Larsson)

According to Noreen, lengthening of *l* and *n* before some *d*'s and *t*'s occurred soon after 1200 (1923:189). Elsewhere he notes an opposite reduction of geminates before another consonant, which occurred before 1200 (p. 207); this rule, however, was often broken through analogy in the earliest manuscripts. Competing tendencies were thus at work in the same period.

4. *e:i* in unstressed syllables and endings (Larsson and Neckel)

Larsson and Neckel agree on the presence of *e* instead of *i* in unstressed

syllables as a criterion of age, and Rydqvist and Möbius also list this feature as archaic.² Elias Wessén (1958:2) dates the change to around 1250; however, the IHB's mixture of the two letters shows that the process was taking place much earlier.

Dating according to this criterion is complicated by the numerous factors which affect its use: spoken versus written language, regional differences, and vowel harmony. Benediktsson agrees with Neckel in attributing the presence of *i* in even the earliest manuscripts to northern Icelandic phonological usage. However, the various tendencies and influences, active at overlapping periods and in different places, make this feature especially difficult to interpret. When the unsolved factor of scribal practice is added into the equation, the appearance of *e* or *i* in any given text becomes an unreliable basis for dating.

Morphologic criteria

5. *gop:gup*

This is Larsson's single most decisive criterion for dating the IHB texts, but no other philologist or paleographer mentions it as characteristically old. Hægstad notes a regional difference between *son* in northern and *sun* in southern Norway (1907:66), without making a distinction in age between the two forms. *Gop* is usually used for heathen gods and *gup* for the Christian (Noreen 1923:55), but no chronological distinction is implied.

6. *es:er* in verb forms and particle (Larsson and Neckel)

With the change from an early *es* to a later *er* in forms of the verb *vera*, we are on relatively firm chronological ground. All the historical grammars agree that the change is a watershed; it occurred around 1200, perhaps a little earlier in Norway. The change of the particle *es* to *er* occurred about the same time (Noreen 1923:359; Heusler 1932:99).

7. *ofvalt, of vallt:á valt, á vallt* (Neckel)

The original form was *of allt*, which "as early as the 12th century" became *of valt* (Cleasby-Vigfússon 1957:47) and then, following a folk etymology, *of valt, of alt, ávalt* and *á vallt* (Noreen 1923:51). Both forms occur in the IHB, with *ávalt* the more frequent. In four cases, the two different forms occur within a single text. However, the word occurs too rarely to be useful in dating.

² The related phenomenon of *o:u* is usually considered together with *e:i*. In the IHB, however, *o* is used almost exclusively (van Arkel 1977:28–49).

8. *mon:mun* (Neckel)

Noreen says that “*u* . . . geht schon vorliterarisch in *o* über” (1913:125), and lists *mon* “(später *mun*)” as an example (p. 127). Heusler also gives the oldest forms as *mon-*, but “neben *mon-* haben schon die ältesten Hss. *mun*” (1932:98). The older *o* forms are more common in the IHB; van Arkel (1977:121) lists 283 *o*-forms and 155 *u*-forms. The relative infrequency of the word, however, makes it a poor basis for dating.

9. *an:en* (“than”) (Neckel)

Rydqvist also lists *an* among his archaic features, and Heusler refers to “*en* mit der alten Nebenform *an*” (1932:151). Cleasby-Vigfússon gives *an* as “the old form, and constantly used in MSS of the 12th century” (1957:19). Both forms occur in the IHB, neither frequently enough to be of significant value in dating the texts.

10. *hinn:enn* (Neckel)

Neckel cites the “adjektivartikel *hinn*” among features that distinguish older texts (1913:467). Heusler agrees that *hinn* is the older of the two pronouns: “Die Artikelform *enn* ist in schwacher Enklise aus *hinn* entstanden” (1932:51). Noreen, however, gives *enn* and *inn* as the older forms (1913:190), *hinn* being a later development, first used as the pronoun “that” and later as an article before adjectives “in etwas späterer sprache (doch schon vor 1250)” (1923:316). *Enn* is by far the predominant form in the IHB. In only one text (#28) does the word occur more than twice. Its relative rarity makes the feature unhelpful for dating.

Non-orthographic criteria

11. Latin words (Neckel)

For a discussion of the chronological implications of the presence of Latin in the homilies, see below, page 156.

12. Few contractions (Neckel)

Neckel specifically mentions *svát* and *settú* as typical of younger texts. van Arkel lists the occurrences of the forms *þóat*, *þót*, and *þótt*, of which the second is by far the most frequent (1977:120). Contractions are not generally described by paleographers or linguistic historians as features of younger manuscripts.

13. Postpositive article

The postpositive article is a relatively late development in Old Norse; frequency of the article is thus one sign of a younger text. However, article

frequency is also affected by factors such as genre, provenance, source, and subject matter.

Gustav Indrebø based his claim that the Old Norwegian Homily Book (GNH) was closer than the IHB to their common source on the former's sparser use of postpositive articles. But Ilkka Hirvonen has disproved Indrebø's claim, showing article use in parallel passages from a common source to be essentially identical. Her findings also modify Larsson's chronological ranking of sections of the IHB.

A small minority of the postpositive articles in the IHB are detached from their nouns, a feature which both Wisén and Neckel deemed chronologically significant. There is, however, no correlation between how frequently articles appear and whether or not they are detached from their nouns (see Table 3 below).

Assessing the criteria

As we have seen, there is little scholarly consensus on the validity of the various orthographic and morphologic features for determining a text's age, nor any discussion of their relative importance or mutual influence. Nevertheless, pronouncements about relative chronology have been uncritically accepted as valid. Using such pronouncements to support arguments about stylistic development can lead to misunderstanding and circular reasoning.

To be useful in providing even tentative guidelines for ranking texts chronologically, the criteria should at least point in the same general direction: a homily judged to be old on the basis of one archaic feature ought to show the others as well. One way of measuring this agreement is to rank the homilies chronologically according to the appearance of each feature individually; if the criteria are valid, the ranking for each text should be roughly the same for all features. If the linguistic changes were contemporary, and scribal practices consistent, the texts with the highest percentages of old features overall could then logically be judged the oldest texts. This is essentially the technique intuitively applied by Larsson and Neckel, who relied on their general impressions instead of using the actual numbers of occurrences.

Following are several charts, incorporating data assembled from the IHB critics discussed above; most of the numbers are taken from van Arkel's apparatus and Hirvonen's study. Each chart first lists the texts as they appear in the IHB; continuous texts which are fortuitously divided in the codex (#39/42 and 46/59) are listed together under the first number only (i.e., #39 and #46). The second column gives the number of lines in each text ("+" indicates more than half a line of text). Many of the IHB texts are simply too

short to provide a fair sample; therefore, only texts over 100 lines long are included in the charts, eliminating 26 of the 59 texts, or a little under 20 percent of the codex.

Table 1 lists the pairs of old and young features and gives the number of their actual occurrences in the texts. The first of the two variants in each column is the older form, according to Larsson and/or Neckel.

Table 2 condenses the data from Table 1 and gives the percentage of occurrences of the older form in relation to the total number of occurrences. For example, in text #5 *eo* occurs 13 times and $\emptyset$ 6 times; thus *eo*, the older form, occurs 68.4 percent of the time. Some of the features appear abundantly, others more rarely. Within a given text, a feature may occur only once or twice because of the context. In order to minimize disproportionality, a feature is included in the charts only if it occurs at least three times; a dash indicates fewer than three occurrences, while a zero indicates the complete absence of a feature. The final column gives the average percentage of all old features, using only those which occur the requisite three times for averaging purposes.

Table 3 lists the number of postpositive articles per 100 lines of text, using Hirvonen's data (1980:44–45), recalculated to correspond to lines in the manuscript rather than in Wisén's edition. The last column, combining data from Hirvonen and van Arkel (1977:132), gives the percentage of postpositive articles detached from their nouns.

Table 4 rank-orders the texts according to some selected criteria. After the numerical listing in column 1 follow rankings according to the average percentage of all old features (taken from the last column of Table 2) and six other rankings. The last column ranks the texts according to the scarcity of postpositive articles, from fewest to most. In each case, the text that shows the highest proportionate occurrence of the older over the younger form is listed first, and so on downward. Where two or more texts share the same percentages, they are arbitrarily listed by order of appearance in the manuscript, and set off by brackets.

The sample is not extensive enough, nor these methods exact enough, to produce statistically reliable results. Still, these charts make explicit the data on which previous critical conclusions have been ventured. If all the criteria were equally valid, the rank-orderings in Table 4 would be the same in each column. A line connecting the same text number in each column should, theoretically, run horizontally across the columns. However, it is clear from the notable lack of agreement that this is not the case. For instance, text #28, which ranks as first (oldest) according to the high percentages of the verb form *er* and the preponderance of *e* over *i* in unstressed syllables, ranks fourth according to the scarcity of postpositive articles, sixth according to

Table 1A. Occurrences of old and young features

text	lines	eo	ø	éo	ø	ft	pt	ld	lld	e	i	gop	gup
5	198+	13	6	24	2	6	12	27	6	411	12	5	1
6	147+	10	3	20	6	5	10	21	8	255	13	2	1
7	125+	3	6	5	8	1	1	37	18	228	15	1	0
10	112	2	13	4	13	7	2	21	18	175	7	0	1
11	124+	1	2	17	16	8	1	7	11	178	16	7	0
15	217+	17	20	16	2	10	6	32	17	351	23	4	26
16	137+	6	7	14	3	6	5	24	12	237	26	6	1
17	133	3	8	21	9	5	0	16	7	264	18	5	0
19	130+	6	9	5	14	8	1	13	8	249	10	5	2
20	108	4	5	11	20	7	6	10	10	197	12	0	3
22	113+	6	5	8	17	5	3	22	11	226	5	2	3
24	228+	2	12	14	16	10	3	43	43	434	28	0	0
26	126+	1	5	6	18	3	5	21	11	204	9	1	0
28	145	13	3	12	1	24	0	32	2	235	2	20	1
29	157	0	20	0	36	5	10	23	10	298	74	1	14
30	127+	7	0	35	1	8	2	26	10	212	2	10	0
32	198+	16	1	38	2	15	32	62	11	373	12	0	3
33	275	5	1	4	49	11	16	28	72	644	10	5	59
34	175	1	6	2	43	6	8	12	23	274	19	1	3
36	264	10	0	47	2	8	13	33	23	263	208	4	26
38	196+	0	8	2	28	3	14	17	44	124	258	0	13
39	114+	4	10	4	20	2	1	5	27	182	2	0	4
43	323	6	21	12	35	4	19	29	97	138	509	0	29
44	259	6	11	2	35	2	14	17	63	69	510	0	12
45	156	26	0	10	1	9	5	59	30	253	5	4	0
46	244	9	3	28	15	5	8	27	21	462	9	11	2
47	113	25	1	24	6	2	5	8	28	184	18	6	4
52	135+	28	3	13	5	1	5	23	26	269	25	2	0
57	179+	7	9	28	3	20	3	13	22	259	7	58	1
60	219	1	18	7	29	6	6	2	35	457	21	0	30
61	103	3	6	0	19	3	4	11	31	222	5	2	4

NOTE: All figures for Table 1 are taken from van Arkel (1977:4-132), with two exceptions:

1.) *e:i*. van Arkel lists occurrences of this feature by scribal hand instead of by text. Since several texts may occur within a single hand, individual counts by text were necessary, except in those cases where a hand comprises only one text.

2.) *hinn:enn*. van Arkel lists occurrences of *hinn* only. In the one text (#28) that contains more than two occurrences of *hinn*, a corresponding count of *enn* was necessary to calculate the percentage.

Where I have had occasion to check van Arkel's figures and disagreed with her counts, I have tacitly used my own results. The differences are few and small.

gop and tenth according to *eo*. Other texts are even less consistent. The criteria do not produce a single, intelligible chronological hierarchy of texts. Certain texts often (though not always) occur in the higher ("older") posi-

Table 1B. Occurrences of old and young features (cont.)

text	lines	<i>es</i> <i>er</i> (verb)	<i>es</i> <i>er</i> (part.)	<i>mon</i> <i>mun</i>	<i>an</i> <i>en</i>	<i>hinn</i> <i>enn</i>	<i>ofvali</i> <i>ávalt</i>
5	198+	55 18	57 21	6 5	2 33	0 13	2 3
6	147+	6 43	5 46	17 1	0 6	0 14	0 1
7	125+	41 9	16 55	3 0	0 1	0 4	0 0
10	112	35 7	41 7	0 0	0 4	0 12	0 0
11	124+	26 17	37 15	1 0	0 0	0 13	0 0
15	217+	41 20	58 11	7 3	4 3	0 14	1 2
16	137+	7 39	3 51	19 0	0 1	0 11	0 6
17	133	9 26	4 55	14 0	0 7	0 4	0 0
19	130+	4 28	6 42	10 0	0 1	0 6	0 1
20	108	4 32	2 31	8 0	0 2	0 4	0 1
22	113+	17 8	45 15	1 0	0 5	0 12	0 0
24	228+	53 8	98 12	10 5	0 14	0 28	0 0
26	126+	30 2	36 2	0 4	1 8	0 6	0 1
28	145	38 1	67 7	4 0	3 0	12 0	4 1
29	157	28 10	76 3	2 22	3 14	0 6	0 3
30	127+	22 4	53 8	2 0	0 0	0 9	0 0
32	198+	5 64	5 108	8 4	1 11	0 25	0 0
33	275	121 19	155 4	21 3	22 0	1 45	2 0
34	175	28 52	23 82	0 1	0 1	0 25	0 2
36	264	12 59	13 92	18 17	0 2	0 23	0 2
38	196+	30 28	48 17	13 21	2 3	0 5	0 4
39	114+	3 17	11 30	2 3	1 2	4 3	3 0
43	323	38 79	46 89	2 26	11 3	3 20	0 4
44	259	39 83	36 105	2 13	4 10	0 14	0 8
45	156	23 18	57 6	16 1	2 0	2 1	0 0
46	244	50 12	110 1	5 0	1 2	2 43	0 0
47	113	22 4	36 2	6 0	3 0	0 3	1 0
52	135+	31 12	66 5	5 0	1 1	2 18	0 0
57	179+	56 14	88 2	4 5	2 0	0 6	0 4
60	219	69 17	92 0	12 8	4 2	1 18	0 3
61	103	19 12	46 1	8 5	4 0	0 23	1 0

tions; others tend to appear near the bottom. These results bear some resemblance to Larsson's groupings, but they are by no means identical. When the related problems of scribal hands and practices are taken into account, the uselessness of these conjectural datings becomes inescapably obvious.

Scribal hands

The uncertainties involved in dating texts according to orthography and morphology are compounded by our ignorance of Norse scribal standards and practices. The scribe's fidelity to the text at hand, of course, determines

Table 2. Percentages of old features

text	<i>eo</i>	<i>éo</i>	<i>ft</i>	<i>ld</i>	<i>e</i>	<i>gop</i>	<i>es</i> (verb)	<i>er</i> (part.)	<i>mon</i>	<i>an</i>	<i>hinn</i>	<i>ofvalt</i>	average
5	68.4	92.3	33.3	87.1	97.2	83.3	75.3	73.1	54.5	5.7	0	40.0	59.2
6	76.9	76.9	33.3	72.4	95.5	66.7	12.2	9.8	94.4	0	0	-	48.3
7	33.3	38.5	-	67.3	93.8	-	82.0	22.5	100.0	-	0	-	54.7
10	13.3	23.5	77.8	53.8	96.2	-	83.3	84.4	-	0	0	-	48.0
11	33.3	51.5	88.9	38.9	91.8	100.0	60.5	71.2	-	-	0	-	59.6
15	45.9	88.9	62.5	65.3	93.9	13.3	67.2	84.1	70.0	57.1	0	33.3	56.8
16	46.2	82.4	54.5	66.7	90.1	85.7	15.2	5.6	100.0	-	0	0	49.7
17	27.3	70.0	100.0	69.6	93.6	100.0	25.7	6.8	100.0	0	0	-	53.9
19	40.0	26.3	88.9	61.9	96.1	71.4	12.5	12.5	100.0	-	0	-	51.0
20	44.4	34.2	53.8	50.0	94.3	0	11.1	6.1	100.0	-	0	-	39.4
22	54.5	32.0	62.5	66.7	97.8	40.0	68.0	75.0	-	0	0	-	49.7
24	14.3	46.7	76.9	50.0	93.9	-	86.9	89.1	66.7	0	0	-	52.5
26	16.7	25.0	37.5	65.6	95.8	-	93.8	94.7	0	11.1	0	-	44.0
28	81.3	92.3	100.0	94.1	99.2	95.2	97.4	90.5	100.0	100.0	100.0	80.0	94.2
29	0	0	33.3	69.7	80.1	6.7	73.7	96.2	8.3	17.6	0	0	32.1
30	100.0	97.2	80.0	72.2	99.1	100.0	84.6	86.9	-	-	0	-	80.0
32	94.1	95.0	31.9	84.9	96.9	0	7.2	4.4	66.7	8.3	0	-	44.5
33	83.3	7.5	40.7	28.0	98.5	7.8	86.4	97.5	87.5	100.0	2.2	-	58.1
34	14.3	4.4	42.9	34.3	93.3	25.0	35.0	21.9	-	-	0	-	30.1
36	100.0	95.9	38.1	58.9	55.8	13.3	16.9	12.4	51.4	-	0	0	44.3
38	0	6.7	17.6	27.9	32.5	0	51.7	73.8	38.2	40.0	0	0	24.0
39	28.6	16.7	66.7	15.6	98.9	0	15.0	26.8	40.0	33.3	57.1	100.0	41.6
43	22.2	25.5	17.4	23.0	21.2	0	32.5	34.1	7.1	78.6	13.0	0	22.9
44	35.3	5.4	12.5	21.3	11.9	0	32.0	25.5	13.1	28.6	0	0	15.1
45	100.0	90.9	64.3	66.3	98.1	100.0	56.1	90.5	94.1	-	66.7	-	82.7
46	75.0	65.1	38.5	56.3	98.1	84.6	80.6	99.1	100.0	33.3	4.4	-	66.8
47	96.2	80.0	28.6	22.2	90.6	60.0	84.6	94.7	100.0	100.0	0	-	68.8
52	90.3	72.2	16.7	46.9	91.5	-	72.1	93.0	100.0	-	10.0	-	59.3
57	43.8	90.3	87.0	37.1	97.4	98.3	80.0	97.8	44.4	0	0	0	67.6
60	5.3	19.4	100.0	5.4	95.6	0	80.2	100.0	60.0	66.7	5.3	0	44.8
61	33.3	0	42.9	26.2	97.8	33.3	61.3	97.9	61.5	100.0	0	-	50.4

how closely the transcript resembles its exemplar. How quickly and completely changes in spoken language appeared in written language is still an unanswered question. The problems multiply when several different scribes are involved. Within a single hand, changes in orthography might well indicate that the scribe had switched to a new exemplar. With many hands, however, orthographic variation may be traceable to any of several variables; the scribe's skill, training, dialect, and age are related to the final product, and blur the boundaries between exemplars. In a compilation like the IHB, each text has its own separate and potentially complicated history of transmission, with opportunities at each step for mistakes, corrections, additions, omissions, and idiosyncratic changes of every kind.

Table 3. *Postpositive articles*

text	lines	# pp art total	# pp art detached	# pp art per 100 ll
5	198+	29	0	14.6
6	147+	34	0	23.1
7	125+	27	0	21.6
10	112	14	0	12.5
11	124+	4	0	3.2
15	217+	10	3	4.6
16	137+	24	0	17.5
17	133	37	0	27.8
19	130+	47	0	36.2
20	108	39	1	36.1
22	113+	14	0	12.4
24	228+	15	1	6.1
26	126+	7	0	5.6
28	145	6	0	4.1
29	157	39	6	24.8
30	127+	22	0	17.3
32	198+	56	3	28.3
33	275	102	20	37.1
34	175	18	2	10.3
36	264	33	5	12.5
38	196+	29	2	14.8
39	114+	12	1	10.5
43	323	124	7	38.4
44	259	155	18	59.8
45	156	11	2	7.1
46	244	42	4	17.2
47	113	1	0	0.9
52	135+	11	4	8.1
57	179+	4	1	2.2
60	219	30	16	13.7
61	103	27	2	26.2

Underlying the conclusions on relative dating of the IHB texts are assumptions about how scribes go about the work of copying a manuscript. Ascribing the codex to a single scribe, despite visible changes in handwriting, stresses the influence of the exemplar on a scrupulous scribe; Neckel's discovery that a single hand may contain linguistically diverse texts supports this view. Assigning the different sections to different scribes, on the other hand, assumes that scribes are independent and consistent in their copying.

Clearly, some basic questions about Norse scribal practices need to be answered before the question can be solved. How slavishly were scribes expected to duplicate the manuscripts they were copying? Were there identifiable differences among scriptoria? Do scribes copy more closely at the

Table 4. Ranking of texts according to various features

rank order	average of all features	% <i>es</i> (verb)	% <i>es</i> (part.)	% <i>e</i>	% <i>eo</i>	% <i>gop</i>	pp art per 100 ll.
1	28	28	60	28	30	11	47
2	45	26	46	30	36	17	57
3	30	24	61	39	45	30	11
4	47	33	57	33	47	45	28
5	57	30	33	45	32	57	15
6	46	47	29	46	52	28	26
7	11	10	26	22	33	16	24
8	52	7	47	61	28	46	45
9	5	46	52	7	6	5	52
10	33	60	28	5	46	19	34
11	15	57	45	32	5	6	39
12	7	5	24	10	22	47	22
13	17	29	30	19	16	22	10
14	24	52	10	26	15	61	36
15	19	22	15	60	20	34	60
16	61	15	22	6	57	15	5
17	16	61	38	20	19	36	38
18	22	11	5	24	44	33	46
19	6	45	11	7	7	29	30
20	10	38	43	15	11	20	16
21	60	34	39	17	61	32	7
22	32	43	44	34	39	38	6
23	36	44	7	11	17	39	29
24	26	17	34	52	43	43	61
25	39	36	19	47	26	44	17
26	20	16	36	16	24	60	32
27	29	39	6	29	34		20
28	34	19	17	36	10		19
29	38	6	20	38	60		33
30	43	20	16	43	29		43
31	44	32	32	44	38		44

beginning of the text and lapse into their natural habits as they tire, or do they become more susceptible to the work they are copying as they go along? (i.e., how are gradual changes within a text to be interpreted?)

Paleographic studies have identified as many as 14 hands within the IHB (Westlund 1974; Eva Rode 1979). This multiplicity raises the need, as Björn Hagström has recognized, for a more objective system for describing medieval scripts (1975). The first task is to identify and describe the features relevant to distinguishing between hands, and then to order them hierarchically according to their usefulness and reliability. The same process is

necessary for the orthographic and morphologic criteria traditionally used for judging age.

Syntax and style

Syntactic and stylistic features have also been related to age in Old Norse texts, especially in the sagas. The problems in dating become even more complex with these higher-level criteria; orthographic options are usually binary and thus quantifiable, but the greater number of variables at the syntactic level makes relative dating even more problematic. The syntax of a translation's source or of similar Latin writings may influence the syntax of the vernacular. There was also a well established homiletic tradition in Iceland that resisted stylistic change; sermons had been preached even before the conversion, and Gregory's homilies were translated at least as early as the beginning of the twelfth century (Kirby 1980:18). As with orthography, there is no uniform, generally accepted dating scheme for syntactic features; indeed, scholarly opinion often depends on critical pre-suppositions and literary taste. Although the presence of Latin words, paratactic sentence structure, and learned style have been related to age in Old Norse texts, it becomes clear on closer examination that none of them is reliable for establishing a relative chronology within the IHB.

Latin words and phrases (Neckel)

Though Neckel found many Latin elements in the Passion Fragment (#45), a text with early orthographic features, there is in and of itself no reason why an early translator should leave more Latin untranslated than a later one; the difference would depend rather on the skill and taste of the translator and the capacity of the audience. Indrebø, in fact, viewed the presence of Latin words as a mark of original Norse authorship, which would point to a younger rather than an older text. In any case, the subject matter of the homily and the number of transcriptions it has been through are probably more relevant to the question than age.

Parataxis

A preponderance of parataxis is a mark of orality. It is also taken, in the sagas, to be a sign of antiquity (Ari Bouman 1956:16, Heusler 1913 [1969:441, 442]). Homilies, however, resist the dichotomy of old, oral, vernacular works and younger, Latin-influenced, written literature; they are the oldest recorded Norse literature, intended for oral delivery, yet they are

written translations or imitations of Latin. Any chronological standards by which parataxis in the homilies might be dated are thus unclear and mutually contradictory.

Learned style

Marius Nygaard's classic definitions of *folkelig stil* and *lærd stil* (1896) have been modified by more recent literary and philological studies (esp. Jónas Kristjánsson 1981). Though some distinctions remain valid, the earliest translations use a natural, unforced language and may even have shaped the Icelandic of the sagas. There is certainly no clear chronological progression within learned style which might serve to date the homilies.

Conclusions

The various orthographic, morphologic, syntactic, and stylistic features that have been used to date texts are not reliable for chronologically ordering the homilies of the IHB. Some gross divisions may be made: texts with a predominance of either older or younger characteristics can be identified. But the great majority of the codex is still a baffling mixture of older and younger forms. The criteria that have been used as evidence for chronological ranking are poorly understood, and the complex, interrelated processes of linguistic history have blurred any clear lines of development for individual changes. Syntactical and stylistic evolution is even harder to trace, given our limited and still-changing understanding of native traditions and their interaction with European thought and Latin literature. Problems of scribal methods and standards further obscure the history of the manuscript and the lines of textual transmission. Until we know a good deal more about both linguistic history and scribal practice, pronouncements about the age of the IHB texts from the evidence of orthography and syntax remain essentially meaningless.

References

- Arkel, Andrea van. 1977. *The manuscript Sthm. Perg. 15 40: A Diplomatic Edition and Introduction*. Unpublished doctoral thesis, University of Utrecht.
- Benediktsson, Hreinn. 1965. *Early Icelandic Script as Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Íslenzk Handrit. Icelandic Manuscripts. Series in Folio, 2. Reykjavík: The Manuscript Institute of Iceland.
- Bouman, Ari C. 1956. "Observations on Syntax and Style of Some Icelandic Sagas". *Studia Islandica* 15:1-72.

- Cleasby, Richard and Guðbrandur Vigfússon, eds. 1874. *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford: University Press. 2d ed. 1957 with a supplement by William A. Craigie.
- Hægstad, Marius. 1907. *Vestnorske maalføre fyre 1350: I. Nordvestlandsk*. Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania, 2, Historisk-filosofisk klasse, 1.
- Hagström, Björn. 1975. "Att särskilja anonyma skrivare: Några synpunkter på ett paleografiskt-ortografiskt problem i medeltidens isländska handskrifter, särskilt Isländska Homilieboken". *Scripta Islandica* 26:3–24.
- Heusler, Andreas. 1913. *Die Anfänge der Isländischen Saga*. Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, philologisch-historische Klasse, 9, pp. 1–87. Rpt. in *Kleine Schriften*, 2, Stefan Sonderegger, ed., Berlin: de Gruyter, 1969, pp. 388–459.
- 1932. *Altisländisches Elementarbuch*. 3rd ed. Heidelberg: Winter.
- Hirvonen, Ilkka. 1980. "Om bruket av slutartikel i de äldsta norröna homilieböckerna IslH och GNH". *Scripta Islandica* 31:30–53.
- Hoffory, Julius. 1885. "Oldnorske consonantstudier". *Arkiv för nordisk filologi* 2:1–96.
- Indrebø, Gustav, ed. 1931. *Gamal Norsk Homiliebok. Cod. AM 619 4o*. Norske Historiske Kjeldeskriftfondet, Skrifter, 54. Oslo: Brøgger. Rpt. Oslo: Universitetsforlaget, 1966.
- Kirby, Ian. 1976–1980. *Biblical Quotations in Old Icelandic-Norwegian Religious Literature*. 2 vols. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Kristjánsson, Jónas. 1981. "Learned Style or Saga Style?" *Speculum Norroenum*. Ursula Dronke et al., eds., Odense: University Press.
- Larsson, Ludvig, ed. 1885. *Isländska Handskriften No. 645 4o i den Arnamagnæanska samlingen på universitetsbiblioteket i Köbenhavn: I. Handskriftens äldre del*. Lund: Malmström.
- 1887. *Studier över den Stockholmska homilieboken I–II*. Lund: Collin & Rietz.
- 1888. *Svar på Profässor Wiséns "Textkritiska anmärkningar till den Stockholmska homilieboken"*. Lund: Malmström. Also published in supplement to *Arkiv för nordisk filologi* 4 (1887/88):1–74.
- Möbius, Th. 1872. *Über die altnordische Sprache*. Halle: Waisenhaus.
- Neckel, Gustav. 1913. "Zum Stockholmer Homilienbuch". *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 38:459–500.
- Noreen, Adolf. 1884. *Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre)*. Halle: Niemeyer. 4th ed. 1923.
- 1913. *Geschichte der nordischen Sprachen*. 3rd ed. Strassburg: Trübner.
- Nygaard, Marius. 1896. "Den lærde stil i den norrøne prosa", *Sproglig-historiske studier tilegn. C. R. Unger*. Kristiania. 153–170.
- 1905. *Norrøn Syntax*. Oslo: Aschehoug. Rpt. Oslo: Aschehoug 1966.
- Rask, Rasmus Kristian. 1811. *Vejledning til det islandske eller gamle nordiske sprog*. Copenhagen: Schubothé.
- Rode, Eva. 1974. *Palæografiske studier i Den islandske homiliebog med særligt henblik på skriversnes antal*. Unpublished Master's thesis, University of Copenhagen.

- Rydqvist, Johan Er. 1850. *Svenska språkets lagar I*. Stockholm: Magnus.
- Wessén, Elias. 1958. *Isländsk grammatik*. Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- Westlund, Börje. 1974. *Skrivarproblemet i Isländska Homilieboken*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New Series, 10. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wisén, Theodor. 1872. *Homíliu-Bók: Isländska Homilier efter en handskrift från tolfte århundradet*. Lund: Gleerup.
- 1887/88. “Textkritiska anmärkningar till den Stockholmska homilieboken”. *Arkiv för nordisk filologi* 4:193–239.
  - 1888. *Några ord om den stockholmska homilieboken: Ett genmäle*. Lund: Berling. Also published in supplement to *Arkiv för nordisk filologi* 4 (1887/88).

Fleksionssystemets forenkling i dansk

1

Hvornår skete forenklingen af det formrige fleksionssystem i dansk? – Spørgsmålet synes let at besvare. I den ene ende har vi vikingetidens runesten med fuldt bevaret morfologisk system, og i den anden ende landskabslovene, hvoraf især Jyske Lov viser en så kraftig reduktion, at systemet lidt forenklet kan karakteriseres som lig det nuværende danske rigssprogs.

Forenklingen er altså sket i det kildetomme tidsrum derimellem.

Ser man imidlertid nærmere på de årstal og de teorier, der er forbundet med runesten og landskabslove, kan man dog godt få sine tvivl, om svaret er så enkelt.

Jellingstenene er et fikspunkt i runekronologien. Kong Gorm døde ca. 950. Harald Blåtand døde før 988. Nogle hævder, at sidste del af indskriften på den store Jellingsten er indhugget efter Haralds død. Jellingstilens sten sættes derfor af runologerne til ca. 950–1000. Efter-Jellingstilens sten sættes så til ca. 1000–1050.

Det ældste håndskrift af Jyske Lov, Flensborghåndskriftet, er dateret palæografisk til ca. 1300. Det er en afskrift. Den første nedskrift af loven sættes af Peter Skautrup (1944, 209) til ca. 1200, af Einar Haugen (1976, 235) til 1171–1174. Forud for nedskriften menes loven at være kendt gennem mundtlig tradition, eventuelt foredraget på tingstederne af specielt lovkyndige mænd. Hvis dette er rigtigt, så forudsætter en sådan tradering vel en omhyggelig memorering af retsreglerne, en ordret indprentning og gengivelse af dem.

Konsekvensen af ovenstående ræsonnementer bliver, at forenklingen er blevet gennemført i løbet af en meget kort tidsperiode, måske så kort som 50 år, mellem 1050 og 1100, eller måske snarere mellem 1050 og 1150.

Kan det virkelig lade sig gøre?

Moderne sociolingvister med historisk interesse, først og fremmest Labovskolens forskere, har lært os en hel del om vilkårene for sproglige ændringer. I hurtigste fald varer det 3–4 generationer, inden en ændring er gennemført i et sprogsamfund, i overgangsperioden eksisterer nyt og gammelt side om side. Men dertil kommer, at en ny regel oftest blot har begrænset gyldighed, kun gradvis udvides og generaliseres den, til vi når junggrammatikernes undtagelsesløse lov.

Her drejer det sig ikke om en enkelt regel, men om et omfattende sæt af

regler, der delvis forudsætter hinanden, og som helt ændrer sprogets struktur, ændrer det fra at være overvejende syntetisk til at være overvejende analytisk.

Det kan med andre ord ikke lade sig gøre på så kort tid.

En udvidelse af tidsrummet kan man få ved at hævde, at Flensborgmanuskriptet repræsenterer sproget omkring 1300, altså at skriveren har moderniseret, mens han skrev af. Loven er dog klart mere konservativ end andre tekster, der er konciperet omkring 1300, f.eks. Flensborg Stadsret. – Eller man kunne hævde, at loven først blev til, da den blev vedtaget af kongen og landets bedste mænd i Vordingborg 1241. Det er dog vel mere sandsynligt, at det ved den lejlighed drejede sig om en revidering og àjourføring af enkelte retsregler og ikke om en gennemført nykoncipering. Men selv i så fald må den jo være skrevet af folk opvokset omkring år 1200.

En udvidelse i den anden ende kan man få ved at hævde, at runeindskriftene ikke er skrevet i tidens talesprog, men i et ophøjet, konservativt formelsprog, bevaret af særlige runeristere. Tanken er tiltalende. Men hvor længe kan gammel, indviklet morfologi fastholdes uden skrevne grammatikker? Sikker beherskelse af indviklet morfologi kræver tilegnelse, internalisering, i barndommen. Muligvis kan en søn huske, hvad faderen sagde, selv om han selv taler anderledes, men sønnesønnen kan i hvert fald ikke, eller kun hvor det drejer sig om faste, rituelle formler. Runeindskriftene er ganske rigtig temmelig formelagtige, men ofte er der dog tilføjelser, hvor man kunne vente 'sprogfejl' hos den grammatisk mindre sikre.

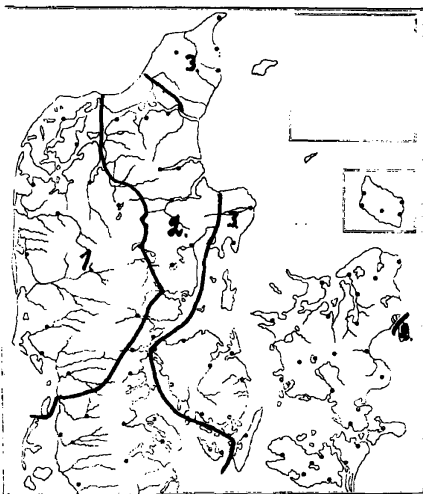
Trods alt har disse overvejelser dog vist muligheden af at forlænge det prekäre tidsrum med små hundrede år i begge ender, og dermed kan man jo så slå sig til tåls.

Hvis man stadig synes, at tidsrummet er for kort til gennemførelse af så omfattende og gennemgribende ændringer, må man til at tænke i helt nye baner.

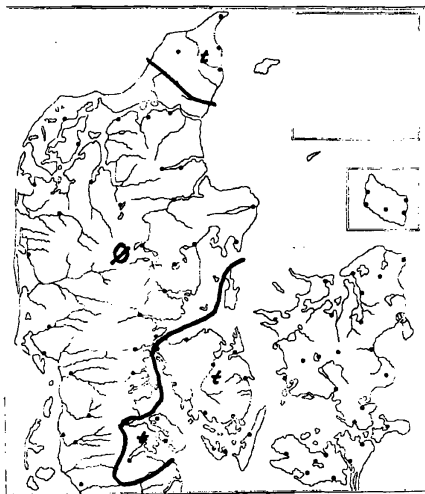
Den hypotese, som skal skitseres nedenfor, forudsætter, at dialektforskellene i Danmark i oldtiden har været langt større end hidtil antaget, at ændringerne tidligt er begyndt i en radikalt innoverende dialekt og derfra har bredt sig videre omkring og efterhånden er kommet til at omfatte større eller mindre geografiske områder, mens andre områder i forhold dertil i kortere eller længere tid har været konservative.

2

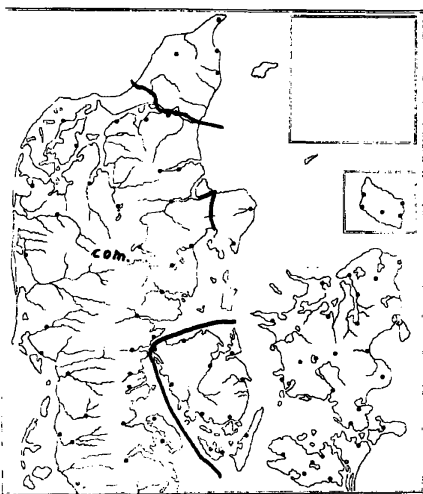
Kort 1 viser substantivernes genusforhold i de nuværende danske dialekter, efter V. Bennike og M. Kristensen: Kort over de danske folkemål, kort nr. 81. Det ses, at i den vestlige halvdel af Jylland findes kun, hvad sproghistori-

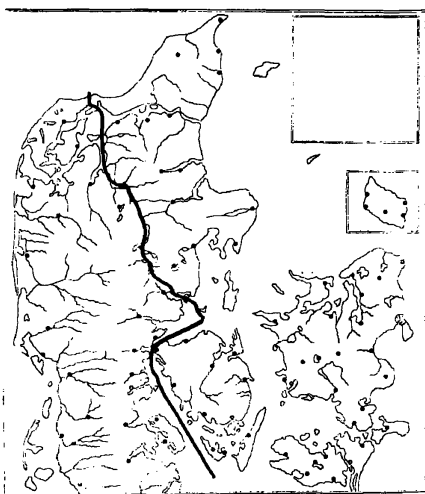
Kort 1. Substantivers genus.
Efter Kort etc. nr. 81.

Kort 2. Adjektivers genus.
Efter Kort etc. nr. 83.

Kort 3. Participiers genus.
Efter Kort etc. nr. 84.

Kort 4. Artikelgrænsen.
Efter Kort etc. nr. 80.

kere kalder ét køn, strukturalister ikke-genus. I en halvkreds udenom har dialekterne to genera, commune og neutrum, som i rigssproget. Udenom igen er tre genera bevaret. I Jylland drejer det sig om Vendsyssel og Djursland. Sådant et kort vil dialektologer fortolke således, at først er der i vest sket en genusforenkling til to genera, en forenkling, der har bredt sig over det meste af Jylland, men som ikke har nået de fjerneste egne af halvøen. Senere er fulgt en yderligere forenkling, der har bredt sig over et mindre område.

Kort 2 viser adjektivernes genusforhold. Det er her påfaldende, at genusbøjning er afskaffet over næsten hele Jylland. Kun 3-genusområdet i nord og en lille del af 2-genusområdet i syd kender til neutrum. Denne forenkling må også stamme fra Ø-genusområdet i vest, men har altså bredt sig videre omkring end substantivernes forenkling.

Samme billede viser kort 3, genus hos perfektum participium. Partici-piet var jo oprindelig en rent adjektivisk form, der også efter *have* bøjedes kongruent med objektet. I næsten hele Jylland benyttes af såvel stærke som svage verber udelukkende én form, grundformen, stamformen, hvad man nu vil kalde den. Blot 3-genusområderne Vendsyssel og Djursland kender til neutrumsform, og har i nogen udstrækning indført en skelnen mellem participium og supinum som i svensk. Også denne forenkling må stamme vestfra, fra Ø-genusområdet.

Endelig viser kort 4 bekendtheds-kategorien. I vest og syd benyttes foransat artikel. Der er kun én artikel; der er ingen genus- eller numerusfor-skel.

Inden for nominalbøjningen viser Vestjylland sig altså som et radikalt innovationsområde, mens det nordligste, østligste og sydligste Jylland viser større konservatisme.

Noget mindre udpræget ser vi det samme i verbalbøjningen. I Vendsyssel findes enkelte rester af 2. person singularis. I Sønderjylland findes omlyd i præsens af stærke verber, jo længere vi kommer mod syd jo flere verber, samt imperativ pluralis. Det nu uddøde Fjoldemål havde både person- og numerusbøjning.

3

Det er ikke muligt at sige, hvilken dialekt i et dialektopdelt område Flens-borghåndskriftet repræsenter, om overhovedet nogen speciel.

Substantiverne har to genera. Dog findes en rest af femininum i demon-strativet *the*, der benyttes ved siden af *thæn*. Der skelnes ikke mellem nominativ og akkusativ, s-genitiven er generaliseret og dativ benyttes kun ved faste præpositionsudtryk som i moderne dansk. I den udstrækning,

bestemt artikel bruges (10 %), er den efterhængt. – Adjektiverne har ingen kasusbøjning overhovedet; de har grundform, neutrum og pluralis = svag form. Særlig bemærkelsesværdigt er det, at participierne, såvel de svage som de stærke, kun sjældent har neutrumsform, men i reglen grundformen. – Ved verberne findes eksempler på singularis ved pluralt subjekt.

4

Man kan forsøge at opstille en relativ kronologi for de ovennævnte forandringer. Østdanske og svenske kilder kunne tyde på, at startpunktet har været substantivet i mere omfattende nominalled, hvor kasusmarkører i underled sikrede forståelsen. Derefter er fulgt adjektivernes kasusbøjning. Derved blev vejen banet for en genusforenkling, idet væsentlige genusmarkører forsvandt. Sidste led er afskaffelsen af genus, der efter udbredelsen synes at være begyndt med participier og adjektiver. – Den foransatte artikel er, ligesom artiklen overhovedet, en relativ sen foreteelse. Den er sandsynligvis opstået i 1300-tallet, men sikkert bevis på dens eksistens findes ikke før i 1500-tallet.

En relativ kronologi som ovenstående stemmer godt med den geografiske udbredelse. De ældste ændringer har bredt sig vidt, de yngste kun over dele af Jylland.

Omkring år 1000 skulle situationen da være den, at mens store forenklinger allerede var sket i det vestlige Danmark, fandtes der i øst stadig folk og runemestere, der beherskede det højtidelige gamle lapidarsprog, enten fordi det var deres fødeegns sprog, eller fordi det ikke lå længere tilbage i tiden, end at det endnu kunne huskes.

5

Tilbage bliver alligevel en del skepsis. Det er klart nok, at Vestjylland er et radikalt innovationsområde, men til en udbredelse af dets sprogform kræves vel, foruden kommunikation med omverdenen, at området har haft en eller anden form for magt eller prestige, der gør sproget efterlignelsesværdigt. Det har Vestjylland næppe haft i historisk tid, rigets centrum har jo fra middelalderen ligget på Sjælland. Men kan det have haft det i oldtid og vikingetid?

Her er der blevet peget på (Stig Jørgensen, 1987), at i oldtiden var den vestjyske jernproduktion og jernekspor overordentlig betydningsfuld, ja så betydningsfuld, at kong Gorm måtte etablere sit kongesæde i Jelling for at kunne kontrollere eksportvejene. Arkæologerne kender dog ikke til nogen

stor produktion i tidlig vikingetid. Derimod kender de til i tusindvis af skaktovne i Vest- og Midtjylland, især på Vardeegnen, som de daterer til tidsrummet 100–500 e. Kr. (Voss, 1986).

Formforenklingen er en gradvis og lang proces. Er det mon for dristigt at lægge begyndelsen til dens udbredelse så langt tilbage i tiden og samtidigt antage så store og tidlige dialektforskelle i Danmark?

Litteratur

- Bennike, V. og Kristensen, M.: Kort over de danske folkemål. 1898–1912.
- Bjerrum, A.: Grammatik over De sjællandske Love. Med tillæg om Jyske Lov. Kbh. 1967.
- Haugen, E.: The Scandinavian Languages. London 1976.
- Jørgensen, Stig: Danmarks kongemagt og dens fødsel. Århus 1987.
- Lyngby, K. J.: Udsagnsordenes bøjning i Jyske Lov og i den jyske sprogart. Kbh. 1863.
- Skautrup, Peter: Det danske sprogs historie. I. Kbh. 1944.
- Voss, Olfert: Jernudvindingsanlæg i Danmark fra forhistorisk og historisk tid. I: Arkæologiske udgravninger i Danmark i 1985. S. 25–30. Kbh. 1986.

Prøver af Landsmaalet i Norge

1

Ivar Aasens plan om å setje opp ei normalform for dei norske målföra var like gammal som tanken hans om å granske målföra einskildvis. Alt frå den dagen Aasen vart vekt til språkleg medvit, hadde han auga for at likskapen mellom målföra overalt var større enn skilnaden. Dette var ein grunntese hos han. Han arbeidde derfor heile tida utfrå den føresetnaden at han med tida ville freiste finne fram til den sams strukturen for all norsk tale, som då ville vere det same som den samlande norm kring alle dei spreidde målföra. Landsmålet kalla han denne normen.

Det var ikkje lett å kome fram til *ei* form som stetta alle rimelege krav, endå formverket stort sett var sjølvgeve. På eine sida måtte han ta omsyn til etymologi og historisk grunnlag, og på hi sida hadde han omsynet til moderne talemål. Aasen skilde skarpt mellom desse to ting. Det var hans hardaste ankemål mot P. A. Munchs viserestitusjonar at dei var utan system. Aasen tykte at restitusjonen var gjord utan konsekvens og samlande plan. Etymologiske omsyn vart ståande i vegen for notidsformene, dei Aasen ville ha.

Utetter i 1840-åra fekk tanken om ei samlande målform fastare tak i Aasen, og han gjorde nokre freistnader på å setje opp utsyner over böygningsverket med tanke på ei samform for alle bygdemåla. Han var misnøgd med verket og let det liggje. Det var klårt for Aasen at han fyrst måtte leggje fram måltilfanget, d. v. s. ein grammatikk og ei ordbok. Sidan kunne han kome med framlegg til sin norm for böygningsverk, og setje opp rettskrivingsreglar for landsmålet. Fyrst etter 1850 kunne Aasen for alvor ta til med dette verket, eit verk han streva mykje med og som vart heft på vegen.

Aasens tanke var at han i det målgeografiske tillegget til FG skulle ha med ei samling med målprøver. Dei skulle gje opplysningar om den bolken Aasen hadde skrive, "Om Sprogarternes indbyrdes Forhold" (§§ 341 ff.). Aasen delte målföra inn etter viktige og gjennomgåande språkmerke. Målföra samla han i tre hovudgreiner med underavdelingar.

Aasens eige utval av målföreoppskrifter var noko ujamt, tykte han, og då han ikkje hadde høve og tid til å saumfare prøvene på ny, skaut han målprøveplanen sin ut til ei seinare tid. Aasen fortel i föreordet til PL at alt frå fyrste tid han tok til med målföregranskningar, var det tanken hans "at forberede en Samling af Prøver paa de mærkeligste Bygdemaal, og det var ogsaa paatænkt, at en saadan Samling skulde indføres i Folkesprogets Gram-

matik eller udgjøre et Tillæg til denne”. Det syntes seg at det var vanskeleg å få eit “passende Forraad af passende Stykker og at faae dem saa nøie gjennemseede og prøvede af kyndige Folk”, at dei kunne gjevast ut. Difor laut han gje opp heile planen.¹

Aasen seier òg at det er “yderst vanskelig at skrive rigtigt i et Bygdemaal, som man ikke er indviet i fra Opdragelsen”, jamvel om ein kjenner “Maalets grammatikalske Hovedregler”. Einast den som er född i målföret, kan avgjere kva som er heilt rett. Aasen er her heilt på line med moderne lingvistik.

Frå fleire kantar fekk Aasen oppmoding om å gje ut ei samling med målföreprøver. I “Den Constitutionelle”, 1847,² heiter det at ved sida av “Sproglære og Ordbog” trengst “en større Samling af Sprogprøver i en prosaisk og poetisk Dialektlæsebog, da Sprogets levende Aand først af sammenhængende Stykker kan blive rigtigt opfattet”.

P. A. Munch bad Aasen om å ta seg av denne saka. Munch vart mykje aga og teken av dei rike samlingane Aasen hadde med seg frå ferdene sine. “Han har de rigeste Samlinger, man kan ønske sig, af Sagn, Viser, Smaafortællinger, Ordsprog m. m., og hans Grammatik, hvilken jeg har gjennemlæst, er noget af det lærerigeste og fortrinligste jeg paa lang Tid har seet”.³ Seinare fekk Aasen høve til å sjå gjennom A. E. Vangs andre samling med folkeminne frå Valdres som N. H. Trönnes skulle gje ut. Saman med Trönnes dröfta Aasen planen om eit tidsskrift som skulle prente segner og eventyr på målföre.⁴ Aasens eigne planar om ei samling “Norske Minnestykke” vart sette ut til ei uviss framtid, for det var så mange andre ting som måtte gjerast fyrst. Dei einaste folkeminneprøvene han kom til å gje ut, var eit lite utval i PL og fire eventyrredaksjonar i åra 1855–60.

PL må vi sjå i samanheng med fleire andre arbeid som Aasen hadde i emning. Fyrst var det “Norske Minnestykke” som alt er nemnt. Dernest ei samling med “Norske Ordsprog”. Sidan hadde han planar om ei samling med viser og stev. Vidare arbeidde Aasen med ein synonymikk og ein grunngeven plan for ei norsk målförm. Desse siste tiltaka heng nær saman med PL, men alle planar kunne ikkje fremjast i ein gong. Av alt dette skulle “Prøver af Landsmaalet” vere den fyrste.

Fyrste gongen vi høyror at Aasen nemner “Prøver af Landsmaalet i Norge” med namn, er i 1849 i eit brev til Olaus Vullum.⁵ Han skriv her: “Jeg har tænkt mig, at man næst efter den nu gaaende Ordbog skulde give endeel “Prøver af Landsmaalet” tillige med et Forslag til en almindelig grammatisk

¹ PL s. I f.

² 1847, 11. febr., jfr. BD 1, s. 436.

³ P. A. Munch til C. G. Zetterquist, 18. nov. 1847, jfr. “Edda”, 1936, s. 91.

⁴ BD 1, s. 457, ib. s. 202 f.

⁵ BD 1, s. 183.

Form for samme. Dette antager jeg, burde blive et privat Foretagende, som Selskabet ikke maatte have noget med”.

I disse åra har Aasen drøftingar med C. R. Unger om detaljar i den påtenkte landsmålsrettskrivinga. Aasen freistar jamvel å nytte eit norsk landsmål i samanhangande tekst. Likevel var han, som han seier, ikkje komen til “nogen bestemt Plan for denne Sag”.⁶

Då ordboka var vel frå hand, var PL det fyrste Aasen tok til med. I arbeidsplanen frå 1850⁷ seier han at han vil gje ut “en liden Samling af Dialektpøver” som han har skrive opp i “forskjellige Dialekter”. Derneft vil han gje ut “en Samling af norske Ordsprog, skrevne i en almindelig norsk Sprogform efter en Sammenstilling af de fortrinligste norske Dialekter”. “En saadan Sprogform finder jeg nu mere og mere nødvendig, og enkelte kyndige Mænd have ogsaa meget opmuntret mig til at forsøge noget i den Retning, eftersom der for Öieblikket ikke er nogen anden, som for Alvor kunde forsøge derpaa”. Dei kunnige menn var P. A. Munch, C. R. Unger og M. B. Landstad.

Då Aasen var komen heim til Örsta (i sept. 1850) tok han til å sjå gjennom samlingane sine for å få ei samla utsyn over dei prøvene som kunne nyttast. Samstundes fekk han sjå kva målføre han vanta prøver av.⁸ Det synte seg at han enno hadde mykje att å gjere, för han kunne ta til med den endelege utarbeidinga. Han tok framatt den gamle planen sin om ei grunngjeven utsyn over hovudpunkta i ei norsk målform. Denne utsyna arbeidde han med i november og desember 1850. Det endelege manuskriptet heitte “Exempel-Samling til Planen for en norsk Sprogform”.⁹

Likevel var dette berre ei førebuing. Den eigenlege “Plan” var enno ikkje ferdig. Med jamne mellomrom tok Aasen han före seg, og det var tanken at “Planen” skulle fylgje med PL som eit tillegg. Det vart ikkje noko av. Fyrst i mars 1854 vart Aasen ferdig med “Grundtanker til en Afhandling om en norsk Sprogform”,¹⁰ som då vart eit framhald av “Prøver af Landsmaalet” i staden for å vere ein del av dei.

Elles arbeidde Aasen med utkastet til “En liden Læsebog i Gammel Norsk” som skulle vere ei førebuing til landsmålsforma.¹¹ Aasen arbeidde òg med personnamn, ættenamn, omsetjingar, gjennomsyn av skrifter (serleg Landstads Folkeviser), original dikting og mykje meir. Det kan sjå ut som om det ikkje er nokon innbyrdes samheng mellom alt dette. Likevel ligg det ein plan under. Alt er freistnader på å få prøvt landsmålnormalen frå alle sider.

⁶ BD 1, s. 187.

⁷ BD 1, s. 194.

⁸ BD 3, s. 174 f.

⁹ MM 1917, s. 22 ff.

¹⁰ MM 1917, s. 4 ff. Sjå òg Dagbok.

¹¹ BD 1, s. 194, Dagbok 16. febr. 1852.

“Prøver af Landsmaalet” vart ei tung vinne. Den 9. nov. 1850 skreiv Aasen til C. R. Unger: “Det første Arbeide, som jeg har taget fat paa, er at ordne de Ord, som jeg efterhaanden har optegnet af forskjellige skrevne og trykte Böger, og som jeg ikke kom til at benytte i Ordbogen. [. . .] Dernæst agter jeg at fuldføre mine Prøver af Landsmaalet, som vi förhen have talt om”.¹²

Arbeidet med denne boka gjekk trått, og ikkje lenge etter høyrer vi at Aasen atter har vorte avspora. Den 5. april 1851 skriv Aasen på ny til Unger om den vendinga arbeidet har teke: “De paatænkte Dialektprøver som vi för have talt om, er der endnu ikke blevet noget af; jeg forsögte derpaa, men fandt, at der endnu manglede adskilligt, som burde været med. Under dette Forsög kom jeg til at gjöre en Ordning af alle de bekjendte Aandsværker, som vedligeholde sig i Folkets Erindring, saasom Æventyr, Sagn, Viser, Ramser, Gaader og Ordsprog, hvilket altsammen jeg indtil videre har givet Navn af ‘Mindestykker’ og inddeelt i tolv forskjellige Klasser”.¹³

På ei liste over “Paatænkte Arbeider” frå januar 1851, er òg “Prøver af Landsmaalet” nemnt saman med ei rekkje andre planar som berre for ein del vart fullførde.¹⁴

Ved denne tida var det planar oppe om å få utgjeve ei stor samling med målföreprøver.¹⁵ Det var Nils Halvorsson Trönnes som freista få ut “en Række Sprogmindesmærker eller, for at bruge et beskednere Udtryk, Sprogprøver fra de forskjellige Dialekter, som Folk kunde have Fornöielse af at læse til Tidsfordriv og til deraf at faae et Begreb om hvorledes Sproget seer ud trindt om i Bygderne”. Til hovudtitel hadde Trönnes tenkt seg “Kveldströyta”, og verket skulle kome ut i hefte på to ark, og til kvar tid rette seg etter det “forhaandenværende Materiale, dog saaledes at hvert No. holdt sig inden een og samme Dialekt”.

Andris Eivindsson Vang hadde gjort spørsmålet aktuelt, for han hadde skrive eit større manuskript med folkeminne frå Valdres, som Trönnes hadde teke på seg å gje ut.¹⁶ For det fyrste skulle det gjevast ut 6 hefte med folkeminne etter Vang, “Eventyr, Ordsprog, ‘Sporak’ (Ϸ: Spyrgils o Svör, en Leg), Viser og hvad andet det fortælles i en fast Form fra Mand til Mand”. Difor må “Sprogformen ofres den største Opmærksomhed”, og “mangt et unorsk Udtryk, der kun er indflydt af Skjödeslöshed”,¹⁷ må rettast på. Trönnes bed om Aasens hjelp til dette verket, ja, helst bör “Aasen overtage det Hele”. Inntil vidare har Trönnes teke arbeidet på seg, for at “en

¹² BD 1, s. 198.

¹³ BD 1, s. 204.

¹⁴ BD 3, s. 419.

¹⁵ BD 1, s. 437.

¹⁶ Jfr. BD 1, s. 457 f. med tilvisingar.

¹⁷ Om Vangs målform sjå Beito i “Andris Eivindson Vang og verket hans. Eit 100-års skrift”, 1951, s. 41 ff.

Begyndelse kunde skee og en Bestemmelse fattes for Anders Vangs vedkommende”.

Til denne planen hadde Aasen ikkje anna enn godt å seie. I svarbrev 1. mars 1851,¹⁸ heiter det at det var “mig en Fornöielse at höre, at de valderske Reglo virkelig skal fortsættes”. Han undrar seg berre over at det ikkje er Dybwad som skal vere forleggjar; “jeg havde jo halvveis lovet at være ham behjælpelig med Korrekturen”. Elles er Aasen heilt samd i “at en Samling af Sprogprøver fra forskjellige Dele af Landet vilde være en herlig Ting, naar den bare kunde komme istand”, og ein kunne få “et rigt godt Materiale fra flere forskjellige Steder”, særleg frå “saadanne Egne, hvis Maal mest fortjener at kjendes og studeres”. Det kan vere vandt nok, trur Aasen, og difor vil han rå til at den nye samlinga etter Andris Vang vert utgjeven som framhald av den förre og “ikke som en Begyndelse til noget nyt”. Samlinga frå Valdres vil bli stor, og det ein kan få frå andre bygder, “vilde formodentlig blive saare lidet i Forhold til hiint”. Kunne ein få ei rik samling frå Telemark og Gudbrandsdalen, ville det vere bra, “skjønt det enda blev for lidet”. Aasen nemner desse to bygdelaga, av di han trur “at der er mest at finde”. Aasen veit av eiga röynsle “at det er næsten umuligt at skrive i en Dialekt for andre end Indföde, og altsaa behövede man mange Indföde til Hjælp i et saadant Foretagende”. For ein eigen part vil han berre “indestaae for den söndmörske Artikel, og hvad jeg har fra andre Steder er saare lidet”. Dersom planane er komne så langt at “der ikke kan gjøres nogen Forandring derved”, vil Aasen minne om at hovudsaka må vere å få pålitelege prøver frå “de forskjellige Egne”; og “med Hensyn til Skrivemaade og Udstyr fik man nu tage det saa simpelt som man kunde”.

Om sine eigne målprøver skriv Aasen elles: “Jeg havde som De vel veed, ogsaa tænkt at give en liden Samling af Dialektpøver, og jeg tænkte endog at faae dem udgivne i denne Vinter, men det blev saamen intet af. Jeg fandt nemlig at nogle af mine Prøver ikke ere paalidelige, og at der mangler for nogle Distrikter; hvorfor jeg har udsat Sagen indtil videre da jeg har fuldt af Arbeide alligevel og det netop ene og alene med Sproget”.

2

Då Aasen kom attende til Oslo i oktober 1851 ordna han fyrst alle sine oppskrifter og ordsamlingar. Han tok òg til å gå nøye gjennom den nye Konráð Gíslason: “Dönsk orðabók með íslenzkum þýðingum” for å få ei oversyn over moderne islandsk ordtilfang som han kunne ha til jamføring med norsk. Aasen hadde dessutan mange andre skrifter og bøker som han måtte sjå gjennom.

¹⁸ BD 1, s. 202f.

Ikkje lenge etter tok Aasen på ny fatt på “Prøver af Landsmålet”. Jamvel om han fekk mange hefte og hindringar på vegen, var det ikkje lenger noko som kunne stogge han. Aasen kvilte ikkje för denne boka som han så lenge hadde emna på, var ferdig. “Prøver af Landsmaalet” skulle vere sluttsteinen på grammatikk og ordbok, og samstundes grunnlaget for eit anna målalternativ.

Det som særleg hefte Aasen i arbeidet med PL var korrekturen til Landstads folkeviser. Dette var eit seint og mödesamt arbeid, som han bad seg fri for, men “forgjæves” (jfr. dagbok 30. april 1853).

Aasen klagar seg over at han ingen framgang har med sine eigne arbeid og planar. Han har tenkt på “en heel Hob af litterære Sager”, men ingenting har han fått ferdig, skriv han til Ludvig Daae 17. des. 1851.¹⁹ Aasen nemner særleg “en Samling af Prøver paa Dialekterne og et deraf dannet Fællesprog”, dessutan ei samling med norske ordtøke og “et Udvalg af norske Fortællinger og Folkesange (naturligviis paa “norsk”), en udviklet og begrundet Plan for en norsk Sprogform, en norsk Fremmedordbog, en Række af Folkeskrifter paa norsk, og saavidere”. I arbeidsmeldinga for 1851²⁰ nemner Aasen at han eslar seg til å gje ut “en Samling af Dialekt-Prøver, en Samling af norske Ordsprog, og flere lignende”. Kanskje burde han vente på “en fuldstændigere Samling af Materialier”, men då kunne det lett hende at arbeidet vart så lenge utsett og avdrygt at “intet blev færdigt”. Eit av desse to påtenkte verka bör derfor “utfærdiges til Udgivelse”, og det første bör bli “de omtalte Dialektpøver, hvorved jeg nemlig har tænkt mig en Samling af smaa Læsestykker i forskjellige Dialekter, tilligemed et Anhang af Læsestykker i en ny Sprogform, som nemlig skulde dannes efter nogle af de bedste Dialekter og saaledes forslagsviis forelægges Almenheden til Prøvelse”. Aasen tenkjer seg at arbeidet kan fullförast “i Löbet af denne Vinter”. Rett nok har arbeidet gått seint og smått, for det er “saa mangt og meget om hvis Rigtighed jeg har adskillige Tvivl, og som imidlertid er vanskeligt at faae nogen paalidelig Underretning om”.

På ny stogga arbeidet opp. Aasen skreiv utkast til normalprøver (t.d. “Um Helsing” og “Byreisa”²¹). I liste over “Paatænkte Arbeider til Udgivelse”, 1852, er “Prøver af Landsmaalet” nr. 1. Sidan fylgjer 18 andre bokplanar.²²

I brev 23. februar 1852 til M. Aarflot, fortel Aasen om arbeid og planar:²³

“Forövrigt sidder jeg her og læser og skriver som sædvanlig og gaaer mine visse Spadserturer for Sundhedens Skyld. För Juul og ud igjennem Julen var jeg ofte

¹⁹ BD 1, s. 222 f.

²⁰ BD 1, s. 225 f. Meld. dat. 31. des. 1851.

²¹ BD 2, s. 292 ff. Jfr. Dagbok 27. jan.: “Arbeidet paa Dialektpøverne. 31. jan. 1852. Forfattet nye söndmørske Dialektpøver.”

²² BD 3, s. 419.

²³ BD 1, s. 229.

sygelig, deels af Trykning for Brystet og deels af Uorden i Maven. Nu i en Maanedes Tid har jeg derimod været frisk og havt temmelig ordentlig Sövn; imidlertid mærker jeg at min Helbred kræver alt mere og mere Forsigtighed. Jeg arbejder paa en Samling af Dialektprøver og paa en liden Læsebog i Gammel Norsk, og – faaer ingen Ting færdig. Desuden er der mange Smaating, som jeg har begyndt paa, som for Exempel den Afhandling om Mands- og Kvindenavne, som jeg tænkte at skrive paa Söndmör og faae ind i Postbudet; men som sagt, der bliver intet færdigt.”

Til Landstad fortel Aasen 16. april 1852,²⁴ at samlinga hans av “Dialektprøver” og “endeel Prøver paa en foreslaaet norsk Sprogform” som skulle ha vore ferdig “i denne Vinter”, er utsette “da jeg först fandt det nödvendigt at indhente adskillige nærmere Oplysninger fra forskjellige Kanter, hvorved jeg ogsaa vilde faae bedre Tid til at overtænke den nye Sprogform”. Sjølv er han enno ikkje komen til “nogen bestemt Plan i denne Sag”.

Det same skriv Aasen til venene sine Maurits Aarflot og Ludvig Daae. Til Aarflot fortel han 26. april 1852 at han no har gått gjennom “alle de norske Topografier og Beskrivelser, hvori man kunde vente at finde norske Ord anførte”. Han er ikkje radt ferdig med dei alle, men har likevel funne “en Mængde Ord, som er større end jeg nogensinde havde tænkt”. “Paa Grund af denne Gjennemgaaelse af saa mange Böger har jeg ikke faaet Tid til at affærdige noget til Trykken; mine Dialektprøver faae altsaa bie til næste Vinter, da nemlig Forögelsen af mine Tillæg til Ordbogen forekom mig at være det nödvendigste”.²⁵ Om lag det same skreiv han til Ludvig Daae 31. mai. Aasen klagar over at arbeida hans går “smaat som sædvanlig”. Dei ord han har samla og skrive ut av skrifter, vil han rökje etter på ferdene sine. Höyrer han at orda er i bruk i talen “i nuværende Tid”, skal dei leggjast saman med “det store ordregister”, d. v. s. förearbeida til den nye utgåva av Ordboka. Får han ikkje vissmon for at orda lever i målföra, “skulle de lægges til det mindre Tillægg, nemlig Ord som ere samlede af Skrifter”.²⁶

Då året 1852 er ute, kan Aasen ikkje melde om eit einaste ferdig verk. I meldinga si nemner han derimot arbeidet sitt med å gå gjennom eldre skrifter. Han gjer òg greie for sommarferdene sine (til Hallingdal, Voss, Sogn, Sunnfjord og Bergen). Ordninga av det nye tilfanget har teke tid, og dessutan har han halde fram med “Gjennemsyn af Skrifter, hvori norske Ord forekomme”. Elles har Aasen arbeidd med sine “Dialekt-Prøver”, men arbeidet har ikkje hatt den rette framgangen “paa Grund af Tvivl om enkelte Stykkers Rigtighed og af Mangel paa nærmere Oplysning om samme”. Den tida som vert til overs frå andre og viktige oppgåver, t.d. innsam-

²⁴ BD 1, s. 232.

²⁵ BD 1, s. 233 f.

²⁶ BD 1, s. 235.

ling av nytt måltfang, vil han no nytte så han kan få “Prøver af Landsmaalet” på prent. Sidan vil han halde fram med “Norske Ordsprog” som han i lang tid har samla tilfang til. Dessutan vil det snart turvast ei ny utgåve av grammatikken då den gamle er utseld.²⁷

Då Aasen skreiv dette, var han i røynda komen langt på veg med målföreprøvene sine, men han sa gjerne for lite enn for mykje i meldingane sine til Departementet. Før boka var heilt ferdig, våga Aasen ikkje å seie så mykje om ho. Han både kvitte seg for og gledde seg til den dagen ho skulle kome. Han tenkte seg at boka nok kom til å føre med seg mykje strid og ordskifte, ja, han ottast jamvel at folk ville synast at det ikkje var rette måten å bruke eit statsstipend på, å setje opp ein skriftnormal for norske målföre. Sume ville kanskje rekne det som jamgodt med eit åtak på lov og orden. Det var òg ein av grunnane til at Aasen førebudde seg så omhugssamt, og sette opp ein grunngeven plan for skrivemåten samstundes med målprøvene. Otten for kritikk førte òg til at sjølve samlinga vart noko mindre enn Aasen frå fyrst av hadde tenkt seg. Di større boka var, di lettare var ho å få hogg på, om ikkje alt var lesaren etter tykkje.

3

Av Aasens dagbøker og andre oppteikningar kan vi sjå at han tok til med den endelege utarbeidinga den 5. november 1852. Arbeidet heldt fram heile vinteren, men med små avbrot innimellom. I slutten av november gav Aasen seg til å leite i utanlandsk litteratur etter høvelege stykke til omsetjing. Han las m.a. i T. B. Macaulay: “Critical and Historical Essays”, 1–5, Leipzig 1850, og i A. Autenrieth: “Tydsk Læsebog til Skolebrug”, 1844, og elles i ymse samlingar og antologiar av engelske og tyske diktarverk; m.a. skrifter av Schiller, Shakespeare og Byron.

Heile hausten gjekk med til førebuingarbeid og ordning av tilfanget. Ved juletider var Aasen komen så langt at han rekna seg for ferdig med målprøvene frå Sunnmøre. Dette var dei einaste prøvene han kjende seg heilt trygg på. Samstundes gjorde Aasen ein fyrste freistnad på å lage eit par “Oversættelser i Landsmaalet”. Han nemner ikkje kva omsetjingar det var, men truleg var det brotstykke av Shakespeare “Romeo og Juliet” og av “Hamlet”.²⁸

Etter jul tok arbeidet til att 10. jan., og frå no av heldt Aasen ved utan stogg til han den 9. juni var ferdig med “Fjerde omskrivning af Fortalen”.

²⁷ BD 1, s. 246 f.

²⁸ Af “Romeo og Juliet” 1. Akt, 4. Scene (Skr. I, s. 166–67), og fyrste utforming av “Julia i Glaset”, same verk 2. akt, 2. Scene (ulik den form som er med i PL), og “Hamlets Eintale” (frå Hamlet akt 3, Scene 1, Skr. I, s. 168 f.).

Fyrst gjorde Aasen frå seg målföreprøvene. I januar var han ferdig med Voss og Sunnhordland, i februar med Setesdal, Telemark og Valdres, og i mars resten. Det einaste som stod att var å kontrollere prøvene. Då måtte han rådføre seg med kunnige og heimekjende folk.

Den 15. februar sette Aasen opp ein “Plan for Normalsproget”, men etter alt å döme var ikkje det den fyrste. I papira etter han ligg det ymse notat som må vere eldre. Denne planen var han ikkje nögd med, og den 24. februar set han opp ein “Nyere Plan for Normalsproget” samstundes som han freistar seg med nokre omsetjingar etter Macaulay. I mars arbeider han med ymist omsetjingsarbeid, og gjer fleire utkast og kladdar både til omsetjingar og til ei attgjeving av eventyret “Skiperen og fatiggjento”, det som seinare vart til stykket om “Myntmeisteren”. Ved utgangen av månaden heiter det “meget seent med Sprogprøverne”. Det var nett all tvil og uvisse om den endelege landsmålsnormalen som melde seg for alvor no då det siste ordet i denne omgangen skulle seiast.

I april har han vunne så langt at han kan ta til med “de originale Stykker i Prøverne”. Han skriv fyrst “Eit Innstig”. Ikkje lenge etter er han ferdig med essayet “Um Dikting”. Frå same tid er òg utkastet til “Um Vanen”, som han ikkje kom til å gjere ferdig, men det høyrer med til dei stykka han frå fyrst av hadde tenkt å ta med i samlinga.

No var boka så langt komen at Aasen måtte til å tenkje på forleggjar. Han gjorde avtale med Feilberg og Landmark om utgjevinga. I tilbodet frå forleggjaren 19. april 1853 heitte det at han vil ha fritt rådvelde over opplagstalet. Prentekostnaden er rekna til 5 spd. pr. ark. Etter samråd med Aasen, vart opplagstalet sett til 500 ekspl. Aasen sjölv betalte prentinga og sette boka bort i kommisjon til Feilberg og Landmark.

Prentinga vart sett i gang med same, og alt för Aasen var heilt ferdig med “Fortale”. I mai og juni skreiv Aasen fleire utkast til föreord, og vart endeleg ferdig med fjerde og siste omskrivinga den 9. juni. Den 20. juni var boka ferdig frå prenteverket, og vart dagen etter lyst ut i blada.²⁹

Dette er eit samandrag av det Aasen fortel i dagboka om arbeidet med “Prøver af Landsmaalet” 1852–53:

November 5. Begyndt paa Dialektpøverne. 17. Begyndt for Alvor paa Dialektpøverne. 20. Vedholdt med taalelig god Fremgang. 23. Ordning af Materialet til en Afhandling om en norsk Sprogform. 27. Ny Ordning af de norske Mindestykker. 30. Læst endeel af Macaulays Kritiker. Desember 1. Vedholdt med Dialektpøverne. 14. Vedholdt med Prøverne. Besög af Vinje. 18. Færdig med Söndmör i Prøverne. 22. Et Par Oversættelser til “Prøver af Landsmaalet”. 25. Læst i Macaulays Kritiker.

²⁹ Christiania-Posten 1853, nr. 1715, 21. juni: Fra Pressen udkommet og faaes hos Feilberg og Landmark: Prøver af Landsmaalet i Norge. Af I. Aasen. Pris stivt heftet 48 s. Same lysing stod i Mbl. nr. 172, 21. juni.

1853, Januar 10. Begyndt igjen paa Sprogprøverne. 12. Beauties of English Poetry af Joe Miller. 22. Paahold med Dialektprøverne. 27. Færdig med Voss i Dialektprøverne. 29. Færdig med Søndhordland. Februar 3. Anmærkninger til Sprogprøverne for Bergens Stift. 8. Reenskrevet de sætersdalske Prøver. 10. Kjøbt Uncle Toms Cabin. Læst de følgende Dage. 12. Færdig med Tellemarken. 15. Plan for Normalsproget. 19. Færdig med Valders i Prøverne. 24. Nyere Plan for Normalsproget. Oversættelser fra Macaulay. 26. Besøg hos Östgaard. Forgjæves ledt efter Stud. Broch. 28. Hos Præsten Steensrud med mine Sprogprøver fra Gudbrandsdalen. Marts 1. Med Steensrud i Slaveriet, at gennemgaae en Sprogprøve med en Sætersdöling. 3. Indført de sidste Prøver fra Gudbr. og Österdalen. 5. Planer for Normalsproget og Forsøg til Oversættelser. 8. Gennemgaaet Lindemanns Melodier. Annsemd. 11. Forskjellige Udkast til Prøver af Normalsproget. 14. Nye Planer. 17. Reenskrivning af Prøver paa Normalspr. 19. Annsamt med Korrekturen paa Folkeviserne. Macaulays History of England. 23. Færdig med Stykket Myntmeisteren. 26. Besøg af Arboe og Brun. 31. Meget seent med Sprogprøverne.

April 1. Indført "Stev" i Prøverne. 6. Begyndt paa de originale Stykker i Prøverne. 9. Færdig med "Eit Innstig". 12. Seent med Arbeidet. Sygelig. 14. Hos Hr. Högh og Hr. Berge for at gennemgaae et Par Dialektprøver. 18. Forhandlinger med Feilberg og Landmark om Trykning af Sprogprøverne. Færdig med Stykket "Um Dikting". 20. Spadsering. Uför til at læse med höire Öje. 23. Fremdeles Uför til Arbeid for Öiensvaghed. 28. Korrektur paa første Ark af Sprogprøverne. Besøgt Asbjörnsen. 30. Fremdeles syg i Öinene og Hovedet. Mai 1. Öiensvaghed og Krim. 4. Megen Skrivning og Stræving uagtet Öiensvagheden. 11. Andet Ark af Sprogprøverne. 19. Öiensvagheden værre end för. 23. Anden Omskrivning af Fortalen til Prøverne. Juni 1. Skrevet meget paa Fortalen til Sprogprøverne. 7. Affærdiget Resten af Sprogprøverne. Söbad og meget Spadsering. Talt med Landstad. 9. Fjerde Omskrivning af Fortalen til Prøverne. 14. Færdig med sidste Korrektur paa Fortalen til Prøverne. 20. Prøver af Landsmaalet færdige. Expl. til Departementet, Munch, Keyser, Moe, Asbjörnsen og fl. Følgende Dag averterede.

Endå så kravlaus denne boka var i utstyr og innhald, er ho likevel eit hovudverk i norsk litteratur. "Snautt nokor bok i siste hundreåret har skapt meir ordskifte og meiningsbryting skriftleg og munnleg mellom hög og låg som denne vesle boki", skriv ei avis ved hundreårsminnet.³⁰ "Prøver af Landsmaalet" var Aasens meisterstykke, målet for alt hans arbeid fram til denne tid. Endå så viktige grammatikken og ordboka hadde vore, var dei likevel berre for førebuingar å rekne, førebuingar til det Aasen heile tida hadde hatt i tankane, ein samlande nynorsk skriftnormal. Aasen ville i gjerning syne at det ikkje var draum og dikt når han så sterkt hadde understreka at dei norske målföra var for *eitt* mål å rekne, og at dei alle hadde *ein* språkbygnad. Det som skilde var mindre enn alt som var sams, og

³⁰ Gula Tidend 1953, nr. 52.

ulikskapen galdt for det meste perifere detaljar som ikkje hadde med språkstrukturen å gjere.

Aasen førebudde seg godt. Han venta ny strid. Målstriden hausten 1852 hadde brått gjort målsprøsmålet aktuelt. Denne striden hadde skjerpt motsetningane. Utfallet av striden var helst at dei som ynskte eit nytt norsk mål, vart nedrende av overmakta. Dei venta no berre på at Ivar Aasen skulle leggje fram det verket dei visste han arbeidde med, der han ville kome med reglar for ein nynorsk skriftnormal. “Prøver af Landsmaalet” skulle slå motmennene av marka. Aasen ottast det verste.

No vart det ingen nemnande strid om denne boka. Dei fleste hadde vyrdnad for Aasen og torde ikkje gå til åtak på han. På den andre sida var ikkje denne togna eit vitnemål om at alle var samde med han i eitt og alt.

Vi må òg minnst at Aasen ikkje berre vende seg til vitskapsmennene med skriftene sine.³¹ “Prøver af Landsmaalet” var enno mindre enn dei førre skriftene hans eit verk for vitskapsmenn åleine.

4

Det var ikkje mange som melde “Prøver af Landsmaalet”, men dei få meldingane som kom, gjev eit inntrykk av reaksjonen. Han var noko blanda.

Vinje skreiv³² at han “maa nöyte” seg med å skrive om denne boka, jamvel om han ikkje har nådd å lese ho så mange gonger at han kan kome inn på einskildting. Sjølv vil han “være beskeden ligeoverfor denne Bog”, og det vonar han òg at andre vil vere, for det er ingen som med rette kan ha “en Mening om denne Bog”. Vitskapsmenn som Munch, Keyser og Unger kjenner nok gamalnorsk, og ut frå allmenn målkunnskap kan dei gjere “mange sunde Bemærkninger”, men dei kjenner “vel neppe nogen enkelt Dialekt, endsige Mange”. Det må til i dette høvet.

Aasen har no drege fram noko som var halvt eller heilt glöymt. “Han anslaar en Stræng, som giver Klang, uagtet man endnu ikke saa ganske kan beregne Svingningerne og finde Harmoniens Love”, men dette er for det fyrste nok. Folket kjem snart etter når det venjer seg til “disse gamle Toner”. Byfolket vil òg ha minningar om dei, jamvel om deira forfedrar kan ha glöymt dei gamle tonane. Såleis er Ivar Aasens verk “en meget frugtbar Gjærning for Byfolkene ogsaa”, og “at den er det for Bondestanden, vil man vel ikke falde paa at betvivle”.

Å ta dette målet i bruk er ikkje “at ville afklippe Historiens Traad”, men heller å knyte saman det “som var afklippet”. Seier nokon at dette målet

³¹ BD 1, s. 182 f., FG s. XIV (jfr. NT 1848, s. 288).

³² Korrespondanse 21. juni 1853, prenta Drammens Tid. 26. juni, nr. 145, og 29. juni, nr. 147 (sjå Vinje: Skr. I, Kra. 1916, s. 100–04).

ikkje er høveleg for “en udviklet Tænkning”, veit dei ikkje kva dei talar om. “Sproget er rigt, saa rigt, at Tanken kan gives de fineste Penslinger og blødeste Afskygninger. Tanken kan bevæge sig med Liv, Sandhed og Kraft, forudsat at Tanken kan bruges til slige agtværdige Ting”. At målet ikkje er utvikla “i filosofiske Talemaader” er rimeleg, jamvel om forfedrene hadde sunne meiningar og “følgelig Udtryk for aandelige Ting”. “Denne Mangel er forresten et Skin, da Sproget har en Rigdom af Betegninger, som den övede Tænkter godt kan anvende”. Tysk er eit rikt mål av di det hadde tenkjarar som kunne nytta “Sprogskatterne, og skabe nye Ord naar det kneb”.

I andre ting, t.d. slikt som vedkjem “daglig Handel og Vandel”, “Landlære” og alt som har med fiske og bondeyrke å gjere, er målet “uendelig rigt og udtryksfuldt”. Folk treng ikkje såleis som i “Skriftsproget at omskrive Ordene og udvande Sætningerne, for at faa en tynd Mening af, hvad man vilde sagt”.

Fleire og fleire innser at “en Omformning i Sproget” er naudsynt. Vansken er å finne ei form som “tilfredsstillende saa mange Dialekter som muligt”. Sjølv vil ikkje Vinje våge seg til “at have nogen Mening om, hvorvidt dette sammensatte Maal af Aasen vil vise sig brugbart idethele eller ikke”. Det kan vere at det er “stærkt Söndmörsk” eller farga med andre målføre frå Vestlandet, men Vinje finn òg mykje frå Telemark i det. Han nemner fleire einskildting i rettskrivinga som han tykkjer vel om, såleis infinitivending på -a som er “et stort godt Enhedsmærke” og som “forhaabentlig vil blive uantastet”, og superlativ på -aste og “som en nödvendig Følge deraf, Komparativer paa -are”.³³ Vinje likar òg substantivendingane på -leik og “Dobbeltydene ei, au, öy” som òg er sams målmerke som med få unntak høyrer heime alle stader. Aasen har “ligesaa dristigt som vellykket optrukket Sprogets Grundlinjer”. “Fuldendelsen maa blive Tidens Værk, med de Forandringer i Planen, der maatte vise sig som det mest Almengyldige”. Korleis vil folk “gribe Sagen an” når dei har fått anna å halde seg til enn tome talemåtar, spør Vinje. Somme vil vel kalle det “et Tankespind”, men like mange vil helse “det med inderlig Glæde, og i Skrift og Tale bruge dette Sprog, selv om de hverken kunne eller tør strængt gennemføre det”. Det vil gå, seier Vinje, såleis som han skreiv i fyrstninga av målstriden, at kvar mann gjer som han synest “indtil Lovene ved sin indre Sandhed have vundet sit Herredömmе over alle Gemytter”. Det kan ikkje verta tale om “Magtsprog” frå nokon kant, men det målet “hvori de bedste Værker for Fremtiden blive skrevne, vil naturligvis blive Seierherre”. Vitskapsmennene torer vel ikkje enno på ei tid endra noko på målet sitt, men “folkelige Skrifter ville blive skrevne paa Norsk” jamvel om det noverande folkeopplysningssselskapet venteleg ikkje torer gjere noko med det fyrste. “Poesier ville udkomme i

³³ Vinje hadde nytta slike komparativar i korrespondansane sine.

det nye Sprog og ved sin Hjertelighed og Skjönhed vinde Hjerterne”. Dei dikt Aasen sjölv har omsett “ere oversatte med sand digterisk Begavelse, og naar jeg siger at I. Aasen er en ligesaa stor, om ikke större Digter end Sprogmand, vil man maaskee finde mig urimelig”. “Men kunde han efter en erhvervet Fasthed i sit Sprog, som alene Erfaringen kan give ham, række at oversætte de nyere Klassikere og imellem skrive noget af sig selv, vilde man snart komme efter at jeg har Ret i min Paastand, og Fremtiden vil blive overtydet om, at han ved dette har virket langt mere end ved sine Grammatiker og Lexikaer, der ellers vilde mugnet i Bogsamlingerne. Thi vanskelig vilde nogen uden praktiske Prøver af ham, kunnet gjort det gamle Maal til en kjær og velklingende Röst”.

Til sist kjem Vinje inn på nokre einskilddrag i Aasens rettskriving. Han har ikkje våga å leggje den gjengse uttalen til grunn for “gj og kj, skrevet g og k” som kanskje ser betre ut og er rettare, men det gjer skrivemåten ukjenneleg for mange. Vinje meiner òg at ein skrivemåte som “snilde” (d.v.s. med svarabhaktivokal) i staden for “snild”, t.d. i ein snild mann, er meir allmenn. Aasen har òg gjort “Sogninger og Haringer vel store Indrømmelser” ved å skrive da og dat og kvat, i staden for det og hot. Det siste er kanskje telemarksmål, “men Forfatteren mener jo ogsaa, at den tellemarkiske Dialekt kommer til at spille en Hovedrolle”; i alle høve har telemålet ein litteratur. Til sist tek Vinje med ei prøve på Aasens omsetjing av “Barne-minne”.

Paul Botten Hansen melde boka i “Illustreret Nyhedsblad”.³⁴ Han gjev ros og ris, men hovudinntrykket er at meldaren er skeptisk. Meldaren talar fyrst om stilen: “Stilen har en saa vidunderlig Grundforstandighed og Uforfærdethed, en saadan episk Rolighed og gjækkende barnlig Naivitet, en saadan trodsende Kraft og halvdulgt Følelsesfuldhed, at den sætter Læseren i den besynderligste Stemning”.

Om ordtilfang og målform seier meldaren:

“Hvad de förstnævnte simplere Stilearter angaar, har Forf. hjulpet sig særdeles godt med Folkesprogets Ordforraad. Udtrykkene og Ordene ere i det Hele saa almindelig bekjendte, at de ikke besværliggjøre Læsningen stort. Men hvor han, som i Oversættelserne, kommer til den høiere, tildeels filosofiske Stiil (som Indledningen til Rottecks Verdenshistorie) er Resultatet trods al anvendt Omhu og Sprogkyndighed blevet mindre tilfredsstillende. Forf. der har sat sig den Opgave, at gjengive alle abstrakte Begreber og fremmede Udtryk med Ord af norsk Rod, viser, som det forekommer os, netop her Fællessprogets Utilstrækkelighed i det tilsigtede Öiemed.”

Aasens ven Carl Richard Unger melde Prøver af Landsmaalet i “Norsk

³⁴ 1853, nr. 26, 25. juni.

Tidsskrift for Videnskab og Litteratur”.³⁵ Unger tala fyrst om korleis norsk språk gjekk til grunne, og korleis vandalisme og lauseld har tynt dei gamle norske skinnbøkene.

“Lægger man nu Mærke til de Fata som vor gamle Litteratur og Bogvæsen saaledes har været udsat for, og tager man i Betragtning den totale Mangel paa de Betingelser der skulde befæste og vedligeholde et Skriftsprog hos en Nation, nemlig Tilstedeværelsen af Böger skrevne i Landets Sprog, Kyndighed hos Landets Börn i at læse det man havde tilbage, hvilket for det meste endnu vilde have været forstaaeligt, hvis Vedkommende blot havde vedligeholdt Kjendskaben til de gamle Skriftegn og havt den fornødne Læsefærdighed eller kunnet have Bögerne paa Tryk, saa kan man i Grunden ikke længer undres over, at Sproget kom i Forfald, fornemmelig naar man tager Hensyn til at et fremmed, skjönt beslægtet Sprog fik Indpas i Landet, og at Menigmand blev holdt til at læse dette Sprog, som han lidt efter lidt vante sig til at betragte som Normal-sprog, medens han ansaa sit eget Talesprog tildels som en Udartning deraf.”

Folk kan undre seg over at så mykje av det gamle norske målet likevel er tilbake “i Almuens Tale”. Rett nok er “det rige Formvæsen for største Delen” gått tapt, men “Ordmassen” er “i det væsentlige” tilbake. “Folkesproget” har berre venta på ein mann som hadde “Oplysning og Dannelse” nok til å reise det oppatt til skriftmål.

Unger dreg her jamføringar med andre europeiske skriftmål, t.d. italiensk og fransk. “I Tidernes Løb” “forkvakledes Former og Lydforhold” og mange tvila på at “en saadan kun paa Tungen levende Vantrivning af et Maal kunde egne sig til skriftlig Behandling, indtil han fik Troen i Hænderne, naar en eller anden med de fornødne Evner udstyret Personlighed viste, hvad der i denne Henseende kunde udrettes”.

Dei som tok seg av målreisinga, reiste ikkje oppatt “Sproget i et og alt saaledes som det lød i Menigmands Mund”, men dei var “ved Studium fortrolige med det ældre oprindelige Stamsprog, og vidste under Behandlingen af Talesproget at tage det tilbørlige Hensyn til dette og at idealisere det paa den for et Skriftsprog nødvendige Maade”. Seinare verka skriftmålet tilbake på talespråket.

Unger kjem deretter inn på Aasens liv og arbeid. Om “Prøver af Landsmaalet” skriv han:

“Forfatteren har efter vor Formening, som man kunde vente af ham, skilt sig ved denne Opgave med særdeles Held og paa en meget tilfredsstillende Maade, samt viist, og det fornemmelig i de meddelte Oversættelsesprøver, at Folkesproget hverken mangler Ord eller Lethed til at danne nye Udtryk, naar kun den, der behandler det, besidder den fornødne Fortrolighed dermed.”

³⁵ 1853, s. 290–95.

Jamvel mange “som maaskee kunde ønske et saadant Forsög ugjort”, kan lære av Aasen korleis “de mange norske Ord, som nu engang ere blevne nödvendige i det almindelige Skriftsprog, bör skrives for at faa et tækkeligere Udseende og en Dragt mere i Samklang med de andre danske Fællers end den brede og grove Östlandskufte, som man med störst Bekvemhed har slængt om dem, og saaledes henstillet dem i Række og Rad med deres fine Kammerater, der synes at raabe Ak og Ve over at see slige ubehövlede Personer rykke dem saa tæt ind paa Livet”.

Likeins som Vinje og noko på veg Botten Hansen, kjem Unger innpå at den nye målforma vekker attkjenningsglede. “Den af Bogens norske Læserer, der er opvoxet paa Landet eller som i en yngre Alder har tilbragt en Del af sit Liv i et eller andet Bygdelag, vil sikkert ved Gjennemlæsningen af denne Bog med Fornöielse gjensee og hilse som gammel Bekjendt manget Ord og Udtryk, manges Vending og Talemaade, som kanskee senere Tidens forskjellige Livsforhold havde fortrængt i hans Erindring, og manget kjærte Minde fra hans Barndomsaar vil atter vækkes til Live og gjenkalde hos ham manges elskværdig Personlighed blandt Bondestanden, hvis Fortrolighed han har vundet i den Alder, der er saa modtagelig for Indtryk, som senere aldrig udslættes”.

Unger kjem ikkje med merknader til detaljar i skrivemåten, men han nöyer seg med å gje det samla resultatet lovord. Unger var den einaste som hadde fylgt Aasens bokplanar alt frå den fyrste ideskissa.

Ungers merknader var vel ikkje avgjerande for detaljutforminga av landsmålet, men samtalan med Unger skjerpte Aasens tankar og fekk han til å tenkje over dei problem som Unger sette spørsmålsteikn ved. Eg trur såleis at Aasens brå overgang frå å skrive j i framlyd före visse vokalar, t.d. i gjera, kjenna, heng saman med ein dragnad mot gammalnorsk, som Unger ikkje er heilt utan medverknad i. P. A. Munchs krav eller ynske i så måte kjende Aasen seg mindre bunden til å ta omsyn til.

Den gongen Aasen gav ut “Det norske Folkesprogs Grammatik” (1848) og “Ordbog over det norske Folkesprog” (1850) skreiv P. A. Munch rosande meldingar og gjorde Aasen til ein språkleg autoritet. No då “Prøver af Landsmaalet” kom, skreiv han ein anonym og heller stutt omtale som fortalde at boka var komen.³⁶ Det verkar som om han ikkje er heilt nøgd. Grunnen er vel at Aasen ikkje har teke nok omsyn til gamalnorske former som var dei rette og ekte etter hans meining.

Forkortingar:

BD = Brev og dagbøker 1–3
 FG = Det norske Folkesprogs
 Grammatik

MM = Maal og Minne
 OG = Ordbog over det norske Folkesprog
 PL = Prøver af Landsmaalet i Norge

³⁶ “Morgenbladet”, 1853, 27 juni.

Medeltida statusnamn på *-holm*. Ett genmäle

I förra årgången av ANF finns en anmälan av min avhandling Medeltida nordiska borg- och sätesgårdsnamn på *-holm* (1986) skriven av Jan Einarsson. Eftersom hans anmälan innehåller en del missuppfattningar och rena fel har jag tyckt att det finns anledning att göra några förtydliganden. Jag följer i princip Einarssons disposition i mitt svar.

Inledningsvis vill jag bara instämma i Einarssons förhoppning om att framtida språkvetenskapliga översiktsverk också skall innehålla avsnitt om onomastiken – men inte på grund av några förtecken av typen *socio-* eller *psyko-* utan just på grund av att ortnamnsforskning är en språkvetenskaplig disciplin.

Jan Einarsson har rätt i sitt påpekande att frågan om vad *mode* innebär kunde ha diskuterats mer. När jag redan på s. 14 slår fast att namngivningen med *-holm* styrdes av ett mode är det enligt Einarssons uppfattning "halsbrytande". Mitt uttalande bör dock kopplas ihop med de två föregående styckena på samma sida. I det första stycket refereras kortfattat till artiklarna Borgnamn och Sätesgårdsnamn i Kulturhistoriskt lexikon. Stycket avslutas med: "Ändå [d.v.s. trots att majoriteten av de medeltida sätesgårdarna behöll gårdens eller byns namn] går det mycket väl att bland sätesgårdsnamnen peka ut en grupp som skiljer sig från de övriga på grund av sin kvantitet, nämligen namnen på *-holm*." I det andra stycket förklarar jag varför undersökningen bara ägnas åt elementet *holm* och inte också åt *hus* och *borg*. Att borgnamngivningen på *-hus* var en modeföreteelse har jag visat i en särskild undersökning (Mattisson 1982). Namngivningen på *-hus* tycks uppfylla alla krav på mode, inklusive den av Einarsson nämnda schibboleteffekten, medan termen *mode* för namn på *-holm* måste ges en vidare innebörd, där den sociala grupptillhörigheten hos namngivarna betonas. Det skall också tilläggas att jag är och var väl medveten om att valet av borgplats inverkat vid namngivningen och möjligen också borde kallas modeföreteelse (se t.ex. s. 166). Flera exempel av typen *Æmpnisholm* – *Skedevid* tyder också på en önskan hos en (viss) ägare att nobilisera namnet samtidigt som han talar om att han befäst sin sätesgård och förlagt den till en holme. I dessa fall är det fråga om att inom en befintlig sätesgårds ägor uppföra en byggnad, som får ett namn på *-holm*, och efter det att den nya byggnaden gjort sitt, förläggs gårdsbyggnaden ånyo till land och det gamla namnet återtas. Av-

handlingen behandlar bara borgar och sätesgårdar med namn på *-holm* och alls inte den förhållandevis stora grupp som uppfördes på holmar el. likn. men som behöll det ursprungliga namnet eller gavs namn som inte slutade på *-holm*. En jämförelse mellan de båda grupperna med hänsyn till t.ex. ägarförhållanden och geografisk lokalisering hade kunnat göras men avhandlingsutrymmet är som bekant begränsat.

Så till materialet. På grundval av en kanske olycklig formulering i början av kapitel 1.5 har Einarsson kommit fram till att min undersökning ”bygger [...] på sekundärlitteratur”. ”Sekundärlitteratur” i detta fall är t.ex. Styffes Skandinavien under unionstiden (1911) och Kartor över det medeltida Sverige och dess ortnamn (1967). Tyvärr visar väl kommentaren om sekundärlitteratur snarast på bristande kännedom hos Einarsson om medeltida förhållanden och om det medeltida källäget. Eftersom jag behandlar en namngrupp som betecknar en historiskt väl avgränsad bebyggelseyp, nämligen i huvudsak befästa byggnader för bl.a. bostadsändamål, är jag naturligtvis hänvisad till den litteratur som tar upp den bebyggelseypen. Det betyder ingalunda att jag kritiklöst tagit till mig de uppgifter som givits vare sig hos Styffe eller i Kartor över det medeltida Sverige, vilket också mer initierade läsare förstått. Av Einarssons formuleringar framgår att han inte är särskilt bevandrad i samlingar och arkiv av typen Ortnamnsarkivet, Sveriges medeltida personnamn och Det medeltida Sverige eller i någon högre utsträckning har nyttjat Svenskt diplomatarium i sin forskning. Om han tagit tillfället i akt att sätta sig in i onomastikens material och metoder och sedan jämfört materialdelen i min avhandling med ”sekundärlitteraturen”, hade hans anmälan sannolikt fått en annan utformning, mer hedrande för både Einarsson och mig.

Einarsson har insett att jag ”fängslats av” de adliga släkterna men tycker att detta mitt intresse gett föga resultat i avhandlingen (med undantag för *Æmpnisholm*). Mitt intresse för personhistoria har gett många resultat även om inte alla är synliga för en mindre initierad läsare. Man bör ju inte bygga en undersökning på sekundärlitteratur. Det gäller i lika hög grad personhistorisk forskning som ortnamnsforskning i allmänhet, och genom att tränga bakom personerna såsom jag har gjort, har jag också skapat en egen bild av dem och deras samtid samt – inte minst – lärt mig vilka som var och inte var tongivande. Det kan inte vara till någon nackdel för avhandlingen i stort. Jag kunde ha låtit bli att publicera en del av mina resultat, d.v.s. sådana som inte är direkt avgörande för avhandlingen (t.ex. i samband med *Örboholm*), men eftersom jag ansåg att resultaten kunde vara värdefulla för en större läsekrets lät jag dem ingå. Och säg mig den avhandlingsförfattare som låter bli att publicera resultat som hon eller han vet inte finns i tryck tidigare.

Frågan om primära eller sekundära borg- och sätesgårdsnamn har uppen-

barligen tilldragit sig Einarssons uppmärksamhet. Han lyfter fram flera exempel som tydligt visar på svårigheten att göra en indelning i primära och sekundära namn. Först bara en kommentar till Einarssons numrerade principer. Princip 1, primära bebyggelsenamn, leder inte automatiskt till sekundära naturnamn. (Ett litteraturtips: Primära och sekundära namn behandlas utförligt av V. Christensen i *Namn och bygd* 61, 1973.) Tyvärr bygger Einarssons diskussion av det första exemplet, *Bjärkaholm*, på en missuppfattning från hans sida. Ånamnet *Bjärka ('Björkån') finns inte belagt, vilket innebär att vi inte vet om namnet var i bruk ens på Bo Jonssons tid. Det är härlett ur det klart belagda bebyggelsenamnet *Bjärka* (belagt säkert 1367 när Bo Jonsson bytte till sig enheterna *Bjärka* och *Bjärkatorp*). Namnet på ån har övertagits av bebyggelsen, ett vanligt fenomen. *Bjärka* är därmed ett primärt naturnamn och ett sekundärt bebyggelsenamn. Så långt N. Lindqvist. Men medan Lindqvist ser sätesgårdsnamnet *Bjärkaholm* som "holmen i Björkån", uppfattar jag samma namn som en sekundär bildning till bebyggelsenamnet. Den tänkta utvecklingen är och förblir boken igenom att *Bjärkaholm* är ett primärt sätesgårdsnamn, bildat till bebyggelsenamnet *Bjärka* och givet i samband med uppförandet av sätesgården på holmen. Min tolkning av det småländska *Stensholm* såsom innehållande ordet *sten* med en allmän betydelse ger Einarsson problem. "En allmän betydelse" innebär att jag anser att *sten* i detta fall betyder 'sten', troligen syftande på berg i dagen. En betydelse 'fornborg' hos ordet *sten* är ingen allmän betydelse och en tolkning av *Stensholm* som 'holmen med fornborg' föresvävar mig inte alls. Exemplet *Ringstadaholm*, som Einarsson också tar upp, är bättre valt. Anledningen till att jag lyfter fram *rimstapaquærnæ* är dock inte dess läge på någon holme – jag tror inte alls att den haft sådan belägenhet – utan på att Ringstada i likhet med de flesta andra sätesgårdar hade egen kvarn. Med hänsyn till Ringstadas läge på en höjd torde kvarnen ha legat vid Motala ström trots att gårdens ägor troligen inte nådde dit fram. Under sådana förhållanden är det också naturligt att markera tillhörighet med hjälp av namnet. Jag ser *rimstapaquærnæ* som en parallell till *Ringstadaholm*, som enligt min tolkning är holmen som hör till Ringstada (jfr resonemanget vid *Näsboholm* s. 166). Skillnaden mellan *Bjärkaholm* och *Ringstadaholm* är alltså den att det legat närmare till hands att tala om "Ringstadas holme" än om "Bjarkas holme". Exempel som dessa understryker hur viktigt det är att bedöma namnen från fall till fall.

Jag skulle kunna kommentera flera av de exempel Einarsson nämner men nöjer mig avslutningsvis med *Lindholmen* på Kållandsö. Här räknar jag med att holmen fram till dess att Ture Jönsson uppförde sin sätesgård på den hetat *Vadhaholmen*. Därefter har holmnamnets förled bytts ut mot *Lind-*, och mitt skäl är att ägaren ansett förleden *Vadha-* (sannolikt genitiv pluralis av *vad* 'fiskenot') föga ståndsmässig vid den aktuella tiden, d.v.s. början av

1500-talet. Om denna min uppfattning är ett tecken på ”inlevelse och fantasi”, så är jag glad över de egenskaperna. Än gladare hade jag blivit om Einarsson kommit på en mindre fantasifull förklaring. Han tycks ju inte betvivla namnändringen.

Det kanske viktigaste resultatet av mitt arbete – att *-holm* inte blev en kliché under medeltiden – kommenteras av Einarsson. Han menar att detta resultat inte står i kontrast till tidigare forskning på det sätt som jag gör gällande. I forskningshistoriken (s. 14 ff.) har jag som utgångspunkt von Friesens mer i förbigående nämnda förklaring till hur och varför elementet *holm* utvecklats till en ”kliché”, men jag ifrågasätter den egentligen inte. Min avhandling syftade snarast till en nyansering av bilden, i synnerhet med hänsyn till att von Friesens snabba slutsatser har fått en i mitt tycke omotiverad spridning i all senare litteratur om borg- och sätesgårdsnamn. Exemplet *Borgholm* är, oavsett om min tolkning är rätt eller fel, kanske mest belysande i detta fall. Resultatet att *-holm* ännu vid medeltidens slut användes som efterled i namn på borgar och sätesgårdar, som var belägna på små holmar, gör det enligt min mening svårt för en framtida forskare att skriva t.ex. ”I namnet ingår efterleden *-holm* utan särskild betydelse”. Varje enskilt exempel måste undersökas för sig.

Trots avhandlingens omfång rymmer den inte allt. Den kunde enligt Einarsson ha innehållit mer allmänlingvistiskt gods och något om nutida statusnamngivning. Som svar kan jag bara skriva att jag fångslades av medeltiden i ett större perspektiv och inom ramen för de 160 sidorna som ändå blev 212 måste något stå tillbaka. Om jag får tillfälle att återkomma till 1600-talets säterinamn lovar jag att beakta dessa synpunkter.

Avslutningsvis vill jag tacka Jan Einarsson för hans anmälan. Den visar tyvärr tydligt att vi nordister arbetar inom ett ämne, nordiska språk, som på senare tid blivit så stort att vi inte längre har grepp om metoder och mål inom de olika forskningsgrenarna, och den har fått mig att inse att man inte får ta för givet att en presumtiv läsare förstår allt, inte ens inom det egna skräet.

SVEN BENSON

Ordboken över Holbergs språk

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs sprog. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Under medvirken af Christopher Maaløe. I-V. København (C. A. Reitzels Boghandel), Oslo (Universitetsforlaget) 1981–1988. ISBN 87-7421-278-8.

Kort före jul 1988 utsändes det femte och sista bandet av Holberg-ordboken. De fyra tidigare delarna har helt kort omnämnts i ANF 97 (s. 227), 99 (s. 228 f.), 100 (s. 190) och 102 (s. 277 f.). Tiden är nu inne för en utförligare redogörelse för verket.

År 1946 upprättades en fond, benämnd *Fond for dansk-norsk samarbejde*, vilken skulle stödja samarbete mellan Norge och Danmark bl.a. på kulturella områden. Vetenskapliga undersökningar av intresse för båda länderna skulle stödjas.

Professorerna Johs. Brøndum-Nielsen och Didrik Arup Seip framlade förslag om att Ludvig Holbergs språk skulle göras till föremål för en ingående undersökning och anmodade ordboksredaktören Aage Hansen att åtaga sig ledningen av en dylik undersökning. Aage Hansen svarade att en utförlig ordbok över Holbergs språk måste föregå en totalbeskrivning av hans språk och denna åsikt vann gehör. Beslut fattades om utgivning av en ordbok över Holbergs språk. Aage Hansen åtog sig att leda arbetet, som skulle utföras i samarbete med dåvarande oslodocenten, sedermera professorn Trygve Knudsen, själv erfaren ordboksman.

Om någon dansk-norsk författares språk förtjänade ett ingående studium, så var det givetvis Holbergs. Ludvig Holberg framstår väl i dag framför allt som en alltjämt spelbar komediförfattare från 1700-talets förra del, men en dylik karakteristik säger alltför litet om mannen, hans insatser som universitetsman och ämbetsman samt hans språk och hans betydelse som vetenskaplig och skönlitterär författare.

Ludvig Holberg föddes 1684 i Bergen som son till en officer av bondesläkt men blev tidigt föräldralös. Modern var av prästsläkt, och Holberg kom att fostras hos moderns och faderns släktingar, dels i prästgården i Fron i Gudbrandsdalen, dels i Bergen. Han inskrevs vid Köpenhamns universitet 1702, men de första studieåren splittrades av studieresor till kontinenten och England samt konditioner i Norge. Efter mera regelbundna studier i Köpen-

hamn 1708–1714 samt ytterligare utrikes studieresor blev han 1717 professor i metafysik vid Köpenhamns universitet. Han utbytte sin lärostol mot en professur i latinsk litteratur 1720 och blev 1730 professor i historia. 1737 övergick han till en administrativ chefsbefattning som universitetets qvæstor, d.v.s. ränthemästare. Han kvarstod i denna befattning till 1751. Med sitt starka sinne för livets realiteter skaffade sig Holberg en anseelig förmögenhet och framlevde sina sista år som godsägare och baron. Han avled 1754 efter att ha insatt Sorø akademi som sin universalarvinge.

Holbergs historiska författarskap inleddes 1711 med *Introduction til de fornemste Europæiske Rigers Historier*. Fem år senare utkom det moralfilosofiska och juridiska arbetet *Introduction til Naturens- og Folke-Rettens Kundskab*. Sin skönlitterära verksamhet började Holberg 1719–1720 med den komiska hjältedikten *En Sandfærdig Ny Viise Om Peder Paars*. Komedierna, som skulle bli Holbergs mest bestående produktion, inleddes 1722 med *Den Politiske Kandstøber*, tätt följd av bl.a. *Jeppe paa Bierget*. Holbergs litterära verksamhet blev efter hand alltmera mångfacetterad, den kom att omfatta ytterligare ett antal komedier, vidare historiska arbeten, epistlar, essäer och dikter. Han kom att fortsätta sin litterära verksamhet livet ut.

Danska språkets ställning som kulturspråk var icke stark på Holbergs tid. Kungahusets och hovets språk var ofta tyska, likaså talade och skrev högre ämbetsmän och lärda ofta tyska. Det tyska inflytandet på danskan skulle förbli starkt ännu långt in på 1800-talet.

Holberg gav emellertid genom sitt författarskap det danska språket en ny ställning inom vetenskapen och skönlitteraturen. Detta betyder inte att hans språk i allo var mönstergillt eller blev mönsterbildande. Holbergs talspråk torde ha förblivit norskpräglat och norvagismer möter i hans skrifter inom morfologi, syntax och ordförråd. Vissa av hans rim klingar rena på norska men orena på danska. Hans ortografi är stundom bristfällig, hans morfologi kan på vissa punkter vara inkonsekvent.

Holberg strävade medvetet efter att ”förbedre” och ”polere” det danska språket. Hans inställning till lånorden var i viss mån ambivalent. Samtidigt som han gjorde rikligt bruk av lånord och själv introducerade åtskilliga sådana i danskan, gisslade han i sina komedier ofta språkligt snobberi och pedanteri. I nya upplagor av sina arbeten utbytte han stundom romanska lånord mot danska eller åtminstone germanska synonymer. Samtidigt offrade han i nytryck av komedierna ibland vissa grova folkliga uttryck. Man kan häri spåra en parallell till utvecklingen i Sverige, där Olof von Dalin företog en rensning av *Then swänska Argus* av år 1732–1734 före nytryckningen 1754.

Den stora betydelse, som Holbergs författarskap fick för den danska litteraturen och för danskans ställning som kulturspråk, har gjort att åtskillig uppmärksamhet har ägnats åt hans språk. Den hittills mest allsidiga överblic-

ken över Holbergs språk ger Peter Skautrup i *Det danske Sprogs Historie* III (1953), s. 21–62 (med litteraturhänvisningar a.a. s. 446–448). Denna kompletteras av Didrik Arup Seips arbete *Om norskhet i språket hos Ludvig Holberg* (1954). En nyare översikt över litteraturen om Holbergs språk ger Niels Åge Nielsen i *Norske indslag i nydansk* I (Århus 1983), s. 33. Denna översikt kan i sin tur kompletteras med Niels Åge Niensens eget arbete *Syntaksen i Holbergs Epistler* (Århus 1983).

I Holberg-ordbokens första band (1981) ges s. XXIII en förteckning över Holbergs skrifter och över ett urval senare utgåvor därav. I anslutning därtill ges även en förteckning över Holbergs källor och över sådan litteratur om Holberg som har citerats i ordboken.

Reglerna för det redaktionella arbetet med den beslutade Holberg-ordboken utformades av Aage Hansen och godkändes av Brøndum-Nielsen och Trygve Knudsen. Bl.a. bestämdes, att ordbokens språk skulle vara danska.

Det var helt naturligt för Johs. Brøndum-Nielsen och Aage Hansen, att ordboksartiklarna skulle utarbetas efter mönster av *Ordbog over det danske Sprog (ODS)*. Fördelarna härmed är uppenbara. Systematiska jämförelser mellan *ODS* och Holberg-ordboken visar beträffande ordförrådet vad som är nytt hos Holberg eller specifikt för honom men även vad som saknas hos Holberg. Undersökningen av enskilda artiklar kan på motsvarande sätt visa, vilka betydelser som är nya hos Holberg eller specifika för honom – eller till äventyrs saknas hos honom. Givetvis var Holbergs skrifter en viktig källa vid utarbetandet av *ODS* men det ligger i sakens natur att *ODS* icke kan ge en tillnärmelsevis heltäckande bild av Holbergs språk.

Till grund för ordboken lades Holbergs tryckta danska arbeten, bevarade brev, officiella skrivelser och ämbetshandlingar samt manuskriptfragment av olika slag. De tryckta arbetena citeras på ett undantag när efter *Samlede Skrifter* I–XVIII ved Carl S. Petersen (1913–1964). Bevarade manuskript föreligger tryckta i olika, spridda verk; något samlat, fullständigt Holberg-diplomatarium föreligger icke.

År 1955 inträdde Det danske Sprog- og Litteraturselskab som målsman för ordboksarbetet. Redaktionen blev därvid befriad från en mängd organisatoriska och administrativa göromål. År 1956 förelåg primärmaterial i stort sett färdigexcerperat. Det bestod av ca 400.000 ordbokssedlar och har senare utökats något genom kompletterande excerpering. ADB-teknik har icke utnyttjats, tekniken hade icke nått så långt, när arbetet började.

Ordbokens ledning fattade det synnerligen kloka beslutet att hela ordboksmanuskriptet skulle färdigställas, innan tryckningen började. Rättelser och tillägg kunde härigenom inskränkas till några få sidor i slutet av det femte bandet.

I det första bandet medverkade Aage Hansen, Sv. Eegholm-Pedersen, Johs. Brøndum-Nielsen och Brynjulf Bleken. I de övriga banden har artik-

larna skrivits av Hansen, Eegholm-Pedersen och Christopher Maaløe. Alla färdiga artiklar har reviderats av Aage Hansen eller Sv. Eegholm-Pedersen. Från norsk sida lästes manuskripten av Trygve Knudsen, och efter dennes bortgång 1968 har Dag Gundersen och Tor Guttu läst delar av manuskripten samt korrektur på band III–V.

Aage Hansen, som var född 1894, drog sig år 1977 av åldersskäl tillbaka från det redaktionella arbetet. Han avled 1983. Medredaktören Christopher Maaløe, född 1928, avled 1979, och kvar stod endast Sv. Eegholm-Pedersen. Denne blev ansvarig för en sista genomgång av manuskripten före sättningen och för hela utgivningsarbetet. Eegholm-Pedersen har haft hjälp av flera yngre medarbetare vid korrekturläsningen men hela tiden burit huvudansvaret för utgivningen.

Ordboken rymmer i allt ca 28.000 lemma. Detta betyder att Holbergs ordförråd var förhållandevis stort. Själv stod han på höjden av sin tids bildning och han hade en omfattande beläsenhet i fack- och skönlitteratur på främmande språk. Många ord torde första gången vara belagda hos Holberg. Likväl täcker naturligtvis ordförrådet i Holbergs skrifter icke dåtidens hela ordskatt. Som ett kuriosum kan nämnas att Holberg ofta använder verbet *cultivere* och substantivet *Cultivation* men ej har gjort bruk av substantivet *Cultur*. Som grundord till verbet *dogmatisere*, adjektivet *dogmatisk* och substantivet *Dogmaticus* uppträder endast den plurala substantivformen *Dogmata*. Singularis av detta ord saknas.

Skautrup visar i sitt ovan nämnda arbete (s. 39 ff.) att Holbergs ordförråd trots sitt omfång i själva verket ingalunda var allsidigt. Ordskattens storlek beror till ej ringa del på det stora antalet lånord, ofta av grekiskt eller romanskt ursprung men förmedlade genom tyskan. Bortsett från komedierna skrev Holberg ett utpräglat, i viss mån stereotypt bokspråk av traditionell karaktär. Ord ur fackspråk utanför Holbergs egna discipliner är sällsynta och de danska dialekterna var för norrmannen Holberg en ganska främmande värld.

Holberg-ordboken anges skola tjäna två syften. Den skall dels vara ett hjälpmedel vid läsningen av Holbergs skrifter, dels bilda grundval för en uttömmande beskrivning av Holbergs språk sådant detta möter i hans tryckta arbeten och efterlämnade manuskript.

I själva verket torde ordboken kunna tjäna ytterligare en viktig kategori av brukare, nämligen utgivare av glosserade och kommenterade Holberg-texter. Holbergs skönlitterära arbeten läses i dag bäst med kommentarer. Hans övriga texter torde endast tilldraga sig kvalificerade forskares intresse.

För ett vetenskapligt studium av Holbergs språk är ordboken ett hjälpmedel *sine qua non*. Den fyller uppgifter som enbart en konkordans aldrig hade kunna lösa, i det att enskilda textställen genomgående har analyserats.

Det är naturligtvis tvivel underkastat, om en fullständig, samlad beskriv-

ning av Holbergs språk någonsin kommer till stånd. Säkert är emellertid att enskilda sidor och drag i Holbergs språk kommer att studeras. Här har forskningen fått ett utomordentligt hjälpmedel.

Holberg-ordboken är i alla hänseenden ett förtjänstfullt verk. Ordboksredaktörerna har varit skickliga yrkesmän och de har fullföljt verket med omsorg och energi.

Med Holberg-ordboken har ytterligare ett av Det danske Sprog- og Litteraturselskabs stora utgivningsarbeten bragts till ett lyckosamt slut. De insatser, som detta sällskap gjort i den danska kulturens tjänst, är högst betydande och förtjänar även internationellt mycket varma lovord.

Litteraturkrönika 1988

Av S. Fries, D. Kornhall, B. Pamp och C. Platzack

Cultura classica e cultura germanica settentrionale a cura di Pietro Janni, Diego Poli, Carlo Santini. Atti del Convegno Internazionale di Studi Università di Macerata, Facoltà di Lettere e Filosofia. Macerata – S. Severino Marche, 2–4 maggio 1985. XI + 451 s. Roma u.å. (Editrice Herder). ISBN 88-85876-05-6. Macerata är en liten universitetsstad i mellersta Italien där, som framgår av det här anmälda verkets titel, i maj 1985 hölls en konferens om kontakterna mellan Nordeuropa och den klassiska, enkannerligen romerska kulturen. Ämnena som behandlades var mångskiftande, och alla kan inte refereras här. Några smakprov: Teresa Pàroli ger en bred översikt över konferensens huvudtema. Lucio Melazzo analyserar prologen i den andra grammatiska avhandlingen och ger goda skäl för att den anonyme författaren har känt till någon eller några latinska grammatikor. Sigurður Pétursson visar hur verk av Ovidius har lämnat spår i isländsk litteratur, t.ex. i grammatisk litteratur och rímur. Alda Castagnoli Manghi undersöker den kanske första danska komedien, *Karrig Niding*, och kan påvisa hur den blandar danskt och klassiskt: strukturen hämtas från Plautus och Terentius, medan dansk folklöre ger mycket av innehållet. Pietro Janni spårar traditionen om pygméerna vid världens yttersta gräns och deras eviga kamp med väldiga flyttfåglar från Iliaden och fram till fyra nordiska lärda från 1500- till 1700-talet: Olaus Magnus, Olof Rudbeck, C. Bartholin och D. Hodell.

Man lämnar boken med ett starkt intryck av den livaktiga forskning i den nordiska äldre kulturen som för närvarande bedrivs i Italien. B. P.

Wilhelm Carl Grimm, Ueber deutsche Runen. Göttingen 1821. Herausgeg. von Christa Kirsten und Kurt Zeisler. Mit einer Einführung von Wolfgang Morgenroth und Arwed Spreu. /Facsimileutgåva./ 27 + IV + 327 s. samt elva separata tabulae. Wien–Köln–Graz 1988 (Böhlau Verlag). Wilhelm Grimm, den ene i det berömda brödraparet, gav vid trettiofem års ålder ut sin skrift om vad han kallar de tyska runorna. Hans huvudsyfte var att visa att de folkstammar som vi väl skulle kalla de kontinentalgermanska måste ha känt och använt runskriften liksom nordgermaner och angelsaxare, fastän inte en enda runinskrift från kontinenten var känd på Grimms tid. Grimm menade rent av att germaner, greker och andra fört med sig skrivkonsten från vad senare forskning kallat det indoeuropeiska urhemmet. I sin behandling av ämnet berör Grimm runornas ursprung, etymologin till ordet *runa*, runalfa-

betets utveckling (han trodde liksom sin samtid att den 16-typiga futharken var äldre än den 24-typiga), runornas bruk i kult och magi m.m. I våra dagar är det naturligtvis från vetenskapshistorisk synpunkt som Grimms bok har intresse. Förevarande smakfulla utgåva har en kort men mycket välskriven inledning som dels presenterar bröderna Grimm och deras livsgärning, dels ger en introduktion till boken om runorna.

D. K.

Lexikon des Mittelalters. IV. 1.-7. Lieferung. Erzkanzler – Goslar. Sp. 1-1568. München und Zürich 1987-1988 (Artemis Verlag). ISBN 3-7608-8831-3 (1), 3-7608-8832-1 (2), 3-7608-8833-X (3), 3-7608-8834-8 (4), 3-7608-8835-6 (5), 3-7608-8836-4 (6), 3-7608-8837-2 (7). Artemis fortsätter sin nästan ofattbart snabba utgivning av Lexikon des Mittelalters och är nu på god väg med det fjärde bandet (det tredje anmäldes i ANF 1988:247). I de här anmälda häftena märks artiklar som *Familie, Flandern, Frau, Geistliche Dichtung* och *Gent*.

B. P.

McGill Working Papers in Linguistics, Cahiers linguistiques de McGill. Special Issue on Comparative Germanic Syntax. Edition spéciale sur la syntaxe germanique comparative. 322 s. Montreal 1988 (Department of Linguistics, McGill University). ISSN 0824-5282. Sedan 1984 anordnas varje år ett symposium för jämförande germansk syntaxforskning, *Workshop on Comparative Germanic Syntax*. Det fjärde symposiet i denna serie hölls 1987 på McGill-universitetet i Montréal, och till skillnad från de tre föregående symposierna har huvuddelen av bidragen denna gång samlats i en särskild volym. De tretton bidragen tar upp vitt skilda aspekter på jämförande germansk syntax; här skall endast omnämnas de som har anknytning till de nordiska språken. Jan Anward gör en genomgång av olika kongruensfenomen mellan verb i svenskan (bl.a. typerna "hon gick omkring och tiggde", "våga väg dig"), Anders Holmberg pläderar för att isländskans grundläggande satsstruktur är annorlunda än danskans, norskans och svenskans, och Joan Maling beskriver skillnader mellan svenska och isländska existential-satser. Christer Platzack diskuterar framväxandet av fastlandsskandinaviskans särskilda bisatsordföljd med satsadverbiallet före finitet, Lisa Travis studerar adverbens syntax, bl.a. med exempel från isländska, och Anne Vainikka beskriver komparativa konstruktioner i finska och isländska; främst uppehåller hon sig vid den för dessa språk säregna konstruktion som illustreras av det isländska exemplet *Jón var mér eldri*.

C. P.

Richard L. Morris, Runic and Mediterranean Epigraphy. XII + 177 s. Odense 1988 (Odense University Press). (North-Western European Language Evolution. Supplement vol. 4.) ISBN 87-7492-683-7. ISSN 0900-8675. Förf. till detta verk är för närvarande Visiting Assistant Professor i germansk filologi

vid University of California, Los Angeles. Han har tidigare bl.a. nytolkat Lellingebraekteaten i ANF 1984. Här ger han sig i kast med ett lika magistralt som omdebatterat ämne: frågan om runornas härkomst. I en inledande översikt refererar han de senaste hundra årens forskningar i ämnet och menar att de har hämmats av ett antal otillräckligt analyserade förutsättningar, fr.a. att runornas tillkomsttid måste förläggas till efter Kr.f. Om man undersöker de grekiska och latinska skriftsystemen i jämförelse med runorna med avseende på bokstävernas form, motsvarigheter mellan tecken och ljud, skriftens riktning, behandlingen av nasaler samt användandet av ligaturer, skiljetecken och dubbelskrivning, framträder stora likheter, men mest om man utgår från de förklassiska grekiska och romerska alfabeten, inte från de klassiska från efter vår tideräknings början. I det stora hela har efter författarens mening runorna mer gemensamt med grekisk än med latinsk skrift.

B. P.

Robert Nedoma, Die bildlichen und schriftlichen Denkmäler der Wielandsage. XVI + 318 s., 11 pl. Göppingen 1988 (Kümmerle Verlag). (Göppingen Arbeiten zur Germanistik. Nr. 490.) ISBN 3-87452-726-3. Det disparata och ofta svårbedömda materialet kring Wieland-/Völundr-sagan tas upp till förnyad granskning – det finns redan en mycket omfattande litteratur i ämnet, som förf. tar hänsyn till och bedömer. Ett genomgående drag i hans granskning och bedömning är nykterhet och försiktighet. Han markerar ofta på ett välgörande sätt var gränsen går mellan det som är rimligt eller troligt och det som vi inte kan säga något säkert om. Redan behandlingen av bildmaterialet visar förf.:s måttfullhet: det är egentligen bara Franks Casket och den gotländska bildstenen från Ardre som han på allvar uppfattar såsom återgivande Völundmotiv. Vid granskningen av de litterära källorna uppehåller han sig helt naturligt mest vid *Völundarkviða*. Han tar upp och genomlyser mycket av det som karaktäriserar dikten: dess delvis aparta ordförråd, dess ställning mellan guda- och hjältedikter (Völundr är ingen hjälte), de två motiven: svanjungfrurna och hämnden o.s.v. I ett särskilt avsnitt behandlas namnets etymologi. Den västgermanska och den nordiska formen går inte att förena. Förf. räknar i första hand med **Weland-/ *Walund-*, av vilka den förra skulle vara den ursprungliga (till roten *vēl-* = fisl. *vél*). Hur den senare skall förstås förblir oklart.

S. F.

Niederdeutsch in Skandinavien. Akten des 1. nordischen Symposions 'Niederdeutsch in Skandinavien' in Oslo 27.2–1.3. 1985. Unter Mitwirkung von Karl Hyldgaard-Jensen herausgegeben von Kurt Erich Schöndorff und Kai-Erik Westergaard. 160 s. Berlin 1987 (Erich Schmidt Verlag). (Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie. 4.) ISBN 3-503-02257-0. ISSN 0044-2496. Denna symposierapport fungerar även som ett slags festskrift till professorn i tyska språket Torsten Dahlberg på dennes 80-årsdag den 18 augusti 1986.

Bokens ämne är klassiskt men kan avvinnas åtskilliga nya synpunkter. Karl Hyldgaard-Jensen diskuterar i sitt bidrag släktskapsförhållandena mellan de skandinaviska språken samt forn- och medellågtyska. Kai-Erik Westergaard tar upp liknande frågor; han dryftar bl.a. skilda teorier om urgermanskans första splittring i skilda dialekter och hur de äldsta runinskrifterna skall bedömas samt lexikaliska och religiösa överensstämmelser mellan Norden och kontinenten. I ett annat bidrag tonar Lars-Erik Ahlsson ner Elis Wadsteins tes om frisiska lånord i de nordiska språken: de säkra eller troliga fallen är betydligt färre än vad Wadstein och efter honom Hellquist har hävdad. Bland andra artiklar bör främst nämnas P. Sture Urelands *Zur Glottogenese in Skandinavien* samt Lennart Elmeviks *Über den niederdeutschen Einfluss auf das Schwedische unter besonderer Berücksichtigung der Dialekte*. B. P.

Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985. 330 s. Stockholm 1987 (Almqvist & Wiksell International). (Konferenser 15. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.) ISBN 91-7402-179-6. ISSN 0348-1433. Denna bok är tillägnad Sven B. F. Jansson med anledning av hans 80-årsdag den 19 november 1986. I slutet av den finner man jubileans bibliografi 1933–86. Sven B. F. Jansson dog den 19 april 1987.

Av volymens tjugotvå föredrag eller uppsatser behandlar ca hälften enskilda runristningar eller sammanhållna grupper av ristningar, välkända eller föga kända eller nyfunna: nya fynd från Sovjet och ett från Lettland och ett från Schleswig; spännet från Nordendorf, "runknotorna" från Oldenburg; nyfunna urnordiska ristningar från Jylland och Fyn (Illerup och Vimose), Brobyholmsstenen i Småland (personnamnen), Årstadristningen från Rogaland, Eggjumstenen; nya fynd från England; Kensingtonstenen (siffertecknen) – den geografiska bredden är maximal. Ett bidrag av Elmer H. Antonsen diskuterar tolkningen av åtskilliga bland de äldsta kända ristningarna.

Några uppsatser behandlar innebörden av bestämda ord i runologiska sammanhang: *laukar*; *mann*; *þægn* och *drængr*. Andra koncentrerar sig på runminnesmärkens sammanhang med den bygd där de hör hemma (uppsatser om Attundalandsvägen, om bebyggelse i Spånga och på Lidingö, om människor, topografi och bebyggelse i Högby i Östergötland). Åter andra behandlar drag i skriftsystemet: spegelrunor, runor inskrivna i andra runor, *j*-runans utveckling och öden i den äldre futharken och slutligen den yngre futharkens uppkomst – sistnämnda bidrag, av Michael Barnes, är enligt min mening bokens elegantaste och samtidigt väl det som griper över det största ämnet. D. K.

Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830–1980. Eine Bibliographie bearbeitet von Regina Quandt herausgegeben von Fritz Paul und Heinz-

Georg Halbe. Fünfter Band. Autoren S. Sechster Band. Autoren T-Z. Volksmärchen, Volkslieder, Balladen u.ä. Bearbeitungen, Nachträge. Siebenter Band. Registerband. Schwedische Originaltitel/Deutsche Titel. Übersetzerregister/Register zu den Nachträgen. Gesamtinhaltsverzeichnis. S. 1883–3157. Göttingen 1988 (Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen). (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Dritte Folge. Nr 165, 166, 167.) ISBN 3-525-82449-1 (5), 3-525-82450-5 (6), 3-525-82451-3 (7). De fyra första delarna av detta bibliografiska storverk anmäldes i ANF 103, 1988, s. 208 f., med den felaktiga uppgiften att hela verket redan då var färdigt men att endast de där förtecknade delarna hade kommit anmälnaren tillhanda. Så var uppenbarligen inte fallet, men nu är verket komplett. Ett förnyat studium av bibliografien i dess imponerande helhet ger all anledning att upprepa de lovord som den fick i förra litteraturkrönikan: här är en oöverträffad källa för studiet av svenska kulturströmningar till Tyskland under 150 år.

B. P.

*Studies presented to Bengt Sigurd on the occasion of his sixtieth birthday. 236 s. Lund 1988 (Department of Linguistics and Phonetics, University of Lund). (Working Papers 33.) ISSN 0280-526X. Bengt Sigurd, professor i lingvistik vid Lunds universitet, firades på sin sextioårsdag med denna festskrift där vänner, kolleger och elever vid hans institution medverkar med sexton uppsatser. Festföremålets intresse för datorlingvistik och automatisk översättning avspeglar sig i flera av bidragen: bl.a. visar några av författarna hur den av Sigurd utarbetade referentgrammatiken, en GPSG-baserad grammatik utformad för datoranalys av språk, kan användas för att beskriva irländska relativsatser (Sheila Dooley Collberg) och ryska och polska interrogativa satser (Barbara Gawronska-Werngren). Av direkt nordistiskt intresse är främst Hans Dahlbäcks studie av sjuhundra malmöitiska tonåringars attityder till malmöitiska och andra svenska dialekter, Gisela Håkanssonns jämförelse mellan hur svenska barn och invandrare lär sig svenska ordföljdsregler och Magnus Olssons utredning av hur datum och tid uttrycks i språket (bl.a. frågan om det bör heta år *tjugohundra* eller år *tvåtusen*). Bland övriga bidrag märks en uppsats av Milan Bílý och Thore Pettersson, som med exempel från olika beskrivningar av morfologiskt kasus argumenterar för en skeptisk hållning till analogiskt tänkande, särskilt där detta leder forskaren till att anta synkretism mellan icke synliga kasus i ett paradigm där det endast finns en morfologisk kasusmarkör.*

C. P.

*

Ingemar Olsson 25 augusti 1988. 412 s. Stockholm 1988 (Stockholms universitet. Institutionen för nordiska språk). (Meddelanden från Institutionen för

nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS nr 28.) ISBN 91-86762-15-x. ISSN 0348-3568. Denna festskrift, tillägnad jubilarerna på hans 65-årsdag, har ett mycket rikt och skiftande innehåll. Uppsatserna är trettionio till antalet och behandlar ortnamn, historia, ordhistoria, kattnamn, ljudhistoria (gutnisk såväl som gotisk), dialekter (teori, metod och program för dialektologien likaväl som enskildheter), runtexter, nordisk syntax, vetenskapsteori, språkfilosofi, språkhistorisk teori, lärdomshistoria, arkivaliers historia, slang, skrivträning, språkinläring, översättningsteori, afasi, intertextualitet i barns läsning, den fulländade ordboksartikeln och det implicita budskapet i att det syns mycket av en viss sorts människor i TV och litet av en annan sort. Inte oväntat med tanke på Ingemar Olssons forskningsinriktning har flera av bidragen anknytning till Gotland, och en viss tyngdpunkt finns här vid ortnamnsforskning och olika slags språkhistoria, men huvudintrycket av boken bestäms som antytt av den stimulerande omväxlingen i innehåll och författartemperament liksom av den höga genomsnittskvaliteten. D. K.

Inger Larsson, Tätmjölk, tätgräs, surmjölk och skyr. En datorstödd ordgeografisk studie över nordiska ord rörande äldre tiders mjölkhushållning. 236 s., 28 kartor + 3 ill. i texten. Stockholm 1988 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 18.) ISBN 91-22-01225-7. Vanlig söt mjölk dracks i gammal tid egentligen bara av barn och sjuka. I stället har den surnade mjölken spelat en stor roll i människornas tillvaro. Det är alltså ett viktigt ämne Inger Larsson har tagit upp – men ett stort och svåravgränsat. Förf. har begränsat undersökningen innehållsmässigt till att avse surnad mjölk och växter som har använts som tätämne/löpe, samt geografiskt till att omfatta hela det gamla Norden utom Finland, Shetland och Orkney. Betydelsefältet 'surnad mjölk' delar hon in i beteckningar för 'tätmjölk', 'surmjölk' och 'skyr'. Avhandlingens syfte är inte bara att undersöka detta stora ämne utan också "att utveckla en personatorbaserad metod för bearbetning och kartering av dialektalt material". I ett särskilt kapitel redogör förf. utförligt för sin karteringsmetod. Det är ju en stor fördel – och ett stort framsteg – att med en personators hjälp lätt kunna framställa många kartor. Men frågan är om det inte ibland måste till en del bearbetning och svoring för att sådana kartor skall kunna ge maximal information. – Förf. använder de båda begreppsparen *synonymi* – *heteronymi* (termen *ekvivalent* har här tidigare använts) och *polysemi* – *heterosemi* och undersöker materialet utifrån denna gruppering. Detta sker i bokens huvudkapitel *Tätmjölk, surmjölk och skyr* och sedan i kapitlet *Tätgräs*. I ett särskilt kapitel, *Folklig och lärd botanik*, tar förf. upp ett aktuellt problemområde – ett forskningsprojekt *Folklig botanik* pågår f.n. i Umeå. – Bland roliga resultat i denna innehållsrika avhandling kan nämnas att förf. genom egna försök har kunnat slå fast att tätörten verkligen har förmågan att omvandla söt mjölk till tätmjölk. S. F.

John Lindow, Scandinavian Mythology. An Annotated Bibliography. 593 s. New York-London 1988 (Garland Publishing Inc.). (Garland Folklore Bibliographies. University of California, Berkeley. Nr 13.) ISBN 0-8240-9173-6. Detta verk registrerar vetenskapliga undersökningar av sådana myter och trosföreställningar som förmedlas till oss främst av den fornvästnordiska litteraturen men också av runtexter och ortnamn eller av hållristningar och andra arkeologiska fynd, och perspektivet är inte bara skandinaviskt utan vidgar sig mot utforskandet av germanska eller indoeuropeiska traditioner. Bibliografin går tillbaka åtminstone till bröderna Grimms tid och sträcker sig till 1980-talet, med viss reservation för de allra senaste åren. Skrifterna presenteras i en enda löpande, numrerad serie ordnad alfabetiskt efter författarnamnen och kronologiskt inom den enskilde författarens produktion. Därutöver finns ett generöst register, som tar upp alla möjliga begrepp och som ger kompensation för den gruppering efter ämnesområden som alltså inte finns i själva bibliografin; under huvudordet *Cult* i registret finner man sålunda ungefär 300 hänvisningar till olika nummer i bibliografin, sorterade efter alfabetiskt ordnade sakområden.

Till varje registrerad skrift finns en innehållsangivelse eller ett referat. Dessa "annotationer" omfattar ibland bara några ord men sväller ibland ut över tio eller tjugo rader. Bibliografin omfattar drygt 3.000 nummer och är tydligen i allt väsentligt en enda mans verk. En krönikör som presenterar ett tiotal böcker i ett häfte av ANF grips av beundran.

D. K.

Nordiske studiar. Innlegg på den tredje nordiske dialektologkonferansen 1986. Redigert av Andreas Bjørkum og Arve Borg. 363 s. Oslo 1988 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk Målførearkiv XL.) ISBN 82-00-02669-8. Den tredje nordiska dialektologkonferansen försiggick på Hedmarktoppens folkhögskola vid Hamar 11–13 augusti 1986. I den nu utkomna konferensrapporten publiceras 17 av de 19 föredrag som hölls. Bidragen delas upp i fem avdelningar: *Atlas Linguarum Europae*, med ett bidrag av Inger Ejskjær; *Syntaks*, med artiklar av Gösta Holm, Øyalf Endresen, Maj Reinhammar och Helge Sandøy; *Dialekt og samfunn*, där Halvor Eifring, Eivind Weyhe, Helge Omdal, Arne Torp, Einar Haugen och Sven Söderström medverkar; *Ordgeografi*, med bidrag av Lars-Erik Edlund, Inger Larsson, Arnold Dalen, Inge Lise Pedersen och Margareta Svahn; samt *Presentasjoner*, där Barbro Wiik och Arne Kjell Foldvik skildrar pågående forskningsprojekt.

Bidragens vetenskapliga halt motsvaras inte av den typografiska. Det förefaller som om i stort sett varje författare har fått producera sitt eget tryckningsunderlag. I ett par bidrag finns olika diakriser för *ä* och *ö*, i ett gör understrykningar med hjälp av likhetstecken vissa ord nästan oläsliga, och i ett tycks författaren flera gånger ha bytt maskin (eller skrivkula) mitt i utskrivandet.

B. P.

Papers from the Tenth Scandinavian Conference of Linguistics, Bergen, June 11–13, 1987. Edited by Victoria Rosén. Volym 1 300 s., volym 2 310 s. Bergen 1988 (Department of Linguistics and Phonetics, University of Bergen). (Skriftserie fra Institutt for fonetikk og lingvistikk, Universitetet i Bergen, serie C, nr 30 (vol. 1), nr. 31 (vol. 2).) ISBN 82-90381-37-9 (vol. 1), 82-90381-38-7 (vol. 2). ISSN 0800-6970. Fyrtiotre föredrag från den tionde skandinaviska lingvistikonferensen i Bergen sommaren 1988 har samlats i två volymer, som ger en tillfällig, men troligen förhållandevis god översikt över den mängd av olika intresseriktningar som finns inom skandinavisk lingvistik i dag. De svenska universiteten representeras med 17 föredrag, de norska med 14, de finska med 8 och de danska med 2. Den internationellt sett starka jämförande syntaxforskningen i Skandinavien hade lockat de enda två bidragsgivarna från icke-nordiska universitet (Josef Bayer, Nijmegen, som analyserar högerflyttning och kvantifikatoriska partiklar i tyskan, och Gert Webelhuth, University of Massachusetts, som framlägger en universell teori för "scrambling"); bland övriga bidrag inom detta ämnesområde märks Kirsti Koch Christensens och Tarald Taraldsens föredrag om expletiver, kedjor och kongruens, Kjartan Ottóssons beskrivning av tematiska roller med hjälp av särdrag, Anneliese Pitz' studie av medium i tyskan, Victoria Roséns beskrivning av icke fonetiskt representerade pronomen i vietnamesiskan och Tor Åfarlis jämförande studie av passiv i norskan och engelskan.

Datorlingvistik i olika former är väl representerad bland bidragen. Helge Dyvik beskriver i sitt föredrag ett system för automatisk satsgenerering som tar sin utgångspunkt i semantiska representationer tolkade inom ramen för situationell semantik. Kristiina Jokinen visar hur finska nominalfraser kan beskrivas i en finite state grammatik och Gunnel Källgren diskuterar ett möjligt sätt att utnyttja lexikon som bas för automatiskt informationsökande i texter. Bland övriga teman märks flera semantiska bidrag: Helle Frisak Sem jämför situationsscheman, situationell semantik och Hans Kamps "discourse representation theory", och Jens Allwood presenterar en semantisk analys av "förståelse".

C. P.

Proceedings of the Seventh Biennial Conference of Teachers of Scandinavian Studies in Great Britain and Northern Ireland, held at University College London, March 23–25 1987. Edited by R.D.S. Allan, M. P. Barnes. XII + 324 s. London 1987 (Department of Scandinavian Studies, University College London). I mars 1987 arrangerade Department of Scandinavian Studies vid University College, London, det sjunde brittiska skandinavistikmötet, vilket lockade 130 deltagare, inte bara från Storbritannien utan också från Grönland, Island, Färöarna, Danmark, Sverige, Norge och Finland. De flesta av föredragen vid mötet (21 st.) är samlade i denna volym. Ämnesmässigt fördelar sig bidragen på fyra grupper: litterära, språkliga och historiska bidrag, samt bidrag till studiet av nordisk medeltid. Bland de språkliga bidragen märks Kirsti Koch Christensens undersökning av norskans *ingen*,

Höskuldur Práinssons utredning om reflexiva pronomen, Sten Vikners beskrivning av vissa syntaktiska skillnader mellan svenskan och danskan (bl.a. kausativer med *láta*) och Eiríkur Rögnvaldssons inlägg i diskussionen om modern isländsk ordföljd. Eyvind Weyhe ger i sitt bidrag en översikt över färöiska dialektförhållanden och diskuterar med utgångspunkt häri frågan om skriftspråk/standardspråk/dialekt i färöiskan. Bland bidragen till studiet av nordisk medeltid kan nämnas en uppsats av Bjarne Fidjestøl, som med utgångspunkt i skaldediktningen diskuterar Harald Hårfagres funktion i samband med övergången från hedendom till kristendom. C. P.

Tekstkritisk teori og praksis. Nordisk symposium i tekstkritikk. Godøysund 19.- 22. mai 1987. Redigert av Bjarne Fidjestøl, Odd Einar Haugen, Magnus Rindal. 155 s. Oslo 1988 (Novus forlag). ISBN 82-7099-138-4. I denna bok publiceras de tio föredrag som hölls på det första nordiska forskarsymposiet i textkritik, ett symposium sammankallat för att styrka den fackliga kontakten mellan nordiska filologer som arbetar med medeltidstexter. Två av uppsatserna faller inom ramen för temat *modellutveckling i textkritiken*: Ólafur Halldórssons artikel *Tankar om tekstkritiske udgaver* och Richard Holton Pierces *Multivariate Numerical Techniques Applied to the Study of Manuscript Tradition*. I den senare artikeln visas bl.a. hur användandet av numerisk analys kan vara till hjälp vid studiet av språklig variation inom en större grupp av handskrifter. En förutsättning för arbete av denna typ är tillgång till dator, och ett andra tema för symposiet var just *datorn i den filologiska verkstaden*. En av pionjärerna inom detta område, Magnus Rindal, ger i sitt bidrag *Bruk av datamaskin i arbeidet med norrøne tekstar* en översikt över sina erfarenheter.

Symposiets tredje tema, *textkritiken i vetenskapsteoretiskt ljus*, representeras av en provokativ artikel av Odd Einar Haugen, *Grensa kring vitenskapen. Om demarkasjonslinjer i tekstkritikken*, och två svar på detta inlägg av Helle Jensen och Vésteinn Ólason. Haugen tar, med utgångspunkt i Poppers försök att upprätta en gräns mellan vetenskap och pseudovetenskap, upp frågan om var textkritiken hör hemma; särskilt uppehåller sig förf. vid stemmats roll i det textkritiska arbetet. Slutsatsen blir att textkritiken i sin helhet måste uppfattas som en vetenskaplig aktivitet som lever upp till det fundamentala krav på efterprövning och kritik som måste ställas på vetenskapen.

Boken innehåller också några uppsatser som tar upp mer praktiska teman: *profilering och standardisering av utgivningspraxis* (Helle Jensen) samt *kompetensgrundlag och utbildningsprogram för textutgivare* (Stefán Karlsson). Den avslutas med en översikt över planerade utgåvor av medeltidstexter (t.o.m. 1500-talet; för Island även yngre texter) i nordisk språkform; det framgår här att utgivningsverksamheten i Sverige är obetydlig i jämförelse med den i Danmark, Island och Norge. C. P.

Jesse L. Byock, Medieval Iceland. Society, Sagas, and Power. 264 s. Berkeley-Los Angeles-London 1988 (University of California Press). ISBN 0-520-05420-2. De isländska släktsagorna utspelar sig i ett märkvärdigt samhälle: en medeltida stat utan kung och adel, utan skatter, utan militärväsen, utan en mäktig kyrka som stat i staten, ett samhälle som trots ständiga konflikter mellan personer och smärre grupper fungerar genom samförstånd utan centralmakt. Denna bok vill beskriva landets sociala ordning och den maktstruktur som naturligtvis fanns även på 900–1100-talets Island. Som källor använder författaren samtida lag och samtida historieskrivning men framför allt släktsagorna och Sturlungasagan. Hur det än förhåller sig med sagornas sanningsvärde i fråga om enskilda personer och händelser måste de antas troget återspegla sitt samhälles sociala ordning.

Lagen, juridiken, var enligt författaren det isländska samhällets ”kulturella fokus” och en katalysator i samhällslivet. Byocks huvudtes är att det processuella systemet skapade de sociala grupperingarna; människor slöt sig samman för att vara varandras talesmän och stöd i de juridiska förvecklingarna. På detta profiterade framför allt de män som redan i utgångsläget hade större inflytande än andra inom rättssystemet, alltså hövdingarna, godarna. Eftersom de inte gav sitt stöd för intet växte deras makt och rikedom. Samtidigt var hövdingarna beroende av sina klienters, sina ”tingmäns”, stöd, och de konkurrerade med varandra, och på det viset kunde det sociala systemet länge hålla sig i balans.

Författaren skriver mycket elegant och fängslande. Boken avslutas med en lång bibliografi och ett sak- och personregister. D. K.

Færeyinga saga. Ólafur Halldórsson bjó til prentunar. CCLXVIII + 142 s. Reykjavík 1987 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 30.) I den fina serien av utgåvor från Arnamagneanska institutet i Reykjavík föreligger nu Färöingasagan, 155 år efter C. Ch. Rafns utgåva *Færeyinga saga eller Færøboernes Historie*. Den nye utgivaren, Ólafur Halldórsson, har länge arbetat med sagan, alltsedan han i början av 50-talet av Einar Ólafur Sveinsson uppmanades att undersöka den.

Före textutgåvan, som omfattar 137 sidor + namnregister, behandlas problemen kring sagan i en mycket omfattande inledning (Inngangur) på inte mindre än 248 sidor. För den som inte kan tillgodogöra sig den isländska texten finns en engelsk Summary på nio sidor. Här beskrivs helt naturligt först och främst handskrifterna, vidare möjligheterna att rekonstruera delar av texten med hjälp av rímur, frågor av typen vilka skrivna källor sagaförfattaren har använt o.s.v. Tillkomsttiden beräknas till 1210–15. S. F.

Jakob Benediktsson, Lærdómslistir. Afmælisrit 20. Júlí 1987. XV + 306 s. Reykjavík 1987 (Mál og menning – Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). Denna festskrift till Jakob Benediktsson innehåller förutom Tabula gratula-

toria och en bibliografi över festföremålets skrifter tjugosex av hans uppsatser i skilda språkliga ämnen; huvuddelen tar dock upp norrönt stoff. Flera av uppsatserna är i dag svåråtkomliga, och det är därför tacknämligt att få dem samlade i en volym.

C. P.

Robert Kellogg, A Concordance to Eddic Poetry. 606 s. East Lansing 1988 (Colleagues Press). ISBN 0-937191-02-07. Denna Edda-konkordans bygger på Guðni Jónssons utgåva (*Eddukvæði*, Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1949). Varje ordform ges med kortare kontext och hänvisning till textställe; dock ges för vissa vanliga ord (ord med mer än hundra belägg) inte kontexter för varje textställe. För några ytterst vanliga ord som vissa prepositioner och konjunktioner anges tyvärr inte heller samtliga textställen, endast de som anses vara metriskt signifikanta, vilket naturligtvis minskar konkordansens värde.

C. P.

Mælt mál og forn fræði. Safn ritgerða eftir Bjarna Einarsson gefið út á sjötugsafmæli hans 11. apríl 1987. Ritstjóri: Sigurgeir Steingrímsson. 226 s. Reykjavík 1987 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 31.) Till den isländske litteratur- och språkforskaren Bjarni Einarssons sjuttioårsdag kom denna bok ut med Sigurgeir Steingrímsson som redaktör. Den innehåller inte mindre än tjugofem artiklar av Bjarni Einarsson, samlade från olika publikationer (några för första gången på isländska), och den avslutas med en bibliografi över hans produktion. De sista artiklarna handlar om Jónas Hallgrímsson, Halldór Laxness och Jón Helgason, och en av dem utgörs av några inlägg i den isländska radion om språkriktighet, men större delen av boken innehåller, som man kan vänta sig, undersökningar av isländsk medeltidslitteratur. Två artiklar, skrivna med tjugo års mellanrum, handlar om Fostbrödrasagan. I en artikel diskuteras den gamla frågan om visornas roll i de isländska sagorna. I ytterligare en belyses människosynen på Island i gammal tid, som ofta gav uttryck åt uppfattningen om människornas lika rätt till liv och heder: ójafnaðarmenn godtogs ej. Vid sidan av artiklar av denna typ finns också några namnstudier. Förleden *Allmanna-*, som finns i fler ortnamn än i *Allmannagjá*, kan, menar förf., i många fall vara en ombildning av ett äldre *Álfmanna-*. S. F.

Páll Vídalín, Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi. Viðauki Séra Þorsteins Péturssonar. I. Texti. Jón Samsonarson bjó til prentunar. VIII + 238 s. Reykjavík 1985 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 29.) Lagmannen Páll Vídalín lämnade vid sin död 1727 efter sig en skrift på latin om isländska skalders och författare från 15- och 1600-talen. Endast brottstycken av denna skrift finns bevarade i dag. Huvuddelen av skriften är känd dels från ett utdrag som

skolläraren Hálfdan Einarsson gjorde (delar av detta utdrag utgörs av en översättning till isländska), dels från en översättning till isländska av prästen Þorsteinn Þétursson; båda texterna är från mitten av 1700-talet. I denna utgåva återges Hálfdans och Þorsteinns texter; för att underlätta en jämförelse har motsvarande textpartier tryckts på varje sida. För de partier där Pálls ursprungstext är bevarad återges tre versioner på varje sida. Dessutom ges en översättning av all latinsk text till modern isländska, samt en variant-apparat. I boken utges också det tillägg om 1700-talets isländska skalders och författare som Þorsteinn Þétursson fogade till sin översättning.

Kommentarer, handskriftsbeskrivningar o.dyl. utlovas i ett andra band.

C. P.

Scandinavian Studies. Vol. 60, No. 2. Spring 1988. Norse Values and Society. S. 115–324. Wisconsin 1988. ISSN 0036-5637. I april 1987 hölls ett symposium i Stanford University om *Values and Society in Old Norse-Icelandic Literature*. Som ett nummer av *Scandinavian Studies* presenteras nu en del av de föredrag som hölls där, jämte något nyskrivet bidrag som anknyter till ämnet. Även om tidskrifter normalt inte anmäls i Litteraturkrönikan, gör detta nummers enhetlighet och karaktär av symposierapport det väl värt en anmälan. Gästredaktör är Theodore M. Andersson, som jämte en inledning står för ett bidrag om etik och politik i *Hrafnkels saga*. John Lindow undersöker några skaldediktsfragment ägnade Tor och hamnar djupt ner i den indoeuropeiska religiösa föreställningsvärlden och i Tors roll som försvarare och upprätthållare av den ”normala” manliga sexualiteten. Heinrich Beck analyserar med hjälp av jämförelser med andra germanska språk de två termerna *móðr* och *hugr* i hjältediktningen, och William Ian Miller studerar rättsliga prövningar med hjälp av eld- och vattenprov och den isländska specialiteten torvprov, för att försöka få en bild av deras funktion i det isländska samhället. Under den passande titeln *The Naked and the Dead in Old Norse Society* skildrar Kari Ellen Gade, med utgångspunkt i verbet *fletta* ’dra (något) av någon, plundra’, den från och med *Sverris saga* attesterade forn(väst)nordiska seden att förödmjuka dödade fiender genom att klä av dem nakna. Preben Meulengracht Sørensen blottlägger en av grundstrukturerna i *Gunnlaugs saga* genom att visa hur handlingen drivs framåt genom ständiga konflikter mellan plikten och kärleken, och Úlfar Bragason skriver om *Hrafnks saga Sveinbjarnarsonar*. Samtliga dessa studier är givande och i åtskilliga fall fängslande, men efter anmeldarens mening överträffas de dock av det bidrag som ges av Carol J. Clover och som hon har betitlat *The Politics of Scarcity: Notes on the Sex Ratio in Early Scandinavia*. Clovers skildring av den tidigare kanske alltför lite diskuterade fornnordiska seden att sätta ut oönskade nyfödda barn, speciellt flickebarn, och av denna seds demografiska och sociala konsekvenser kastar ett fascinerande ljus över bl.a. diskrepansen mellan kvinnornas juridiskt svaga men enligt sagornas vittnesbörd reellt starka ställning i det isländska samhället, och också, om än förf.

uttrycker sig mycket försiktigt härvidlag, över orsakerna till vikingatågen, med deras inslag inte bara av plundringståg och handelsfärder utan också av upprepade kvinnorov. B. P.

Soga om birkebeinar og baglar. Bøglunga søgur. Utgjeven av Solum forlag og Kjeldeskriftfondet ved Hallvard Magerøy. Del I–II. 242 resp. 204 s. samt kartor. Oslo 1988 (Solum forlag). (Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Norrøne tekster nr. 5.) ISBN 82-560-0537-8 (I), 82-560-0504-1 (II). Vad forskning-
en brukat kalla *Bøglunga søgur* är en konungasaga som handlar om strider och ledande personligheter i Norge från kung Sverres död 1202 och till 1217. Tiden domineras av striderna mellan de två partierna birkebeinar och baglar. Sagan föreligger i två redaktioner, en längre, som tar ståndpunkt för birkebeinarna, och en kortare, med sympatier för baglarna. Av förevarande två volymer innehåller nr I en inledning och en löpande kommentar samt namnregister till dessa och en engelsk sammanfattning av inledningen. Nr II ger de textkritiskt relevanta texterna (varav somliga är fragment) i synoptiskt avtryck, anmärkningar till läsningen, namn- och sakregister till texterna och en översikt av sagans innehåll. Inledningen presenterar handskrifterna (eller motsvarande – vår viktigaste källa till den längre redaktionen är en översättning till danska, tryckt 1633) och diskuterar stemmat samt förhållandet mellan de två redaktionerna och dessas respektive karakteristika. Att redaktionerna är oberoende av varandra i stemmat står fast, men gentemot tidigare forskning (Finnur Jónsson, Knut Helle) hävdar utgivaren i en metodiskt intressant utredning att den längre versionen är den som bäst åter-
speglar sagans ursprungliga form. Den skrevs, menar han, vid birkebeinar-
nas hov som en fortsättning på Sverresagan, varefter en omarbetad kortare version med ändrade sympatier mycket snart utarbetades bland baglarna.

Den synoptiska utgåvan är efter omständigheterna överskådlig och har en behaglig typografi. Språket i de isländska handskrifterna återges normaliserat, medan den danska texten trycks av diplomatiskt. D. K.

Sturlustefna. Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar Sagnaritara 1984. Ritstjórar: Guðrún Grímsdóttir, Jónas Kristjánsson. 243 s. Reykjavík 1988 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 32.) Sjuhundraårsminnet av Sturla Þórðarsons död högtidlighölls i juli 1984 på Háskóla Íslands med ett symposium om Sturla och hans verk. Den här föreliggande boken innehåller elva uppsatser om Sturla Þórðarson; huvudde-
len av dem är bearbetningar av föredrag vid symposiet. I den inledande artikeln ger Guðrún Ása Grímsdóttir en översikt över Sturlas liv och verk-
samhet; Guðrún deltar också med en artikel där hon dryftar frågan om huruvida Sturla Þórðarson i sin Íslendinga saga ville illustrera drag i isländsk rätt från perioden innan de norska konungarnas lagar introducerades på Island. Bland övriga bidrag märks Hermann Pálssons översikt över Sturlas

diktning och Jónas Kristjánssons jämförelse mellan islänningasagorna och sturlungasagorna. I en längre uppsats utreder Magnús Stefánsson turerna kring det förräderi mot den norske konungen som Sturla gjorde sig skyldig till 1263. Boken innehåller vidare en artikel av Stefán Karlsson om ett möjligt encyklopediskt arbete av Sturlas hand, en uppsats av Tor Ulseth om Sturla och Sverres saga och en uppsats av Preben Meulengracht Sørensen om historieberättaren Sturla Þórðarson. Helgi Þorláksson ger i sitt inlägg ett nekande svar på frågan om huruvida Sturla Þórðarson skulle kunna sägas vara en isländsk frihetskämpe, Gunnar Karlsson påvisar en spänning i Íslendinga saga mellan ställningstagande för och emot det heroiska idealet, och Marlene Ciklamini uppmärksammar konflikten mellan den världsliga och den andliga sidan i Íslendinga saga; särskilt uppehåller hon sig vid avsnittet om Sturla Sighvatsson. C. P.

Sverrir Tómasson, Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum. Rannsókn bókmennahefðar. 462 s. Reykjavík 1988 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 33.) Med undantag av islänningasagorna har alla medeltida isländska prosagenrer förord, där författaren, översättaren, redaktören eller kompilatorn beskriver hur han har behandlat sitt stoff, orsaken till att han har skrivit det och syftet med texten. Ofta säger han också något om vilket mottagande han väntar sig att texten skall få, och något om de källor han har använt. I den här boken ges en fyllig beskrivning av dessa förord. Förf. kan visa att de isländska förorden följer mönster som var etablerade i det medeltida Europas lärda kretsar: med avseende på förorden utgör både den världsliga och den religiösa prosalitteraturen under medeltidens Island en integrerad del av den medeltida europeiska litteraturen.

Förutom en längre inledning, en sammanfattning och ett utförligt appendix där handskriftsläge, stemmaproblem och liknande diskuteras, består boken av två delar. I den första delen visar Sverrir att de skäl som de isländska författarna eller kompilatorerna anger i förorden för texternas tillkomst alla är välkända från kontinentala medeltida förord; hit hör skäl som att förf. blivit ombedd att ställa samman texten, behovet av ett nytt arbete för att uttrycka ett stoff i en mer modern stil, eller behovet att supplerera tidigare existerande texter. Sverrir diskuterar också vilka syften som anges i förordet för textens tillkomst; de flesta av förorden anges vara tillkomna för att rädda remarkabla historier från glömskan eller för att hedra minnet av framstående män och kvinnor, som t.ex. helgon. Ett tredje avsnitt i den första delen ägnas åt de upplysningar om själva texten som ges i förordet, vilka källor skrivaren haft att tillgå, vilket mottagande han förväntar sig o.dyl.

Andra delen består av en noggrann genomgång av tre förord, förorden till *Óláfs saga Tryggvasonar*, *Heimskringla* och *Adonías saga*. Förf. beskriver här korrelationen mellan dessa förord och själva texten. I sin sammanfatt-

ning diskuterar förf. bl.a. orsaken till att islänningasagorna till skillnad från övriga prosagenrer saknar förord. C. P.

Colin D. Thomson, Íslensk beygingafræði, Isländische Formenlehre, Icelandic Inflections. 467 s. Hamburg 1987 (Helmut Buske Verlag). ISBN 3-87118-841-7. I denna bok, som främst vänder sig till dem som håller på att lära sig modern isländska, presenteras den moderna isländskans böjningssystem. Förf. undviker traditionella indelningar som främst motiveras av historiska faktorer. Syftet är att ge så fullständiga och så lättlästa upplysningar som möjligt om hur orden böjs i modern isländska; därför listas där så är möjligt alla ord som böjs enligt något visst mönster. All text är avfattad på isländska, tyska och engelska. Det är ingen tvekan om att en bok som denna har sitt värde som referenslitteratur vid självstudier eller kurser i modern isländska. C. P.

*

Olga Dysthe, Ord på nye spor. Innføring i prosessorientert skrivepedagogikk. 174 s. Oslo 1987 (Det norske samlaget). ISBN 82-521-3007-0. Denna bok är en elementär introduktion till den processorienterade skrivundervisningen. Förf. ger inledningsvis en kortfattad översikt över vad processorienterad skrivpedagogik innebär; de viktigaste skillnaderna i jämförelse med den produktorienterade traditionella skrivpedagogiken är att pedagogiken är elevcentrerad och att själva skrivprocessen med dess olika faser sätts i centrum. Ett kapitel ägnas åt att sätta in dagens processorienterade skrivundervisning i sitt pedagogisk-historiska sammanhang; särskilt tar förf. fasta på norska föregångare. Huvuddelen av boken beskriver de olika faserna i skrivprocessen: förfasen, det första utkastet, reaktioner på detta från lärare och elever (även de egna reaktionerna), omskrivningen, rättningen, evalueringen och offentliggörandet av texten. Ett kapitel argumenterar för att eleverna skall få möjlighet att skriva om olika slags ämnen.

I förordet trycker förf. på att boken inte presenterar en viss metod, utan att den rymmer tankar och förslag som i praktiken måste utformas olika beroende på lärare, elever, skoltradition o.dyl. Boken är lättläst och bör väl kunna fylla sin uppgift som introduktionsbok och inspirationskälla för dem som undervisar i skriftlig framställning på olika nivåer inom utbildningssystemet. C. P.

Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år. Redigert av Jarle Bondevik. 196 s. Bergen 1988 (Nordisk institutt, Bergen). (Eigenproduksjon nr 33.) ISSN 0800-5397. År 1918 inrättades vid Bergens Museum en professur i "vestlandsk dialektforskning" med Torleiv Hannaas som innehavare. Det var den första professuren inom ämnet norsk språkforskning i Bergen.

Ämnesområdet har sedan formulerats lite olika. Sedan 1969 omfattar professuren "norsk målvitenskap". *Frå smått til stort* är en minnesbok vid sjuttioårsjubileet. Den har fått formen av en rad artiklar om de fem tidigare innehavarna av professuren vid Nordisk institutt, nämligen Torleiv Hannaas (skriven av Jarle Bondevik och Bjarne Fidjestøl), Gustav Indrebø (av Jarle Bondevik och Oddvar Nes), Olai Skulerud (av Helge Sandøy), Mikjel Sørli (av Egil Pettersen) och Per Thorson (av Oddvar Nes). Alla artiklarna innehåller ganska utförliga presentationer av de fem professorernas forskning, några lämnar också biografiska upplysningar. Alla avslutas med mycket värdefulla bibliografier över vederbörandes vetenskapliga produktion.

Utförliga forskarbiografier är det ont om inom nordistiken. En samling av det här slaget är därför ett värdefullt tillskott till denna försummade genre.

S. F.

Knud Pedersen Harboe, Dictionarium Danico-Norvegico-Latinum 1698. Utgjeve med merknader og register av Oddvar Nes. XX + 84 s. Oslo 1988 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk Målførearkiv XLI.) ISBN 82-00-02757-0. Detta är en diplomatarisk utgåva av prästen Knut Harboes ordsamling från Norddalen i Sunnmøre. Samlingen innehåller främst översättningar till norska och latin av totalt 757 danska ord, varav huvuddelen börjar på A; i enstaka fall anges bara ett norskt ord med latinsk förklaring. Den latinska delen är den grundligaste; här ges t.ex. ofta synonymer och uppgifter om böjning. I inledningen nämner utgivaren bl.a. tidigare omtalanden av ordsamlingen, redogör för principerna för utgåvan, beskriver den danska, norska och latinska delen och ger biografiska uppgifter om författaren. En särskild kommentar ägnas de ord som Harboe kallar norska. Boken avslutas med ett register över i ordlistan upptagna danska och norska ord och personnamn.

C. P.

Lars Hellan, Anaphora in Norwegian and the Theory of Grammar. XIV + 309 s. Dordrecht 1988 (Foris Publications). (Studies in Generative Grammar 32.) ISBN 90-6765-336-5 (bound), 90-6765-335-7 (paper). Med utgångspunkt i egenskaper hos norskans anaforiska system hävdar förf. att standardprinciperna för bindning av anaforer och pronomen, som huvudsakligen är baserade på förhållandena i engelska, endast täcker en ringa del av det som utgör ett möjligt anaforiskt system. Norskan har, liksom de övriga nordiska språken, ett mer utförligt system av anaforer, och ett studium av dessa leder därför naturligt till en modifiering av de principer som föreslagits reglera detta område.

Förf. diskuterar olika egenskaper hos norskans reflexiva pronomen *seg*, bl.a. långdistansreflexivering, reflexivens beroende av predikation och tematisk roll-hierarki, det faktum att *seg* i vissa fall står i komplementär distribution med andra anaforiska element, och det faktum att det inte alltid

fungerar som ett argument. Egenskaper som dessa är oväntade i ljuset av standardprinciperna för bindning, trots att de återfinns i många av världens språk. I sin bok försöker förf. ge en teoretiskt enhetlig analys av dessa egenskaper genom att argumentera för förekomsten av ett antal generella principer som styr förhållandet mellan bindaren och det bundna elementet. Boken innehåller också en analys av samspelet mellan anaforer och andra syntaktiska fenomen: bl.a. diskuterar förf. förekomsten av dislokerade anaforer (*boken sin håber jeg at Jon vil lese en dag*) och reflexiver i attribut syftande på huvudordet (*en for sin fremgang dypt misunt mann fikk stillingen*).

Vissa egenskaper hos reflexiven är enligt förf. lexikala till sin natur. Han utvecklar därför i boken en teoretiskt intressant hypotes om lexikon och om samspelet mellan lexikon och syntax: detta samspel regleras enligt förf. av en särskild nivå i grammatiken, den s.k. P-strukturen.

Hellans bok är skriven inom ramen för styrnings- och bindningsteorin; dock kan den knappast sägas hålla sig inom denna teoris standardramar. Flera av förf.:s teoretiska förslag avviker relativt starkt från forskningens nuvarande huvudfåra men verkar väl underbyggda utifrån hans skandinaviska perspektiv. Framtiden får utvisa om de håller måttet när de konfronteras med andra språks anaforsystem.

C. P.

I klartekst. Festskrift til Bernt Fossetøl på 60-årsdagen 30. juli 1988. 184 s. Oslo 1988 (Novus forlag). ISBN 82-7099-136-8. Våren 1986 ordnade Det historisk-filosofiske fakultet vid Oslo universitet en kurs i "vitenskapelig skrivning" för forskarstuderande. Kursledare var Bernt Fossetøl. En del av deltagarna i denna kurs och i ett forskarseminarium 1987 samt ytterligare några vänner till Fossetøl har skrivit artiklarna i denna festskrift, som är redigerad av Frøydis Hertzberg, Terje Spurkland och Wenche Vagle. Många av artiklarna behandlar text- och stilfrågor: semantiska länkar i Bibelns Johannesprolog (Synnøve Hilden), hur president Mubarak i ett 1 maj-tal växlar mellan arabiskt högspråk (= standardspråket för alla araber) och det egyptiska talspråket (Gunvor Mejdell), analyser av stil och motiv hos några diktare: Ivar Aasen (Ingeborg R. Kongslie), Olav H. Hauge (Norunn Askeland) och Claes Gill (Liv Bliksrud). Andra tar upp teman som vaghet i en text (Ruth Vatvedt Fjeld), bedömningen av överflödigt information i texten (Kjersti Fløttum), strategisk kontra social kommunikation (Eli Glomnes), lexikografiska frågor (Dagfinn Worren). Ett par artiklar bygger på egna erfarenheter av barn: utvecklingshämmande barns språkinläring (Björg Adine Michalsen) och skrivförmåga som kommer före läsförmåga (Frøydis Hertzberg).

En del av artiklarna har mera karaktären av rapporter från pågående undersökningar eller av analysövningar, men alla väcker intresse. Reidunn Guldals artikel om kausala bisatser är ett litet fint bidrag till bisatsforskningen.

S. F.

Norske supplikker 1660–1662. Utgitt for Kjeldeskriftfondet ved Vera Eriksen og Rolf Fladby. Første bind. 414 s. Oslo 1988 (Norsk historisk kjeldeskrift-institutt). ISBN 82-7061-308-8. I samband med arvkungadömet och enväldets införande i Danmark 1660 och 1661 inflöt till kungamakten en ström av böneskrifter och klagobrev från norska städer och landsbygdsdistrikt och enskilda personer. I förevarande volym återges akter från städerna, alltifrån Halden och Kristiansand i söder till Trondheim i norr, och från enskilda borgare i städerna. Det mesta handlar om städernas handelsintressen; i det nya maktpolitiska läget ville städerna bevaka och om möjligt utvidga sina privilegier. Stundom kan man också ta del av resultaten av supplikanternas bemödanden; så återges t.ex. kungens alla nya privilegiebrev för de norska städerna. Alla dokumenten finns i Riksarkivet i Oslo, och de är förstuds skrivna på danskt kanslispråk.

Andra bandet av utgåvan är tydligen att vänta mycket snart. Det skall innehålla supplikerna från landsbygdsdistrikten och från enskilda personer utanför köpstäderna samt sak- och namnregister för bägge banden. D. K.

Lars S. Vikør, Språkplanlegging. Prinsipp og praksis. 175 s. Oslo 1988 (Novus forlag). ISBN 82-7099-136-7. Denna introduktionsbok i ämnet språkplanering eller systematisk språkstyrning är den första i sitt slag i Norden. Förf. försöker inledningsvis besvara frågan varför språkplanering behövs och visar med konkreta exempel från Indonesien/Malaysia, Nederländerna/Flandern och Island/Färöarna att språkplanering i vissa samhällen är nödvändig för att lösa språkliga problem. I sammanhanget konstaterar han med rätta att en värdeneutral språkplanering knappast är tänkbar.

Efter ett antal bakgrundskapitel där termer som *språk* och *normer* diskuteras och distinktionen mellan skrift och tal utreds följer ett avsnitt där förf. diskuterar olika faser i språkplaneringsprocessen. Han utgår från en modifierad variant av den modell för språkplanering som Einar Haugen lanserade vid mitten av 1960-talet och diskuterar i detta sammanhang termer som *språknormering* och *språkvård*. Ett kapitel ägnas åt frågan vem (vilka samhällsinstanser) som sysslar med språkplanering. Centralt i boken är det avsnitt som handlar om principer för språkplanering: förf. refererar först olika förslag till sådana principer och försöker därefter själv ge en omfattande och fullständig uppställning av de principer som används i språkdebatten. Denna uppställning följs av ett avsnitt där förf. undersöker hur de delvis motsägande principerna samspelar med varandra i praktiskt arbete. Boken avslutas med en översikt över de principer som används och den praxis som utformats i det norska språkplaneringsarbetet. C. P.

*

TRUTUS-1988-11

Bättre grå kaka än ingen smaka. Ordspråk och talesätt i Övre Norrland samlade och kommenterade av Magdalena Hellquist. 216 s., 14 teckningar i texten. Umeå 1986. (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie C. Folkminnen och folkliv. Nr 7.) ISBN 91-86372-11-4. Boken innehåller 1484 ordspråk och allmänna talesätt samlade i Norrbottens och Västerbottens län samt i delar av Västernorrlands och Jämtlands län. Förf. använder i titeln prepositionen i Övre Norrland, inte från, eftersom ju materialet till övervägande delen är allmänt svenskt, ofta med rötter utanför Sverige. Men det presenteras i den norrländska form – uttryckt både genom dialekt och synsätt – som det har fått genom generationers nyttjande.

Materialet är tematiskt grupperat i 31 kapitel med rubriker som *Om godhet och hjälpsamhet, ondska och egennyttia, Religiositet, Om kärlek och äktenskap, familj och släkt*. Förf. har härvid i huvudsak följt Anna Birgitta Rooths indelning i arbetet Ordspråk från södra Sverige. Ordnade efter åsikter, värderingar, samhällssyn (1968). Varje ordspråk och talesätt är kommenterat på ett både instruktivt och trevligt sätt. I en inledning ger förf. en allmän överblick över materialet och tar framför allt upp proveniensfrågor.

Boken innehåller en värdefull, kommenterad dokumentation av ett viktigt folkloristiskt material, samtidigt som den är lättillgänglig för den vanlige läsaren.

S. F.

Judith-Ann Chrystal, Engelskan i svensk dagspress. English in Swedish Daily Newspapers. With a Summary in English. 246 s. Stockholm 1988 (Esselte Studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 74.) ISBN 91-24-35412-0. ISSN 0346-7724. Det talas i dag mycket om engelskans inflytande på svenskan, men vi har mycket liten kunskap om *hur* stort inflytandet är, vad det är som lånas, varför det sker lån och hur det går till när engelska uttryck lånas in i svenskan. Denna avhandling om engelskan i svensk dagspress tar sin utgångspunkt i sådana frågor.

Förf. kartlägger bruket av engelskt språk gods i 48 nummer av ett antal dagstidningar från 1984, både i redaktionell text och i annonstext. Engelska lån (ord med engelskt ursprung som inte är upptagna i Svenska Akademiens ordlista från 1950) förekommer inom de flesta ämnesområden; undantagna är egentligen bara artiklar om familjeliv, religion, natur och väder. Särskilt många lån finner förf. inom områdena nöjen, bil och båt, teknik och sport. Resultatet visar emellertid också att totalmängden engelska lån blott utgör 2,5 promille av alla ord i de undersökta texterna. De engelska lånen indelas vidare i tre grupper, *etablerade lån, interimistiska lån och ointegrerade lån*; huvuddelen av alla de engelska lånen (84%) visar sig utgöras av etablerade lån.

I ett kapitel studerar förf. hur väl de olika lånen är anpassade till svenskan; hon finner inte oväntat att etablerade lån i högre grad än interimistiska lån har svenska böjningsformer. Förf. studerar också semantiska och stilistis-

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

90 -03- 01

LUND